

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

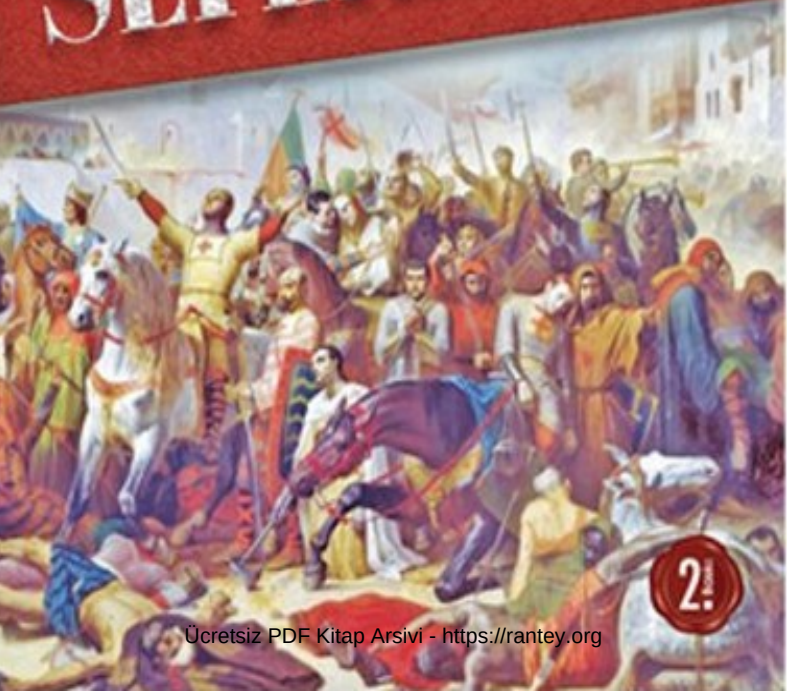
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AYDIN USTA

ÇIKARLARIN GÖLGESİNDE

HAÇLI SEFERLERİ



2!

Çıkarların Gölgesinde HAÇLI SEFERLERİ
Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları
Dr. Aydın Usta

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Editör
Sahure Ergüzel

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-975-6480-97-7
Yeditepe Yayınevi: 87
İnceleme-Araştırma: 69

1. Baskı: Şubat 2008
2. Baskı: Kasım 2016

Sayfa Düzeni
Çelebi Şenel

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt

Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 11964)

YEDİTEPE YAYINEVİ

Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi. com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

**ÇIKARLARIN GÖLGESİNDE
HAÇLI SEFERLERİ**
MÜSLÜMAN-HAÇLI SİYASÎ İTTİFAKLARI

Dr. Aydın Usta

YEDİTEPE 

AYDIN USTA

1975'te İstanbul'da doğdu. İlköğretimini Üsküdar Bağlarbaşı İlköğretim Okulun'da, ortaöğretimini Üsküdar Cumhuriyet Lisesi'nde tamamladı.

1992'de kazandığı MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü 1996'da fakülte birinciliği ile bitirdi. Aynı yıl MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi programına yüksek lisans eğitimine başladı.

1997 yılı içinde MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. Yüksek lisans eğitimini *Sâmâniler Devleti'nin Kuruluş Devri* adlı teziyle tamamladı. 2000 yılının Ocak ayında aynı enstitüde doktora eğitimine başladı. 2003'te *Sâmâniler Devleti'nin Siyasi ve Kültürel Tarihi (943-1005)* adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı. 2008 yılında doçent olan Aydın Usta halen aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. İngilizce ve Arapça bilen Usta, evli ve iki çocuk babasıdır.

Yazarın yayınevimizden çıkan eserleri:

- 1- *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, İstanbul 2007.
- 2- *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008.
- 3- *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul 2015.

Eşim Gülay
Çocuklarım Furkan Çağrı ve Dilay'a

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	9
ÖNSÖZ.....	11
KAYNAKLAR.....	15
İslâm Kaynakları.....	15
Latin Kaynakları	21
Bizans ve Yerli Hıristiyan Kaynakları	26

GİRİŞ

KUDÜS.....	29
------------	----

I. BÖLÜM

HAZIRLIK.....	37
a) Haçlı Seferleri Öncesinde Doğu'daki Siyasi Gelişmeler.....	39
b) Haçlı Seferleri Öncesinde Batı'daki Durum	49
c) Avrupa'dan Antakya'ya Uzanan Yolda Haçlılar	56

II. BÖLÜM

KARMAŞA.....	73
a) İdealler, Beklentiler ve Gerçekler.....	75
b) Kesişen Çıkarlar, Tell-Başir Savaşı.....	93
c) Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a Karşı İttifak.....	106
d) Haleb Surları Önünde	122

III. BÖLÜM

İKİLEM	131
a) Haçlılar Arasında Karışıklık ve Entrikalar	134
b) Haçlılar ve Bizans	141
c) Dımaşk ve Kudüs	162
d) Mısır İçin Yapılan Mücadeleler	181
e) Selahaddin, III. Raymond ve Kudüs Haçlı Krallığı'nın Sonu	194
f) III. Haçlı Seferi: Centilmenlerin Savaşı	209
g) Antakya Üzerindeki Hâkimiyet Mücadeleleri	225
h) Eyyubi-Venedik Anlaşması ve IV. Haçlı Seferi'nin Bizans Üzerine Yönlendirilmesi	234
ı) Dimyat'a Karşılık Kudüs	238
i) Kudüs Üzerine Oynanan Politik Oyunlar	247
j) Gazze Savaşı	254
SONUÇ	265
BİBLİYOGRAFYA	267
İNDEKS	283
EKLER	293

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
aynı mlf.	aynı müellif
Bkz.	bakınız
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	editör
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
ing. trc.	ingilizce tercüme
İÜ	İstanbul Üniversitesi
Krş.	karşılaştırınız
MÜ.	Marmara Üniversitesi
ö.	ölümü
s.	sayfa
Tfs.	tafsilat
thk.	tahkik
TM	Türkiyat Mecmuası
trk. trc.	Türkçe tercüme
t.y.	tarih yok
yay.	yayınlayan
RHC occ.	Recueil des Historiens des Croisades Historiens occidentaux

ÖNSÖZ

Dünya tarihi içinde farklı dinlere ya da milletlere mensup devletler ve ordular birçok defa karşı karşıya gelmiştir. Ancak Haçlı seferleri gibi, 200 senelik uzun bir dönemde farklı dinlerin ve milletlerin aynı coğrafyayı paylaştığı, askerî mücadelenin yanında sosyal ve kültürel manada birbirlerinden etkilendikleri dönemler bir elin parmağını geçmeyecek kadar azdır. Bu özellikleriyle Haçlı seferleri, tarihte en çok merak edilen ve üzerinde çalışılan konulardan biri olmuştur.

Haçlı seferleriyle ilgili genel ya da özel birçok çalışma yapılmasına karşın, taraflar arasındaki ilişkileri siyasî çıkarlar çerçevesinde ve birbirleriyle yaptıkları *ittifaklara* ağırlık vererek inceleyen müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Ortadoğu'daki Müslüman-Haçlı mücadelesinin bu yönüyle ele alınması, seferler sırasında yaşanan gelişmeler üzerindeki etkilerinin ortaya konulması açısından büyük önem taşımaktadır. Zira mücadelenin tarafları arasındaki ilişkilerin temelinde siyasî ve ekonomik çıkarların etkisini açık şekilde görmek mümkündür.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Olayların çıkış noktası ve görünürdeki en büyük nedeni olan Kudüs şehri ve önemi Giriş Bölümü'nde ele alınmıştır. Bunun ardından hadiselerle gerçek manada zemin hazırlayan Avrupa'daki siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmeler, Doğu'da Bizans İmparatorluğu, Fatimîler ve Abbasîler arasındaki siyasî rekabet, bu devletlerin kendi iç bünyelerinde, bütün çabalarına karşı sonlandırmadıkları

dinî ve siyasî kaos hali ile I. Haçlı Seferi ordularının Antakya'ya kadarki yolculukları Birinci Bölüm içinde anlatılmıştır.

İkinci Bölüm'de ise ilk defa karşı karşıya gelen tarafların yaşadıkları şaşkınlık, amaçları, beklentileri ve bu karmaşa ortamında birbirleriyle yaptıkları ittifaklar ele alınmaktadır. Buradaki gelişmelerde hareket üstünlüğü Haçlıların elindedir.

Musul Atabegi İmâdeddin Zengi'nin Suriye'deki siyasî olaylara müdahil olması sonrasında oğlu Nureddin Mahmud ve bunların eserini tamamlayan Selahaddin Eyyubî sayesinde birleşen İslâm Dünyası ile Haçlılar arasındaki ilişkiler Üçüncü Bölüm'de incelenmiştir. Müslümanlar ve Haçlılar arasındaki ittifakların yanında, bunların oluşumunda ve Ortadoğu'daki mücadeleler üzerinde doğrudan etkili olan Bizans-Haçlı münasebetleri konuyla bir bütünlük sağlayacağı ve Haçlıların gerçek niyetlerinin ortaya koyulması bakımından fayda sağlayacağı düşüncesiyle burada anlatılmıştır. Aynı bölüm içinde Selahaddin'in halefleri döneminde gerçekleşen olayların anlatımının ardından Sonuç kısmıyla çalışmamız tamamlanmıştır.

Haçlı seferleri hakkında yazılmış kaynak ve araştırma eserlerine dayanılarak hazırladığımız çalışmamızda objektif olmaya özen gösterilmiş, olaylar sebep ve sonuç ilişkisi içinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken ilgili dönemlerdeki gelişmelerin görgü şahitlerinin kaleme aldığı eserlerden faydalanmaya gayret edilmiştir. Müslüman müellifler ve yerli Hıristiyan kaynaklarının dışında faydalanılan Haçlı kroniklerinin ağırlıklı olarak İngilizce tercümeleri kullanılmıştır. Bu kroniklerle alakalı verilen ilk dipnotta eserin yazarının adının Latince yazılışı, İngilizce'deki kullanımıyla birlikte verilmiş olup, sonrasında Latince yazılışı tercih edilmiştir.

Çalışmalarım sırasında benden desteğini esirgemeyen ve Haçlı Seferleri konusunda çalışmaya yönlendiren Sayın Hocam Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na, üzerimde büyük emekleri

olan değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Ramazan Şeşen'e ve Sayın Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e sonsuz teşekkür ve minnettarlığımı sunarken, Haçlı seferlerini böyle bir başlık altında incelemek hususunda destek ve tavsiyelerini esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. Işın Demirkent'i bir kere daha rahmetle anıyorum. Ayrıca konuyla ilgili araştırmalarımı yaparken büyük yardımlarını gördüğüm Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Boğaziçi Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Koç Üniversitesi Suna Kırac Kütüphanesi ve Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Kütüphanesi, İSAM ve İRCİCA kütüphaneleri görevlilerine, görüş ve tavsiyeleri için Sayın Yrd. Doç. Dr. Ebru Altan'a, Latince tercümelerde destek veren Sayın Dr. Ferit Baz'a, tashih ve redaksiyon konusundaki yardımları için Rahşan Aktaş ve Özgür Özol'a, yayın konusunda desteğini do-layısıyla Yeditepe Yayınevi'nden Sayın Ersan Güngör'e teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKLAR

İslâm Kaynakları

İbn Kalânîsî, Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed (ö. 1160); 1073 senesinden Dımaşk'ta doğan müellif bütün hayatını bu şehirde geçirmiş ve Hilal el-Sâbî'nin tarihine zeyil olarak *Tarihü Dımaşk* adlı eserini kaleme almıştır. Eserin biri 1141 yılı civarında diğeri ise 1160'da yazarın ölümünden önce tamamlamış olduğu iki ayrı redaksiyonu vardır¹ ve kendisinden sonraki tarihçiler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. *Tarihü Dımaşk*'tan faydalananlardan biri de yine kaynaklarımız arasında yer alan İbn el-Esîr'dir.

Eser, Haçlı seferlerinin başlangıcından 1160 senesine kadar geçen sürede özellikle Dımaşk ve çevresinde gelişen olaylarla ilgili önemli bilgiler ihtiva eder. Atabek Tuğtekin'in Haçlılarla münasebetleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Ancak 1115'de onlarla, Selçuklu komutanı Porsuk'a karşı yaptığı ittifak ile ilgili olarak muhtemelen duyduğu hoşnutsuzluk sebebiyle sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte Zengilere karşı Dımaşk-Kudüs ittifakı hakkında verdiği bilgiler onu çalışmamız için son derece değerli kılmaktadır.

el-Azimî, Muhammed b. Ali el-Halebî (ö. 1161); 1099 yılında Haleb'de doğdu. Kendi adıyla bilinen ve 1160 yılı

1 Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 113.

olayları ile sona erdiği düşünölen² muhtasar bir İslâm tarihi kaleme almıştır. Bu eserin 1038-1143 yıllarını ele alan kısmı, Ali Sevim tarafından notlandırılarak 1988’de yayınlanmıştır. *Azimî Tarihi*’nden 1124’de Halebî kuşatan Müslöman-Haçlı ordusunun, Müslöman üyelerinin kimlikleri ve diğör kaynaklarda aktarılan bilgilerin karşılaştırılması konusunda faydalandık.

Üsâme b. Münkız (ö. 1188); 1095 senesinde Şeyzer’de doğan Üsâme, bu şehrin hâkimi olan Münkızîlere mensuptur. Suriye’nin yanı sıra 1145-1154 yılları arasında Mısır’daki ika-metine ait hatıraları ve katıldığı mücadeleleri aktardığı *Kitab el-İtibar* adlı eseri Müslömanlar ile Haçlılar arasındaki savaşlar ve ittifaklar kadar sosyal etkileşimleri de yansıtmaları açısından çok değerlidir. Yusuf Ziya Cömert tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir³.

Müellifin, Dımaşk Atabegleri’nin hizmetinde bulunduğı 1130-1145 yılları arasındaki döneme ait hatıratı Dımaşk-Kudüs ittifakının muhtevasının tespiti açısından çok değerlidir. Emîr Ünör’in, Kral Foulque’un davetlisi olarak Akka ve Kudüs’e yaptığı ziyaretler hakkında verdiği bilgiler orjinaldir. Zira Üsâme, Dımaşk elçisi olarak bu ittifakın gerçekleşmesinde başrol oynamıştır. *Kitab el-İtibar*’ın dışında yazarın şiirlerini ihtiva eden *Divan*’ından Kudüs-Dımaşk ittifakının sağlanmasındaki rolü dolayısıyla duyduğu pişmanlığı ifade eden bir şiirini almak suretiyle istifade ettik.

İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî (ö. 1201); 1125 yılında İsfahan’da doğdu. 1167 senesine kadar Bağdat’da yaşadktan sonra Dımaşk’a giderek Nureddin Mahmud b. Zengi’nin hizmetine girdi. Bu tarihten ölümüne kadar onun ve Selahaddin Eyyubî’nin hizmetinde çalıştı. Selahaddin’in en yakınında

2 Ali Sevim, “Azimî”, *DİA*, IV, 330.

3 Üsâme b. Münkız, *Kitab el-İtibar*, trk. trc. Yusuf Ziya Cömert, *İbretler Kitabı*, İstanbul 1992.

yer alan insanlardan biriydi. Bu özelliği nedeniyle İmâdeddin, Kudüs Haçlı Krallığının yıkılması ve III. Haçlı Seferi sırasındaki gelişmeleri aktaran en önemli kaynaklarımızdan biridir. Çalışmamızda istifade ettiğimiz eserlerinden *el-Bark el-Şâmî* 1167-1201 yıllarına kadar gelen olayları içermekte olup zamanımıza ulaşmamıştır. Eserin, el-Bündarî tarafından yapılan *Sena'l-Barkî'l-Şâmî* adlı muhtasarının da sadece 1187 yılının sonuna kadarki kısmı mevcut olup Ramazan Şeşen tarafından bulunup yayınlanmıştır⁴. Burada Selahaddin ve Kudüs Haçlı Krallığı arasında gelişen münasebetlere, Haçlılar arasındaki ayrılıklara, 1174 yılındaki Haleb kuşatmasına dair önemli bilgiler verilmektedir.

İmâdeddin'in III. Haçlı Seferi'ni bütün tafsilatıyla ele aldığı *el-Feth el-Kussî fî'l-feth el-Kudsî* adlı eserinde ise İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard ile yapılan müzakereler konusunda da oldukça ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Yine İngiliz kralının, Selahaddin'e yaptığı; kardeşi Joanne ile el-Melik el-Adil'in evlenmeleri teklifine dair bilgiler de *el-Feth el-Kussî*'de yer almaktadır. İbn el-Esîr ve İbn Şeddâd da aynı bilgiyi eserlerinde vermişlerdir.

İbn el-Esîr, İzzeddin Ali b. Muhammed (ö. 1233); 1160 yılında Cizre'de doğdu. *el-Kâmil fî'l-Tarih* adıyla yarıdan 1231 yılına kadar gelen 12 ciltlik genel bir İslâm tarihi kaleme almıştır. Tornberg tarafından neşredilen eser bir komisyon tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş olup, X. cildinden itibaren Haçlı seferleri ile alakalı bilgiler vermeye başlar. Yapılanları tasvip etmemesine karşın, taraflar arasında gerçekleşen ittifaklar konusunda oldukça tafsilatlı bilgiler aktarır ve bu konuda diğer müelliflere göre daha cesurdur. Tell-Başır Savaşı, Dımaşk-Kudüs ittifakı, Mısır için yapılan mücadeleler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Aktardığı bilgilerden

4 Şeşen, a.g.e., s.124.

Haçlıların kendi aralarında ve Bizansla olan ihtilaflarından haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

Müellifin konumuzla alakalı *el-Kâmil*'in dışında, özel bir sempatisinin olduğunu açık şekilde belli ettiği Zengilere dair *el-Tarih el-bahir fî'l-tarihi'l-Atabekiyye* adlı bir eseri daha mevcuttur. Ancak bu esere son şekli verilmediği gibi *el-Kâmil*'de verilen bilgilerin üzerine de fazla bir şey eklenmemiştir⁵.

İbn Şeddâd, Bahâeddin Yusuf b. Rafî (ö. 1234); 1145 yılında Musul'da doğmuştur. 1188 yılında hizmetine girdiği ve yanından ayrılmadığı Selahaddin'in hayatı ve mücadelesi hakkında kaleme aldığı *el-Nevâdirü'l-Sultâniyye fî'l-mehâsinî'l-Yûsufiyye* adlı eserinde özellikle Kudüs'ün fethi sonrasında Akka önlerinde savaşıyan taraflar arasında geçen istisnai olaylar ve İngiliz kralıyla yapılan müzakereler konusunda önemli bilgiler içermektedir. Bunların dışında müellif eserinde, Ermenîlerle Haçlılar arasındaki ilişkilerin menfî yönde değiştiği düşüncesini kuvvetlendiren ve bu konudaki en somut örneklerden biri olarak niteleyebileceğimiz, Kalat el-Rum Kataligosu'nun, Alman haçlılarının gelişine dair Selahaddin'e yazdığı mektubu da vermektedir.

Sıbt b. el-Cevzî (ö. 1256); 1185 senesinde Bağdat'da doğdu. *Mir'at el-zaman fî tarih el-fuzala ve'l-a'yân* adlı eserin yazarıdır. *el-Muntazam fî tarih el-ümem*'in müellifi ünlü hatip İbn el-Cevzî'nin anne tarafından torunudur. Kendisi de Haçlılara karşı mücadelede verdiği hutbeleriyle temayüz etmiştir. el-Melik el-Kâmil'in, Alman İmparatoru II. Frederich ile yaptığı anlaşma sonrasında Kudüs'ün Haçlılara bırakılması üzerine el-Melik el-Nâsır'ın da isteğiyle Dımaşk Ulu Camii'nde yaptığı konuşma bunlardan biridir⁶. Eserinin aslı 30

5 Şeşen, a.g.e., s. 139.

6 Sıbt b. el-Cevzî, *Mir'ât el-zamân fî vefeyât el-fuzalâ ve'l-a'yân*, VIII/II, Haydarabat 1951, s. 654.

ciltten oluşmasına karşın Kutbeddin Yununî yaptığı çıkarmalarla bunu 21 cilde düşürmüş ve daha sonra 4 ciltlik bir zeyl yazmıştır⁷. *Mir'at el-zaman*'dan bilhassa V. ve VI. Haçlı seferleri sırasında yaşanan gelişmeler ve Gazze Savaşının anlatımı hususunda faydalandık.

İbn el-Adim, Kemâleddin Ömer b. Ahmed (ö. 1262); 1193 yılında Haleb'de doğdu. Bu şehirde ilimle uğraşan köklü Benû Cerade ailesine mensuptu. Haleb şehrinin tarihine ve burada yaşayan ünlü kişilere dair iki önemli eser kaleme almıştır. *Buğyetü'l-Haleb fi tarihî Haleb*, şehirde yaşayan ya da şehri ziyaret eden ünlü kişilerin biyografilerinden bahseder. Ali Sevim bu eserin Selçuklularla ilgili kısımlarını Türkçe'ye tercüme etmiştir⁸.

İbn el-Adim'in çalışmamızda kullandığımız *Zubdetü'l-Haleb fi tarihi Haleb* adlı eseri üç ciltten oluşmaktadır. Kaynaklarının arasında el-Azimî'nin de yer aldığı bu eserin ikinci ve üçüncü ciltlerinde özellikle Haleb çevresinde Haçlılarla karşılaşılan mücadeleye dair önemli bilgiler mevcuttur. 1124'de başlayan Müslüman-Haçlı ittifakının gerçekleştirdiği Haleb kuşatmasında yaşananlar ile alakalı verdiği bilgiler başka hiçbir kaynakta yer almaz. Eser, Tell-Başir Savaşı ve Haleb Hâkimi el-Zâhir-Antakya Kontu IV. Bohemund-Kilikya Ermeni Kralı II. Leon üçgeninde cereyan eden olaylar hakkında aktardığı bilgilerle çalışmamıza önemli katkılar sağlamıştır.

Ebû Şame, Abdurrahman b. İsmail (ö. 1268); 1203 yılında Dımaşk'da dünyaya geldi. Kahire'ye yaptığı kısa bir ziyaretin dışında bütün hayatını bu şehirde geçirdi. *Kitabü'l-ravzateyn fi ahhbâri'l-devleteyn* adlı eserini kendisinden önceki tarihçilerin eserleri üzerine bina etmiş olup, çok fazla orijinal

7 Şeşen, s. 144.

8 İbn el-Adim, *Buğyet el-taleb fi Tarihi Haleb*, trk. trc.-not ve açıklamalar, Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara 1989.

bilgi içermez. Ancak bilhassa, bugün kayıp olan *el-Bark el-Şâmî*'den yaptığı nakiller onun çalışmasını bizim için önemli kılmaktadır. Bunlardan biri de, Selahaddin'in Akka önlerindeki mücadelenin sürdüğü sırada halifeye yazdığı mevcut durum hakkındaki değerlendirmesini içeren mektubudur. Ayrıca Ebû Şame'nin eserinden diğer kaynaklarda verilen bilgilerin karşılaştırılması hususunda faydalandık.

İbn Vâsıl, Cemaleddin Muhammed b. Salim (ö. 1298); 1207 senesinde Hama'da doğdu. Mısır ve Suriye'nin çeşitli şehirlerini dolaştıktan sonra el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub döneminde uzun süre Kahire kadılığı görevinde bulunmuştur. Beş ciltten oluşan *Müferric el-kurûb fî ahhâri Beni Eyyub* adlı eserinin 1223'den sonraki kısımları kendisinin şahit olduğu olayları aktarması açısından bizim için çok değerlidir. el-Kâmil-II. Frederich arasındaki münasebetler, tarafların birbirlerine gönderdiği elçilik heyetleri ve Gazze Savaşı'nın öncesindeki Müslüman-Haçlı ittifakı hakkında değerli bilgiler içermektedir.

el-Makrizî, Takiyüddin Ahmed b. Ali (ö. 1441); 1365 yılında Kahire'de doğdu. Kadılık, müderrislik, hastane yöneticiliği gibi çeşitli görevlerde bulundu. Mısır'ın tarihi, kültürü, topografyası, ünlü kişileri ve diğer özellikleri konusunda kalem almış eserleri bu ülke hakkındaki en önemli eserler arasında yer almaktadır. Bu nedenle ele aldığımız dönemden çok sonraları yaşamış olmasına rağmen verdiği bilgiler kıymetlidir. Çalışmamızda kullandığımız *el-Sülûk fî ma'rifeti düvelî'l-mülûk* adlı eseri sayesinde elde ettiğimiz diğer kaynaklarda verilen bilgileri karşılaştırmanın yanında, İmâdeddin İsmail'in Gazze Savaşı'nın öncesinde Haçlı müttefikleriyle, el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub'un gönderdiği orduya karşı yaptığı savaşa dair kaydı diğer kaynaklarda yer almaz. *İttiâz el-hunefâ bi-ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtımiyyûn el-hulefâ*'sında ise el-Efdal

ile Haçlıların arasındaki ilişkilere ve Mısır'daki Şirkuh-Haçlı mücadelesi hakkında bilgiler yer almaktadır.

el-Sülûk ve *İttiâz el-hunefâ* dışında müellif, İbn Müyesser'in günümüze ulaşmayan *Ahbâru Mısır* adlı eserini muhtasar hale getirerek konumuzla ilgili önemli ayrıntılara sahip bir eser hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Nitekim İbn el-Müeyesser, Fatimî Veziri el-Efdal'in, Antakya kuşatmasını sürdüren Haçlılarla yaptığı ittifak girişimini açıkça dile getiren nadir İslâm kaynaklarındanır.

Latin Kaynakları

Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum;

I. Haçlı Seferi'ni aktaran kaynaklarımızdandır. Eserin müellifinin bilinmemesine rağmen, Bohemund'a olan sempatisi ve onun ordusunda yer almasından ötürü Norman asıllı olması muhtemeldir. 10 bölümden oluşan eserde, Haçlıların Kudüs'e kadar ilerleyişleri sırasında meydana gelen olayların yanında Bizans aleyhine görüşler de kendisini hissettirmektedir.

Raimundus Aguilers (ing. Raymond of Aguilers);

Raymond St. Gilles'in ordu vaizi olarak I. Haçlı Seferi'ne katılmıştır. *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem* adlı eserindeki Bizans aleyhtarlığı açıkça kerndisini göstermektedir. Bu çalışmayı Balazun'lu Pons adlı bir şövalye ile yazmaya başlamış fakat onun 1099'daki Arka kuşatmasında kaleden atılan bir mancınık taşı altında kalarak ölmesi üzerine kendisi tamamlamıştır⁹. Eserde Raymond lehine bir tavır sergilemekle birlikte zaman zaman onun yaptıkları karşısında duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmekten de çekinmemiştir. Haçlıların Maaratü'l-numan'da katliam ve yamyamlık yaptıklarına

⁹ Birsal Küçüksipahioğlu, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers", İÜ Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, sayı: 41, İstanbul 2005, s. 18.

dair bilgiler, Antakya'dan güneye Kudüs'e yöneldikleri sırada çevredeki Müslüman emîrlerin onlara karşı tutumları, Raymond St. Gilles'in diğer Haçlı reisleri ve özellikle Bohemund ile olan rekabeti eserden kullandığımız değerli ayrıntılardır.

Fulcherius Carnotensis (ing. Fulcher of Chartres); I. Haçlı Seferi sırasındaki gelişmeleri aktaran en değerli kaynaklardan biri olan¹⁰ *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*'un müellifidir. Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'nde yaptığı konuşmanın farklı versiyonlarından biri bu eserin içinde yer almaktadır. Ayrıca onun, 1127 senesine kadar Ortadoğu'daki Müslüman-Haçlı mücadelelerine dair aktardığı bilgiler bu tanışma devresinde olaylara Haçlıların gözüyle bakmamıza imkân sağlamaktadır. Müellif Tell-Başır Savaşı'nda Urfa Kontu II. Baudouin'in Çavlı ile olan ilişkisini itiraf etmekle birlikte, Tankred-Rıdvan işbirliği konusunda sessiz kalmıştır. Bu sessizlikte bölgeyi yeni tanıyor olmasını yanında dinî taassubunun da büyük etkisi vardır.

Robertus Monachus (Robert the Monk); I. Haçlı Seferi'ni anlatan *Historia Iharosolimitana* adlı eseri kaleme almıştır. II. Urbanus'un Clermont'daki vaazını eserine alan Latin müelliflerinden biridir. Fatimî veziri el-Efdal'in, Antakya önlerindeki Haçlı ordusuna gönderdiği elçilik heyetiyle ilgili verdiği bilgiler çalışmamız açısından son derece değerlidir. Robertus da diğer I. Haçlı Seferi kaynaklarının Bizans'a karşı duydukları düşmanlık hislerini paylaşmaktadır. Bu yönüyle, Bizans ile Haçlılar arasındaki ihtilafın başlangıcının ve nedenlerinin ortaya konulması açısından dikkate değer veriler sunmaktadır.

10 Ebru Altan, "Birinci Haçlı Seferi'nin Görgü Tanığı; Fulcherius Carnotensis", İÜ Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, sayı: 37, İstanbul 2002, s. 45-49.

Yukarıda bahsedilenlerin dışında Peter Tudebodus (ing. Peter Tudebode)'un *Historia de Hierosolymitano İtenere*, Radulphus Cadomensis (ing. Ralph of Caen)'in *Gesta Tankredi Siciliae Regis in Expeditione Hierosolymitana*, Guibertus Novigenti (ing. Guibert de Nogent), *Historia Hierosolymitana*, *Gesta dei per Francos*, Ordericus Vitalis (ing. Orderic Vitalis)'in *Historia Ecclesiastica* adlı eserlerinde I. Haçlı Seferi'nin Kudüs'e kadar uzanan yolculuğu, Haçlıların Bizans düşmanlığı konusunda ortak görüşler yer almaktadır. Bunlardan, diğerler kaynaklarla karşılaştırma yapmak hususunda faydalanılmıştır. Öte yandan Radulphus'un eserinde 1104'deki Harran Savaşı'na ve savaşta mağlup olan Haçlıların haletiruhiyelerine dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. I. Haçlı Seferi'ne katılmayan ve görgü tanıklarının ağızdan duyduklarıyla yetinen Ordericus Vitalis'in eserinde, Avrupa ve kilise tarihiyle ilgili verilen bilgilerin yanında Bohemund'un 1108 senesindeki Devol Anlaşması'yla hüsrarla sonuçlanan Bizans'a karşı yapılan Haçlı seferine ait bilgiler de bulunmaktadır.

Galterius Cancellarius (ing. Walter of Chancellors); Antakya Haçlı Kontu Roger'in danışmanlarından. Tell-Başir ve Tell-Afrin savaşlarına dair kaleme aldığı *De Bello Antiochene* adlı eseri, 1115'de Selçuklu Emîri Porsuk'a karşı Haçlıların İlgazi ve Tuğtekin ile yaptıkları ittifak hakkında bilgiler içermektedir. Ancak müellif bizzat şahit olduğu bu ittifak konusundaki memnuniyetsizliğini açık şekilde dile getirmektedir. Galterius, 1119'daki Tell-Afrin Savaşı'nda Müslümanlar tarafından esir edilerek Haleb'e götürülmüştür.

Albertus Aquensis (ing. Albert of Aix); I. Haçlı Seferine katılmamasına rağmen olayların görgü şahitlerinin ağzından kaleme aldığı *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae* adlı eseri seferin gelişimi ve sonrasında 1120 yılına

kadar Ortadoğu'daki Haçlı-Müslüman mücadelesi hakkında bilgiler verir. Muhtemelen eserini bu tarihten sonra yazmaya başlamıştır¹¹. Antakya önlerindeki Haçlı ordusuna gelen Mısır elçilerine eserinde yer veren birkaç müellifin arasında yer almaktadır. Bunun dışında 1101 Haçlı Seferleri hakkında oldukça tafsilatlı bilgiler vermekte ve Tankred-II. Baudouin düşmanlığı ile ilgili olarak Tankred'in, Urfa kontuna karşı Musul Valisi Mevdud'u kışkırttığına dair bir rivayet de, yine eseri içinde yer almaktadır.

Eudes de Deuil (ing. Odo of Deuil); II. Haçlı Seferi'ne Fransız kralının yanında katılan müellif *De Profectione Ludovici VII in Orientem* adlı bir eser kaleme almıştır. Eser, Fransızların Anadolu içlerinden Antakya'ya kadar uzanan yolculukları sırasında karşılaştıkları olayları aktarmakla birlikte Fransa kralının Suriye'deki faaliyetleri ve Dımaşk kuşatmasına dair suskun kalmıştır. Çalışmamızda Eudes'den; I. Haçlı Seferi, 1101 Haçlı seferleri ve Bohemund'un teşebbüsünün ardından II. Haçlı Seferi sırasındaki gelişmelerle keskinleşen Haçlı-Bizans düşmanlığının ortaya koymak hususunda istifade edilmiştir.

Willermus Tyrensis (ing. William of Tyre); Ortadoğu'daki Haçlı-Müslüman mücadeleleri hakkında en tafsilatlı bilgi veren Latin müellifidir. 1130 senesinde Kudüs'te doğmuştur. *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* adlı eseri, çalışmamız sırasında sıklıkla başvurduğumuz bir kaynaktır. Kendisi de, daha önceki Haçlı müelliflerinin eserlerinden de faydalanmıştır. IV. Baudouin (Cüzzamlı)'in eğitim ve terbiyesini de üstlenmiş olan Willermus 1185 yılı civarında ölmüştür.

11 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, trk. trc. Fikret İşıltan, Ankara 1989, s. 258-259; Işın Demirkent "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 21.

Eserinde; Mısır konusunda Şirkuh ile Haçlılar arasında yaşanan mücadeleye, Tankred-II. Baudouin çekişmesine, Antakya Kontesi Alice'nin isyanına ve kendi siyasî çıkarları için Zengi ile yapmak istediği anlaşmaya, III. Baudouin-Melisende arasında Kudüs için yaşanan mücadeleye, II. Haçlı Seferi ordularının Dimaşk'ı kuşattığı sırada Üner ile Doğulu Haçlılar arasında yapılan pazarlıklara, Kudüs Haçlı Krallığı'nın son dönemlerinde III. Raymond ile III. Joscelin'in partileri arasındaki kavganın başlangıcına dair son derece kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

Willermus'un çalışması, kendisinden sonra gelenler tarafından zeyiller yapılmak suretiyle VII. Haçlı Seferi'ne kadar getirilmiştir. Bunların ilki Balian d'İbelin'in hizmetlilerinden Ernoul tarafından kaleme alınmıştır¹². Günümüze ulaşan eser 1871 senesinde Paris'te *Chronique D'Ernoul et de Bernard Le Trésorier* adıyla Fransızca olarak neşredilmiştir. Koç Üniversitesi Suna Kırac Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda bulduğumuz bu eseri, ilgili bölümlerinin tercümesini yaparak ve Peter Edbury (*The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Sources in Translation*, Hampshire 1998) gibi araştırmacıların yaptığı kısmî İngilizce tercümelerden istifade ederek kullanmaya çalıştık. Ernoul'un eserinde özellikle Kudüs Haçlı Krallığı'nın yıkılmasının başlıca nedeni olarak karışımıza çıkan parti kavgaları, IV. Haçlı Seferi'nin yönünün değişmesine sebep olan Eyyubî-Venedik ittifakına dair orijinal bilgiler yer almaktadır. Bunun dışında eserden V. Haçlı Seferi sırasında yaşanan gelişmeler konusunda da faydalandık.

Willermus'un eserine yapılan bir başka zeyil ise VI. Haçlı Seferi'ne kısa bir telmihte bulunduktan sonra Navara Kralı Thibaut de Champagne ve İngiliz kralının kardeşi Richard of

12 Bkz. Margaret R. Morgan, *The "Chronicle of Ernoul" and the Continuations of William of Tyre*, Oxford 1973.

Cornwall'in Haçlı seferini anlatan *The Rothelin Continuation of the History of William of Tyre with part of the Eracles or Acre Text* (ing. trc. Janet Shirley, *Crusader Syria in the Thirteenth Century*) dir. Bu zeyilden, 1239-1241 yılları arasındaki gelişmelerin yanında Gazze Savaşı'nın öncesindeki Müslüman-Haçlı ittifakı ile bu savaşın tasviri konusunda yararlandık.

III. Haçlı Seferi'yle ilgili *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* ile Ambroise'nin *The Crusade of Richard Lion-Heart* adlı eserinden faydalandık. Bu eserlerde savaşla ilgili gelişmelerin dışında Selahaddin ile Arslan Yürekli Richard arasında yapılan müzakereler ve İngiliz kralı ile Selahaddin'in kardeşi el-Melik el-Adil arasında kurulan dostluğa dair bilgiler bulunmaktadır.

Bizans-Haçlı çekişmesine son noktayı koyan IV. Haçlı Seferi'ni anlatan Geoffrey Villahardouin'in *The Chronicle of Fourth Crusade and the Conquest of Constantinople* ile Robert of Clari'nin *The Conquest of Constantinople* adlı eserleri de kullandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bizans ve Yerli Hristiyan Kaynakları

Anna Komnena; İmparator I. Aleksios Komnenos'un kızıdır. 1083 senesinde doğmuştur. Hayatının son dönemlerinde kaleme aldığı ve çok sevdiği babasına ithafen *Aleksiad* adını verdiği eserinde I. Haçlı Seferi sırasında İstanbul'da imparator ve Haçlılar arasında geçen pazarlıklar hakkında tafsilatlı bilgiler vardır. Ayrıca eser, Bizanslıların Haçlılara karşı olan menfî bakış açısını da açık şekilde yansıtmaktadır ki, bu bakımdan Haçlı müelliflerinin Bizansa karşı hislerinin karşılıksız olmadığını da göstermektedir. Bununla birlikte *Aleksiad*'da Bizanslıların dışındaki milletlere karşı sergilenen

olumsuz tavır oldukça dikkat çekmektedir. Eser kronoloji bakımından da eksiktir.

Bizanslıların Haçlılara karşı bakış açısını yansıtan ve çalışmamamızda kullandığımız diğer iki eser; Ioannes Kinnamos'un *Historia*'sı ile Niketas Khoniates'in aynı adlı eseridir. Bunun dışında her iki müelliften Ioannes ve oğlu Manuel dönemlerinde Antakya Haçlı Kontluğuna karşı yapılan seferler konusunda da istifade edilmiştir. Yine Kinnamos'da, 1169'daki Dimyat kuşatmasında yerli halktan aldıkları rüşvet nedeniyle şehri ele geçirmek hususunda fazla ısrarcı olmadıklarına dair ilginç bir kayıt yer almaktadır. Niketas Khoniates İstanbul'un 1204 senesinde Haçlılar tarafından işgalini ve yağmalanmasını üzüntü içinde tafsilatlı bir şekilde anlatmaktadır.

Urfa'lı Mateos; Haçlı seferlerinin ilk döneminde Urfa'da yaşamıştır. Kaleme aldığı *Vekayinâmesi* ve buna Papaz Grigor tarafından sonradan yapılan zeyl ele aldığımız konular dâhilinde sıklıkla kullandığımız kaynaklar arasındadır. Eserinin çeşitli yerlerinde Haçlılarla ilgili olumsuz düşünce ve kehanetleri göze çarpmaktadır. Bunun dışında Tell-Başir Savaşı'na, II. Baudouin ile Tankred arasındaki düşmanlığa, İlgazi ile Tuğtekin'in Haçlılarla yaptığı 1115 ittifakına ve Müslüman-Haçlı birleşik güçlerinin Haleb kuşatmasına dair verdiği bilgiler eserin bizim açımızdan değerini arttırmaktadır.

Süryanî Mikhael; Kendi adıyla anılan ve 1199 yılı olaylarıyla sona eren bir *Vekayiname*'si mevcuttur. Urfa'nın fethinin öncesinde Hısn-ı Keyfa Artuklu Emîri Kara Arslan ile II. Joscelin arasında Zengi'ye karşı yapılan ittifaka dair *Anonim Süryanî Vekayinamesi* ile birlikte bilgi veren yegâne kaynaktır. Yine Antakya Kontu Raymond de Poitiers ile Haşişî Reisi Ali b. Vefa arasında Nureddin Mahmud b. Zengi'ye karşı yapılan ittifaka dair bilgi veren tek müellif de Süryanî Mikhael'dir. Bunun haricinde Süryanî Mikhael ve Anonim *Süryanî*

Vekayinamesi'nden diğerk kaynaklarda verilen bilgilerin karşılaştırılması hususunda istifade edilmiştir.

Gregory Abu'l-Farac (Bar Habraeus, İbn el-İbrî); 1225 yılı civarında doğmuş ve yaradılıştan başlayarak aynı zamanda ölüm yılı olan 1286 tarihine kadar getirdiğı bir eser kaleme almıştır. Kendi adıyla anılan eserinin yazımında Müslüman müelliflerin eserlerinden de faydalanmıştır. Bu özelliğı ile bize onların eserlerinde verilen bilgilerin karşılaştırılması imkânını sağlamaktadır.

GİRİŞ KUDÜS

Haçlı seferleri, doğu ile batının olduğu kadar, iki dinin karşı karşıya geldiği dünya tarihinin en önemli siyasî olaylarından biridir. Seferler, 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında Bizans İmparatoru VII. Mikhael (1071-1078)'in Türklere karşı Avrupa'dan destek arayışıyla başlayan ve 1291 senesinde Memlûk Sultanı el-Eşref Halil'in Akka'yı fethiyle sona erecek iki yüz yılı aşkın uzun bir periyodu kapsamaktadır. Bu dönem içinde cereyan eden olayların gelişiminde birbirinden farklı, zamana ve şartlara göre değişiklik gösteren birçok etken rol oynamıştır. Bunların arasında da, siyaset sahnesinde dönemin oyuncularları arasında yaşanan politik ilişkiler, ittifaklar, düşmanlık ve çekişmeler, ekonomik zorunluluklar, olumlu/olumsuz birtakım sosyal gelişmeler ile mevcut ortamın meydana getirdiği şekillendirmelerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar her iki tarafta da çoğu zaman dinî duyguların dahi önüne geçmiştir.

Din, Haçlı seferlerini hazırlayan, insanları harekete geçiren temel olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'da insanların bu konudaki duygularına hitap etmek için gösterilen hedef Kudüs şehri olmuştur. Filistin eyaletinin merkezi durumundaki Kudüs üç büyük semavî din açısından da kutsal bir mekândı. Hristiyan inancına göre çarmıha gerilen Hz. İsa'nın mezarı burada bulunuyordu. Yahudiler açısından, Kutsal Süleyman Mabedi'ne ev sahipliği yapması, Müslümanlar için ise, Hz. Peygamber'in mir'aca yükseldiği şehir olması nedeniyle

büyük bir dinî öneme sahipti. Kuruluşu milattan önceki dönemlere kadar uzanan şehirde birçok devlet hüküm sürmüş ve son olarak 638 yılında Bizanslıların idaresinde iken Müslümanlar tarafından fethedilmişti¹³.

Kudüs'ün, Hristiyan âleminde dinî açıdan önem kazanması miladi-IV. yy.'ın başlarındaki bazı keşiflerle bağlantılıdır. I. Constantinus'un (324-337), imparatorluk sınırları dâhilinde Hristiyanlığa müsaade etmesinin ardından bu dini kabul eden annesi Helena, Kudüs'e yerleşmişti. Onun başlattığı bir dizi kazı çalışmaları sonrasında Hristiyanlar için kutsal sayılan *passion* (Hz. İsa'ya ait kalıntılar) kalıntıları ile Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği Golgotha Tepesi ortaya çıkarıldı¹⁴. Yapılan keşifler sonrasında İmparator I. Constantinus'un burada Kutsal Mezar Kilisesi'ni inşa ettirmesi, Kudüs'e yapılacak hac seferleri için bir başlangıç teşkil edecek; böylece, şehir bu dönemden itibaren bütün Hristiyanlar tarafından ziyaret edilen bir merkez olacaktı¹⁵. Kudüs'e karşı ilginin artmasında Hristiyan teologlarının da önemli katkıları olmuştur. Dönemin Hristiyanlık düşüncesi üzerinde söz sahibi olan kilise liderleri, din büyüklerinin mezarlarından ilahî yardım alılabileceği, bunların maddî kalıntılarının mucize yaratmaya muktedir olacağı görüşündeydiler. Ayrıca Hristiyanlara işledikleri günahların bağışlanması için kutsal mekânlara hac

13 Şehrin kuruluşu ve gelişmesiyle ilgili bkz., John Gray, *A History of Jerusalem*, Londra 1969, s. 15-65; Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *DİA*, XXVI, 323-327.

14 Guibertus Novigenti (Guibert de Nogent), *Historia Hierosolymitana*, *Gesta dei per Francos*, ing. trc. Robert Levine, *The Deeds of God Through the Franks*, Rochester 1997, s. 30; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, trk. trc. Arif Müfit Mansel, Ankara 1943, s. 52.

15 Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi* I, trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, s. 134. Krş., Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, trk. trc., Asım Baltacıgil, İstanbul 1988, s. 21-27; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, trk. trc. Fikret Işıltan Ankara 1986, s., 30-31.

yapmaları tavsiye edilmekteydi¹⁶. Bu türden teolojik yorumların etkisiyle başlayan hac ziyaretleri V. yy.'ın ortalarında büyük bir ivme kazandı.

Diğer taraftan Kudüs'e giden hacıların yolculuk güzergâhı üzerindeki İstanbul da, batılılar için Kudüs öncesinde ziyaret edilmesi gereken yerler arasındaki yerini aldı. Aziz Lucas tarafından yapılan Meryem ana tasviri ve sonrasında Hz. İsa ile diğer Hristiyan büyüklerine ait kalıntıların Kudüs'ten İstanbul'a nakli bunda en büyük etkendi. İkinci derece öneme sahip bazı kalıntılar ise Kudüs'e gelen hacılar tarafından batıya götürülmekteydi. Batı kiliselerinin en değerli köşelerinde yerini alan bu kalıntılar, insanların Kudüs'e hac etmek isteğini arttıran bir başka unsurdu¹⁷.

Müslümanların Kudüs'te 638 yılında başlayan hâkimiyeti, Hristiyanların hac ziyareti konusunda herhangi bir menfi tesir meydana getirmedi. Hristiyanlar kutsal mekânlarını aynı rahatlıkla ziyarete devam ettiler. Zira Müslüman idareciler içlerinde Hristiyanların da bulunduğu gayrimüslim ahaliyi yerlerinden etmek ya da din değiştirmeye zorlamak yerine *zımî* statüsü¹⁸ altında İslâm devletine bütünleştirmeyi tercih etmişlerdi. Böylelikle gayrimüslim tebaa devlete vergi ödemek kaydıyla kendi inancını yaşamakta serbest bırakılmıştı. Bunlar sosyal açıdan İslâm Devleti'nin koruması altında idiler.

16 Ortaçağ Hristiyan dünyası için Haçlı seferleri öncesinde dört önemli hac yeri bulunmaktaydı. Bunlar; İspanya'da St. Jakob de Compostella, İtalya'da Monte Gargano'daki St. Michael, Roma şehri ve çevresi ile bu konuda en büyük öneme sahip olan Filistin bölgesi yani Kudüs şehri idi. Bkz., Runciman, I, 32,35; Hans Eberhard Mayer, *The Crusades*, ing. trc. John Gillingham, Oxford 1972, s.13; Jean Richard, *The Crusades, c. 1071-c.1291*, ing. trc. Jean Birrell, Cambridge 1999, s. 8.

17 Runciman, I, 32-33.

18 Zımmîlik için bkz., P.K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, I, trk. trc. Salih Tuğ, İstanbul 1995, s. 366-368; Claude Cahen, "Zımme", *İA*, XIII, 567-571; Hasan Mimmi, *Ehlü'l-zımme fi'l-hadaretü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1998.

Sınırlar dışından gelenler de, aynı imtiyazlardan faydalanırlardı. Ayrıca Hristiyanların sosyal ve dinî hakları (eğer mevcut ise) devletlerarasında yapılan ikili anlaşmalarla teminat altına alınmıştı. Abbasî Halifesi Harun el-Reşid (786-809) ile Karolenjiyen hanedanının kurucusu Charlemange (768-814) arasında yapılan anlaşma bunun en güzel örneğidir. Charlemange'nin, Bizans'a karşı Harun el-Reşid ile yaptığı ittifak sayesinde Hristiyan hacılar oldukça rahat şartlarda Kudüs'ü ziyaret etme imkânına sahip olmuşlardı. Böylelikle Charlemange, Kudüs'te vakıflar kurmak, buradaki Hristiyanlara sadakalar göndermek, Kudüs kiliselerinde duaların Latince okunması ve Kutsal Mezar Kilisesi'nde hizmet etmek üzere İspanya'dan rahibeler gönderilmesi imtiyazlarını elde etmişti¹⁹. Charlemange örneği dışında Bizans İmparatorluğu özellikle güçlü olduğu dönemlerde Kudüs'te Hristiyanlara ait kutsal yerlerin bakım-onarımı ile buradaki Hristiyan ahalinin himayesi konusunda her zaman söz sahibiydi. Fatimî Halifesi el-Hâkim Biemrillah'ın (996-1021) 1009 senesinde tahrip ettiği Kutsal Mezar Kilisesi'nin yeniden inşası için Bizans İmparatoru VIII. Konstantinos (1025-1028) 1027 senesinde Fatimîlerle bir anlaşma imzalamıştı. Daha sonra yenilenen anlaşmanın ardından dönemin Bizans İmparatoru IX. Konstantinos (1042-1055) zamanında başlatılan inşa çalışmaları bütünüyle Bizanslı memur ve ustaların elinde devam ettirilerek 1048 yılında tamamlanmıştı. Normandy Kontu II. Robert de, çalışmalarda kullanılmak üzere mühim miktarda para göndermişti. Müslüman makamların hoşgörüsüyle sağlanan imkân ve rahatlık sayesinde, Hristiyanlar şehirdeki sosyal yaşantı üzerindeki hâkim unsur durumuna gelmişlerdi²⁰.

19 Willermus Tyrensis (William of Tyre), *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, ing. trc. A.C. Krey - E.A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, New York 1943, s. 64-65. Krş., Runciman, I, 22-23.

20 Willermus Tyrensis, I, 67-68. Krş., Runciman, I, 28-29; Richard, a.g.e., s. 16.

Bununla birlikte Müslümanların hâkimiyetinde yaşayan Hıristiyanlar için işlerin yolunda gitmediği dönemler de olmuştur. Aslında Müslüman ya da gayrimüslim, toplumun bütün tabakalarının huzur ve güveni başta bulunan idarecilerin yönetimdeki iyi niyetli ve kabiliyetli olmasına bağlıydı. Ayrıca devletlerarası ilişkilerde siyasi gücü elinde bulunduran taraf, muhatabının topraklarında yaşayan dindaşlarının daha rahat ve dinî açıdan özgür bir yaşam sürdürebilmesi için yaptırım gücüne sahip olabilmekteydi. Aradaki ilişkilerin gerilmesi durumunda ise Müslüman ya da Hıristiyan farketmeksizin oluşan sıkıntılar daha çok azınlıklar tarafından hissedilirdi. Willermus Tyrensis bunu *mevcut şartlara göre kimi zaman iyiye kimi zaman ise kötüye giden hasta bir adama, baştaki idarecinin yönetimine göre bulutlu ya da parlak geçen dönemlere benzetmekteydi*²¹.

Kudüs'teki Hıristiyanlar ve hac için buraya gelenler Fatimî Halifesi el-Hâkim Biemrillah döneminde önceki uygulamaların dışında farklı muamelelere maruz kalsalar da daha sonra başa geçen oğlu el-Zâhir-Li'zazidinillah (1021-1036) döneminde hayat Hıristiyanlar için yeniden normale dönmüştü. el-Hâkim, yukarıda belirtildiği gibi şehirdeki Kutsal Mezar Kilisesi başta olmak üzere bütün kiliseleri yıktırmış ve hâkimiyeti altında yaşayan Hıristiyanları Müslüman olmaya zorlamıştı²². Ancak onun bu tutumu sadece Hıristiyan ahali ile sınırlı kalmamış ve bilhassa Sünnî inança sahip Müslümanlar da ciddi takibat ve işkencelere maruz kalmışlardı²³.

21 A History of Deeds Done Beyond the Sea, I, 64.

22 Willermus Tyrensis, I, 66. İbn el-Esir (*el-Kâmil fi'l-tarih*, IX, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979, s. 317; trk. trc. Abdülkerim Özeydin, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi'l-tarih Tercümesi*, IX, İstanbul 1987, s. 246) el-Hâkim'in, bu zorunlu ihtida düşüncesinde ısrarlı olmadığını, yeniden eski dinine dönmek isteyenlere izin verdiğini belirtir. Krş. Vasiliev, a.g.e., s. 394; Runciman, I, 27-28; Mustafa Öz "el-Hâkim-Biemrillah", *DİA*, XV, 199.

23 Öz, a.g.m., aynı yer; Eymen Fuat Seyyid, "Fâtımiler", *DİA*, XII, 231.

I. BÖLÜM

HAZIRLIK

a) Haçlı Seferleri Öncesinde Doğu'daki Siyasi Gelişmeler

Haçlı seferlerinin başlangıcından önce bölgedeki siyasî ortama bakıldığında; üç büyük güç yani Bizans İmparatorluğu, Abbasîler ve Fatimîlerin arasında bir siyasî dengenin oluştuğu görülmektedir.

Büyük Roma İmparatorluğu'nun doğudaki topraklarının mirasçısı Bizans (Doğu Roma İmparatorluğu) İstanbul'dan yönetiliyordu. Sahip olduğu mirası korumak için doğuda uzun süre Sasanîlerle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Batı sınırları da daimi tehdit altında idi. Avrupa Hun İmparatorluğu'ndan beri Karadeniz'in kuzeyinden gelerek Doğu Avrupa'ya yerleşen Türk devlet ve kavimleri, Bizans'ın Balkanlardaki toprakları için sürekli bir baskı unsuruydu.

Bizans için sınır bölgelerindeki askerî tehdidin dışında bir başka tehlike ise hâkim olduğu topraklar üzerinde ortaya çıkmıştı. V. yy.'dan itibaren Hz. İsa'daki insanî ve Tanrısal tabiatın mahiyeti üzerinde yoğunlaşan teolojik tartışmalar imparatorluğun sosyal bütünlüğünü tehdit eder duruma gelmişti. Aslında bu türden tartışmalar imparatorluğun Hıristiyanlık inancını kabul ettiği dönemden beri sürmekteydi. Öncelikle İskenderiye kilisesinden Arius adlı bir keşiş, Hz. İsa'nın Tanrı tabiatını reddeden ve kendi adıyla (Arianizm) anılan dinî bir doktrin ortaya atmış ise de bu düşünce İznik Konsilinde mahkûm edilmişti.

Konstantinos (ö. 340) döneminde durum tamamıyla tersine dönmüştü. Arianizm, devletin resmî inancı olarak kabul

görmüştü. Ancak İmparator Valens'in 387 senesindeki ölümlüyle en büyük desteğini kaybeden Arianizm 381'de İstanbul'da toplanan konsilde kesin olarak mahkûm edilmişti²⁴.

Daha sonra yaşanacak dinî tartışmalar konusunda atılan bu ilk adımdan sonra, İstanbul Patriği Nestorius'un fikirleri yeni dinî tartışmaların fitilini ateşledi. Onun Hz. İsa'daki insanî tabiatın, Tanrısal tabiatından daha fazla olduğunu ortaya koyan görüşü, doğum yeri Suriye'de büyük bir taraftar kitlesi buldu. Kısa süre sonra Mısır'da bir başka nazariye ortaya atıldı. *Monofizitler* olarak bilinen bu inancın temsilcileri Mısır Patriği Kyrillus önderliğinde, *Nasturilerin* aksine, Hz. İsa'nın insan karakterini bütünüyle inkâr etmekteydiler. Her iki düşünce de, hâkimiyet sahası içerisindeki Hıristiyanları tek bir inanç semsiyesi altında toplamak isteyen Bizans imparatorları için kabul edilebilir değildi. Dolayısıyla Nasturilik 431 senesindeki Efes Konsili'nde, Monofizitlik 451'deki Kadıköy Konsili Dördüncü Ökümenik Toplantısı'nda aforoz edildi. Ayrıca, Kadıköy Konsili'nde devletin resmî Ortodoks inancıyla ilgili bir takım kararlar alındı. Buna göre; Hz. İsa'da hem insan hem de Tanrısal özellikler bulunmaktadır. Tanrı olarak baba ile aynı özden, insan olarak günahlar hariç günahlarla aynı özdendir ve Hz. Meryem aynı zamanda Tanrı olan Hz. İsa'nın annesidir. Bu nedenle *Theotokos (Tanrı'nın Anası)* olarak anılmalıdır²⁵.

İnançla ilgili görüşleri dolayısıyla aforoz edilen Nasturilerin büyük kısmı Sasanîlerin hâkimiyetindeki İran'a göç ettiler. Daha sonraki yüzyıllarda Nasturilik bunların çabaları

24 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, trk. trc. Fikret İşıltan, Ankara 1995, s. 44-49; Vasiliev, s. 65-69; Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, I, trk. trc. Haluk Şaman, İstanbul t.y. s. 22-23.

25 Ostrogorsky, a.g.e., s. 54-55; Vasiliev, s. 100, 130-131; Bailly, a.g.e., s. 40-42; Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trk. trc. Tevfik Bıyıkhoğlu, İstanbul 1967, s. 19-20; M.V. Levchenko, *Bizans*, trk. trc. Erdoğan Berktaş, İstanbul 1979, s. 50-53; Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık-Mezhepler ve Tarikatlar" *DİA*, XVII, 355.

neticesinde Orta Asya'ya kadar uzanan sahada kendilerine taraftarlar bulacaktı²⁶. Monofizitler ise alınan karara kızarak ana kiliseden ayrıldılar. Resmî inanca, dolayısıyla siyasî idareye muhalif bir grup olarak Mısır ve Suriye'de varlıklarını korudular. Bizans imparatorlarının baskı ya da iyilik yoluyla onları yeniden kazanma çabaları sonuç vermedi. İmparatorluk sınırları içinde yaşayan Ermeniler, Monofizitlerin dinî ve siyasî yönden imparatorluğun idaresine karşı olan nefretlerini paylaşıyorlardı. Bütün bu unsurların meydana getirdiği dinî ve sosyal karmaşa Bizans açısından çok ciddi olumsuz tesirler meydana getirecekti. Nitekim Arap fetihleri döneminde baskı ve zorlamalardan bıkmış olan gayri memnunların Arap fatihlere karşı fazla bir direniş göstermeden onların hâkimiyetini kabullendikleri görülecektir.

Bizans, kendi bünyesinde başlayan mezhep mücadelelerinin yanında dışarıda güçlü düşmanlarla mücadele etmekteydi. Doğuda Sasanîlere karşı girişilen zorlu mücadelelerde 610 yılına gelindiğinde Bizans'ın Suriye ve Anadolu'daki bütün toprakları Sasanî orduları tarafından çiğnenmişti. Büyük bir krizin eşiğine gelen Bizans, Herakleios'un (610-641) idaresinde yeniden toparlanma imkânı buldu. Hükümdarlığının ilk dönemlerinde askerî ve maddî imkânsızlıklar dolayısıyla Sasanîlerin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalan Herakleios, batıda Avar meselesini hallettikten sonra başlattığı 622'den 629 yılına kadar devam eden doğu seferi sonrasında yeniden üstünlüğü eline geçirmeyi başardı²⁷. Ancak imparatorluk bu mücadele için kaynaklarını sonuna kadar kullanmıştı. Dolayısıyla

26 V.V. Barthold, "Orta Asya'da Moğol Fütühatına Kadar Hristiyanlık", trk. trc. M.F. Köprülü, *TM*, I, İstanbul 1925, s. 49-100; L. Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, trk. trc. Sadrettin Karatay, Ankara 1986, s. 296-309; H. J. Klimkeit, "Manichaeism and Nestorian Christianity" *History of Civilization of Central Asia*, IV, ed. C.E. Bosworth-M. Asimov, Paris 2000, s. 221-226.

27 Ostrogorsky, s. 88-97; Vasiliev, s. 248-254; Bailly, I, 121-130; Levchenko, a.g.e. 147-149.

kısa süre sonra başlayacak İslâm fetihlerine karşı koyabilmek için gerekli gücü kendisinde bulamadı. Sasanîler için de durum bundan farklı değildi. Doğunun bu köklü imparatorluğu Kadisiyye (636) ve Nihavend'te (642) yediği iki güçlü darbe sonrasında tarih sahnesinden çekildi. Hâkimiyeti altında bulunan İran ve Horasan toprakları kısa sürede İslâm orduları tarafından fethedildi.

Sasanîlere karşı yapılan savaşlarda bütün gücünü sarf etmiş olan Bizans İmparatorluğu da İslâm ordularına karşı fazla bir direniş gösteremedi. Ecnadeyn (634) ve Merc-i Suffer'de (635) alınan mağlubiyetlerin sonrasında Yermuk'te 636 yılında yapılan mücadele kesin neticeli oldu. Savaşın galibi Müslüman orduları Suriye'de Bizans'ın hâkimiyetinde bulunan bütün şehir ve kasabaları ele geçirdiler. Bu arada Amr b. el-Âs idaresinde Filistin'e giren bir diğer ordu ise bölgeyi hâkimiyeti altına aldıktan sonra Kudüs'ü kuşattı. Şehir, 638 yılında bizzat Medine'den gelen Hz. Ömer tarafından teslim alındı. Daha sonra ileri harekâtına devam eden Amr kuvvetleriyle birlikte Bizans için ekonomik anlamda büyük değer taşıyan Mısır üzerine yürüdü. Eyalet 641senesinde Müslümanlar tarafından fethedildi.

Mısır'ın kaybının Bizans'a ekonomik olduğu kadar askerî açıdan da önemli menfi tesirleri oldu. Zira Amr b. el-Âs'ın Abdullah b. Ebî Serh ile burada inşasına başladığı İslâm donanması sonraki yüzyıllar boyunca Müslümanların Akdeniz'deki hâkimiyetini tesis edecek filoların da çekirdeğini oluşturmaktı. Yaşadığı kayıpların sonrasında Bizans, Müslümanlara karşı uzun bir süre savunmada kalmaya mecbur edildi. Emevî orduları 674 yılında bütün Anadolu'yu baştanbaşa kat ederek üç yıl süre ile İstanbul'u kuşattılar. Bunun sonrasında Bizans İmparatorluğu'nun merkezi Emevîler döneminde 717-718 yılları arasında bir kere daha kuşatıldı. İstanbul kuşatmalarının dışında iki taraf arasındaki askerî mücadeleler Antakya'dan

başlayıp Urfa üzerinden Malatya'ya kadar geniş bir yay çizerek uzanan sınır (suğur) bölgelerinde devam etmekteydi. Buralarda İslâm dünyasının dört bir yanından gelen gazilerce her sene Bizans topraklarına akın tarzında seferler düzenlenirdi²⁸.

Bizans üzerindeki Müslüman baskısı 750 senesinde Emevîleri yıkarak iktidarı ele geçiren Abbasîler döneminde de devam etti ise de el-Memun (813-833) un hilafeti döneminde yapılan Amorion Seferi ve birkaç büyük harekât dışında, zaman içinde sınır bölgelerinde cereyan eden mevzi çatışmalarına dönüştü. IX. yy.'ın ikinci yarısına gelindiğinde Abbasîler yavaş yavaş güçten düşmeye başladılar. Bu dönemde Suriye ve Mısır'da bağımsızlıklarını ilan eden Tolunoğulları (868-905), İhşidîler (935-969) ve Hamdanîler (890-1004) gibi hanedanlar ortaya çıktı. Ardından 969 senesinde Mısır Şii Fatimîlerin eline geçti. Fatimîler kısa sürede Filistin ve Suriye'ye hâkim oldular. Onların Sünnî Abbasîlere olan düşmanlıkları, İslâm dünyasında başlayan siyasî karışıklıkları daha da derinleştirdi. Abbasîlerin merkezi Bağdat, Şii inancına sahip Buveyhîlerin işgaline uğrayınca Abbasî halifeleri bunların tahakkümü altına girdi. Durumdan faydalanarak harekete geçen Bizans orduları X. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Kuzey Suriye'deki varlıklarını bir kere daha güçlü şekilde hissettirdiler. Ancak batı sınırlarında yaşanan gelişmeler ve imparatorların şahsî tercihleri dolayısıyla daha ileriye gidemediler²⁹.

28 Emevîler dönemindeki Bizans-İslâm mücadelesi için bkz. J. Wellhausen, "Arab Wars with the Byzantium in the Umayyad Period" *Arab-Byzantine Relations in the Early Islamic Times*, ed. Michael Bauner, Ashgate 2004, s. 31-64; H.A.R. Gibb, "Arab-Byzantine Relations Under the Umayyad Caliphate", *Arab-Byzantine Relations in the Early Islamic Times*, ed. Michael Bauner, Ashgate 2004, s. 65-79; Walter Kaegi, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, trk. trc. Mehmet Özay, İstanbul 2000, s. 229-346.

29 Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, trk. trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 92-106; Ostrogorsky, s. 269-276; Vasiliev, s. 387-393; Bailly, s. 245-249.

Kuzey Suriye için yapılan hâkimiyet mücadelesi sonrasında bölgede Bizans hâkimiyeti kısa süreli de olsa yeniden tesis edildi. Bizans askerî varlığının Kuzey Suriye'ye kadar uzanması, mevcut siyasî dengelerin değişmesi anlamına geliyordu. Bu arada Abbasîlere karşı ortak düşmanlık hisleri, Bizans ile Fatimîler arasında siyasî bir yakınlaşma meydana getirdi. Bunun neticesinde yapılan anlaşma siyasî olduğu kadar ekonomik işbirliğini de kapsıyordu. Dolayısıyla İstanbul, Suriye ve Mısır üçgeninde bir başka deyişle Doğu Akdeniz havzasındaki ticarî faaliyetler arttı. Kudüs, Fatimîlerin elinde olduğu için batıdan ve doğudan gelen Hristiyanlar tarafından rahatlıkla ziyaret edilebiliyordu. Ancak kimi zamanda mütefiki Bizanslıların talebi doğrultusunda batılı hacılara çeşitli zorluklara maruz kalıyordu³⁰.

Mevcut siyasî ortamın durağanlığına rağmen Bizans-Fatimî ittifakına karşı tek başına kalmış olan zayıf ve güçsüz Abbasîler, kendi başkentlerinde dahi hükümlerini icra edemez hale gelmişlerdi. Bağdat'daki siyasî otorite Şii Büveyhîlerin elindeydi. Aslında, VIII. yy.'ın sonlarından itibaren Abbasîler adına siyasî bir otoritenin varlığından söz edilemez. Zira bu dönemden itibaren onlar adına idarî yetkiyi, *emirü'l-ümera* denilen Türk kumandanlar kullanmaya başlamışlardı. Abbasî halifeleri bunların istekleri doğrultusunda harekete eden bir onay merci durumuna düşmelerine karşın hala Sünnî inanca sahip Müslümanların gözünde İslâm dünyasının manevî lideri durumundaydılar. Ancak 946'dan itibaren başlayan Büveyhî tahakkümü Abbasîlerin manevî liderliğini dahi sorgulanır hale getirmişti.

Abbasîler bu kötü durumdan kurtulmak için Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet ettiler. Selçukluların, Bizans İmparatorluğu, Fatimîler ve Abbasîler arasındaki çekişmelere

30 Runciman, I, 38-39.

Abbasîler lehine müdahaleleri ve bölgeye yerleşmeleri, buraya kadar altyapısını anlatmaya çalıştığımız Haçlı seferlerini başlatan, olayların fitilini ateşleyen ana faktörlerden biri olacaktı.

Büyük Selçuklu Devleti 1040 senesinde Gaznelilere karşı kazanılan Dandenekan Zaferi sonrasında kurulmuş ve yayılma sahası olarak batıyı tercih etmişti. Bu devletin kurulmasıyla birlikte XI. yy.'ın başlarından beri Anadolu'daki Bizans topraklarına karşı sürdürülen düzensiz Türkmen akınları belli bir plan ve program çerçevesinde gerçekleşmeye başlamıştı³¹. Selçuklular, yerleşik tebaaları için huzursuzluk kaynağı olacağını hissettikleri Türkmenleri batıya Bizans sınırına doğru gitmeye teşvik etmişlerdi. Böylece hem devletin sınırları dâhilinde sosyal düzen sağlam bir zemine oturtulurken hem de batıdaki genişlemenin önündeki düşman orduları yıpratılmış oluyordu.

Nitekim Türkmenlerin Anadolu'da gerçekleştirdikleri harekâtları Selçuklu ordusu tarafından yapılan seferler takip etti. Bizanslıların bu akınların önünü kesmek için yaptığı ilk önemli deneme 1048'de Hasankale (Pasinler)'de büyük bir mağlubiyetle neticelendi³². Pasinler'de uğranılan yenilgi, Bizans'ın Türk akınlarını durdurmak için çok daha fazla çaba

31 Selçuklular daha devlet kurulmadan önce 1016 yılı civarında Çağrı Bey komutasındaki Türkmenlerle Doğu Anadolu'ya bir keşif akını düzenlemişlerdi. Büyük çaplı bir hareket olmamasına rağmen Çağrı Bey'in düzenlediği akın bölgede önemli siyasi tesirler bıraktı. Nitekim bunun sonucunda Doğu Anadolu'daki küçük Ermeni krallıkları ve şehir devletleri topraklarını İmparator II. Basileus'a devrederek İç Anadolu ve Kilikya'ya yerleştiler. Bkz., İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015- 1021) ve Tarihi Ehemniyeti", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 158-174; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri*, I, Ankara 1989, s. 110-111; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, s. 31-32; Peter Chorianis, "The Byzantine Empire in the Eleventh Century", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 189-190.

32 Honigmann, s. 177-178; Sevim-Yücel, a.g.e., s. 41-43; Ali Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, s. 34-35; Osman

sarf etmesi gerektiğine işaret ediyordu. Ancak Bizans ordusu, II. Basileios'dan (976-1025) sonra gelen aristokrat kökenli imparatorlar dönemindeki yanlış politikalar sebebiyle nitelik ve nicelik bakımından büyük güç kaybına uğramıştı. Asker kökenli Romanos Diogenes'in tahta çıkışı Bizans ordusunun toparlanması için yeni bir başlangıç oldu ise de uzun süreden beri atıl vaziyette bulunan Bizans askeri gücünü canlandırmaya yetmedi. Romanos'un 1071 yılında Büyük Selçuklu Hükümdarı Alparslan karşısında aldığı mağlubiyet, Anadolu'da Türk akınlarına karşı durabilecek bir gücün kalmadığını belgiliyordu. Malazgirt'te kazanılan zaferi takip eden kısa süre içerisinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Türk devlet ve beylikleri kuruldu. Bizanslılar arasındaki taht çekişmelerinden faydalanan Selçuklu ailesine mensup Süleyman Şah, Bizans içindeki siyasî karışıklardan faydalananarak 1078 senesi içinde İstanbul'un hemen yakınındaki İznik'e yerleşerek burayı Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi yaptı.³³

Anadolu'daki Türk hâkimiyeti gün geçtikçe daha belirgin hale gelirken, Bizans'ta sürmekte olan taht kavgaları I. Aleksios Komnenos'un 1081 senesinde hükümdarlığını ilan etmesiyle sona erdi. I. Aleksios, idareyi ele aldığıında imparatorluk batıda Peçenek ve Norman saldırıları, doğuda Türklerin tazyiki arasında sıkışmış durumdaydı. Hazine boşalmış, ordu her iki cephede uğradığı seri mağlubiyetler dolayısıyla savaş istek ve gücünü kaybetmişti. Artık doğuda veya batıda imparatorluğun düşmanları karşısında alınabilecek bir mağlubiyet başkent İstanbul'u tehlikeye sokabilirdi. Runciman'ın tabiriyle; *ancak*

Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s.17-18; Charanis, a.g.m., s. 190.

33 Sevim-Yücel, s. 97-101; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 421-423; Turan, a.g.e., s. 45-66; Erdoğan Merçil, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2006, s. 103-107.

*çok büyük cesarete sahip veya alabildiğine aptal bir kimse imparatorluğun idare ve sorumluluğunu üzerine alabilirdi*³⁴.

I. Aleksios öncelikle Venedik donanması ve Türklerle anlaşarak devletin batı sınırlarını tehdit eden Robert Guiscard ile oğlu Bohemund idaresindeki Normanları mağlup etti. Normanların taarruz gücü 1085'te Robert Guiscard'ın ölümünden sonra tamamen kırıldı. Batıdaki askerî başarılarını, Alman İmparatoru IV. Heinrich ile iyi ilişkiler kurarak diplomatik yünden pekiştirdi. Bunun ardından sıra, İstanbul'u ele geçirmek arzusundaki İzmir Beyi Çaka ile anlaşılan ve Enez civarına kadar sokulmuş olan Peçeneklere gelmişti. İmparator bunun için Kumanlarla anlaştı. Çaka Bey'den haber beklemek üzere kamp kurmuş olan Peçenekler Lebounion Savaşı'nda Bizans-Kuman kuvvetlerinin baskını sonucunda büyük bir kıyıma uğradılar (1091). *Bütün İskitler (Peçenekler), çocukları ve onların anneleriyle birlikte kılıcın kurbanı oldu*³⁵ kalanlar ise esir edildi.

Peçeneklerin Anadolu'daki müttefiki Çaka Bey, Nikephoros Botaneiates zamanında bir dönem Bizans'ta esir tutulmuş kurtulduktan sonra İzmir ve çevresini ele geçirmişti. Burada inşa ettirdiği donanma ile Midilli, Sakız, Sisam, Rodos adalarını ele geçirmesinin ardından gözünü İstanbul'a dikmişti. Ancak Peçeneklerin imhasının sonrasında, donanması Midilli önlerinde Bizans donanması tarafından mağlup edildi³⁶. Kendisi de bu olaydan bir süre sonra I. Aleksios tarafından kışkırtılan damadı Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan tarafından öldürüldü (1095). Çaka Bey'i ortadan kaldıran I. Kılıç Arslan devletin üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmakla meşgul olup, daha çok doğu meseleleriyle ilgilendiği için kısa dönemde Bizans için tehlike arz etmiyordu. Böylece

³⁴ Haçlı Seferleri Tarihi, I, 55.

³⁵ Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 254-255.

³⁶ Anna Komnena, s. 267-268.

I. Aleksios, iktidara gelmesinden sonraki 11 sene içinde siyasî anlamda imparatorluk üzerine çökmüş olan kara bulutları dağıtmayı başarmış oldu³⁷.

Diğer taraftan I. Aleksios, henüz bu mücadeleler sürdüğü sırada askerî gücünü arttırmak üzere batıdan paralı asker isteğinde bulunmuştu. Zira uzun süren savaşlarla yıpranan Bizans askerî gücü yeni takviyelere ihtiyaç duymaktaydı. Türk akınlarıyla tahrip edilen Anadolu topraklarında yaşayan Rum nüfusundan faydalanmak mümkün değildi. Dolayısıyla daha önceden de sıkça başvurulduğu üzere paralı asker temini en pratik çözüm gibi görünüyordu. Bunun için derhal batı dünyasıyla temasa geçildi. Kudüs'e yaptığı hac ziyaretinden dönmekte olan Robert de Flandre'ye yapılan teklif³⁸ daha sonra Papa'ya iletildi. Onun huzuruna çıkan elçiler, imparatorun paralı asker isteğinin yanında siyasî destek beklentisini de dile getirmişlerdi.

Doğu-batı kiliseleri arasında başlayan teolojik tartışmaların neticesinde 1054 yılında yaşanan ayrılık Bizans ve Papalık ilişkilerini menfi yönde etkilemişti. Bununla birlikte VII. Mikhael (1071-1078) döneminde iyileşme belirtileri gösteren ilişkiler, onun tahttan indirilmesiyle yeniden bozulmuş ve VII. Mikhael'den sonra gelen imparatorlar Papa VII. Gregorius tarafından aforoz edilmişti³⁹. I. Aleksios, papalık ile siyasî ilişki-

37 Ostrogorsky, s. 329-339; Bailly, s. 311-316; Aharon Ben-Ami, *Social Change in a Hostile Environment, The Crusaders Kingdom of Jerusalem*, New Jersey 1969, s. 24-25; Levchenko, s. 275-280; Charanis, s. 213-216.

38 İmparator ile Flandre kontu arasında bu konuyla ilgili mektuplaşmalar için bkz., Guibertus Novigenti, s. 36-37; Robertus Monachus (Robert the Monks), *Historia Iherosolimitana*, ing. trc. Carol Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade*, Burlington 2005, s. 215-222.

39 VII. Mikhael, Bizans'ın Anadolu'daki toprakları üzerinde gelişmekte olan Türk tehdidine karşı Avrupa'dan paralı asker isteğinde bulunan ve diplomatik ilişki kuran ilk imparator idi. Bu amaçla Norman Kontu Robert Gusicard ile anlaşma yaptığı gibi onun kızı Helena ile kendi oğullarından birini evlendirmek ve aradaki ilişkileri daha da güçlendirmek istemişti. O, Papa VII. Gregory'nin doğuya

lerini geliştirmenin, isteklerine ulaşmak için en etkin yöntem olduğunu düşünüyordu. Bu sırada papalık makamında bulunan II. Urbanus tarafından Bizans'a paralı asker temini konusunda yapılacak bir duyurunun Avrupa'da daha fazla kabul göreceği inancındaydı. Ayrıca elçiler iyi niyet göstergesi olarak kiliseler arasındaki sorunların müzakere yolu ile çözümü konusunda yeniden görüşmelere başlanmasını teklif ediyordu. Doğu ve batı kiliselerinin Roma'nın yönetimi altında birleşmesi papalığın başından beri ulaşmak istediği bir hedefti. Bu nedenle II. Urbanus gelen teklife sıkı bir şekilde sarıldı.

b) Haçlı Seferleri Öncesinde Batı'daki Durum

Bizans elçileri, Papa II. Urbanus için, Avrupa'da yaşanmakta olan ve çözüm bekleyen pek çok meselenin cevaplarını da beraberinde getirmişlerdi. Çünkü XI. yy.'da Avrupa uzun süredir devam eden siyasî, sosyal ve ekonomik güçlüklerle çalkalanmaktaydı. Karolenjiyen hanedanının, Charlemagne'nin 814 senesindeki ölümünün ardından parçalanmasıyla birlikte Avrupa'ya tek başına hükmedebilecek siyasî bir otorite kalmamıştı. Charlemagne'nin oğlu St. Louis'nin zayıf yönetiminin neticesinde imparatorluk 843 senesinde yapılan Verdun Anlaşması'yla üç oğlu arasında pay edilmiş, aslan payını Alman ve Fransız hükümdarları almıştı⁴⁰. Ancak bu anlaşma, şartlarından memnun kalmayan hanedan bireylerinin müdahaleleri nedeniyle uzun ömürlü olmadı. Karolenjiyen İmparatorluğu'nun mirası için yapılan mücadele Avrupa'da yaşanacak uzun

Haçlı seferi düzenleme planları içinde önemli bir yere sahipti. Ancak, 1078'de Nikephoros Botaneiates tarafından tahttan indirilmişti. Bkz., Runciman, I, 51-54; Ostrogorsky, s. 320-322.

40) Alman İmparatorluğu Almanya'daki topraklarının dışında Burgundy ve İtalya'ya hâkim olmuştu. Fransız Krallığı ise, Flandre'den Katalonya'ya kadar olan sahaya egemendi. Ancak direkt hâkimiyeti altındaki topraklar Orleans ve Oise vadileriyle çevrelenen sahaya sınırlıydı. Bkz. Richard, s. 5.

soluklu bir siyasî karmaşayı da beraberinde getirdi. Taraflar arasındaki çekişmelerin, feodal beyler arasında da yayılması sivil halkın moral gücü üzerinde de olumsuz etkiler bıraktı. Buna paralel olarak sosyal ve ekonomik hayat ciddi bir gerilemenin içine girdi. Süreklilik kazanan savaşların etkisiyle X. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Güney Fransa başlayan, sonrasında İtalya'ya yayılan tarımsal ekonomideki kriz XI. yy. başlarında zirveye çıktı. Üretimin artan nüfusun ihtiyaçlarına karşılık verememesi sonucunda ciddi bir kıtlık meydana geldi⁴¹.

Avrupa için olumsuzluklar içteki gelişmelerle sınırlı kalmadı. IX. yy.'ın sonlarında başlayan ve X. yy. boyunca devam eden Kuzeyli Vikinglerin istilası, siyasî karmaşanın katlanarak artmasıyla sonuçlandı. Sahip olduğu maddî zenginlikleri kuzeyli istilacıların yağmasına maruz kalan ve otoritesi sarsılan Batı Kilisesi, olumsuzlukların çözümü için çareler aramaya başladı. Öteden beri savaşa karşı duruşuyla ön plana çıkmış olan kilise, istekleri doğrultusunda şekillenecek ve amaçlarına hizmet edecek silahlı bir mücadele gücü oluşturmak konusunda hazırlıklara girişti. Bunun için de *Tanrı'nın barışını bozanlara karşı savaş* düşüncesinden faydalandılar. Kilisenin en büyük destekçisi ise, X. yy.'ın başlarında Burgundy bölgesinde kurulmuş olan Cluny Tarikatı idi. Hristiyan hacıların ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara yardımcı olmak için kurulan tarikatın *Tanrı'nın Barışı* hareketine verdiği destek sayesinde geniş bir taraftar kitlesine ulaşıldı⁴². Diğer yandan Vikinglerin Hristiyanlığı kabulü kilisenin elini daha da güçlendirdi. Avrupa'nın soylu aileleriyle akrabalık kuran Vikingler, Norman adıyla Avrupa'nın asil sınıfı arasındaki yerlerini aldılar.

41 Mayer, s. 22; Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV., 526.

42 Carl Erdmann, *The Origin of the Idea of Crusade*, ing. trc. M. W. Baldwin-Walter Goffart, Princeton 1977, s. 1977, s. 54-94; Runciman, s. 65-66; Mayer, s. 16-17.

Kısa sürede önce Fransa'da, 1066 senesindeki Hastings Savaşı'nın sonrasında da İngiltere'de hâkim unsur haline geldiler⁴³.

Avrupa coğrafyasında iç huzuru hedefleyen kilise, Hıristiyanların birbirlerine karşı silah kullanmalarını kesinlikle yasaklamıştı. Bunun yerine Papa IV. Leo (847-855) kilisenin (başka bir deyişle Hıristiyanlığın) müdafaası sırasında ölenlerin ilahî mükâfata nail olacaklarını açıklamıştı⁴⁴. Haleflerinin bu konuda yaptıkları benzer açıklamalar dolayısıyla inançsızlara karşı yapılacak *Kutsal Savaş* arzu edilen bir amaç haline gelecekti⁴⁵. Doğuda Slavlara ve İspanya'daki Müslüman Araplara karşı ilk denemeleri yapılan *Kutsal Savaş*, her şeye rağmen Avrupa'daki iç çatışmaları sonlandırmak için yeterli olmadı. Zira Cluny Tarikatı'nın yardımıyla halk üzerindeki etkisinin yanında siyasî gücünü de arttıran papalık, elde ettiğinden daha fazlasını hedeflemekteydi. Başlıca gayesi, otoritesini ve aforoz silahını kullanarak bütün Avrupa krallarının üzerinde, siyasî güc oluşturmaktaydı. Nitekim bunun için ortamın elverişli olduğunu düşünen VII. Gregorius (1073-1085) 1076 yılı içinde kilisenin her türlü siyasî otoritenin üzerinde olduğunu açıkladı⁴⁶. Ancak, Alman Kralı IV. Heinrich'in (1056-1106) şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. Papalığın, hâkim olduğu topraklar üzerindeki dinî ve siyasî gücünü kırmak isteyen IV. Heinrich kendisine bağlı piskopos ve diğer din adamlarıyla birlikte *düzmece keşiş* diye hitap ettiği VII. Gregorius'a sert bir mektup⁴⁷ göndererek makamından çekilmesini istedi. Papanın buna cevabı aforoz ve Alman soylularını ona itaatten men etmek oldu. Sonuçta, böyle bir fermana dünden razı tâbillerinin muhalif tavrı-

⁴³ Zoe Oldenbourg, *The Crusades*, ing. trc. Anne Carter, New York 1966, s. 10-11.

⁴⁴ O. J. Thatcher-E.H. McNeal, *A Source Book for Medieval History*, New York 1905, s. 511-512.

⁴⁵ Runciman, s. 66; Mayer, s. 16-18.

⁴⁶ W. B. Stevenson, *The Crusaders in the East*, Beyrut 1968, s. 7; Mayer, s. 20.

⁴⁷ Mektubun içeriği hakkında bkz., Ernest F. Henderson, *Select Historical Documents of the Middle Ages*, Londra 1910, s. 372.

ları, imparatoru özür dilemeye zorladı. Fakat afarozu kaldırmasına rağmen, papanın uzlaşmaz tavrı ve 1077'de Shwaben Kontu Rudolf'u Alman imparatoru ilan etmesi, IV. Heinrich'e silaha sarılmaktan başka çıkar yol bırakmadı. Roma üzerine yürüyen imparator, şehri ele geçirerek VII. Gregorius'u buradan çıkarttı. Ravenna Piskoposu Guibert, III. Clement adıyla papalık makamına getirildi. Salerno'da ikamet etmeye başlayan VII. Gregorius ise bir sene sonra burada öldü⁴⁸. Böylelikle IV. Heinrich ve Papa VII. Gregorius arasındaki mücadele Doğu-Batı Kiliseleri arasındaki ayrılığın yanında bir de Batı Kilisesi'nde çift başlılığın ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Ayrıca, Almanların daha sonra gerçekleşecek Haçlı çağrısına fazla ilgi göstermemeleri de bu konuyla yakından ilgiliydi.

Alman imparatoru karşısında uğradığı başarısızlık ve hayal kırıklığı bir tarafa bırakılacak olursa VII. Gregorius, Doğu Hristiyanlarını kurtarmak için yapılacak bir Haçlı seferi fikrini, pratiğe geçirmeye çalışan ilk papadır⁴⁹. 1074'de yayınladığı bildiri⁵⁰, bu düşüncesini açık şekilde yansıtmaktaydı. Ancak, bizzat kumanda ettiği bir orduyla doğuya sefere çıkmak yönündeki isteğini siyasî nedenlerden ötürü hayata geçirmek imkânı bulamadı. Onun düşüncelerini şekillendiren ve Avrupa'yı harekete geçiren kişi ise halefi II. Urbanus (1088-1099) oldu.

III. Viktor'un kısa papalık döneminin ardından 1088'de bu makama gelen II. Urbanus'un devraldığı miras birçok

48 Erdmann, a.g.e., 169-172; Mayer, s. 20; Richard, s. 9; Jonathan Riley-Smith, *What were the Crusades*, Londra 1977, s. 37-38; trk. trc. Berna Kılınçer, *Haçlılar Kimlerdi*, İstanbul 2004, s. 47-48; A. Campbell, *The Crusades*, Londra 1935, s. 28-32; Sidney Painter, "Western Europe on the Eve of the Crusades", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 26-27; Terry Jones-Alain Ereira, *Crusades*, Londra 1996, s. 6-7.

49 Doğuya yapılacak bir Haçlı seferi için ilk düşünceler, Fatimî Halifesi el-Hâkim'in Kutsal Mezar Kilisesi'ni yıkmasından sonra Papa IV. Sergius'un zihninde oluşmaya başlamıştı. Bkz., Erdmann, s. 114-115.

50 Muhtevası ile ilgili bkz., Theacher-McNeal, a.g.e., s. 512-513.

problemleri içinde barındırmaktaydı ve hiç de arzu edilecek türden değildi. Papalık gerek batıda ve gerekse doğuda aforoz edilmiş Hristiyan hükümdarlarla açık bir siyasî mücade-
lenin içindeydi. Roma, diğer papa III. Clement'in elinde bu-
lunuyordu. II. Urbanus'un safında sadece *kendi çıkarlarını*
*düşünen ve güvensiz müttefiki*⁵¹ Normanlar yer almaktaydı.

Papa, öncelikle 1089'da toplanan Melfi Konsili'nde Bizans İmparatoru I. Aleksios'un üzerindeki aforozu kaldırarak işe başladı. Aleksios da gönderdiği elçileri vasıtasıyla işbirliğine hazır olduğunu bildirdi. Batıda ise, her zaman mevcut olan muhalif grupları kullanarak durumunu geliştirmeye çalıştı. İşte tam bu sırada, 1095 yılında Piacenza'da yapılan konsile katılan Bizans elçilerinin getirdiği I. Aleksios'un paralı asker isteğine dair mektup, ona hala çözümlemeye çalıştığı problemler konusunda beklediği ilhamı verdi. II. Urbanus, daha önce VII. Gregorius tarafından uygulanmak istenen, doğuya karşı bir Haçlı seferi planını yeniden ortaya atarak üzerinde çalışmaya başladı. Bunun için öncelikle kilisenin yüzyıllardan beri sahip olduğu en önemli silah olan din unsurunu ön plana çıkardı. Çalışmalarındaki başlıca yardımcısı kendisinin de mensup olduğu Cluny Tarikatıydı. Nitekim tarikatının uzun süreden beri yaptığı çalışmalar meyvesini vermiş ve Ortaçağ Avrupa'sının en etkin silahlı gücü durumundaki şövalyeler *İsa'nın Askerleri* (*Militia Sancti Petri*) olarak kilise adına kazanılmıştı. Şövalyeleri böylesi bir hareketin içine çeken nedenler çeşitliydi.

51 Runciman, I, 79. Normanlar, daha kısa süre öncesine kadar İtalya'daki siyasî hâkimiyet konusunda Papalık ile mücadele halindeydiler. IX. Leo (1049-1054) 1057 yılında İtalya'da bizzat kendi kumandası altında Normanlara karşı bir sefer düzenlemişti. Papa, bu sefere iştirak edeceklerin günahlarının affedileceğini duyurmuştu. Ancak yapılan savaşta mağlup edilen Papa, Normanların eline esir düşmüş ve bir daha bu şekilde hareket etmeyeceğine dair yemin ettikten sonra serbest bırakılmıştı. Tarafların arasındaki ilişkiler Robert Guiscard'ın, İmparator IV. Heinrich'e karşı VII. Gregorius'u desteklemesiyle daha yeni düzene gir-
miş bulunuyordu. Bkz. Mayer, s. 19

Tanrı'nın evini inançsızların elinden kurtararak dinî mükafata sahip olmanın düşüncesinin yanında, şövalyeliğin doğasında olan macera arayışı, vendetta (öç alma) duygusu, savaş ve mücadele ihtiyacının karşılanması, sefer sırasında elde edilecek ganimet ve toprak başlıca motivasyon unsurlarıydı⁵².

Diğer yandan Alman ve Fransız hükümdarlarıyla mevcut siyasî çekişmelere rağmen, bunlara tâbi soyluların önemli bölümü papalığı desteklemekteydi. Böylelikle kendisi de Fransız soylu sınıfından gelen II. Urbanus, sefer için gerekli olan yönetici ve vasıflı asker ihtiyacını fazla zorlanmadan elde etmiş oldu. Ayrıca Alman imparatoru ve Fransa kralına karşı durumunu güçlendirmiş ve Avrupa'nın siyasî liderliğini yeniden ele geçirmişti⁵³. Büyük hükümdarların doğuya yapılması planlanan sefer konusunda işbirliği düşüncesinden yoksun oluşları da, papalığın çıkarlarına uygun düşmekteydi. Çünkü bu durum II. Urbanus'a harekete geçecek ordunun liderini tayin etmek konusunda gerekli serbestliği bahşetmekteydi.

II. Urbanus'un beklenen çağrısı 1095 yılının sonlarında Fransa'nın Clermont kentinde toplanan konsilde yapıldı. Burada 27 Kasım günü yaptığı konuşmayla yaklaşık 200 yıl sürecekt Müslüman-Haçlı mücadelesinin fitilini ateşlemiş oldu. *Dünya'daki cennetin ve Hz. İsa'nın hatıralarının bulunduğu Kudüs'ün inançsızların elinde esir tutulduğu ve kurtulmayı*

52 Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 5-10; aynı mlf., "Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mahiyeti", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, 26-27 Mayıs 1997, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 1-2,4,8-9; aynı mlf., "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, sayı: 35, İstanbul 1994, s. 65-78; aynı mlf. "Haçlılar", *DİA*, XIV., 525-527; Frederic Duncalf, "The Councils of Piacenza and Clermont", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 245; Ben-Ami, a.g.e., s. 35; T. F. Madden, *A Concise History of the Crusades*, Newyork 1999, s. 11-14.

53 Riley-Smith, a.g.e., 48; Campbell, s. 34.

beklediği şeklindeki sözlerinin yer aldığı konuşması büyük yankı buldu⁵⁴. Buna, sefere katılacakların geçmiş günahlarının affolunup, cennetle ödüllendirileceklerinin eklenmesi heyecanı daha da arttırdı.

Konuşmanın sonunda orada bulunanlar *Tanrı böyle istiyor* bağırışları arasında haçı kabul ettiler. Büyük çoğunluğunu halkın meydana getirdiği bu topluluğa daha sonra Toulouse Kontu Raymond St. Gilles, Fransa kralının kardeşi Hugue de Vermandois, Robert de Flandre, Etienne de Blois, Godefroi de Bouillon, ağabeyi Eustache, kardeşi Baudouin de Boulogne, Norman liderlerinden Bohemond, yeğeni Tankred gibi soylular ve maiyetleri eklendi. Bunlardan Raymond, Robert dinî duygularla haçı kabul etmişti. Godefroi dinî duyguların yanında akrabalık ilişkileri ve toprakların sürekli komşularının tazyiki altında olmasından ötürü sefere katılmaktaydı. Avrupa'da siyasî anlamda kendilerine bir gelecek olmadığını gören Baudouin, Bohemond ve Tankred gibileri ise, seferin önlerine koyacağı fırsatların bilincinde olarak hareket ediyorlardı⁵⁵. Nitekim gelişmeler onları haksız çıkarmayacaktı. II. Urbanus, farklı amaç ve düşüncelere sahip bu topluluğun liderliğine Le Puy Piskoposu Ahdemar de Monteil'i getirdi⁵⁶.

54 Papa Urbanus'un Clermont'da yaptığı konuşmanın birbirinden farklı versiyonları bulunmaktadır. Bu konuşmaların metinleri için bkz., Guibertus Novigenti, s. 42-45; Robert Monochus, s. 79-82; Fulcherius Carnotensis, (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana*, ing. trc. F. Rita Ryan, *A History of the Expedition to Jerusalem*, Knoxville 1969, s. 62-67.

55 Stevenson, a.g.e., s. 8-10; R. B. Yewdale, *Bohemond I, Prince of Anthioch*, Amsterdam 1970, s. 34-35;

John France, *Victory in the East, A Military History of the First Crusade*, Cambridge 1996, s. 81; ayn. mlf. Patronage and Appeal of the First Crusade", *First Crusade Origins and Impact*, ed. Jonathan Phillips, Manchester 1997, s. 8-9; Ben-Ami, s. 30; Ralph-Johannes Lilie, *Byzantium and Crusader States 1096-1204*, ing. trc. J.C. Morris-J.E. Ridings, Oxford 1993, s. 13-14; Duncalf, a.g.e., 234; Thomas Asbridge, *The First Crusade, A New History*, Londra 2005, s. 45.

56 Fulcherius Carnotensis, s. 67; Guibertus Novigenti, s. 45; Robert Monochus, s. 83; Willermus Tyrensis, I, 94. Krş., Runciman, I, 86; Oldenbourg, s. 45; Camp-

Daha sonra soylular ve sefere iştirak edecek şövalyeler derhal hazırlıklara giriştiler.

- c) Avrupa'dan Antakya'ya Uzanan Yolda Haçlılar

Ancak doğuya hareket etmek için daha sabırsızlanan gruplar da vardı. Papanın, Clermont'da yaptığı konuşmanın ardından etrafa dağılarak halka Haçlı seferi vaaz etmeye başlayan gezgin keşişlerin⁵⁷, özellikle de Pierre L'Hermitte'nin çevresinde halk ve fakir şövalyelerden oluşan önemli bir kalabalık toplanmıştı. Runciman'ın *toplumun çeşitli kesimlerinden oluşan bu topluluğu birbirine bağlayan yegâne unsurun dinî taassupları olduğu*⁵⁸ iddiasına rağmen, soylular arasında uzun süreden beri cereyan etmekte olan savaşlar, kıtlık ve salgın hastalıklar karşısında yaşanan psikolojik ve ekonomik çöküntü ile doğu hakkında anlatılan zenginlik hikâyeleri böyle bir kalabalığın toplanmasındaki en büyük etkenlerdi⁵⁹. Pierre'nin etrafında toplanan grup bu olumsuz şartların tazyikiyle herkesten önce doğuya doğru yola çıktılar. Çoğunluğunu sosyal anlamda alt sınıflara mensup kişilerin teşkil etmesinden dolayı bunların hareketine *Halkın Seferi*⁶⁰ adı verilmiştir. Fransa'dan yola çıkan Pierre'nin taraftarlarının sayısı, Almanya'ya geldiklerinde

bell, s. 40; France, *Victory in the East*, s. 96; Ben-Ami, s. 28; Asbridge, a.g.e., s. 45.

57 P. M. Holt (*Haçlılar Çağı 11. yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, trk. trc. Özden Arıkan, İstanbul 1999, s. 19), *prophetae* (peygamberler) denilen bu keşişlerin özellikle Fransa'nın kuzeydoğusunda Flandre, Lorraine ve Ren bölgelerindeki halk üzerinde büyük etkiye sahip olduklarını belirtmektedir.

58 *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 95.

59 Campbell, s. 49-51; Demirkent, "Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mahiyeti", s. 1-2; Madden, a.g.e., s. 18.

60 Runciman, aynı yer; Harold Lamb, *The Crusades (Iron Men and Saints & The Flame of İslâm)*, New York 1956, s. 63; Campbell, s. 46; G. C. Coulton, *Crusades, Commerce and Adventure*, New York 1930, s. 25; France, *Victory in the East*, s. 88; Jonathan Harris, *Byzantium and the Crusades*, Londra 2003, s. 54; Asbridge, s. 78; Madden, s. 17; Geoffrey Hindley, *The Crusades*, New York 2003, s. 21.

20.000 kişiye ulaştı⁶¹. Burada yapılacak diğer katılımlar için beklemekte olan Pierre'nin yanındaki Fransızlardan Gautier Sans Avoir (Meteliksiz Gautier) idaresindeki grup beklemekten sıkılarak harekete geçtiler. Pierre de bir süre sonra onların peşinden yola koyuldu.

Halkın Seferi'ne katılanların Macaristan ve Balkanlardaki Bizans arazisi üzerinde yaptıkları yolculuk daha başlangıçta Haçlıların gerçek amaçlarını ortaya koydukları olaylara sahne oldu. Macaristan topraklarına giren Haçlılar, Semlin'de bir ayakkabı alış-verişinden doğan ihtilafın sonrasında çıkan olaylarda 4.000 Macarı öldürüp, şehri yağmaladılar. Kurbanlar, katilleriyle aynı inanca sahipti.

Daha sonra yürüyüşlerine devam eden Haçlılar, ahalsinin terk ettiği Belgrad'ı yağmaladılar⁶². Sofya yolu üzerinde kendilerine refakat eden Bizans kuvvetleriyle çarpıştılar. Bununla birlikte son vukuatları onlar için oldukça pahalıya mal oldu ve meydana gelen çarpışmalarda birçoğu öldürüldü⁶³. Bozgunun sonrasında etrafa dağılan Haçlı birliklerinin yeniden toparlanarak harekete geçmeleri biraz zaman aldı.

Nihayetinde; yolculukları boyunca önce Katolik ardından Ortodoks Hristiyanları katleden, şehirleri yağmalayan Haçlılar 1 Ağustos 1096 tarihinde İstanbul'a vardılar. İmparator I. Aleksios, Avrupa'dan yola çıkmış olan diğer orduları beklemek konusundaki teklifini reddeden bu yağmacı güruhunu 6 Ağustos'da Boğaz'dan geçirdi ve Civetot (Yalova)'daki karargâha

61 Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 11-12; Hindley, a.g.e., s. 21.

62 Willermus Tyrensis, I, 99-100. Krş., Runciman, I, 97-98; Oldenbourg, s. 81; Richard, s. 41; Lamb, a.g.e., s. 64-65; Campbell, s. 59-61; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 12-13; Hindley, a.g.e., s. 22.

63 Willermus Tyrensis, I, 100-105. Albertus Aquensis (*Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, RHC occ., IV, 1, 280-282) olayı aktarmakla birlikte Niketas'tan Bulgar prensi olarak bahsetmektedir. Krş., Runciman, I, 99-100; Mayer, s. 43 ; Richard, aynı yer; Campbell, s. 61-62; France, s. 90-91.

yerleştirdi. Burada da rahat durmayan Haçlılar, civardaki yerleşimleri yağmalayıp din ayrımı gözetmeksizin insanları öldürmeye başladılar⁶⁴.

Sivillere karşı yaptıkları yağma akınlarıyla günlerini geçiren Haçlılar için kendi aralarında çıkan anlaşmazlık ve ayrılıklar sonun başlangıcı oldu. Pierre'nin zayıflayan otoritesinin etkisiyle Almanlar ve İtalyanlar, Fransızlardan ayrılarak kendilerine Reinald adlı birini lider seçmişlerdi. Sonrasında bu gruplar birbirlerine karşı nispet ve kıskançlık hisleriyle etrafı talan etmeye ve insanları öldürmeye devam ettiler. Yağmalar sırasında Fransızların İznik çevresinde elde ettikleri başarıyı kıskanan Reinald ve emrindekiler harekete geçerek Kserigordon Kalesini ele geçirdiler. Ancak kale su temini konusunda bütünüyle dışarıya bağımlı olduğından uzun süreli bir savunmaya müsait değıldi. Nitekim Haçlılar, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın üzerlerine gönderdiğı birliklere karşı kurdukları pusu başarısız olunca kaleye çekilmek zorunda kaldılar ve kısa süreli kuşatmanın ardından teslim zorlandılar. Civetot'daki karargâhta bulunanlar ise Drakon ayı yakınlarında I. Kılıç Arslan tarafından pusuya düşürölerek bozguna uğratıldı. Büyük kısmı imha edilen Haçlı ordusundan Pierre L'Hermitte ve Bizans donanması tarafından kurtarılan az sayıdaki insanın dışında sağı kalan olmadı⁶⁵. Bu-

64 Anna Komnena, a.g.e. s. 306; Robert Monochus, s. 84-85; Albertus Aquensis, *RHC occ. IV*, 1, 284-285; Ordericus Vitalis (Orderic Vitalis), *Historiae ecclesiasticae*, V, ed. ve ing. trc., Marjorie Chibnall, *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis*, V, Oxford 1975, s. 33.

65 Anna Komnena, a.g.e. s. 306-307; Guibertus Novigenti, s. 49; *Gesta Francorum, The Deeds of the Franks and the Other Pilgrims to Jerusalem*, ed. Rosalind Hill, Oxford 2002, s. 2-5; Robert Monochus, s. 84-88; Raimundus Aguilers (Raymond of Aguilers), *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem*, ing. trc. J.H. Hill- L.L. Hill, Philedelphia 1968, s. 27; Albertus Aquensis, *RHC occ. IV*, 1, 286-289; Willermus Tyrensis, I, 106-110; Ordericus Vitalis, V, 37-39. Krş., Oldenbourg, s. 84-85; Ostrogorsky, s. 335; Mayer, s. 44-45; Holt, s. 20; Lamb, s. 66-69; Turan, s. 99; Demirkent, s. 15-18; aynı mlf., *Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç*

nunla birlikte Drakon Çayı'nda elde edilen kolay zafer, I. Kılıç Arslan'ın, Haçlıların gücünü ve savaş kabiliyetlerini yanlış değerlendirmesine yol açtı. Genç hükümdar bunun kefareтини kısa süre sonra ödemek zorunda kalacaktı.

Öte yandan Pierre L'Hermitte'nin Almanya'dan ayrılmasını müteakip Volkmar, Gottschalk ve soylu sınıfından Emich adlı bir kontun idaresinde doğuya hareket etmek üzere üç ordu toplanmıştı. Bunlar, Pierre'yi takip etmeden önce Hz. İsa'yı çarmıha geren Yahudilerden intikam almak gerektiği ve Haçlı seferinin öncelikle Almanya'da yaşayan Yahudilere karşı başlatılması görüşünü ortaya attılar. Dinî gerekçelerle sarmalanmış bu düşünceler aslında, Almanya'daki bütün ekonomik gücü, para akışını ellerinde bulunduran Yahudilere karşı duyulan nefret ve kıskançlık duygularının tezahüründen başka bir şey değildi. Özellikle Alman tacirler, Yahudilerden yüksek faizlerle borç alan fakir soylular ve gezgin şövalyeler bu duruma çok içerliyorlardı⁶⁶. Emich'in kumandasındaki Almanların, Yahudilere karşı Spyer'de başlattıkları saldırılar, Worm ve Mainz şehirlerinde tam anlamıyla bir katliama dönüştü. Bunu diğer şehirlerde yapılan takibatlar izledi. Yahudilerle işlerini bitiren Alman Haçlıları, Pierre'nin takip ettiği güzergâhtan ilerlemeye başladılar. Ancak Macaristan topraklarında yerli ahaliye ve Yahudilere karşı yaptıkları taşkınlıklar, artık sabrı iyice taşmış olan Macar kralını harekete geçirdi. Macar birlikleri, birbiri ardına üç Haçlı ordusunu da imha etti. Böylece, tamamıyla amacının dışına taşan Alman Haçlılarının seferi, asıl hedefe ulaşmadan kendi dindaşlarının elinde sona erdi⁶⁷.

Arslan, Ankara 1996, s. 21-23; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 527-528; Coulton, a.g.e., s. 33-36; France, s. 93-95; Asbridge, s. 100-103; Madden, s. 19-21; Jones-Ereira, s. 23-24.

66 Hindley, s. 22.

67 Albertus Aquensis, *RHC occ.* IV, 1, 289-295; Willermus Tyrensis, I, 110-115. Krş., Runciman, I, 104-109; Oldenbourg, s. 82-83; Mayer, s. 43-44; Richard, s.

Diğer taraftan Pierre L'Hermitte'nin kuvvetlerinin imhasından kısa süre sonra Avrupa'da hazırlıklarını tamamlayan soyluların komutasındaki ordular 1096 Ağustos'undan itibaren birbiri ardına İstanbul'a ulaşmaya başlamışlardı. Bunlar ağırlıklı olarak İtalya üzerinden geçen güzergâhı kullanırken Lorraine Kontu Godefroi de Boullion, Macaristan üzerinden gelmeyi tercih etmişti. Pierre L'Hermitte'nin gayri nizamî ve yağmacı güruhunun aksine profesyonel askerlerden oluşan bu orduların yolculukları ve İstanbul'daki ikametleri sırasında fazla sıkıntı yaşanmadı. I. Aleksios bir taraftan Haçlılar için gerekli erzak ve malzemeyi temine gayret ederken, diğer yandan onların bundan sonraki faaliyetleri konusunda kendi amaç ve çıkarlarına uygun bazı söz ve garantiler almak düşüncesindeydi. Bunun için Ortaçağ Avrupa'sında geçerli bir uygulamayı yürürlüğe koymayı yani Haçlı liderlerinden vassallık yemini almayı kararlaştırdı. Ayrıca Anadolu'da Türklerin eline geçmiş olan eski Bizans topraklarının geri alınmasını müteakip, kendisine teslimini temin edilmesini talep etti. Hugue de Vermandois ve Bohemund gibi liderler çeşitli nedenlerle vassallık yemini etmeyi kolaylıkla kabul ettikleri halde, Godefroi de Bouillon ve Raymond St. Gilles zorluk çıkardılar. İmparatorun ısrarı neticesinde Godefroi ile meydana gelen gerginlik çatışmaya dönüştü. Birliklerini İstanbul surları üzerine süren Lorraine kontu, Bizans kuvvetlerinin karşı saldırısı karşısında tutunamayınca vassallık yemini etmeyi kabul etti⁶⁸.

38-42; Lamb, s. 69-73; Campbell, s. 62-65; Coulton, s. 28-29; France, s. 91-93; Asbridge, s. 84-89; Jones-Ereira, s. 17-19.

68 Anna Komnena, s. 313-317. Haçlı kaynakları ise saldırının Bizans tarafından geldiğini ve Baudouin'in kahramanlığı sayesinde geri püskürtüldüğünü yazmaktadır. Bkz., *Gesta Francorum*, s. 6; Robert Monochus, s. 94-95; Petrus Tudebodus (Peter Tudebode), *Historia de Hierosolymitano itinere*, ing. trc. J.H. Hill-L.L. Hill, Philadelphia 1974, s. 21-22; Ordericus Vitalis, V, 43. Krş., Runciman, I, 114-117; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 22-23; Lilie, a.g.e, s. 13.

Ashında istenilen yemin her iki tarafın çıkarlarına da uygundu. Bu sayede I. Aleksios, Anadolu'daki eski topraklarını kan dökmeden yeniden ele geçireceği gibi Haçlı reislerinin üzerinde yüksek otorite pozisyonuna sahip olacaktı. Bunun Haçlılar açısından gerekliliğini ise Robert the Monk⁶⁹ *zor da olsa mantıklı düşünerek böyle bir karar verdiklerini, çünkü bundan sonraki yolculuklarında Bizans tarafından yapılacak erzak ve her türlü yardıma muhtaç oldukları* şeklindeki sözleriyle belirtmiştir. I. Aleksios, İstanbul'a ulaşan Haçlı liderlerinden istediği yemini alınca, onları Pelekanon (Eskihisar)'da hazırlanan karargâha sevk etti. Burada toplanan Haçlılar, 1097 Mayıs'ının başlarında Anadolu Selçuklularının başşehri İznik'i kuşattılar. I. Kılıç Arslan, Pierre L'Hermitte'nin kuvvetlerine karşı kazandığı kolay zaferin verdiği güvenle, batıdan yeni orduların geldiği haberine karşın doğuya Malatya üzerine gitmişti. Düşmanın gücü⁷⁰ ve amacı hakkındaki haberler kendisine ulaştığında ise artık çok geçti. Derhal harekete geçmesine rağmen Haçlıların İznik'i bütünüyle kuşatmasına kadar geri dönemedi. Haçlıların kuşatmayı tamamlamasının sonrasında İznik yakınlarına gelen Türk ordusunun 16 Mayıs günü⁷¹ kuşatmayı yarmak ve şehre yardım götürmek için başlattığı saldırı Haçlılara ağır kayıplar verdirilmesine rağmen başarısız oldu. Ordusuyla birlikte geri çekilen Sultan, İznik'tekileri teslim ya da mukavemet etmek konusunda serbest bıraktı. Bunun üzerine direnmenin bir sonuç getirmeyeceğini anlayan müdafiler şehri, Haçlıların 19 Haziran'da yapılması

69 Robert the Monk's History of First Crusade, s. 100.

70 Haçlı ordusunun sayısı hakkında tafsilatlı bilgi için bkz., Runciman, I, 263-267; France, *Victory in the East*, s. 122-142.

71 Raimundus Aguilers (a.g.e. s. 25-26) ve Ordericus Vitalis (V, 53), Raymond St. Gilles'in emrindeki Fransızlarla kuşatma kuvvetlerine katıldığı sırada Türk ordusunun saldırısının gerçekleştiğini aktarmaktadır. Ayrıca bkz. Willermus Tyrensis, I, 156,157. Krş., Runciman, I, 137 ; Mayer, s. 50; Campbell, s. 96.

planlanan genel taarruzundan önce gizli bir anlaşmayla Bizans kuvvetlerine teslim ettiler⁷².

İznik'te kısa süre kalan Haçlılar, ikmal ve hazırlıklarını tamamlayarak Haziran ayının sonlarında yeniden harekete hazır hale geldiler. İstanbul'da imparatora vassallik yemini etmeden gizlice Anadolu'ya geçmiş olan Tankred ve Richard de Salarne'den gerekli yeminler alındı⁷³. 26 Haziran günü Haçlı ordusu iki kol halinde Anadolu içlerine doğru yürüyüşe başladı. Bu arada I. Kılıç Arslan, onlara karşı şansını bir kere daha denemek üzere Kapadokya Emîri Hasan ve Danişmentlilerden aldığı takviyelerle savaşa hazırlanıyordu. 1 Temmuz günü, Eskişehir (Dorylaeum) yakınlarında Bohemund komutasında ilerleyen Haçlıların birinci koluna saldırdı. Muharebe bütün şiddetiyle devam ederken ikinci Haçlı kolunun yetişmesi, durumu Türk ordusunun aleyhine çevirdi. Sultan geri çekilme emrini verdi. Böylece Haçlıların Anadolu içlerinden ilerleyişinin önündeki en büyük engel ortadan kalkmış oldu. Artık fazla direnişle karşılaşmaksızın Antakya önlerine kadar ineceklerdi⁷⁴.

72 Fulcherius Carnotensis, s. 81-83; Anna Commena, s. 326-329; Guibertus Novigenti, s. 64-65; *Gesta Francorum*, s. 15-17; Robert Monochus, s. 105-107; Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *Gesta Tankredi Siciliae Regis in Expeditione Hierosolymitana*, ing. trc. B.S. Bachrach - D.S. Bachrach, *Gesta Tankredi of Ralph of Caen*, Hampshire 2005, s. 39-41; Petrus Tudebodus, s. 31-33; Albertus Aquensis, *RHC occ.* IV, II, 319-328; Willermus Tyrensis, I, 152-168; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, ing. trc. A.S. Tritton, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, 1933, s. 70. Krş., Runciman, I, 137-140; Oldenbourg, s. 88-89; Richard, s. 48; Lamb, s. 114-119; Campbell, s. 99-101; Coulton, s. 45-46; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 29-33; aynı mlf., *I. Kılıç Arslan*, s. 24-28; aynı mlf. "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması, 6 Mayıs-19 Haziran 1097", *İznik Eğitim ve Öğretim Vakfı, I. Uluslararası İznik Sempozyumu (1-4 Kasım 2000)*, İznik 2000, s. 125-130; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 528; Turan, s. 100-101; Hindley, s. 33-36; Jones-Ereira, s. 30-33.

73 Anna Komnena, s. 331; *Gesta Francorum*, s. 13; Radulphus Cadomensis, s. 32-34, 42. Krş. Campbell, s. 87-88.

74 Fulcherius Carnotensis, s. 83-87; Guibertus Novigenti, s. 65-68; Anna Komnena, s. 332-333; *Gesta Francorum*, s. 18-20; Raimundus Aguilers, s. 27-28; Robert

İznik önlerindeki mücadele ile sonrasındaki Eskişehir Savaşı, Müslüman ve Haçlılar açısından değerlendirildiğinde taraflara bazı ortak kazanımlar sağladığı görülmektedir. Öncelikle taraflar birbirlerinin savaş kabiliyetlerini takdir etmeyi öğrendiler. I. Kılıç Arslan, 1096'da kazandığı kolay zaferin yanılgısından kurtulmuştu. Nitekim geri çekilirken yolda karşılaştığı Suriye'den gelen takviyelere düşmanın gücüyle alakalı *Siz henüz Franklarla karşı karşıya gelip, onların cesaret ve kuvvetini görmediniz.Korkusuz bir şekilde, parıldayan silahlarıyla saflarımızın üzerine atılmadan önce onları mağlup ederek birbirine bağlamayı düşünüyorduk. Fakat sayısız güçlü silahlara, güneşte parıldayan mızraklara, miğfer ve zırhlara sahip olan, kana susamış gibi saldıran ve esir almaksızın herkesi öldüren bu zalim topluluğa karşı daha fazla ne yapılabilirdi. Hiçbir insan onlara karşı direnemez veya herhangi bir yerde güvende olamaz. Diğer milletler bizim oklarımız ve diğer silahlarımız karşısında titrer. Fakat onlar, zırhlarının içinde oklarımızdan ancak bir çubuktan korktukları kadar korkuyorlardı. Ne yazık ki onlarla savaşa giriştiğim 360.000 (!) kişiden çoğu öldürüldü ya da etrafa dağıldı* itirafında bulunmuştur⁷⁵.

Bölgeyi ve düşmanlarını yeni tanımaya başlayan Haçlı müelliflerinin, I. Kılıç Arslan'ın ağzından aktardıkları bu sözlerin, Selçuklu ordusunun mevcudu hakkındaki 360.000 rakamı da düşünüldüğünde gerçeği ne kadar yansıttığı tartışmalıdır. Ancak Anadolu Selçuklu sultanının, dört yıl sonrasında açık

Monochus, 107-112; Petrus Tudebodus, s. 35-37; Radulphus Cadomensis, s. 44-46; Albertus Aquensis, *RHCocc.* IV, 11, 329-332; Willermus Tyrensis, I, 170-173; Ordericus Vitalis, V, 59-63. Krş., Runciman, I, 142-144; Turan, s. 101-102; Campbell, s. 102-105; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 34-36; aynı mlf., *I. Kılıç Arslan*, s. 28-31; Asbridge, s. 133-137; Madden, s. 27.

75 Robert Monochus, s. 113-114. Bu konuşmanın diğer versiyonları için bkz., Guibertus Novigenti, s. 68-69; *Gesta Francorum*, s. 22; Petrus Tudebodus, s. 37-38; Ordericus Vitalis, V, 65.

şekilde görüleceği üzere gerekli dersleri çıkardığı bir gerçektir. Mücadelelerin Haçlılar tarafındaki akisleri de farklı değildi. Haçlı müellifleri *Türklerin sabır, cesaret ve kahramanlıkları tasvir edilemez.... Onlar, Franklarla aynı soydan geldiklerini ve bizimle, kendileri dışında kimsenin gerçek savaşçılar olamayacağını iddia ediyorlardı. Bu kimsenin yalanlayamayacağı bir gerçektir..... Hristiyanlığı kabul etseler, Türkler dünyanın en asil milleti olarak kabul görürlerdi, sözleriyle düşüncelerini dile getirmişlerdir*⁷⁶.

Eskişehir Savaşı'nın ardından Haçlı ordusu, I. Kılıç Arslan'ın geri çekilirken yakıp yıkarak çorak hale getirdiği araziden ilerleyerek Akşehir ve Sultandağ üzerinden Konya'ya vardı. Bir süre burada dinlenip, erzak ikmali yaptıktan sonra yeniden harekete geçtiler. Ereğli'ye gelindiğinde ikiye ayrılan Haçlı ordusunda Tankred ile Godefroi'nin kardeşi Baudouin de Boulogne komutasındaki iki küçük grup Gülek Boğazı yoluyla Çukurova'ya inerken asıl ordu Kayseri üzerinden ilerleyerek Ekim ayının sonlarında Antakya'ya ulaştı. Şehrin büyüklüğü, güçlü ve görkemli surları Haçlıları dehşet, hayranlık ve hayret duygularıyla sarmalanan bir karmaşanın içinde bırakmıştı. Şehrin savunmasında aşılamaz tahkimatlarının⁷⁷ yanında doğal imkânlardan da faydalanılmaktaydı. Sırtını Amanos Dağlarına veren Antakya'nın üç ana kapısı bulunuyordu. Kuzeydeki surların başlangıcındaki bataklık arazi, burayı en güçlü taşlardan oluşan bir tahkimattan daha güçlü kılmaktaydı⁷⁸. Güneyde ise kayalık ve uçurumlardan oluşan bölge askerî harekâta uygun değildi. Ayrıca 1091 senesinde meydana gelen büyük deprem sonrasında tamamen harap olan şehrin

76 Guibertus Novigenti, s. 6; *Gesta Francorum*, s. 21; Petrus Tudebodus, s. 37. Krş., Runciman, I, 143; Campbell, s. 103-104; Turan, s. 102.

77 Fulcherius Carnotensis, s. 92; Robert Monochus, s. 121.

78 Radulphus Cadomensis, s. 73.

surları Yağısıyan tarafından eskisinden de sağlam bir şekilde yeniden inşa edilmişti⁷⁹.

Karşılaştıkları bu manzara Haçlıları, takip edecekleri hareket tarzı konusunda kararsız bıraktı. İmparatorun temsilcisi Tatikios, Antakya gibi büyük bir şehri kuşatmadan önce, yaklaşan kış mevsimini dikkate alarak harekâtın gelecek seneye bırakılması teklifinde bulundu. Böylece, Bizans ve Avrupa'dan alınacak yardımlarla ordu gücünü arttırabilirdi⁸⁰. Raymond St. Gilles ise derhal taarruza geçilmesi taraftarıydı. Zira kaybedilecek zaman içinde Antakya savunması daha da güçlenebilir ve civardan beklenen yardımlar rahat bir şekilde şehre ulaşabilirdi. Haçlı liderleri bu iki düşüncenin uygulanma olasılıklarını tartışırken sonradan Bohemund'un ortaya attığı; şehri kuşatarak dışarıdan gelecek yardımları kesmek ve teslimetmek zorlamak planı kabul edildi. Alınan karar gereğince Haçlı birlikleri şehrin kapılarının önünde iki hat halinde yerleştiler.

Antakya Hâkimi Yağısıyan, onların gelişini ve niyetlerini çok önceden haber aldığı için gerekli savunma hazırlıklarını tamamlamış, Haleb, Dımaşk ve Musul'a kendisine yardım edilmesi ricasıyla haberciler göndermişti. Ayrıca güvenlik gerekçesiyle yerli Hıristiyan tebaaya mensup bütün erkekleri şehir dışına çıkartmıştı⁸¹. Bununla birlikte, Antakya'da bazı yerli Hıristiyan ahalinin tutulmuş olması da muhtemeldir. Zira Latin kaynakları, bunlardan bazılarının zorla ya da gönüllü olarak Türk ordusu saflarında yer aldığını ve Haçlı ordugâhına ok attıklarını yazmışlardır⁸².

79 Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Suriye ve Filistin'de Meydana Gelen Doğal Âfetler" *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*, İstanbul 2008, s. 344.

80 Willermus Tyrensis, I, 206.

81 İbn el-Esir, *el-Kâmil*, X, 274; trk. trc. X, 229.

82 *Gesta Francorum*, s. 41; Petrus Tudebodus, s. 55.

Haçlılar, Kasım ayına kadar kuşatmayla ilgili eksiklikleri tamamlamakla uğraştılar. Süveydiye Limanı'nın işgali sayesinde, Avrupa ve İstanbul ile denizden bağlantı kurmak imkân elde ettiler. Şehirdeki Türk birliklerinin güney kapısından yaptıkları rahatsız edici çıkışları engellemek için Malregard (Kemgöz) adıyla bir kule inşa ettiler. Ancak uzun sürmesi artık kesinleşen kuşatma için gerekli erzak stoku yapılmamıştı. Bunun neticesinde erzak kısa sürede tükendi. Yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başlayan açlık tehdidinin yanı sıra, kaleden yapılan çıkışlar ve sertleşen hava, durumu tam anlamıyla eziyete dönüştürdü. Yiyecek sıkıntısının artmasıyla birlikte Haçlılar yeni arayışlar içine girdiler. Bohemund ve Robert de Flandre yağma suretiyle yiyecek temin etmek üzere 20.000 kişilik bir kuvvetle⁸³ Hama yönüne doğru harekete geçtiler. Onların ayrılması ve kuşatma kuvvetlerinin zayıflaması Yağısıyan'ın gözünden kaçmadı. Demirköprü civarında bulunan Raymond St. Gilles'in kuvvetlerine karşı çıkış hareketi yapan Türk birlikleri, bunları ağır kayıplara uğrattıktan sonra, yardıma gelen Haçlıların baskısı altında geri çekildiler. Seferinin lideri konumundaki Le Puy Piskoposu Ahdemar'ın sancağı da saldırı sırasında Türk birliklerinin eline geçti⁸⁴.

Bu arada güneye yönelen Haçlı kuvvetleri el-Bare yakınlarında Antakya'ya yardıma gelmekte olan Dımaşk birlikleriyle karşılaştılar ve mücadele Haçlıların galibiyetiyle sonuçlandı (Aralık 1097). Elde ettikleri zafere karşın Bohemund ve Robert de Flandre daha fazla ilerlemeleri halinde başka tehditlerle karşılaşma olasılığını düşünerek geri döndüler⁸⁵. Erzak te-

83 Guibertus Novigenti, s. 77; *Gesta Francorum*, s. 30; Petrus Tudebodus, s. 45. Sadece Robert Monochus (s. 124) bu ordunun sayısını 30.000 kişi olarak vermektedir.

84 Guibertus Novigenti, s. 77-78; *Gesta Francorum*, s. 32; Robert Monochus, s. 125-126; Raimundus Aguilers, s. 33-34; Petrus Tudebodus, s. 46.

85 İbn Kalânisi, *Tarihü Dımaşk*, thk. Süheyl Zekkar, Dımaşk 1983, s. 219; *Gesta Francorum*, aynı yer; Raimundus Aguilers, s. 34-35; Petrus Tudebodus, s. 46;

mini konusunda yaşanan başarısızlığa rağmen, Dimaşklıların mağlup edilmesi Antakya önlerinde açlık sebebiyle zor durumda olan Haçlı ordusunu iki ateş arasında kalmaktan kurtarmıştı. Ancak ordugâhta açlık konusunda yaşanan sıkıntı tahammül sınırlarını çoktan aşmıştı. Radulphus Cadomensis⁸⁶ *soğuk ve diğer sıkıntıları, açlık, açlığı da ölümler takip etti* sözleriyle Haçlı ordusunun durumunu özetlemiştir. Kıbrıs ve Çukurova'dan gönderilen yardımlara⁸⁷ ve yerli Hıristiyanların Haçlı ordugâhında sattıkları yiyecek maddelerine rağmen birbiri ardına açlığa bağlı ölüm vakaları yaşandı. Bu durum Haçlı hareketinin geleceğine dair ümitsizlikleri de beraberinde getirdi. Ölümlerin yanında ordudan firar vakaları yaşanmaya başladı. Kaçaklardan biri de Clermont Konsili'nin sonrasında köy ve kasabaları gezerek Haçlı seferi için vaazlar veren, Halkın Seferi'nin lideri Pierre L'Hermitte idi. Ancak Tankred tarafından yakalanarak yeniden ordugâha iade edildi. Bu arada çekilen sıkıntıların, Hıristiyanların işledikleri günahların karşılığı olduğunu düşünen Le Puy Piskoposu Ahdemar ise üç gün orduda oruç tutulmasını, çoğunluğunu hayat kadınlarının oluşturduğu bütün kadınların ordugâhtan atılmaları emretti⁸⁸.

Soğuk ve açlık tehdidine karşın bütün şiddetiyle süren mücadelelerde Türk birlikleri zaman zaman yaptıkları çıkışlarla Haçlıları oldukça müşkül durumlara düşürüyorlardı. Bu durum kuşatmacıları, harekâtın başarısı konusunda kaygılandırmaya başlamıştı. Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan'ın, eski tâbisi Yağısıyan'ın yardımına gelmekte olduğu haberi endişelerini

Willermus Tyrensis, I, 215-217; İbn el-Adim, *Zubdetü'l-Haleb fi tarihi Haleb*, II, nşr. Sami Dehhan, Dimaşk 1954, s. 132-133.

86 *The Gesta Tankredi of Ralph of Caen*, s. 81.

87 Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, trk. trc. H.D. Andresyan, Ankara 1987, s. 192-193.

88 Fulcherius Carnotensis, s. 95; Guibertus Novigenti, s. 87-88; Raimundus Aguilers, s. 36; Willermus Tyrensis, I, 220.

daha da arttı. Ancak 8 Şubat 1098'de yapılan savaş Haçlıların galibiyetiyle neticelendi.

Kuşatmayı sürdüren Haçlılar Mayıs ayı içinde Musul Valisi Kürboğa'nın büyük bir ordusunun başında Antakya'ya doğru harekete geçtiğini haber aldılar. Kürboğa'nın gelişi, Dımaşk ya da Haleb kuvvetlerinin mağlup edilmesinden çok farklıydı. Musul valisi, bölgedeki diğer emîrlerin katıldığı birleşik ve güçlü bir orduya kumanda ediyordu. Antakya'yı savunan Yağısıyan'ın emrindeki birlikler de göz önüne alındığında günden güne yıpranmakta olan Haçlı ordusunun Kürboğa'yı mağlup etmesi oldukça zor görünüyordu. Fakat Kürboğa'nın yürüyüşü sırasında, Baudouin de Boulogne'nin hâkim olduğu Urfa⁸⁹ önlerinde oyalanması, Antakya için çok değerli zamanın kaybına sebebiyet verdi. Bir hafta kadar süren neticesiz kuşatmanın ardından Müslüman ordusu yeniden Antakya'ya yöneldi (25 Mayıs 1098).

Musul valisinin hatasının farkına varıp yeniden harekete geçtiği sırada Antakya önlerindeki Haçlılar ve özellikle Bohe-mund boş durmamıştı. Onun bu süre içinde Antakya surları

89 Baudouin, Tankred ile birlikte Ereğli'de Haçlı ordusundan ayrıldıktan sonra bir süre Çukurova'da askerî harekâtlarda bulunmuş, karısının ve çocuklarının hastalandığı haberi üzerine tekrar ana orduya dönmüştü. Ancak, eşi ve ailesi o daha yolda iken ölmüşlerdi. Baudouin'in Haçlı seferi çağrısını kabul etmesindeki en önemli neden; feodal kanunlar sebebiyle batıda elde edemeyeceği kendisine ait bir hâkimiyet sahasını doğuda aramaktı. İznik önlerinde iken Bagrat adlı bir Ermeni ile dostluk kurmuş ve onun sayesinde Ermenileri yakından tanıma ve ilişki kurmak fırsatını elde etmişti. Ailesinin ölümünün ardından Bagrat'ın tavsiyesiyle ana ordudan ayrıлып doğuya Urfa civarına yöneldi. Tell-Başır ve Ravendan'ı ele geçirdi. Daha sonra Urfa'nın Ermeni Hâkimi Thoros'un, Türklere karşı yardım çağrısı üzerine bu şehre gitti. Thoros tarafından evlatlık olarak kabul edilip, yönetime ortak edildi. Bir süre sonra Thoros'un ayaklanan yurttaşları tarafından öldürülmesini fırsat bilerek yönetimi tekeline aldı. Böylece Baudouin sefere çıkış maksadını gerçekleştirmiş ve Ortadoğu'daki ilk Haçlı Kontluğunu Urfada kurmuş oldu (10 Mart 1098). Tfs. için bkz., Runciman, I, 154-160; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Ankara 1990, s. 4-44; aynı mlf., *Haçlı Seferleri*, s. 37-38.

üzerindeki İki Kız Kardeş Kulesi'ne kumanda eden Firuz adlı bir Ermeni dönmesiyle anlaşması her şeyi değiştirdi. 2 Haziran 1098 gecesı, Firuz'un kumanda ettiği kuleden sarkıtılan halatların yardımıyla Bohemund'un askerleri şehre girerek kapıları Haçlı ordusuna açtılar. Bunu, Müslümanlara karşı başlatılan büyük bir katliam takip etti. Antakya, Yağısıyan'ın oğlu Şemsüddeve komutasında hala direnmekte olan iç kale dışında Haçlıların eline geçti. Kaçmaya çalışan Yağısıyan ise atından düşünce bölgedeki Ermeniler tarafından öldürüldü⁹⁰.

Kürboğa'nın ordusu her şey olup bittikten üç gün sonra Antakya'ya ulaşarak şehri kuşattı. Düşmanlar öncelikle birbirlerinin durumları hakkında bilgi sahibi olabilmek için elçilik heyetleriyle işe başladılarsa da yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Zira gücüne güvenen Kürboğa, onları bütünüyle imha etmek amacındaydı. Görüşmeler sürerken Haçlılar arasında yiyecek sıkıntısı yeniden kendisini gösterdi. Bu şekilde uzun süre beklemek durumlarını daha da kötüleştirebilirdi.

Meselenin sulh yoluyla çözülemeyeceği anlaşılınca taraflar savaş hazırlıklarına başladılar. 26 Haziran sabahı Haçlı ordusu altı birliğe ayrılmış halde şehirden çıkarak Kürboğa'nın

90 Fulcherius Carnotensis, s. 98-99; Guibertus Novigenti, s. 90-93; Anna Komnena, s. 334-336; *Gesta Francorum*, s. 45-48; Robert Monochus, s. 141-146; Radulphus Cadomensis, s. 88-94; Raimundus Aguilers, s. 47-50; Petrus Tudebodus, s. 61-65; Urfalı Mateos, s. 196-197; İbn Kalânisi, s. 220; el-Azimi, *Tarih*, yay. Ali Sevim, *Azimi Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/1039-1143/44)*, Ankara 1988, s. 31; Süryani Mikhael, *Süryani Patrik Mikhael Vekayinamesi*, trk. trc. H.D. Andresyan, TTK. Kütüphanesi, s. 45; Ordericus Vitalis, V, 71-95; Albertus Aquensis, *RHC occ.*, IV, 11, 380-386; Willermus Tyrensis, I, 247-260; İbn el-Adim, II, 135; Abu'l-Farac, II, 339. Krş., Stevenson, s. 25-27; Claude Cahen, *La Syrie du Nord, a l'époque des croisades*, Paris 1940, s. 215; Runciman, I, 173-180; Oldenbourg, s. 104-106; Mayer, s. 55-56; Richard, s. 52-53; Lamb, s. 156-172; Yewdale, a.g.e., s. 58-68; Campbell, s. 117-124; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 38-43; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 529; Coulton, s. 61-64; France, s. 197-268; Asbridge, s. 162-211; Harris, s. 66-67; Madden, s. 28-30; Jones-Ereira, s. 40-41; Abdülkerim Özaydın, "Büyük Selçuklu Emiri Kürboğa", *İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2000, s. 414; Hindley, s. 39-42.

karşısında saf tuttu. Onlar daha kaleden çıkarken Arap emîrlerinden Vessab b. Mahmud, Kürboğa'ya beklemeden saldırıya geçilmesini teklif etmişti. Kürboğa, gücüne ve savaşın sonucuna olan güveni dolayısıyla Vessab'ın teklifini reddederken, ordusundaki emîrlerin kendisine ve birbirlerine karşı besledikleri düşmanlık hislerinden haberdar değildi. Aslında Müslüman ordusu bu türden çekişmelerin etkisiyle daha savaş başlamadan dağılmanın eşiğine gelmişti. Bu şekilde Haçlılarla mücadele etmek mağlubiyeti peşinen kabullenmekle eş değerd. Nitekim durumdan faydalanan Haçlılar, Kürboğa'nın birliklerini kolayca mağlup etmeyi başardılar. Ardından şehrin elden çıkmasına rağmen iç kaleyi savunmayı sürdüren müdafiler de teslim olmayı kabul ettiler. Böylece Antakya tamamıyla Haçlıların hâkimiyetine girdi⁹¹.

Haçlıların Antakya önlerine gelişlerinden, Kürboğa'nın mağlubiyetine kadar geçen sürede meydana gelen olaylar, bütün

91 Latin kronikleri, Haçlıların Kürboğa'nın ordusuna karşı kazandıkları zafer ile ilgili oldukça tafsilatlı bilgi vermişlerdir. Burada, uzun süren kuşatma sırasında çekilen açlık sıkıntısı sonrasında Antakya'nın ele geçirilmesi ve hemen ardından böylesine güçlü bir ordunun mağlup edilmesinin Haçlılar arasında meydana getirdiği psikolojik rahatlamanın etkilerini görmek mümkündür. Kürboğa'nın gelişinden sonra Antakya içindeki Haçlı kuvvetlerinin psikolojik motivasyonunu güçlendirmek gayesiyle *Kutsal Mızrak*'ın bulunması olayı da aynı sebepten kaynaklanmaktadır. Nitekim Lamb (s.188)'da Kürboğa ile yapılan savaş *Mızrak Savaşı* olarak isimlendirilmiştir ki, araştırmacı burada bir anlamda Kutsal Mızrak hikâyesinin Haçlılar üzerinde doğurduğu motivasyona işaret etmektedir. Kürboğa'nın Antakya önlerindeki aldığı mağlubiyete dair bkz., Guibertus Novigenti, s. 94-112; Fulcherius Carnotensis, s. 101-107; Anna Komnena, s. 341-342; *Gesta Francorum*, s. 49-71; Robert Monochus, s. 147-179; Radulphus Cadomensis, s. 96-111; Raimundus Aguilers, s. 51-64; Petrus Tudebodus, s. 65-89; Urfalı Mateos, s. 197-198; el-Azimi, a.g.e. aynı yer; İbn el-Esir, X, 276-278; trk. trc., 230-231; Albertus Aquensis, *RHC occ.* IV, II, 412-429; Willermus Tyrensis, I, 261-296; Süryanî Mikhael, a.g.e., aynı yer; Ordericus Vitalis, V, 97-117; İbn el-Adim, II, 135-137. Krş., Stevenson, s. 27-29; Cahen, a.g.e., s. 216-218; Runciman, I, 181-192; Oldenbourg, s. 107-111; Mayer, s. 56-57; Richard, s. 53-54; Lamb, s. 173-187; Coulton, s. 64-67; Campbell, s. 124-125; France, s. 269-297; Asbridge, s. 212-250; Madden, s.31-32; Özaydın, a.g.m., s. 415-418; Hindley, 42-45.

Haçlı seferleri döneminin anatomisini, nedenlerini ve niçinlerini bünyesinde barındırmaktadır. Onların, şehir için yapılan mücadeleler sırasında kazandıkları başarıda, bölgenin Müslüman hâkimlerinin arasındaki çekişmelerin etkisi büyüktür. Yağsıyan'ın yardım çağrılarının bir bütün halinde karşılık bulamaması bunun en büyük kanıtıdır. Sultan Melikşah'ın 1092'deki ölümünün sonrasında başlayan taht mücadeleleri sırasında hayatını kaybeden Tutuş'un oğulları Rıdvan ve Dukak arasındaki düşmanlık bunu engellemiştir. İki kardeşin, hadiseye tek başlarına müdahale etme teşebbüsleri ise, Haçlılar tarafından kolaylıkla bertaraf edilmiştir. Suriye Müslümanlarının, Haçlılar karşısına çıkardığı ilk birleşik kuvvet de, aynı çekişme ve düşmanlıkların kurbanı olmuştur. Çünkü Kürboğa'nın bölge üzerinde kendi nüfuzunu yaymak girişimleri, ordusundaki diğer emîrlerin tepkisini çekmekteydi. Ayrıca onun, Haleb Meliki Rıdvan ile yakınlaşması, o sırada yanında bulunan Dımaşk Meliki Dukak'ı tedirgin etmişti. Böylesine duyguların tesiri altında kalmış emîrlerin, bölgeye yeni gelmiş Haçlıların güç ve potansiyelini anlayabilmeleri mümkün değildi. Kürboğa'nın, onlar karşısında kazanacağı zaferin kendileri için daha büyük bir tehdit olacağını düşünüyorlardı. İşte bütün bu etkenler, Antakya önlerinde Kürboğa'nın ordusunun dağılmasına ve sayı azlığına rağmen Haçlıların kolay bir başarı kazanmalarına sebebiyet vermiştir. Buna Kürboğa'nın, I. Kılıç Arslan'ın düştüğü yanlış tekrarlamasını yani Haçlıları küçük görmesini de ekleyebiliriz.

II. BÖLÜM

KARMAŞA

a) İdealler, Beklentiler ve Gerçekler

Haçlıların niyetleri, birbirleriyle mücadele eden Müslümanlar için muamma idi. Bölgeye niçin geldikleri ve nelere muktedir olabilecekleri henüz bilinmiyordu. Müslümanlar, Haçlıları bölgede kalıcı bir güç unsuru olarak düşünmüyorlardı. Nitekim Selçukluların gelişiyle Sünnîlere karşı üstünlüklerini ve Suriye topraklarını kaybetmiş olan Fatimîlerin bakış açısıyla Haçlılar, siyasî amaçlarına hizmete edecek bir araç, eski müttefikleri Bizans'a bağlı paralı askerlerdi. Bu nedenle derhal onlarla iletişim kurmak ve durumdan elverdiği ölçüde faydalanmak için harekete geçtiler. Fatimî Veziri el-Efdal, Antakya'yı kuşatan Haçlılara gönderdiği elçilik heyetiyle, sıkıntı çektikleri erzak konusunda her türlü yardımı yapacağını taahhüt etti. Kuşatmayı sürdürmelerini, gerekirse kendisinin de ordusuyla hareket geçeceğini ekledi⁹².

el-Efdal'in gönderdiği elçiler, çalışmamızın ana temasını teşkil eden Müslümanlar ile Haçlılar arasındaki ilk siyasî ittifak teşebbüsüydü. Sünnî Selçukluların ezici gücü karşısında Suriye'yi terk etmek zorunda kalan Fatimîler, Haçlıların şahsında kaybettikleri siyasî üstünlüklerini geri kazandırabilecek bir müttefik bulduklarını düşünmüşlerdi. Ancak yukarıda belirtildiği gibi muhataplarının güç ve amaçları konusunda bilgisizdiler. Haçlılar ise yeni geldikleri bölgenin siyasî aktörleri ve olayların gelişimi hakkında yeterli malumata sahip

92 Robert Monochus, s. 136-138; Albertus Aquensis, *RHC occ.* IV, 379-380; Willemus Tyrensis, I, 223-224. İbn el-Esir (X, 273; trk. trc. X, 228) yer ve zaman belirtmeden sadece Fatimîlerin ellerinden çıkan Suriye topraklarını işgal etmeleri yolunda Haçlıları cesaretlendirdiklerini aktarmaktadır.

değillerdi. Bu durum taraflar arasında özellikle Fatimîlerin arzu ettiği bir anlaşmanın yapılması hususundaki en büyük engeldi. el-Efdal'ın mektubunun içeriği ile Haçlı ordugâhındaki konuşma ve müzakereler bunu açık bir şekilde göstermişti. Birbirlerini tanımaya çalışan taraflar, öncelikle karşısındakini sindirmek üzere sözlü ve fiili güç gösterisinde bulunmakla işe başlamışlardı. el-Efdal istekleri doğrultusunda hareket etmelerini beklediği Haçlıları, aksi takdirde belki de asla bir araya gelmeyeceği Selçuklu Sultanı ile anlaşmakla tehdit etmişti⁹³. Haçlı liderleri buna aldırmadıkları gibi Antakya önlerindeki mücadelelerde şehit olan Türklerin kesik başlarını dört at yükü halinde Mısır elçilerine göndermişlerdi⁹⁴. Yapılan görüşmelerden kesin sonuç çıkmamasına rağmen taraflar Selçukluları ve tâbilerini ortak düşman olarak kabul edilmesi konusunda anlaşmış olmalıdır. Zira Mısır'a dönen Fatimî elçilerine bir Haçlı heyeti eşlik ediyordu⁹⁵. Mukabil bir Mısır heyeti 1099 yılı başlarındaki Arka kuşatması sırasında Haçlı ordugâhına gelecekti⁹⁶. *Gesta Francorum*⁹⁷da, Mısır heyetiyle aynı dönemlerde Haçlı ordugâhına gelen Trablus emîri ile yapılan görüşmeler sonrasında, Haçlılara karşı askeri hazırlara başladığı anlaşılan Fatimîlerin yenilmesi durumunda, emîrin Hristiyan olması ve şehri kendilerine bağlı olarak yönetmesini içeren bir maddenin yer almakta olduğuna dair bir bilgi bulunmaktadır. Bu hareket, Arka'da Haçlılarla Mısır heyeti arasındaki görüşmelerin pek dosthane bir havada geçmediğini göstermektedir. Zira Antakya'yı ele geçirmeleri ve Kürboğa karşısında elde ettikleri başarı Haçlıları cesaretlendirmişti. Fatimîlerle yapılacak bir

93 Robert Monochus, s. 137.

94 *Gesta Francorum*, s. 37-38; Robert Monochus, s. 137-138; Petrus Tudebodus, s. 56.

95 Raimundus Aguilers, s. 41.

96 Raimundus Aguilers, s. 89-90.

97 s. 86.

anlaşma onlara artık yeterince cazip gelmiyordu. Fatimîler de, muhataplarının gerçek niyetlerini anlamaya başlamışlar ve onlara karşı askerî hazırlıklara başlamışlardı. Ancak yine de taraflar arasında belli şartlar konusunda görüş birliğine varılmış olması muhtemeldir. Nitekim daha sonraları Ağustos 1099'da cereyan edecek Askalan Savaşı'ndan önce Kudüs'e gelen Fatimî elçileri Haçlıları anlaşmayı bozmakla suçlayarak, Filistin'i terk etmeleri için ültimatom verecekti⁹⁸. el-Efdal, Antakya önlerindeki görüşmeden sonra Haçlıların kuzeyde ortaya çıkardıkları tehditten faydalananak Kudüs üzerine yürümüş ve Şaban 491/Temmuz-Ağustos 1098'de şehri ele geçirmişti⁹⁹. Kısa süre sonra savaş oklarının üzerine çevrileceğinden habersizdi.

Ocak 1099'da Antakya'dan hareket eden Haçlılar, civardaki Müslüman şehirlerin bir kısmını silah zoruyla ele geçirip, diğerlerinden iyi niyet dilekleri ve gerekli erzak takviyesini alarak yürüyüşlerine devam ettiler. Haçlıların gücünden çekinen yol güzergâhı üzerindeki şehirlerin emîrleri onlarla iyi ilişkiler kurmak gayretindeydi. Nitekim Haçlıların, civardan yağmaladıkları malları satmak ya da değiştirmek üzere Hama ve

98 Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir el-Makrizî, *el-Münteka min ahhbâri Mısır li-ibn müyesser*, thk. Eymen Fuat Seyyid, Kahire 1981, s. 67; aynı mlf., *İttiâz el-hunefâ bi-ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtımiyyûn el-hulefâ*, III, thk., M. Hilmi Muhammed Ahmed, Kahire 1996, s. 24. Krş. Runciman, I, 228.

99 İbn Kalânîsi, s. 221; el-Makrizî, *el-Münteka min ahhbâri Mısır li-ibn müyesser*, s. 65-66; aynı mlf., *İttiâz el-hunefâ*, III, 22. İbn el-Esir (X, 283; trk. trc. X, 235) ise bu tarihi yanlış olarak Şaban 489/Temmuz/Ağustos 1096 olarak vermektedir. Krş., Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1989, s. 176; aynı mlf., Artukoğlu Sökmen'in Siyasî Faaliyetleri", *Belleten*, XXVI/103, Ankara 1962, s. 504-507; Yusuf Derviş Gavanime, "el-Efdal b. Bedrû'l-Cemali' ve Birinci Haçlı Seferindeki Rolü", trk. trc., Abdülkerim Özaydın, İÜ. Edebiyat Fakültesi *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, İstanbul 1987, s. 143; Aydın Usta, "Artuklular ve Haçlılar, Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar (1098-1124)", İÜ Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, sayı: 37, İstanbul 2002, s. 359-360.

Şeyzer'deki pazarlara girmelerine müsaade edilmişti¹⁰⁰. Trablus emîri yağma ve saldırılardan korunmak için şehrin surlarına Raymond St. Gilles'in sancağının çekilmesini kabul etmişti¹⁰¹. Haziran ayı içinde Kudüs önlerine ulaşan Haçlı ordusunun birlikleri derhal şehrin kapılarının karşısında yerleştiler. Kuşatma altına alınan şehir 14 Temmuz 1099'da Haçlıların eline geçti. Galipler, Antakya ve Maarratü'l-numan'daki¹⁰² gibi Kudüs'te de büyük bir katliam icra ettiler¹⁰³. Öyle ki, Raimundus Aguilers, Süleyman Mabedi'nin bulunduğu mahalleye giderken dizlerine kadar ulaşan bir kan birikintisinin içinden geçmek zorunda kalmıştı¹⁰⁴.

el-Efdal hatasının çok acı bir şekilde farkına varmış olmasına karşın iş isten geçmişti. Kudüs'ün zaptı, I. Haçlı Seferi'nin sonuna işaret etmekteydi. Haçlılar; Urfa, Antakya, Kudüs ve

100 Raimundus Aguilers, s. 84. Ayrıca bkz. *Gesta Francorum*, s. 82-83; Willermus Tyrensis, I, 316. Krş. Runciman, I, 206.

101 Raimundus Aguilers, s. 87-91.

102 Haçlıların Maarratü'l-numan'da yaptıkları, katliam kelimesinin dahi sınırlarını zorlayan bir girişim olmuştur. Antakya'nın sonrasında yeniden açlık problemiyle karşı karşıya kalan Haçlılar, Müslümanlara karşı yaptıkları katliamın ardından bazılarını kazanlarda atıp pişirmişler, çocukları da şişte kızartarak yemişlerdi. Bununla da yetinmeyerek işi, Müslüman ölülerinin ve köpeklerin etlerini yemeye kadar vardırmışlardı. Herşey bittikten sonra ateşe verilen şehir tamamıyla bir harabeye dönmüştü. Haçlıların bu hareketi Müslümanlar arasında büyük bir korkuya sebep olmuştu. Bkz., Raimundus Aguilers, s. 81.

103 Guibertus Novigenti, s. 126-133; Fulcherius Carnotensis, s. 119-122; Anna Komnena, s. 342-343; *Gesta Francorum*, s. 87-93; Robert Monochus, s. 196-202; Radulphus Cadomensis, s. 128-143; Raimundus Aguilers, s. 116-127; Petrus Tudebodus, s. 112-120; Urfalı Mateos, s. 199; İbn Kalânisi, s. 222; el-Azimî, s. 32; İbn el-Esir, X, 282-284; trk. trc. X, 235-236; Albertus Aquensis, *RHC occ.* IV, II, 467-489; Willermus Tyrensis, I, 348-378; Ordericus Vitalis, V, 157-175; Abu'l-Farac, II, 340-341; el-Makrizî, *el-Münteka min ahhâri Mısır li-ibn müyes-ser*, s. 66; aynı mlf., *İttiâz el-hunefâ*, III, 23-24. Krş., Stevenson, s. 31-35; Runciman, I, 205-222; Oldenbourg, s. 134-142; Mayer, s. 59-62; Richard, s. 64-67; Lamb, s. 201-238; Campbell, s. 144-150; Coulton, s. 75-79; France, s. 325-357; Gavanime, a.g.m., s. 144-145; Asbridge, s. 298-319; Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV, 530; Madden, s. 34-36; Jones-Ereira, s. 49-53; Hindley, s. 46-49.

104 *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem*, s. 127-128.

ardından Trablus'ta kurdukları devletlerle bölgenin yeni siyasî aktörleri olarak Müslümanların karşısına çıkacaklardı.

Elde ettikleri başarı ve açıkça görünen üstünlüklerine rağmen bu süreçte Haçlılar tarafında ortaya konulan siyasî tablo Müslümanlarınkinden pek farklı değildi. Bohemund, Antakya için yapılan mücadelelerde cesaretinin yanında siyasî hileleri sayesinde ön plana çıkmıştı. Sefere, doğuda bir devlet kurmak amacıyla katılan Norman kontu, bu arzusunu Antakya'nın idaresini elde ederek gerçekleştirmek istemişti.

Haçlılar, İmparator I. Aleksios'a ettikleri vassallik yemini gereğince, İznik'te olduğu gibi, ele geçirildiği takdirde Antakya'yı da Bizans'a teslim etmekle yükümlüydüler. Bizans kumandanı Tatikios, Haçlılara yardımcı olmak ve imparator ile irtibatlarını temin etmenin yanında Antakya'nın idaresini devralmak üzere Haçlı ordusunun refakatine verilmişti. Bohemund önce Tatikios'u kendisine karşı komplo kurulduğuna ikna ederek¹⁰⁵ ordugâhtan uzaklaştırırken, Haçlı liderlerini de Bizans kumandanının kaçtığına inandırmıştı¹⁰⁶. Daha sonra yukarıda da aktarıldığı üzere Bohemund daha sonra Firuz ile anlaştığı gibi Papalık temsilcisi Ahdemar'dan şehre ilk giren kimsenin buranın idaresini üstlenmesi konusunda onay almayı başarmıştı¹⁰⁷.

Kürboğa'nın mağlubiyetiyle Antakya'daki Haçlı hâkimiyeti kesinleşirken Bohemund, şehrin Bizans imparatoruna teslimini savunan Raymond St. Gilles ile girdiği rekabetten diğer Haçlı liderlerinin desteğiyle galip çıkmayı başarmıştı. Raymond da durumu kabullenmek zorunda kalmıştı. Sefere Toulouse

105 Anna Komnena, s. 334.

106 Guibertus Novigenti, s. 81-82; *Gesta Francorum*, s. 34-35; Robert Monochus, s. 128-129; Willermus Tyrensis, I, 218-219; Ordericus Vitalis, V, 77. Krş., Runciman, I, 172; Lamb, s. 152.

107 Anna Komnena, s. 334-335; *Gesta Francorum*, s. 45; Robert Monochus, s. 144; Radulphus Cadomensis, s. 45; İbn el-Adim, II, 134.

kontunun yanında katılan Raimundus Aguilers, onunla Bohemund arasında kuşatmanın başından itibaren devam eden çekişmenin ipuçlarını vermektedir. Müellif, Bohemund'un, Robert de Flandre ile Dukak'a karşı kazandıkları zaferle artan şöhretini, Raymond'un talihsizliği olarak yorumlamakta ve Norman kontunun, şehrin hâkimiyeti için hileli sözlere başvurduğunu aktarmaktadır. Ayrıca Raymond istisnasıyla Haçlı liderlerinin ele geçirdiği takdirde Antakya'yı Bohemund'a vermeyi kararlaştırdıklarını belirtmektedir¹⁰⁸.

Bohemund'un oldu-bittiye getirerek kazandığı Antakya hâkimiyeti, ileride Bizans ile Haçlı devletleri arasında vukubulacak sorunların temelini oluşturacaktır. Öte yandan güçlü surlara sahip Antakya'nın zaptı ve Kürboğa'nın ordusunun mağlup edilmesi, Suriye'deki Müslümanlar arasında ciddi bir moral çöküntüsüne sebebiyet vermişti. Bu durum 1104'deki Harran Savaşı'na (Belih Çayı Savaşı) kadar ciddi anlamda Müslümanların zihinlerini meşgul eden Haçlıların yenilmezlik efsanesini doğuracaktı. Bölgenin bu yeni sakinlerinin Antakya'dan Kudüs'e inerken, yol güzergâhları üzerindeki şehirlerinin yukarıda aktarılan hareket tarzları buna en güzel örneği teşkil etmektedir.

Bohemund-Raymond rekabetine Kudüs'ün zaptından sonra başkaları eklendi. Şehrin idaresinin kim tarafından üstlenileceğine dair tartışmalar ruhanîlerin de müdahalesiyle şiddetlendi. Raymond St. Gilles bu konudaki en şanslı aday olarak görülüyordu. Karşısında ise bu kez Lorraine Kontu Godefroi de Bouillon vardı. Ancak dindar bir kimse olan Raymond stratejik bir hata yaparak din adamlarının tesiriyle kendisine teklif edilen görevi kabul etmedi. Ardından diğer liderlerin onayıyla Godefroi Kudüs'ün yönetimini üstlenmek üzere seçildi. Bununla birlikte Godefroi, şehirde hâkim ya da kral olmak

108 *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem*, s. 35.

yerine sadece *Kutsal Mezarın Savunucusu* unvanıyla yetinmeyi tercih etti¹⁰⁹. I. Haçlı Seferi'nin en kudretli şahsiyetlerinden Raymond bir kere daha siyasî rakipleri tarafından mağlup edilmişti. Bunda, İstanbul'da Bizans imparatoru I. Aleksios ile kurduğu iyi ilişkiler ve daha önce Antakya'nın edilen yeminin karşılığında Bizans'a teslim edilmesi düşüncesini savunmasının da rolü olmalıdır. Zira İstanbul'da İmparatora vassallik yemini etmiş olmalarına rağmen, Haçlıların Bizans'a karşı tutumları dostça sayılmazdı. Bu nedenle, I. Aleksios'a yakın bir görüntü sergileyen Raymond'a karşı bir tepkinin oluşması ve ikinci plana itilmesi son derece doğaldı. Onun I. Aleksios ile kurduğu yakın ilişkiler kendi adamları tarafından dahi tasvip edilmiyordu. Nitekim Kudüs'ün zaptından sonra elinde tuttuğu Davud Kulesi, Godefroi tarafından istenildiğinde buna karşı çıkmış ancak kendi adamları da dâhil olmak üzere diğer bütün reislerin Godefroi'nin tarafını tutması üzerine kuleyi ona teslim etmek zorunda kalmıştı.

Kudüs'ün yönetimi için yapılan tercihe rağmen ikili arasındaki çekişme sona ermemişti. Godefroi, 1099'da Fatimîlere karşı Askalan'da kazandığı başarısının sonrasında şehri kuşattığında, ahalinin Raymond St. Gilles'e teslim olmak tekliflerini reddetmekle¹¹⁰ bu rekabeti açığa vuran en ilginç reaksiyonlardan birini gösterdi. Onun tutumu Askalan'ın Haçlılar

109 La Monte (John L., *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100 to 1291*, Cambridge 1932, s.4) bunun olası sonucunun Godefroi'nin, Papa'nın Kudüs'ün bir Kilise Devleti olması şeklindeki düşüncelerini kabul ettiği anlamına geldiğini düşünmektedir. Ayrıca bkz., Runciman, I, 226; Ostrogorsky, s. 337; Ben-Ami, s. 37; Harold S. Fink, "The Foundation of the Latin States 1099-1118", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K.M. Setton, Madison 1969, s. 376; Asbridge, s. 321; Madden, s. 40; Mehmet Ersan, "Birinci Haçlı Seferine Katılan Asiller Arasında Cereyan Eden Mücadeleler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 2, İstanbul 2000, s. 36.

110 Ordericus Vitalis, V, 185-187; Albertus Aquensis, *RHC occ.* IV, II, 497-498. Ramundus Aguilers (s. 135), Raymond St. Gilles'in maiyetindeki Bohemund adlı bir dönmeyi (mürted) barış için kaledekilerin yanına gönderdiğini aktarmakta-

tarafından zaptını 54 sene geciktirecekti. Raymond'un önce Bohemund ve sonrasında Godefroi ile yaşadığı çekişmelere çok daha önceleri Çukurova'da başlamış olan Tankred-Boudouin rekabeti eklendiğinde dışarıya karşı güçlü duruşlarına karşın, Haçlıların içte oldukça farklı bir görüntü verdikleri görülmektedir. Haçlı liderleri arasındaki çekişmeler I. Haçlı Seferi'nin gerçek amacını ortaya koymaktadır. Haçlılar, ileride siyasî amaçları doğrultusunda ele geçirdikleri şehirlerdeki hâkimiyetlerini korumak için zaman zaman birbirlerinin aleyhine hareket etmekten hatta bu uğurda Müslümanlarla ittifak yapmaktan çekinmeyeceklerdi. Aynı düşünce Müslümanlar için de geçerliydi.

Haçlıların Ortadoğu'daki siyasî varlıklarının teşekkülü sonrasındaki gelişmelere bölgedeki yerli Hristiyanlar isteyerek ya da zorunlu olarak müdahil olmak zorunda kalmışlardı. Bunlar Antakya ve Urfa Haçlı kontlukları tebaası içinde nüfusun ağırlıklı kısmını oluşturmaktaydı. Yerli Hristiyanlar uzun zamandan beri Müslümanların idaresinde barış ve huzur içinde yaşıyorlardı. Özellikle Ermeniler, seferlerin öncesinde siyasî anlamda belli bir güce sahiptiler. Çukurova bölgesinde küçük Ermeni devletleri mevcuttu. Melikşah'ın 1092'deki ölümünün sonrasındaki karışıklıklar sırasında bölgenin önemli merkezlerinden Urfa şehri, Thoros adlı bir Ermeni tarafından ele geçirilmişti. Ancak Ermenilerin başını çektiği yerli Hristiyanlar Haçlıların gelişiyile birlikte kendileri çok farklı siyasî gelişmelerin içinde buldular. Yukarıda belirtildiği üzere Antakya kuşatması öncesinde Yağısıyan nüfusun neredeyse tamamını oluşturan yerli Hristiyan tebaasının erkeklerini güvenlik gerekçesiyle şehirden çıkarmıştı.

dır. Krş. Runciman, I, 229-230; Ben-Ami, s. 37; Fink, a.g.m., aynı yer; France, s. 365-366; Hindley, s. 48-49; Ersan, a.g.m., s. 37.

Bazıları ise isteyerek ya da zorla Haçlılara karşı Müslümanların safında savaşmışlardı. Şehirden çıkartılanlar, erzak konusunda Haçlılara büyük katkı sağlamışlardı. Bilhassa Ermeniler, bölgede kendisini gösteren Haçlı varlığı dolayısıyla siyasî gelecekleri hususunda büyük umutlara kapılmışlardı. Onların bölgedeki varlığını kendi amaçlarını kolaylaştırıcı bir unsur olarak görmüşlerdi. Bununla birlikte uzun süredir Müslümanlarla birlikte yaşamış oldukları için Haçlılar onlara şüpheyle yaklaşılmaktaydı. 1101 senesinde Anadolu'da gelişecek olaylar, yerli Hristiyanların Haçlı seferleri tarihindeki konumlarını şekillendirecekti.

1099 Temmuz'unda Kudüs'ün zaptının ardından görevlerini tamamladıklarını düşünen Haçlıların büyük bölümü Avrupa'ya dönmüştü. Bunların yolculuklarıyla ilgili anlattıkları hikâyeler, insanlarda yeni bir sefere çıkılması hususunda merak ve istek uyandırmıştı. Ortadoğu'da kalan Haçlıların varlıklarını sürdürebilmek ve hâkimiyet sahalarını genişletebilmek için batıdan gelecek yeni takviye güçlere şiddetle ihtiyaçları vardı. Bu nedenle Kudüs Kralı I. Baudouin, Papa'ya bir mektup kaleme aldı. II. Urbanus, Kudüs'ün alınmasından 15 gün sonra ölmüştü. Halefi II. Paschalis, derhal gerekli hazırlıklara başladı. Avrupa'nın büyük hükümdarlarının ilgisizliğine rağmen, ilk seferin sonucunda elde edilen başarı umut vericiydi. Yeni bir sefer, Avrupa'daki Haçlı ruhunun canlı tutulması açısından son derece önemliydi.

1100 yılı içinde Fransa'da Valance, Limoges ve Poitiers'de yapılan konsillerde gerekli çağrılar yapıldı. Sonuç beklenilenin de üzerindeydi. Ganimet hırsı, kutsal yerlerin ziyaret edilmesi ve Papa'nın aforoz tehdidi gibi farklı unsurların etkisiyle aralarında soyluların da bulunduğu çok sayıda kişi sefere çıkmayı kabul etmişti. Kısa sürede tamamlanan hazırlıkların akabinde üç ordu birbiri ardına İstanbul'a doğru harekete geçti. Birinci

Haçlı ordusu Milano Başpiskoposu Anselm de Buis idaresindeki Lombardlar, ilk seferde Antakya önlerinde orduyu terk eden Eteinne de Blois idaresindeki Fransızlar ve Mareşal Konrad idaresindeki Almanlardan müteşekkildi.

İkinci ordu Nevers Kontu Guillaume kumandasındaki Fransızlardan, üçüncü ordu ise Aquitania Dükü Guillaume'un emrindeki Fransızlar ile Bayern Herzogu IV. Welf'in yönettiği Almanlardan oluşuyordu. Bu orduların toplam mevcudu hakkında aktarılan farklı bilgiler¹¹¹ kesin bir rakamın verilmesine engel ise de, ilk sefer'de olduğu gibi büyük sayılara ulaşıkları söylenebilir. Ancak, özellikle Lombard birliklerinin sayısı, Ortadoğu'da toprak sahibi olmak isteyen gayri askerî unsurlarla son derece kabarmıştı. Willermus dikkat çekici bir şekilde bu orduların I. Haçlı Seferi'nin ayak izlerini takip etmelerine rağmen onlarla aynı dinî coşkuya sahip olmadıklarını belirtmektedir¹¹².

Mart 1101'de İstanbul'a gelen Lombardlar, şehirde yağma yaptıkları ve karışıklık çıkardıkları için acele ile Civetot (Yalova)'daki karargâha nakledildiler. Birinci ordunun diğer unsurlarını teşkil eden Alman ve Fransız birlikleri Mayıs ayı içerisinde Lombardlarla birleştiler. I. Aleksi-os'un, vassallık yemini aldığı Haçlı liderlerinden beklentisi, I. Haçlı Seferi'nin sonrasında kapanmış olan Suriye yolunun yeniden açılmasıydı. Ancak Antakya Kontu Bohemund'un Niksar'da hapis tutulduğu haberinin alınması imparatorun planlarını altüst etti. Bohemund, 1100 senesinde kuzeye doğru yaptığı bir sefer sırasında Danişmentli Gümüştekin tarafından esir edilerek Niksar kalesine hapsedilmişti.

111 100.000-300.000 arasında değişen bu rakamlarla ilgili bkz. Işın Demirkent, "1101 Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 25.

112 *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, 431.

I. Haçlı Seferi'nin önemli simalarından biri olan Bohemund, Haçlılar arasında büyük şöhrete sahipti. Bu nedenle, Haçlıların en büyük kısmını oluşturan Lombardlar onu kurtarmaya karar verdiler. Etienne de Blois ve İstanbul'da onlara katılan Raymond St. Gilles'in ikna çabaları sonuç vermedi. Haçlı kuvvetleri, küçük bir Bizans kılavuz birliğinin refakatinde Niksar'a doğru harekete geçtiler. Lombardlar, Bohemund'u kurtarmanın yanında kendilerine yeni bir devlet kurabilmenin hayalini kuruyorlardı¹¹³.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, I. Haçlı Seferi sırasında edindiği ve başkentinin kaybıyla sonuçlanan acı tecrübeyi unutmamıştı. Bu kez karşısındaki düşmanının gücünü daha gerçekçi şekilde takdir ederek, Danişmentli Gümüştekin'i ve diğer Türk beylerini yardıma çağırdı. Artuklu ailesinden Belek, Harran Hâkimi Karaca ve Agimith adlı bir diğer Türk emîri kuvvetleriyle birlikte Anadolu Selçuklu sultanının ordusuna katıldılar. Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan ise bir miktar asker göndermekle yetindi. Sultan, beklediği yardımların ulaşmasından sonra toplamı 20.000 kişiyi bulan orduyu harekete geçti. Öncelikle, Haçlıların yol üzerinde ikmal yapabilmelerini imkânsızlaştıracak şekilde araziye tahrip etti ve su kuyularını doldurdu. Öncü ve artçılara yaptığı saldırılarla düşmanının gücünü yıprattı. Haçlılar, Merzifon yakınlarına ulaştıklarında hareket kabiliyetlerinin büyük kısmını yitirmiş, açlık ve susuzluktan güç duruma düşmüşlerdi. Burada beş kısma ayrılan Haçlılar ile Türk birlikleri arasında şiddetli bir savaş cereyan etti. İki ordu akşam karargâhlarına çekildiler. Gece, sıkıntılara daha fazla tahammül edemeyeceklerini düşünen Lombardların kaçıışı bütün Haçlı ordusunu etkiledi. Sabah olduğunda gelişmeleri öğrenen Sultan, derhal kaçakları

113 Anna Komnena, s. 346.

takibe başladı. Haçlı liderleri, maiyetleri ve süvarilerin dışında kurtulan olmadı (6-7 Ağustos 1101)¹¹⁴.

Zaferin sonrasında, ikinci haçlı ordusunun Konya'ya yaklaştığı haberini alan Sultan derhal güneye yöneldi. Nevers konunun komutasındaki Fransızlar da susuzluk, erzak sıkıntısı ve sürekli baskınlarla yıpranmış halde Konya önlerine ulaştılar. İki günlük sonuçsuz kuşatmanın ardından güneye doğru harekete geçen Haçlılar, Ereğli (Konya Ereğlisi) yakınlarında Türk birlikleri tarafından savaşa zorlandılar. Bir kere daha liderleri savaş meydanından kaçan Haçlıların büyük kısmı öldürüldü (Ağustos 1101). Fransız ve Almanlardan müteşekkil üçüncü Haçlı ordusu da Eylül ayı içinde Konya'yı geçtikten sonra Akgöl Ovası'nda ilk iki orduyla aynı akıbeti paylaştı. Son iki ordunun liderlerinin de içinde bulunduğu kılıç artıkları güçlkle Antakya'ya varabildiler¹¹⁵.

Sayıları yüz binlerle ifade edilen üç Haçlı ordusunun bir-biri ardına mağlup edilmesi, Anadolu Türklüğünün, I. Haçlı Seferi'nin sonrasında kaybettiği özgüvenini yeniden kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca, bundan böyle Avrupalılar tarafından Anadolu'dan geçerek Suriye'ye ulaşmayı amaçlayan girişimlerin başarısızlığa mahkûm olduğu ispatlanmıştır.

114 Guibertus Novigenti, s. 148-149; Anna Komnena, s. 346; Radulphus Cadomensis, s. 163; Urfalı Mateos, s. 216; Albertus Aquensis, *RHC occ.*, IV, viii, 564-574; Willermus Tyrensis, I, 432; İbn el-Esir, X, 300, 343; trk. trc. X, 248, 280; Ordericus Vitalis, V, 327-341. Ancak, bu kaynaklarda geçen bilgiler oldukça karışıktır. Krş. Runciman, II, 16-20; Oldenbourg, s. 176-181; James Lea Cate, "The Crusade of 1101" *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 353-358; Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", s. 26-42; aynı mlf., *Haçlı Seferleri*, s. 62-70; aynı mlf., *I. Kılıç Arslan*, s. 36-42; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 532; Hindley, s. 54-55.

115 Guibertus Novigenti, s. 147; Fulcherius Carnotensis, s. 165-166; Radulphus Cadomensis, aynı yer; Urfalı Mateos, s. 216-219; Albertus Aquensis, *RHC occ.* IV, viii, 576-582; Anonim *Süryani Vekayinamesi*, s. 74-75. Krş., Runciman, II, 21-24; Oldenbourg, s. 181-183; Cate, a.g.m., s. 358-367; Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", s. 43-55; aynı mlf., *Haçlı Seferleri*, s. 70-72; aynı mlf., *I. Kılıç Arslan*, s. 42-48; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 533; Hindley, s. 55-56.

I. Kılıç Arslan'a gönderilen yardımlara karşın Suriye'deki emîr ve kumandanlar arasındaki mücadeleler devam etmekte olup atlattıkları tehlikenin boyutlarının farkında değillerdi. Onların gözünde Haçlılar hâlâ, kendi amaçları doğrultusunda kullanabilecekleri bir araçtı. Dolayısıyla İslâm dünyasında *cihat* düşüncesinin gelişmesi için biraz daha zaman geçmesi gerekiyordu. Böylesine büyük bir askerî gücün desteğinden mahrum kalan Ortadoğu'daki Haçlılar ise Haleb, Dımaşk gibi stratejik öneme sahip büyük merkezleri ele geçirmek ve bölgenin içerilerine doğru nüfuz etme şanslarını kaybettiler. Bunların dışında 1101 Haçlı Seferleri Bizans ile Batı arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. İki taraf arasında giderek keskinleşen gerginlik ve nefretin nedenlerinden ve yansımalarından ileride bahsedilecektir.

Anadolu'da uğranılan başarısızlık, Haçlıların amaç ve hareket tarzlarında bir takım değişiklikleri zarurî hale getirmişti. Herşeyden önce Müslüman komşularıyla sadece silahlı mücadeleye dayalı bir ilişki içinde olamayacaklarının farkına vardılar. Müslümanların aralarındaki düşmanlık ve çekişmeler Haçlılara yeni hareket tarzları konusunda önemli ipuçları ve avantajlar sağlamaktaydı. Bundan faydalanan bölgedeki üstünlüklerini sürdürebilirlerdi. Ayrıca, üretim ve iş gücü konusunda Müslüman tebaaya duyulan ihtiyaç açık şekilde hissediliyordu. Dolayısıyla Antakya ve Kudüs'de icra edilen katliamların sonrasına Haçlı devletlerinin idarecileri zorunlu bir stateji değişikliğine gittiler. Topraklarında yaşayan ya da ticaret gibi sebeplerle gelecek Müslümanlara bazı sosyal haklar tanıdılar. Ashında bunların büyük çoğunluğu katliama uğramak korkusuyla yerlerini terk etmişlerdi. Geride kalanlar ise zaman zaman aşırı miktarda da olsa vergi ödemek şartıyla

yaşamlarını sürdürdüler¹¹⁶. Kudüs Kralı I. Baudouin, Müslüman ve Yahudi tebaasına ibadet mekânlarını kısmen de olsa açılması müsaadesini verdi. Haçlıların Akka'yı zaptından sonra kiliseye çevrilen şehrin ulu camisinde küçük bir bölüm Müslümanların ibadetleri için ayrılmıştı¹¹⁷. Bunlar mahkemelerde kutsal kitapları üzerine yemin edebiliyorlardı¹¹⁸. Çok sonraları İbn Cübeyr, Haçlıların idaresinde yaşayan Müslümanların, İslâm devletlerinin idaresinde yaşayanlara nispetle daha rahat bir yaşam sürdürdüklerini iddia etmiştir. Ancak eserinin bir başka yerinde; zillet içinde, zımmî statüsü gibi onur kırıcı sıkıntı ve zorluklar ile domuz gibi haram şeylere katlanmak zorunda kaldıklarını, dolayısıyla da Müslümanların asla Haçlı şehirlerinde yaşamamaları gerektiğini söyler¹¹⁹.

Diğer taraftan I. Baudouin, Müslümanlara karşı giriştiği mücadelelerdeki bazı davranışlarıyla onların takdirini kazanmaya başlamıştı. 1101 senesinde Ürdün'de konaklamış olan göçebe bir Arab kabilesine karşı yaptığı akın Haçlıların oldukça zengin ganimet ve esir elde etmelerini sağlamıştı. Kabilenin erkekleri hızlı atları sayesinde kaçmayı başarmalarına rağmen, geride bıraktıkları kadınlar ve çocukların hepsi Haçlılara esir düşmüştü.

Bunlar arasında kabile şeyhinin hamile eşi de bulunuyordu. Durum, Baudouin'e haber verilince derhal kadın için bir döşek kurulmasını emretmişti. Daha sonra kadının yanına hizmetçisini ve gerekli yiyecek-icecek maddelerini bırakan Kudüs kralı kendi mantosuyla kadının üzerini örterek yoluna devam etmişti. Eşinin esarete düştüğüne üzülen Arab şeyhi,

116 La Monte, a.g.e., s. 175; Carole Hillenbrand, *The Crusades, Islamic Perspectives*, Newyork 2000, s. 361.

117 İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, trk. trc. İsmail Güler, İstanbul 2003, s. 224.

118 Runciman, II, 83; Oldenbourg, s. 207-208.

119 a.g.e., s. 223, 229.

Haçlıları takip ederken, ona rastlayınca çok sevinmiş ve Baudouin'in davranışından çok etkilenmişti. Şeyh, kendisine yapılan bu iyiliği hiçbir zaman unutmayacaktı¹²⁰.

Nitekim bir sene sonra cereyan eden II. Remle Savaşı'nda, Arab şeyhi Haçlıları mağlup eden Fatimî ordusunda bulunuyordu. Kral ve yanındakiler mağlubiyetin ardından Remle tahkimatlarındaki bir kuleye sığınmak zorunda kalmıştı. Gece olduğunda daha önceki olay sebebiyle Baudouin'e minnettarlık duyan Arab şeyhi, kulenin önüne gelerek Fatimî ordusunun taarruzunun ertesi sabah erkenden başlayacağını bildirerek Kraldan kaçmasını rica etmişti. Onun uyarısını dikkate alan Baudouin, gece karanlığından faydalanarak Kudüs'e kaçmayı başarmış, geride kalanlar ise Fatimîler tarafında öldürülmüş ya da esir edilmişti¹²¹.

Kudüs'e nispeten Urfa ve Antakya, insan kaynakları bakımından daha şanslıydı. 1101 seferlerinin olumsuz sonuçları, her iki Haçlı devletinin yöneticilerini, sahip oldukları arazilerde meskûn yerli Hristiyanlardan daha fazla istifade etmeye yöneltti. Bunlarla ilişkiler gelişti. Özellikle alt kademelerdeki Haçlılar arasında yerlilerle yapılan evlilikler arttı. Bizzat I. Baudouin ve II. Baudouin bu konuda astlarına örnek oldular. Evlilikler neticesinde Ortadoğu'daki Haçlıların ikinci neslini Haçlı-yerli Hristiyan birleşmesinden doğan melezler oluşturacaktı. Böylece yerli Hristiyanlar, Haçlıların yardımcıları olarak Haçlı seferlerinin içindeki kimlik ve rollerini kazanmış oldular. Ancak her şeye rağmen Haçlıların gözünde yerli Hristiyanlar, Müslümanlarla ortak geçmişleri dolayısıyla hiçbir zaman tam olarak güvenilemeyecek unsurlardı¹²².

120 Willermus Tyrensis, I, 429-430.

121 Willermus Tyrensis, I, 445-446.

122 Alan Forey, "Emergence of the Military Orders in the Twelfth Century", *Military Orders and Crusades*, Norfolk 1994, s. 177; J. Prawer, *Crusader Institutions*, Oxford 1980, s. 23.

Bilhassa Ermenilerin, Haçlıların gelişinden memnuniyet duymalarına karşın, zamanla aralarında geçen bazı tatsız hadiselerden ötürü muhataplarına duydukları güven duygusu azalmıştı. Nitekim Artukoğlu Sökmen ve Musul Valisi Çökürmüş'ün 1104 senesindeki Harran Zaferi'ni izleyen gelişmeler sırasında Haçlıların baskısından bunalan ve çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Elbistan halkı Haçlı garnizonunu öldürerek Türkleri şehre çağırmıştı¹²³. Benzer bir olay Artah'da meydana gelmiş, Ermeniler burayı Haleb Meliki Rıdvan'a teslim etmişlerdi¹²⁴. Süryanî Mikhael, Bohemund'un 1100 senesinde kuzeye yaptığı seferde Danişmentlilere esir düşmesinin kabahatini de Ermenilerin üzerine atmaktadır¹²⁵. Ermeni müellif Urfalı Mateos, Elbistan'da cereyan eden olayları anlatırken Haçlıların *dostlar arasında muhabbet ve şenliği kaldırdıklarını, her yerde ihanet ve nefreti yaydıklarını, ayaklarının bastığı topraklarda dikenden başka bir şey yetişmediğini, bağların, ağaçların ve su kaynaklarının kuruduğunu* yazmıştır¹²⁶. Yine, eserinin başka bir bölümünde *Frankların (Haçlıların) geldikleri günden beri bütün alametlerin tahribat, ölüm, katliam, açlık ve türlü felaketlerin ortaya çıkacağını gösterdiğini* aktarır¹²⁷. Haçlı-yerli Hristiyan münasebetlerinde bu olumsuz örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Ancak karşılıklı ihanet, zulüm ve aldatmacalara rağmen taraflar kimi zaman gönüllü kimi zaman ise ortak çıkarlar gereğince birlikteliklelerini uzun süre devam ettireceklerdi. Çünkü yerli Hristiyanlar her şeye karşın Haçlı devletlerinin hâkimiyet sahasındaki sosyal ve ekonomik faaliyetlerinin önemli bir parçasıydı. Haçlı

123 Urfalı Mateos, s. 229.

124 İbn Kalânîsi, s. 239; İbn el-Adim, II, 150.

125 Süryanî Patrik Mikhael Vekayinamesi, s. 47.

126 Urfalı Mateos Vekayinamesi, aynı yer.

127 Urfalı Mateos Vekayinamesi, s. 202.

ordusunun yaya birliklerini de bunlardan temin edilen askerlerden oluşturuluyordu.

Asker ihtiyacının bir bölümünü bu şekilde yerli Hıristiyan nüfustan sağlayan Haçlılar, profesyonel, nitelikli ve savaş gücü yüksek seçkin askerlerin temini için farklı bir kaynağa yöneldiler. Avrupa'dan hac etmek üzere bölgeye gelen soylular ve maiyetleri ile şövalyeler ikametleri sırasında yapılan askerî harekâtlara destek sağlıyorlardı. Ancak Haçlıların Ortadoğu'daki varlıklarını sürdürebilmeleri için bundan daha fazlasına ve sürekli olacak bir güce ihtiyaçları vardı. Aradıkları desteği Templier¹²⁸ ve Hospitalier¹²⁹ şövalye tarikatlarında buldular. Bunlara sonraki dönemlerde Alman şövalye tarikatı da eklendi. Templier ve Hospitalier şövalye tarikatları dinî-askerî pozisyonları dolayısıyla Avrupa'nın her tarafından insan

128 Tarikat 1119 senesi civarında kutsal toprakları ziyaret eden hacıları korumak amacıyla Hugue de Payens ve arkadaşı Godefroi de Saint Omer tarafından kurulmuştu. Mescid el-Aksa Cami, Kudüs kralı tarafından kendilerine ikamet etmek üzere verildi. Bu nedenle (Temple=Tapınak) Templier ismini aldılar. Tarikat, 1128 yılından itibaren özellikle Kudüs Haçlı Krallığının saflarında Müslümanlara karşı savaşlarda boy göstermeye başladılar. Bkz. Forey, a.g.m., s. 175-177; Helen Nicholson, *The Knights Templar, A New History*, Sparkford 2002, s. 17-88; Madden, s. 49-50; Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, LXVI/245, Ankara 2002, s. 90-93.

129 Hospitalierler, Kudüs'de Hıristiyan hacıların ihtiyaçlarını gidermek, hasta hacıları tedavi etmek üzere Amalfili tüccarların 1080 yılında kurduğu St. John hastanesinde faaliyet gösteren kişilerdi. I. Haçlı Seferinin sonrasında eski hastanenin yerine 1000 kişiden fazla insanın tedavi edilebileceği bir hastane ve katedral inşa edildi. Bu yapının Saint Jean Baptist (Aziz Vaftizci Yahya)'e adanması sebebiyle tarikat Hospitaliers adının yanında Saint Jean Şövalyeleri olarak da anılmaya başlandı. Hospitaliers Tarikatı Raymond de Puy'un büyük üstadlığı döneminde (1120-1160) askeri karaktere bürünerek, Ortadoğu'daki savaşlarda yerini almıştır. Bkz., Alan Forey, "The Militarisation of the Hospital of St. John", *Military Orders and Crusades (Studia Monastica, XXVI, Montserrat, Barcelona 1984)*, Norfolk 1994, s. 75-89; Helen Nicholson, *The Knights Hospitaller*, Suffolk 2001, s. 1-39; Jonathan Philips, "Archbishop Henry of Reims and the Militarization of the Hospitallers" *The Military Orders*, II, ed. Helen Nicholson, Aldershot 1998, s. 83-88; Madden, s. 150-151; Altan, a.g.m., s. 87-90.

gereksinimlerini karşılayabiliyorlardı¹³⁰. Şiddetle nitelikli asker sıkıntısı çektikleri bir dönemde tarikatların elindeki imkânlar Ortadoğu'daki Haçlı idarecilerinin dikkatinden kaçmadı.

Çeşitli imtiyazlar ve ıktalar vererek bunların kendi saflarında savaşmalarını temin ettiler. Tarikatlara özellikle sınır bölgelerinde savunulması zor kalelerin muhafazası emanet edilirdi. Ancak tarikat şövalyeleri elde ettikleri güç ve imtiyazların yanında sadece papaya karşı sorumlu olmalarından ötürü zaman zaman kralın emirlerine uymamak konusunda kendilerini özgür saymışlardı.

Örneğin Templier Şövalye Tarikatı, Kudüs Kralı Amaury'nin 1168'deki Mısır seferine katılmayı reddetmişlerdi. Aldığı olumsuz yanıt karşısında Amaury, bunların rakipleri durumdaki Hospitalierlerin sefere iştirakini sağlamak için Mısır'dan elde edilecek gelirlerin önemli bir kısmının teklif etmişti¹³¹.

Siyasî ve askerî gereklilikler Haçlıları tarikat şövalyelerinin dışında İtalyan denizci şehir devletlerine de çeşitli imtiyazlar vermeye zorlamıştı. Suriye sahilindeki şehirlerin ele geçirilmesi bölgedeki Haçlılar için hayatî önem arzetmekteydi. Anadolu yolunun tehlikeli ve zahmetli oluşu dolayısıyla Avrupa'dan deniz yoluyla alacakları yardımlar çok önemliydi.

Bu durumun farkında olan Kral I. Baudouin sahil şeridindeki şehirleri zaptetmek için büyük bir çaba sarfetmiş ve Mısır donanması tarafından desteklenen savunmaları aşmak için deniz gücüne duyulan ihtiyaç onu, İtalyanların desteğini almaya yönlendirmişti.

Venedik, Ceneviz, Pisa gibi İtalyan denizci şehir devletleri sahil şeridindeki şehirlerin ele geçirilmesi, Haçlıların Avrupa ile

130 Alan Forey, "Recruitment to the Military Orders, Twelfth to mid-fourteenth Centuries", *Military Orders and Crusades* (Viator, XVII, University of California, 1986), Norfolk 1994, s. 140.

131 La Monte, s. 140, 163.

bağlantılarının korunması karşılığında Doğudaki Haçlılardan oldukça geniş ticarî imtiyazlar kopartmışlardı. Heyd¹³², bunları Ortadoğu'daki Haçlı hâkimiyetinin anahtarı olarak görmektedir. İtalyanlar kendi yardımları sayesinde ele geçirilen sahil şeridindeki şehirlerde ticarî faaliyetlerini sürdürmek için birer mahalleye sahiptiler. İki taraf arasında bu şekilde başlayan işbirliği Haçlı seferlerinin sonuna kadar devam edecekti.

b) Kesişen Çıkarlar, Tell-Başir Savaşı

Tell-Başir Savaşı, Antakya önlerindeki mücadelelerde ilk denemelerine şahit olduğumuz, Müslümanlar ve Haçlılar arasında siyasî çıkarlar doğrultusunda gelişen ittifaklar zincirinin ilk halkasıdır. Bu savaşta karşı karşıya gelen güçlerin dinî ve siyasî kimlikleri Haçlı seferlerinin amacında yaşanan keskin değişimi açıkça ortaya koymaktadır. Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan ve Antakya Naibi Tankred'in karşısında yer alacak Musul Valisi Çavlı Sakavı, Urfa Kontu II. Baudouin ve Tell-Başir Hâkimi Joscelin'in kurduğu ittifak Müslüman-Haçlı mücadelelerinde önyargı ve ideallerin yerini siyasî çıkarların aldığı- nın kanıtıdır. Tankred ve II. Baudouin'in bu olaydaki hareket tarzları, Haçlılar arasında başından beri süregelen çekişmeler göz önüne alındığında sürpriz sayılmamalıdır. Ortaya çıkan tablonun nedenleri, öncesinde yaşanan bazı gelişmelerin ışığında çok daha iyi anlaşılacaktır.

Tell-Başir Savaşı öncelikle Urfa ile Antakya Haçlı kontlukları arasında bir süreden beri devam eden gizli rekabeti gün yüzüne çıkarmıştır. Rekabetin temelinde Tankred'in güç ve hükmetmeye karşı dizginlenemeyen iştahı ve bunun diğer Haçlı liderleri arasında doğurduğu hoşnutsuzluk yatmaktaydı¹³³. Ona

132 *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, trk. trc. Enver Ziya Karal, Ankara 1975, s. 147-148.

133 Tankred'in bu özelliği daha I. Haçlı Seferi'nin başlarında geleceğin Urfa Kontu ve Kudüs Kralı Baudouin du Boulogne ile ana ordudan ayrılıp Çukurova'da yap-

duyulan kızgınlık, aslında entrika ve açgözlülük konusunda hiç de kendisini aratmayan Bohe-mund'un esaretten kurtarılması için girişimlerin hızlandırılmasına neden oldu. Urfa Kontu II. Baudouin'in¹³⁴ çabalarıyla Bohemund 100.000 Bizans altını fidyeye karşılığında Danişmentlilerin elinden kurtarıldı. Bohe-mund'un Antakya'da idareyi tekrar ele almasından bir sene sonra Haçlılar, 1101'de Anadolu'da uğradıkları ağır mağlubi-yetin karşılığını vermek üzere harekete geçtiler. Urfa'da topla-nan kuzeydeki iki Haçlı kontluğunun kuvvetlerinin hedefi, Su-riyeli Müslüman emîrlerin asker ihtiyaçlarını karşılayan doğu güzergâhı üzerinde yer alan Harran şehriydi. Buranın zaptı Haçlılara 1101'de kaybettikleri hareket üstünlüklerini yeniden kazandırabilirdi. Sefere hazırlık olarak II. Baudouin bir süre-dir şehir ve civarına yağma akınları düzenlemekteydi. Yapı-lan yağma ve tahriplerin sonucu Harran, Haçlıların hareke-tinin arefesinde ciddi bir yiyecek sıkıntısı içine düşmüştü¹³⁵.

Başlayan Haçlı kuşatması sıkıntıları daha da arttırmıştı. Şehri saran Haçlı kuvvetlerinin baskısı gün geçtikçe artar-ken gelişmeler bölgedeki Müslüman emîrleri de hareketlen-dirmişti. Birbirlerine karşı savaşın eşiğine gelmiş olan Musul Valisi Çökürmüş ve Artukoğlu Sökmen aralarında anlaşarak

tıkları askeri harekâtlar sırasında kendini göstermişti. Bu bölgede ele geçirilen Tarsus şehrine kimin hâkim olacağı konusunda Baudouin ile Tankred arasın-da sert tartışmalar yaşanmıştı. Baudouin'in Kudüs krallığı görevini üstlendiği dönemde Tankred Galilea prinkepsi idi. İkilinin arasında Çukurova'dan kalan soğukluk bu dönemde de devam etmişti. Amcası Bohemund'un 1110 senesin-de Danişmentlilere esir düşmesinin ardından Tankred'in, Antakya naipliğini üstlenmesi, Baudouin tarafından memnuniyet verici bir gelişme olarak karşı-lanmıştı. Ancak burada da rahat durmayan Tankred, sürgüne gönderilen sabık Kudüs Patriği Daimbert'e arka çıkarak Kudüs Krallığı'nın iç işlerine müdahale etmekten çekinmemişti. Bkz., Runciman, I, 151-154; II, 29, 66-69; Fink, s. 379-384, 387-388.

134 I. Baudouin de Boulogne'nin akrabası olan II. Baudouin du Bourg, selefinin Ku-düs kralı seçilmesinin ardından Urfa Haçlı Kontluğunun idaresini üstlenmişti.

135 Fulcherius Carnotensis, s. 178-179; Urfalı Mateos, s. 223; Willermus Tyrensis, I, 456-458.

Haçlılara karşı harekete geçtiler¹³⁶. Çünkü Harran'ın Haçlıların eline geçmesi, doğudan Suriye'ye yapılan asker sevkiyatını, Suriye'nin İran ile bağlantısı tehlikeye düşürebilirdi.

Bu arada açlığın ortaya çıkardığı ümitsizlik Harranlıların direncinin kısa süre sonra kırılmasına neden olmuş ve daha fazla dayanamayacaklarını düşünen müdafiler şehri Haçlılara teslim etmeye karar vermişlerdi. Ancak Haçlı ordugâhına gelen Harran heyeti, II. Baudouin tarafından şehri Haçlı ordusu dağılana kadar kendi adına muhafaza etmek üzere geri çevrildi. Urfa kontu, hâkimiyet bölgesine yakınlığından ötürü kendisine kalacağını düşündüğü Harran'ın, içeriye girecek Haçlıların yağmaları dolayısıyla harabeye dönmemesi için bu şekilde hareket etmek ihtiyacını hissetmişti¹³⁷.

Fakat bunun Bohemund ve Tankred tarafından öğrenilmesi Haçlı ordusunda gerginliğe neden oldu¹³⁸. Kuşatmacılar arasındaki anlaşmazlıklar devam ederken Sökmen ve Çökürmüş'ün idaresindeki Türk ordusu şehrin imdadına yetişti. Kuşatmayı bırakmak zorunda kalan Haçlılar, Belih Çayı civarında Türk ordusunun karşısında saf tuttular. Bütün şiddetle başlayan mücadelede, Türk birliklerinin yaptıkları sahtericat (geri çekilme) hareketine aldanan II. Baudouin ve emrindeki Urfa kuvvetleri pusuya düşürüldü. Artukoğlu Sökmen'in büyük gayretleri ve taktik dehası sonucunda muharebe Urfa kuvvetlerinin imhası ve II. Baudouin ve Joscelin'in esir edilmesiyle neticelendi (7 Mayıs 1104). Savaşın öncesinde Haçlı ordusunda, Antakya kuvvetlerinin gerektiği anda müdahale

136 Olayı aktaran kaynakların ağırlıklı kısmının ortak ifadesiyle olayların Haçlı saldırısı ile başladığını göstermesine rağmen, İbn Kalânisi (s.232) ve Radulphus Cadomensis (s. 164) ve Albertus Aquensis (*RHC occ.* IV, 614-615) Sökmen ve Çökürmüş'ün Urfa üzerine yürümeleri ve Haçlıların buna reaksiyonuyla hadiselerin başladığını aktarmaktadır.

137 Süryani Mikhael, s. 55; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 79.

138 Willermus Tyrensis, I, 458.

etmek üzere pusuda kalması kararlaştırılmıştı¹³⁹. Ancak Urfa kuvvetlerinin bozguna uğradığı ve II. Baudouin'in esir edildiğini gören Bohemund ve Tankred savaşa müdahale etmek yerine Türk birliklerinin takibi altında geri çekilmeyi tercih ettiler. Muhtemelen bu seçimlerinde, Harran önlerinde II. Baudouin ile aralarında geçenlerin büyük rolü vardı. Zira *Anonim Süryani Vekayinamesi* ve Süryanî Mikhael, Tankred'in Baudouin'in yaptıklarına duyduğu kızgınlıktan ötürü geride kaldığını belirtmektedir¹⁴⁰.

Sökmen tarafından esir alınan II. Baudouin, onun Antakya kuvvetlerini takibi sırasında Çökürmüş'ün adamları tarafından çadırından alınarak Musul valisinin yanına getirilmişti. Galipler arasında olası bir silahlı mücadele Sökmen'in sağduyusu sayesinde önlendi¹⁴¹. Daha sonra Joscelin, Sökmen'in elinde kalırken, Çökürmüş yanında II. Baudouin olduğu halde savaş meydanından ayrıldı. Urfa kontu, Musul'da zindana atıldı. Türk birliklerinin takibinden kurtulan Bohemund ve Tankred önce Urfa'ya gelerek burada gerekli savunma tertibatını aldılar. Bohemund şehrin savunmasını yeğenine bıraktı. Joscelin'in mülkü olan Tell-Başir ve çevresini de bizzat kendi idaresine aldıktan sonra Antakya'ya döndü. Fakat Harran (Belih Çayı)da uğradıkları bozgunun haberi çoktan etrafa yayıl-

139 İbn el-Esir, X, 374; trk. trc. X, 303. Urfalı Mateos (s. 224) ise, Urfa kontunun zaferin şerefini kazanmak için diğerlerini beklemeden gururla ileriye doğru atıldığını yazar. Radulphus Cadomensis'in (s. 165) Haçlı ordusunun bir bütün halinde Müslüman ordusunun üzerine ilerlediklerine dair rivayetin ise olayların akışı dikkatle incelendiğinde pek de gerçekçi olmadığı açıktır. Krş., Runciman, II, 34-35; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, I, 90-99; Usta, "Artuklular ve Haçlılar", s. 362.

140 s. 79-80; *Süryani Patrik Mikhael Vekayinamesi*, s. 55.

141 Sökmen, Müslümanların bu gazadan duydukları sevinç bizim aramızdaki ihtilaf yüzünden kedere dönmesin. Düşmanları, Müslümanlara güldürerek öfkemi teskin etmek istemem diyerek Urfa kontunu Çökürmüş'ten silah zoruyla geri almak üzere savaşa hazırlanan adamlarını engellemişti. Bkz. İbn el-Esir, X, 375; trk. trc. X, 304.

mıştı. Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan derhal harekete geçerek Kefertab, Maarratü'l-numan, el-Bare ve Artah'ı geri aldı. Antakya'yı Bohemund'a kaptırmış olan Bizanslılar da, Çukurova'da Antakya Haçlı Kontluğu'na bağlı Tarsus, Adana ve Misis'i işgal ettiler. Durumun giderek kötüleşmeye başladığını gören Bohemund, Avrupa'dan yeni bir ordu toplamak üzere bizzat kendisi harekete geçmeye karar verdi. Antakya'nın idaresini Urfa'dan çağırdığı yeğeni Tankred'e bıraktı. Esaretten kurtulduğu takdirde, Urfa topraklarını II. Baudouin'e bırakacağına dair ondan söz aldıktan¹⁴² sonra bir daha dönmek üzere Antakya'dan ayrıldı.

II. Baudouin ile Joscelin'in esareti ve Bohemund'un Avrupa'ya gitmesi, Kuzey Suriye'deki Haçlılar arasında siyasî dengeleri yeniden Tankred'in lehine değiştirmişti. Haris Norman lideri kuzeydeki bütün Haçlı topraklarının idaresini tekelinde toplamış ve böylece Harran Savaşı'nda yaşananlarla birlikte Tell-Başir Savaşı'na giden süreç başlamıştı.

Bu süreçte Tankred'in yanında yer alacak kişi, Suriye Selçuklu Meliki Rıdvan idi. Onun içinde bulunduğu durum, İslâm dünyasındaki çekişme ve parçalanmışlığı açık şekilde gözler önüne sermekteydi. Babası Tutuş, Büyük Selçuklu tahtı için Şubat 1095'de yeğeni Berkyaruk ile yaptığı Rey yakınlarında yaptığı mücadelede hayatını kaybetmişti. Babasını takviye etmek üzere topladığı kuvvetlerle Halep'den ayrılmış olan Rıdvan, gelen haber üzerine derhal şehre dönmüş ve Cenahüdd-devle, Yağısıyan gibi emîrlerin desteğiyle hükümdarlığını ilan etmişti. Ancak kardeşi Dukak'ın bir süre sonra Dımaşk'a giderek burada Dımaşk Selçuklu Melikliğini kurmasını engelleyememişti. Bu gelişmenin sonrasında iki kardeş arasında patlak veren iktidar mücadelesinden sonuç alınamadığı gibi, çeşitli

142 Fulcherius Carnotensis, s. 180; İbn el-Esir, X, 461; trk. trc. X, 370; Willermus Tyrensis, I, 474.

emîr ve kumandanların müdahalesiyle Suriye, Haçlı seferlerinin hemen arafesinde büyük bir kargaşanın içine sürüklenmişti. Bunun yanı sıra devlet idaresindeki tecrübesizliği ve şüpheli karakteri dolayısıyla kendisini destekleyenleri küstüren Rıdvan zaman içinde siyasî bir tecrit ile karşı karşıya kalmıştı. Haleb meliki, çareyi Şii Fatimîlerle yakınlaşmakta bulmuş ve şehirde Fatimî Halifesi el-Müstalî adına hutbe okutmuş ise de Antakya Valisi Yağısıyan ve Artukoğlu Sökmen'in müdahalesiyle hutbe kısa süre sonra yeniden Abbasî halifeleri adına okunmaya başlanmıştı (Eylül 1097)¹⁴³.

Haçlıların bölgeye yerleşmesiyle başlayan yeni dönemin ve oluşan siyasî dengelerin Rıdvan'ı olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmazdı. Sahip olduğu Haleb şehri, kardeşi Dukak'ın idaresindeki Dimaşk ile birlikte Suriye'nin en önemli iki merkezinden ve Haçlıların ana hedeflerinden biriydi. Urfa ve Antakya Haçlı kontluklarının arasında sıkışan şehir ile buraya bağlı topraklar sürekli tekrarlanan yağmalar nedeniyle tamamen harap oldu. Tahribatlar, sosyal ve ekonomik çöküntüyü de beraberinde getirdi. Çıkış yolu arayan Rıdvan, Haleb'e yerleşen Haşîşîlere müsaade etmek zorunda kaldı¹⁴⁴.

Özellikle Antakya Haçlılarının, Haleb'e bağlı el-Rûc, Zerdana ve Sermin gibi yerleri sistematik bir şekilde işgal etmeleri Rıdvan'ı harekete geçmeye zorladı ise de 1101'de Kellâ'da ağır bir yenilgiye uğradı. Bununla birlikte, kaybettiği şehir ve kalelerin bir kısmını Harran Savaşı'nın sonrasındaki ortamdan faydalanarak geri almayı başardı. Fakat 1105'de Tankred karşısında Artah önlerinde uğradığı mağlubiyet, onun askerî

143 İbn Kalânisi, s. 217; el-Azîmî, s. 31; İbn el-Esir, X, 269-270; trk. trc. X, 225; İbn el-Adîm, II, 128-129; el-Makrizî, *İttiâz el-hunefâ*, III, 19.

144 Bkz. Bernard Lewis, *Haşîşîler, İslâm'da Radikal Bir Tarikat*, trk. trc. Kemal Sarı-sözen, İstanbul 2005, s. 140-148; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları*, 202-204; Aydın Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşîler", *İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 44, İstanbul 2007, s. 5.

gücünün sınırlarını da çiziyordu. Bunun farkında olan Rıdvan, Haçlılara karşı Müslüman komşularıyla ilişkilerini geliştirmek ve yardım temin etmek için girişimlere başladı. Arayışları Musul Valisi Çavlı Sakavu'nun olaylara müdahil olmasıyla sonuçlandı.

Çavlı, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar tarafından 1106 senesinde Musul'un idaresini Çökürmüş'ten devralmak üzere gönderilmişti. Çünkü Berkyaruk-Muhammed Tapar arasındaki taht mücadelesinde Berkyaruk tarafını tutan Çökürmüş, Muhammed Tapar'ın öfkesini üzerine çekmişti. Berkyaruk'un 1105 senesindeki ölümünün ardından Büyük Selçuklu tahtına oturan Muhammed Tapar, Çökürmüş'ün yaptıklarını unutmamış, istenilen vergi ve hediyeleri göndermediği bahanesiyle onu yerinden etmek için Çavlı'yı görevlendirmişti. Çavlı, Çökürmüş meselesini hallettikten sonra Haçlılarla mücadeleyi organize edecekti¹⁴⁵. Musul yakınlarındaki savaşta Çökürmüş'ü mağlup ve esir eden Çavlı buna rağmen Musul'a girmeyi başaramadı. Çökürmüş'ün adamları efendilerinin surların önünde teşhir edilmesine rağmen şehri teslim etmediler. Onun oğlunu başa geçirerek mücadeleye devam ettiler. Zaten felçli olan Çökürmüş bu sırada öldü. Müdafilerin kararlılığı ve Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın Musul'a yöneldiği haberi üzerine Çavlı, Sincar'a çekildi. I. Kılıç Arslan, 19 Nisan 1107 tarihinde şehri ve dolayısıyla burada esir olarak tutulan II. Baudouin'i teslim aldı.

Öte yandan Çavlı, çekildiği Sincar'da gücünü yeniden toparlamakla meşguldü. Artukoğlu İlgazi'nin emrindeki Türkmenlerle gelişi, askerî gücünü bir hayli arttırdı. Rıdvan'ın, Antakya Haçlılarına karşı yardım isteğini taşıyan elçileri de, onu burada buldular. Çavlı, Haleb melikinın çağrısını olumlu

145 İbn el-Esir, X, 382-384, 422-425; trk. trc. X, 310-311, 339-341; Süryani Mikhael, s. 51; Abu'l-Farac, II, 345.

karşılama ile birlikte kendi problemlerine öncelik vermek niyetindeydi. Rıdvan'a gönderdiği cevabında bunu belirterek Musul'a hâkim olması için asker isteğinde bulundu. Haçlılar karşısında Çavlı'nın desteği dışında fazla bir ümidi kalmayan Rıdvan, Tankred ile bir ateşkes yaparak Rahbe'de ona kaldı. Haleb birliklerinin gelişi, Çavlı'ya istediklerini yapabilmek için gerekli gücü sağladı. Rahbe'nin zaptının sonrasında, I. Kılıç Arslan'ı, Habur Nehri kıyısında mağlup etti. Anadolu Selçuklu Sultanı kahramanca savaşmasına rağmen, yanındaki bazı emîrlerin kendisini terketmesi neticesinde Çavlı'nın kuvvetleri karşısında tutunamadı. Esir edilmemek için atını Habur Nehri'ne sürünce zırhlarının ağırlığı nedeniyle boğuldu (13 Temmuz 1107)¹⁴⁶. Kazandığı zafer, Çavlı'ya Musul'un kapılarını açtı ve şehir bu kez direniş göstermeden teslim oldu. Urfa Kontu II. Baudouin de, Çavlı'nın eline geçti.

Rıdvan, Musul meselesinin çözümünün ardından sıranın kendi problemlerine geldiğini düşünüyordu. Ancak Çavlı'nın sudan sebeplerle Artukoğlu İlgazi'yi tutuklatması, aynı şeylerin kendi başına da gelebileceğini düşünen şüpheli bir tabiata sahip Haleb meliki için fazlaydı. Derhal kuvvetleriyle birlikte Çavlı'dan ayrılarak Haleb'e döndü. Musul valisinden beklentilerin boşa çıkması onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Haçlı saldırıları karşısında çaresizdi. Nitekim daha önce İlgazi tarafından serbest bırakılan Joscelin¹⁴⁷, yokluğu sırasında Haleb

146 İbn Kalânisi, s. 250-252; Mateos, s. 231; İbn el-Esir, X, 428-430; trk. trc. X, 344-345; Süryani Mikhael, s. 52; Abu'l-Farac, II, 346-347. Krş., Runciman, II, 91; Ali Sevim, "Artukoğlu İlgazi", *Belleten*, XXVI/104, Ankara 1962, s. 662-663; Turan, s. 108-110; Sevim-Yücel, s. 116-117; Sevim-Merçil, s. 179-180, 432-433; Merçil, s. 118; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 54-58; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511 / 1105-1118)*, Ankara 1990, s. 60-63.

147 İlgazi, ağabeyi Sökmen'in ölümünün ardından onun esir tuttuğu Joscelin'i ele geçirmişti. Ağabeyinin mirası için yeğeniyle giriştiği mücadelede kendisine müttefik edinmek ve para ihtiyacını karşılamak üzere onu 20.000 altın karşı-

ve çevresini ağır bir şekilde yağmalamıştı. İşte bu noktadan sonra Tell-Başır'de karşı karşıya gelecek saflar belli olmaya başlayacaktı.

Musul'u ele geçiren Çavlı'nın gücüne güvenerek Büyük Selçuklu sultanına karşı gelmesi gelişmeleri daha da hızlandırdı. Muhammed Tapar, Çavlı'yı yola getirmek üzere sonradan Haçlılara karşı yapacağı seferlerle ün kazanacak Mevdud'u Musul üzerine gönderdi. Onun karşısında surların arkasında kalmayı göze alamayan Çavlı, bir miktar askerle birlikte Musul'un idaresini eşine bırakarak şehirden ayrıldı. Musul çevresinde tutunması olanaksızdı. Bu sebeple maiyetindeki emîrlerden İspedbuh Savabe'nin tavsiyesiyle Suriye'ye gitmeye karar verdi¹⁴⁸.

Bunun öncesinde parasal destek ve kendisine müttefik sağlamak düşüncesiyle yanında bulunan II. Baudouin ile 70.000 altın, Müslüman esirlerin salıverilmesi, gerektiğinde askerî ve malî konularda kendisine yardım etmesi şartlarıyla anlaştı¹⁴⁹. Belirlenen fidyenin ilk taksitinin ödenmesine kadar onu, Cäber Hâkimi Salim b. Malik'in yanına gönderdi. Joscelin, Cäber'e gelerek Baudouin'in yerini aldı. Özgürlüğüne kavuşan Urfa kontu, fide parasının temini için yardım istemek ve topraklarını devralmak üzere Tank-red'in yanına gitti. Tankred,

lığında serbest bırakmıştı. Bkz., Runciman, II, 91-92; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, I, 112-116; Usta, "Artuklular ve Haçlılar", s. 363-364.

148 İspedbuh Savabe, Çavlı'ya Irak'a gidecek olursa yakın olacağı Büyük Selçuklu sultanından gelecek kötülüklerden emin olamayacağını, ancak Suriye'deki birçok şehirde asker olmadığını ve bu nedenle buraları daha rahat ele geçirebileceğini söyleyerek, onu buraya gitmeye ikna etmişti. Bkz., İbn el-Esir, X, 462; trk. trc. X, 370.

149 Süryani Mikhael, s. 56; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, s. 81; Abu'l-Farac, II, 347-348. İbn el-Esir (X, 460; trk. trc. 368-369) fide miktarı konusunda rakam vermezken, Mateos (s. 234) bu meblağı 30.000 altın olarak belirtmektedir. Haçlı kaynaklarından Fulcherius Carnotensis (s. 180) ve Willermus Tyrensis (I, 474) belki de Çavlı ile yapılan ittifaktan duydukları hoşnutsuzluk sebebiyle, II. Baudouin'in Joscelin'in yardımıyla beş senelik esaretin sonrasında muhafızlarını öldürerek hapisten kurtulduğunu yazmışlardır. Krş. Stevenson, s. 84; Runciman, II, 42; Sevim, s. 207; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, I, 116-119.

fidyenin 30.000 altınlık bölümünü üstlenmesine rağmen, Urfa'yı geri vermeye yanaşmadı. Zira II. Baudouin'in yokluğunda Richard de Salarne vasıtasıyla idare ettiği şehirden şantaj ve aşırı vergiler sayesinde oldukça büyük meblağlar kazanmıştı. Şimdi birdenbire bundan vazgeçmeye istekli değildi.

Şartların yerine getirilmesine kadar II. Baudouin'in yerine esareti kabul eden Joscelin, Müslümanlar arasında cesaretiyle tanınan biriydi. Bu şöhreti ona özgürlüğünü kazandırdı. Caver'e gelen Çavlı cesaretini takdir ettiği Joscelin'i, başka rehinelere gelmesi karşılığında serbest bıraktı¹⁵⁰. Bununla birlikte hil'atlerle uğurlanan Haçlı reisine fidye için belirlenen altınların çabucak gönderilmesini ve Müslüman esirlerin serbest bırakılmasını tembihlemeyi de ihmal etmedi¹⁵¹. Çavlı'nın Joscelin'e yaptığı jestin karşılığında II. Baudouin, elindeki Müslüman esirleri serbest bıraktı. Ardından Joscelin ile birlikte topraklarını silah zoruyla almak üzere Tankred'e karşı harekete geçtiler. Yapılan küçük çaplı çarpışmalar meseleye çözüm getirmedi. Rakipleri hâlâ onların başa çıkamayacağı kadar kuvvetliydi. Raban ve Keysun'un Ermeni Hâkimi Kogh Vasil'in yanına giden Urfa kontu aldığı takviye kuvvetlerle bir kere daha Tankred'in karşısına çıktı. Ancak din adamlarının

150 İbn el-Esir, aynı yer; trk. trc. X, 369. Süryanî Mikhael (s. 56) de tafsilatlı olarak anlatılan rivayete göre ; "Joscelin'in, II. Baudouin'in yerine hapse döndüğünü ve şöhretini haber alan Çavlı, onu görmek istemişti. Çavlı, Musul'a getirilen Joscelin'i görünce 70.000 altınlık fidyenin 10.000 altınını indirdi. Joscelin, Müslüman adetlerine göre kendisini selamlayınca 10.000 altın daha, ertesi gün şövalyeler gibi zırh kuşanıp at binince fidye miktarını 10.000 altın daha düşürdü. Nihayetinde Joscelin'in gücünü ve yakışıklılığını beğendiği için fidyenin tamamını affetti. Serbest kalan Joscelin sevinç içinde II. Baudouin'in yanına döndü." Süryanî müellifin aktardığı bu hikaye abartı ve yanlışlıklarla süslü olmasına rağmen, İbn el-Esir'in bir cümlelik notuyla birleştirildiğinde farklı gerçeklere işaret ettiği görülecektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus tarafların Haçlı Seferlerinin başlangıcındaki düşmanlık hislerinin, kültürel yabancılıklarının yavaş yavaş değişmeye başladığı, birbirlerini ve adetlerini tanımaya başlamış olmalarıdır.

151 Abu'l-Farac, II, 348.

araya girerek Tankred'e, Bohemund'a verdiği Baudouin'in esaretten dönmesi halinde, Urfa'yı ona iade edeceğine dair sözünü hatırlatmaları, Antakya hâkimini geri adım atmaya zorladı. Tankred istemeyerek de olsa II. Baudouin ve Joscelin'e topraklarını teslim etti¹⁵².

Haçlılar cephesinde bunlar yaşanırken Müslümanlar tarafında; Çavlı gibi güçlü bir emîrin Suriye'ye yönelmesi Rıdvan'ı endişelendirmişti. Ona göre Çavlı, Haçlılardan daha ciddi bir tehditti. Bölgedeki siyasî geleceğini düşünerek *denize düşen yılanı sarılır* atasözünde olduğu gibi, ondan gelebilecek herhangi bir saldırı ihtimaline karşı Antakya Hâkimi Tankred ile ittifak yapmayı çıkarlarına uygun buldu. Haçlı kontu da, güçlü Çavlı'ya karşı zayıf Rıdvan'ı desteklemenin daha akıllıca olacağını düşünüyordu. Böylece Haleb ve Antakya arasında Çavlı'ya karşı bir ittifak için gerekli zemin kendiliğinden oluşmuş oldu. Rıdvan'ın kısa bir süre öncesine kadar topraklarını yağmalayan ve Haleb'i elde etmek arzusunu her fırsatta gösteren Antakya haçlıları ile yaptığı anlaşma onun yalnızlığı kadar, siyasî çıkarların her şeyin üzerinde tutulduğunu gözler önüne sermişti.

Haleb Meliki anlaşmayı müteakip bunun verdiği cesaretle daha cüretkâr hareket etmeye başladı. II. Baudouin'in, Çavlı'ya yolladığı fidyeyi taşıyan heyetin yolunu Sıffin yakınlarında keserek paraya el koydu. Bu duruma öfkelenen Çavlı, ona ait Balis'i ele geçirerek yağmaladı. Paniğe kapılan Rıdvan derhal Tankred'i yardıma çağırdı. Birlikleriyle birlikte Antakya'dan ayrılan Tankred yolda kendisine katılan Rıdvan'ın 600 süvariyle birlikte Çavlı'nın üzerine yürüdü. Tankred'in harekete geçtiği haberini alan Çavlı da, II. Baudouin ve Joscelin'i yardıma çağırdı. Tankred'ten intikam almak fırsatını kaçırmak istemeyen Urfa kontu, Joscelin ile birlikte derhal Çavlı'nın

152 Fulcherius Carnotensis, s. 181.

yanına geldi. Radulp-hus Cadomensis'in¹⁵³ *Tankred'in baş düşmanı* diye zikrettiği II. Baudouin'in hasmına duyduğu nefret din kardeşliği ve Haçlı duygusunun önüne geçmişti. Böylece savaşa giden yolda bütün adımlar atılmıştı. Artık son söz savaş meydanında söylenecekti.

Tankred'in kumandasındaki Antakya-Halep kuvvetleri 1500 Antakyalı asker ile Rıdvan'ın yolladığı 600 süvariden oluşmaktaydı. Karşı tarafta ise Çavlı, düşmanlarıyla karşılaşmadan önce Musul'dan gelen bir haberle sarsılmıştı. Eşinin, Selçuklu ordusuna karşı savunduğu şehir daha fazla dayanamayarak teslim olmuş ve Çavlı, şehirle birlikte burada bulunan hazinelerini de yitirmişti. Onun için aksilikler bununla sınırlı kalmamış ve olayın duyulması üzerine yanında bulunan askerleri dağılmıştı. Bütün Suriye bölgesini tehdit edebilecek bu büyük kuvvetten geriye sadece 1000 süvari ve az sayıda gönüllü kalmıştı¹⁵⁴. Ancak II. Baudouin ve Joscelin'in Urfa birlikleriyle gelişi, onu rahatlatmıştı. Daha sonra bunlara, Ermeni Kogh Vasil'in gönderdiği 800 asker ile Misis'in Bizanslı valisinin yolladığı küçük Peçenek birliği de eklenmişti¹⁵⁵.

Taraflar, Tell-Başir yakınlarında Safer 502/Ekim-Kasım 1108 tarihinde karşı karşıya geldiler. Mücadelenin ilk safhası Urfa ve Antakya birlikleri arasında cereyan etti. Tankred süvarileriyle birlikte merkezde Çavlı ile birlikte yer alan II. Baudouin ve Joscelin'in üzerine yüklendi. Saldırının şiddetiyle Urfa birlikleri geri çekilmek zorunda kaldılar. Gelişmeleri yakından takip eden Çavlı müttefiklerini korumak amacıyla

153 *Gesta Tankredi*, s. 163.

154 İbn el-Esir, X, 465; trk. trc. X, 372; Abu'l-Farac, II, 348-349. Fulcherius Carnotensis (aynı yer), Mateos (s. 234) ve Willermus Tyrensis (aynı yer) ise Çavlı'nın kuvvetlerin sayısını 5000 kişi şeklinde vermektedir. Bu rakam belki de, Musul'daki gelişmelerin haberinin ulaşmasından önce Çavlı'nın yanındaki asker sayısıydı.

155 Mateos, aynı yer.

ordusunun sol kanadını Antakya piyadeleri üzerine gönderip bunları ağır kayıplara uğrattı

Musul valisinin saldırısı Antakya-Haleb ordusunu çok zor duruma düşürmüştü ve savaşın talihi Çavlı ve II. Baudouin'in lehine dönmeye başlamıştı. Ancak Çavlı'nın askerlerinin, mücadelenin en hararetli zamanında Urfalıların yedek atlarını ele geçirmek teşebbüsleri her şeyi tersine çevirdi. Gelişmelere kızan Urfa kontu birlikleriyle savaş meydanından çekilirken Çavlı, onu geri dönmeye ikna edemedi. Antakya-Haleb birliklerine tek başına karşı koymanın imkânsızlığını bildiği için kendisi de az sayıdaki adamlarıyla birlikte savaş meydanından ayrıldı. Tankred hiç beklemediği önemli bir zafer kazansa da, piyade gücü ağır zayıat vermişti. Buna rağmen kaçanları takip eden Antakya ve Haleb süvarileri zengin ganimetler elde ettiler¹⁵⁶.

Joscelin ile birlikte önce Tell-Başir'e çekilen II. Baudouin daha sonra Urfa'ya döndü. Savaş sırasındaki gelişmelere rağmen Çavlı ile aralarındaki ittifak konusundaki düşüncelerinde herhangi bir değişiklik olmamıştı. Bunun bir göstergesi olarak düşmanlarının elinden kurtularak yanına ulaşabilen Çavlı'nın adamlarını karınlarını doyurup, teçhiz ederek memleketlerine gönderdi. Rahbe'ye çekilen Çavlı için ise bölgede yapacağı daha fazla bir şey kalmamıştı. Bu nedenle Horasan'daki Sultan Muhammed Tapar'dan af dilemek için bölgeden ayrıldı. Onun ayrılışının ardından Tankred-Rıdvan ittifakı da kısa süre içinde dağıldı. Tankred'in birlikleri vakit kaybetmeksizin Haleb topraklarını yağmalamaya giriştiler. Rıdvan, Çavlı tehdidinden kurtulmuş fakat bir kez daha

156 Fulcherius Carnotensis, s. 180-181; Urfalı Mateos, s. 234-235; Albertus Aquensis, *RHC occ.* IV, 648-649; İbn el-Esir, X, 464-466; trk. trc., X, 372-373; Willemus Tyrensis, II, 474; İbn el-Adim, II, 153; *Anonim Süryanî Vekayinamesi*, aynı yer; Abul-Farac, II, 348-349. Krş., Stevenson, s. 84-85; Runciman, II, 92-94; Mayer, s. 72-73; Sevim, s. 205-210; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I, 119-125; Fink, s. 393-394; Sevim-Merçil, s. 185-186; Özaydın, a.g.e., s. 99-102.

yalnız başına kalmıştı. Haçlılarla yaptığı ittifak dolayısıyla Müslüman komşularının tepkisini toplamış fakat bu birlik-telik ona, Çavlı tehdidinin ortadan kalkmasından başka bir fayda sağlamamıştı. Savaşın öncesindeki siyasî pozisyonuna geri dönmüştü.

Diğer tarafta Kudüs Kralı I. Baudouin, Kuzey Suriye'deki iki taabinin birbirleriyle mücadelesi ve Müslümanlarla yaptıkları ittifakı bölgedeki Haçlı varlığı için önemli bir tehdit olarak görüyordu. Dolayısıyla onların arasını bulmak üzere harekete geçti ve Tankred ile II. Baudouin arasındaki düşmanlık, Trablus önlerinde bütün Haçlı liderlerinin bulunduğu bir toplantıda bizzat I. Baudouin'in emriyle sonlandırıldı¹⁵⁷. Ancak bu sadece görünüşte kalan bir anlaşmaydı.

c) Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a Karşı İttifak

Kürboğa komutasındaki birleşik Müslüman ordusunun Antakya önlerindeki mağlubiyetinden sonra, Harran Zaferi istisnasıyla Müslümanların Haçlılara karşı tek vücut hareket ettikleri başka bir olaya rastlanmaz. Bu zaferin mimarları olan Sökmen ile Çökürmüş'ün arasındaki ittifakı da savaşın hemen sonrasında bozulmuştu. Ortadoğu'daki Müslüman emîr ve kumandanların oynadıkları siyasî denge oyunu, daha fazlası için engeldi. Çünkü onlar için Haçlılar bu oyunun önemli bir parçasıydı.

Haçlılara karşı Müslümanları bir araya getirmek konusundaki ilk ciddi teşebbüs Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'dan gelmiştir. Haçlıların ortaya çıktıkları dönemde kardeşi Berkyaruk ile taht mücadelesi yaparken gördüğümüz

157 Fulcherius Carnotensis, s. 181; Willermus Tyrensis, I, 475.

Muhammed Tapar, kardeşinin 1105'deki ölümünden sonra yeğeni Melikşah'ı bertaraf ederek Büyük Selçuklu tahtına oturmuştu¹⁵⁸.

Onun devletin dizginlerini eline aldığı sırada İslâm Dünyası, Hasan Sabbah'ın Haşîşîleri (Nizarî İsmaililer) ve gelişmekte olan Haçlı tehdidi karşısında zor bir dönemden geçmekteydi. Sultan, Hasan Sabbah'ın adamlarına karşı aldığı sert tedbirler ve tertiplediği seferlerle bunların hareket alanlarını daralttı¹⁵⁹. Batıdaki sorunun çözümünde ise Musul merkezli bir yapılanma oluşturmak gayesiyle buraya tayin ettiği valilere Haçlılarla mücadele etmek görevini yükledi. Bölgedeki emîrlere gönderdiği mektuplarla, onlara Musul valilerine askerî ve lojistik destek sağlamalarını emretti.

Büyük Selçuklu sultanının bu girişimi, istenilen karşılığı bulduğu takdirde olayların akışını bütünüyle değiştirebilirdi. Haçlıların yaptıklarına karşı kayıtsızlığın sonuçlarının nerele varacağı, Trablus'un onlar tarafından zaptıyla bir kere daha ispatlanmıştı. 1106 yılından beri Raymond St. Gilles'in kuşatma altında tuttuğu şehir, beklediği yardımları alamayınca 1109 senesinde teslim olmuştu¹⁶⁰. Haçlıların 1099'da Antakya'dan Kudüs'e inerken Trablus Emîri Fahrülmülk'ün şehir surlarına çektiirdiği Raymond St. Gilles'in sancağı, şimdi onun oğlu Bertrand tarafından kurulan Trablus Haçlı Kontluğu'nun simgesi olarak daha uzun süre orada kalacaktı.

Musul Valisi Mevdud, sultanın buyruğunun icracısı olarak 1110 senesi baharında Ahlat Emîri Sökmen el-Kutbî, Merağa Emîri Ahmedil, Mardin Artuklu Emîri İlgazi'nin de yer aldığı güçlü bir ordunun başında harekete geçti. Onun, Haçlı

158 Beryaruk-Muhammed Tapar arasındaki mücadeleler ve Muhammed Tapar'ın tahta çıkışı için bkz. Sevim-Merçil, s. 157-177; Özeydin, s. 12-40.

159 Bkz. Özeydin, s. 71-88.

160 Bkz. Stevenson, s. 53-58; Runciman, II, 46-57; Birscl Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, İstanbul 2007, s. 77-79.

toprakları üzerine yürümesiyle ilgili Haçlı kronikleri ve yerli Hristiyan kaynaklarında verilen bilgilere bakıldığında II. Baudouin ile Tankred arasında Kudüs kralının müdahalesiyle küllenmiş görünen düşmanlığın yeniden alevlendiği görülmektedir.

Nitekim Urfalı Mateos'a göre; Tankred'e karşı düşmanlığı sürdürmekte kararlı görünen Urfa kontu, ona karşı Musul Valisi Mevdud ile anlaşma zemini aramaya başlamıştı. Fakat Mevdud'un kalabalık ordusu, Urfa kontunu planlarını bir kere daha gözden geçirmeye sevketmiş ve Musul valisinin kendisi içinde büyük bir tehdit olduğunu anlamıştı. Nitekim muhatabının tereddütlerinin farkına varan Mevdud, yanına gelmesi hususunda yaptığı tekliflere karşılık alamayınca Urfa topraklarına saldırmıştı. Durumun aleyhine döndüğünü gören II. Baudouin ise derhal Kudüs kralını yardıma çağırmıştı¹⁶¹.

Urfalı Mateos'un aktardığı bu rivayete karşılık, Albertus Aquensis'in eserinde aktardıkları durumu daha da karışık hale getirmektedir. Ona göre, Urfa topraklarının saldırıya uğramasının nedeni Tankred'in Mevdud'u kışkırtmasıydı. Bu nedenle II. Baudouin, Trablus kuşatmasında bulunan krala yardıma gelmesi ricasının yanında Tankred'in kendisi aleyhindeki faaliyetlerinden ötürü şikâyetlerini de dile getirmişti¹⁶².

İslâm kaynakları, Mevdud'un Sultan Muhammed Tapar'ın Haçlılara karşı cihada girişilmesi emriyle harekete geçtiği hususunda hem fikirdir¹⁶³. Mateos, Mevdud'un sefere çıkma nedeniyle ilgili girişinin sonrasında olayların gelişimini diğer kaynaklara paralel ifadelerle anlatmıştır. Bunda müellifin, Urfa kontunun Ermenilere karşı sert tutumuna tepkisinin ve

161 *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 237-238.

162 *Liber Christianae Expeditionis*, RHC occ. IV, x, 672.

163 Bkz. İbn Kalânîsî, s. 265; İbn el-Esîr, X, 485; trk. trc., X, 388; Sıbt b. el-Cevzi, *Mir'ât el-zamân fi vefeyât el-fuzalâ ve'l-a'yân*, VIII/I, Haydarabad 1951, s. 35; İbn el-Adim, II, 154, 158.

Tankred'e karşı duyduğu sempatinin¹⁶⁴ de rolü vardır. Demirkent, onun verdiği bilginin yanlış ve tutarsız olduğunu açık şekilde ortaya koymuştur¹⁶⁵. Albertus'un tezini ise özellikle Runciman'ın kabul etmek eğiliminde olduğu görülmektedir¹⁶⁶. Ancak Albertus Aquensis'in, eserini sadece duydukları üzerinden kaleme aldığı unutulmamalıdır. İçerdiği tutarsızlıklara karşın Urfa'da yaşananların ve devrinin siyasî eğilimlerinin görgü tanığı olan Mateos'un ve onun anlattıklarının tam aktarını aktaran Albertus'un rivayetleri, her şeye rağmen Tankred ile II. Baudouin arasındaki düşmanlığın bitmediğine işaret etmektedir. Bununla birlikte Haçlılar bölgedeki varlıklarını etkileyebilecek durumlarda aralarında birliği sağlayabiliyorlardı.

Nitekim Mayıs ayı ortalarında Urfa'yı kuşatan Mevdud'un birliklerine karşı Tankred'in de içinde yer aldığı Kudüs Kralı I. Baudouin'in liderliğindeki birleşik Haçlı kuvvetleri derhal şehrin yardımına koştular. Durumdan haberdar olan Mevdud, onları Türk ordusunun klasik savaş taktiği ve savaşlardaki en büyük üstünlüğü olan süvarî okçularını rahatça kullanabileceği bir sahaya çekmek üzere kuşatmayı kaldırarak Harran yönünde geri çekilmeye başladı. Urfa'ya ulaşan Haçlılar, şehre gerekli ikmal stoğunu yaptıktan sonra Mevdud'un planladığı gibi Türk ordusunu takibe başladılar. Ancak bir süre sonra durumun farkına vararak geri döndüler. Mevdud planının bozulması üzerine derhal düşmanı takibe başladı ise de Haçlı ordusunun büyük kısmı Fırat'ı geçmişti. Geride kalanlar, yetişen Türk birlikleri tarafından kılıçtan geçirildiler. Yaklaşan kış mevsimi daha fazlasına imkân vermediği için Mevdud ordusunu dağıttı. Kendisi de Musul'a döndü¹⁶⁷.

164 *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 234-236, 243, 248-249.

165 *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, 131-134.

166 *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 95-96.

167 Fulcherius Carnotensis, s. 197-199; İbn Kalânisi, s. 270-271; el-Azîmî, s. 37; *Urfalı Mateos*, s. 238-240. İbn el-Esîr (X, 485-486; trk. trc. X, 388-389) ise, bunu

Haçlılara karşı yapılan bu ilk sefer beklentilerin hepsini karşılayamasa da Müslümanların güç birliği yaptıkları takdirde neler yapılabileceğini göstermişti. Gelişmeler umut vericiydi. Durumun farkında olan Haçlılar da aralarındaki çekişmeleri bir kenara bıraktılar. Dışarıdan gelebilecek büyük askerî tehditlere karşı silahlı güçlerin bir araya getirilmesi onların askerî prensiplerinin başında gelmekteydi. Zira Avrupa'dan gerekli takviye alınamamasından ötürü insan kaynaklarının yetersizliği bunu zorunlu kılmaktaydı. Haçlı seferlerinin ilk yüzyılı boyunca taraflar arasında cereyan eden Harran (1104), Taberiye (1113), Tell-Afrin (1119) ve Hittîn (1187) savaşları incelendiğinde bu durum daha açık bir şekilde anlaşılacaktır. Birleşen Haçlı orduları karşısında Müslümanlar çoğu zaman savaş yapmadan geri çekilmeyi tercih etmişlerdir. Bunda ağır silahlar ve zırhlarla donanmış Haçlı süvarisinin, hafif silahlar ve zırhla teçhiz edilmiş Müslüman süvarisine sağladığı üstünlük ve yer seçiminin de büyük etkisi vardı.

Selçuklu ordusunun harekâtı sonlandırmasının ardından Haçlı ordusu da dağılmıştı. Antakya'ya dönen Tankred, dikkatini yeniden Haleb üzerinde yoğunlaştırmıştı. Antakya birliklerinin yaptığı yağma ve katliamlar, Melik Rıdvan'ı tamamiyle çaresiz bırakmıştı. Dayanma gücünün sınırlarını zorlayan Haleb halkı, Bağdat'ta bulunan halife ve sultanın yanına bir heyet göndererek durumlarını aktardılar. Benzer şikâyetler yine Tankred tarafından sıkıştırılan Şeyzer emîrinden de gelmekteydi. Haleblilerin, Bağdat'da yüksek sesle dile getirdikleri şikâyetleri¹⁶⁸ Mevdud'un komutasındaki birleşik Müslüman ordusunun ikinci kez bölgeye yönelmesine neden oldu. 28 Temmuz

505/1111-1112 senesi olayları içinde aktarır. Krş., Stevenson, s. 87-91; Runciman, II, 95-97; Sevim, s. 210-212; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I, 129-130; Fink, a.g.m., s. 309-400; Sevim-Merçil, s. 193-194; Özeydin, s. 102-108.

168 İbn Kalânisi, s. 276; İbn el-Esir, X, 483; trk. trc. X, 387; Sıbt b. el-Cevzi, VIII/I, 34; İbn el-Adim, II, 157-158.

1111'de Joscelin'in yönettiği Tell-Başır önlerine gelen Musul valisi, şehri tazyike başladı. Yardım gelmediği takdirde şehrin Müslüman ordusu tarafından ele geçirilmesi kaçınılmaz görünüyordu. Ancak siyasî kurnazlığı ile ünlü Joscelin, Mevdud'un kuvvetleri arasında önemli bir yere sahip Ahmedil ile para karşılığı anlaşarak kuşatmayı kaldırtmayı başardı¹⁶⁹. Ahmedil'in ihaneti seferin kaderini belli etmişti. Onu, başkaları da takip edecekti. Nitekim bu kez Haleb'e yönelen Mevdud, burada hiç beklemediği şekilde karşılandı. Şehrin elinden alınacağı endişesine kapılan şüpheci Rıdvan, Mevdud'a karşı kale kapılarını kapattı. Haşîşîlerden ve eşkıyalardan derlediği kuvvetlerle Selçuklu ordusunu vur-kaç taktiğiyle rahatsız etmeye başladı.

Rıdvan'ın hareket tarzına öfkelenen Mevdud'un tepkisi, Haçlılar üzerine başlayan seferi çok farklı noktalara getirdi. Haleb'i kuşatan Mevdud, şehir ve civarında yaptırdığı yağmalarla büyük tahribata yol açtı. Bir süre sonra kuşatmayı kaldırarak, ordusunda bulunan Dımaşk Atabegi Tuğtekin'in tavsiyesiyle güneye yöneldi. Rıdvan, topraklarının yağmalanmasını ve tâbisi Tuğtekin'in bu ordu içinde yer almasını içine sindirememişti.

Selçuklu ordusundaki bazı emîrlerle gizlice irtibata geçerek onları Tuğtekin'e karşı kışkırtmaya başladı. Aleyhine cereyan eden gelişmelerin farkına varan Tuğtekin endişe içinde kalmıştı. Selçuklu ordusundan ayrılarak Dımaşk'a dönmeyi ve Haçlılarla ittifak yapmayı düşünmeye başlamıştı¹⁷⁰. Ancak Mevdud'un, kendisine karşı gösterdiği samimiyet, onun endişelerini hafiflettiği gibi ikili arasında güçlü bir dostluğun kurulmasını sağlamıştı.

Bu sırada Mevdud'un ordusu çeşitli problemler sebebiyle dağılma emareleri göstermeye başlamıştı. İlk olarak Ahlat

169 İbn Kalânîsî, s. 279; Urfalı Mateos, s. 243.

170 İbn el-Esir, X, 487; trk. trc., X, 389.

Emîri Sökmen el-Kutbî'nin giderek kötüleşen nikris hastalığı sebebiyle adamlarıyla birlikte ordudan ayrılmıştı. Yolda hastalığı ağırlaşan Sökmen, Ahlat'a ulaşmadan ölmüş ve cenaze konvoyu, Artukoğlu İlgazi'nin saldırısına uğramıştı.

Sökmen'in ölüm haberini alan Ahmedil ise ona ait yerlerin kendisine ıkta edilmesini Sultan'dan rica etmek üzere Irak'a gitmişti. Kuvvetlerinin bir anda dağılmasına rağmen Tuğtekin ile birlikte ileri harekâtına devam eden Mevdud, Şeyzer'i sıkıştırmakta olan Haçlıları Maarratü'l-numan yakınlarında ağır bir hezimete uğrattı. Haçlılar güçlkle Efamiye'ye dönebildiler (Eylül-Ekim 1111). Kazandığı başarıyı yeterli gören Mevdud da seferi sonlandırarak Musul döndü¹⁷¹.

Büyük umutlarla başlayan ikinci hareket, çıkar ilişkileri ve siyasî entrikalar sebebiyle tam bir hayal kırıklığına dönüşmüştü. Seferin başından itibaren yaşananlar, Müslümanlar arasındaki karmaşayı açık şekilde göstermiş, bir kere daha şahsî çıkarlar birlik ruhunun önüne geçmişti. Haleb önlerindeki gelişmeler ve Atabek Tuğtekin'in yukarıda bahsedilen Haçlılarla ittifak düşüncesi bunun en güzel örneğiydi.

Ertesi yıl, Urfa'daki bir grup Ermeni ile anlaşılan Mevdud şehri almaya teşebbüs etti ise de Joscelin'in olaya müdahale ederek komplocuları ortaya çıkarmasıyla başarılı olamayarak geri döndü. Bunun üzerine Tuğtekin'in, Kudüs Haçlı Krallığı'na bağlı kuvvetlerin yaptığı baskın ve yağmalar konusunda yoğunlaşan şikâyetleri dikkate almaya karar verdi. Civardaki emîrlerin katılımlarıyla güçlenen ordusuyla bu kez Dımaşk tarafına yöneldi.

171 İbn Kalânîsî, s. 289-290; el-Azimî, s. 38; İbn el-Esir, X, 486-488; trk. trc. X, 389-390; İbn el-Adim, II, 158-161; Abu'l-Farac, II, 350-351. Krş., Stevenson, s. 91-93; Runciman, II, 99-101; Richard, s. 135; Sevim, s. 215-219; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, I, 140-148; Fink, s. 399-400; Sevim-Merçil, s. 194-195; Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Toğ-Teginliler)*, İstanbul 1985, s. 40-42; Özaydın, s. 108-116.

Taberiye Gölü yakınlarındaki el-Kuhvane'de Tuğtekin ile birleşen Mevdud, henüz diğer Haçlı liderlerinin güçleriyle birleşememiş olan Kudüs Kralı I. Baudouin'in ordusuyla 28 Haziran 1113 yılında göl kıyısında karşılaştı. Savaş, Türk ordusunun kesin zaferi ve kralın esaretiyle sonuçlandı. Fakat teşhis edilemeyen kral silahları alındıktan sonra serbest bırakıldı.

Gecikmeli olarak savaşın cereyan ettiği yere ulaşan Antakya ve Trablus kuvvetleri ise Kudüs ordusunun bakiyeleriyle birlikte Türk birliklerinin tazyiki altında Taberiye'nin batısındaki dağlık araziye sığındılar. Burası süvari güçlerinin harekâtına imkân vermeyen bir yapıya sahipti. Dolayısıyla Mevdud, Haçlıları kuşatarak gelişmeleri beklemeye başladı. Ancak karşı tarafın hareket etmeye pek de niyeti olmadığını anlayınca bir aya yakın süren bekleyişin ardından kuşatmayı kaldırarak Dımaşk'a gitti. Haçlılar da memleketlerine döndüler¹⁷².

Dımaşk'da Tuğtekin'in misafiri olan Mevdud, muhtemelen Rıdvan tarafından gönderilen Haşişiler tarafından Cuma namazından sonra camiden çıkarken şehid edildi (10 Ekim 1113). Cinayetin Dımaşk'ta işlenmesi ev sahibi Tuğtekin'i de şüpheliler arasına sokmuştu¹⁷³. Bunun ortaya çıkardığı baskı ve elindekileri kaybetme endişesi onu, Haçlılarla yakınlaştırdı. Kısa süre sonra meydana gelecek olaylar Tuğtekin'e her

172 Fulcherius Carnotensis, s. 205-207; İbn Kâlanîsî, s. 294-298; el-Azîmî, s. 39; Urfalı Mateos, s. 250-251; İbn el-Esîr, X, 495-496; trk. trc. X, 395-396; Willermus Tyrensis, I, 493-495; Sibt b. el-Cevzî, VIII/I, 42-43; İbn el-Adîm, II, 163-164. Krş. Stevenson, s. 96; Runciman, II, 104; Oldenbourg, s. 233-234; Mayer, s. 76; Richard, aynı yer; Sevim, s. 220; Alptekin, a.g.e. s. 47-49; Sevim-Merçil, s. 196-197; Özeydin, s. 118-123.

173 İbn Kâlanîsî, s. 299; Urfalı Mateos, s. 252; İbn el-Esîr, X, 497; trk. trc. X, 396; Willermus Tyrensis I, 495-496; Abu'l-Farac, II, 352. Fulcherius Carnotensis (s. 209) ve el-Azîmî, (aynı yer) ise, Mevdud'un bilinmeyen bir kişi tarafından öldürüldüğünü söylemekle yetinirler. Krş. Stevenson, s. 97; Lewis, *Haşişiler*, s. 148; aynı mlf. "The İsmailites and the Assassins", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, I, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 113; Runciman, II, 104; Oldenbourg, s. 234; Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşişiler", s. 11-12.

konuda sonuna kadar birlikte hareket edecekleri bir yol arkadaşısı ve müttefik kazandıracaktı.

Mardin Artuklu Emîri İlgazi'nin esir tuttuğu Joscelin'i kendisine müttefik bulmak ve para tedarik etmek üzere serbest bıraktığından yukarıda bahsedildi. Bununla birlikte kaynaklar, İlgazi ile Joscelin arasındaki ilişkinin mahiyeti konusunda suskun kalmışlardır. Artuklu emîrinin, Mevdud'un seferlerine ilki dışında katılmaması ve yerine oğlu Ayaz'ı göndermesi Joscelin ile yaptığı anlaşma ile ilgili olmalıdır. Ayrıca Bağdat şahneliği görevinde bulunduğu dönemlerde Muhammed Tapar ile aralarında gelişmeler sonucu oluşan kırgınlığın da rolü vardır.

Mevdud'un öldürülmesinin akabinde Sultan, Aksungur el-Porsukî'yi Musul valiliğine atayarak Haçlılara karşı mücadelenin devam etmesini emretmiş ve kararlılığını göstermek üzere oğlu Mesud'u, Aksungur el-Porsukî ile birlikte göndermişti. Yeni Musul valisi, civardan yapılan katılımlarla büyüyen ordusuyla 1115 baharında Urfa'yı kuşattı. Şehir, daha öncede olduğu gibi Türk ordusunun yaptığı bütün saldırılara direndi. Bunun üzerine kuşatmayı bırakan Aksungur, Haçlıların civardaki arazilerini yağmalayarak geri dönerken uğranılan başarısızlığın verdiği öfkeyle orduda bulunan İlgazi'nin oğlu Ayaz'ı tutuklattı. Bununla da yetinmeyerek Mardin ve çevresini yağmalattı.

Aksungur'un hareket tarzı İlgazi'yi kızdırmıştı. Derhal yeğenleri Hısn-ı Keyfa Emîri Davud ve Belek'i de yanına alarak rakibinin üzerine yürüdü. Aksungur durumdan habersiz bir şekilde Dara yakınlarında karargâh kurmuştu. Onu hazırlıksız yakalayan İlgazi büyük bir zafer kazandı (Mayıs 1115)¹⁷⁴. Ayaz savaş sırasında meydana gelen karışıklıktan faydalanarak

174 İbn el-Esir, X, 502-504; trk. trc. X, 400-401; Süryanî Mikhael, s. 79-80. Krş. Sevim-Merçil, s. 197-198; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 147; Özaydın, s. 128-129.

esaretten kurtuldu. Oğlunun kurtulması ve Mardin'e yapılan yağmalara gereken karşılığının verilmesine rağmen, İlgazi bu hareketiyle açıkça Büyük Selçuklu sultanına karşı asi duruma düşmüş oluyordu.

Sultanın *yaptıklarının hesabının sorulacağı* şeklindeki tehditlerinden ürken İlgazi için önünde tek seçenek kalmıştı. Öncelikle kendisiyle aynı durumda bulunan Tuğtekin'in yanına gitti. Suriye'nin bu iki güçlü emîri birlikte hareket etme kararı aldıktan sonra Antakya Kontu Roger de Salarne'ye haber göndererek konuşmak istediklerini bildirdiler. Hıms yakınlarındaki Kadeş Gölü civarında Roger ile buluşan iki emîr görüşmelerin ardından onunla dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı birbirlerinin yardımına gelmeyi içeren bir anlaşma yaptılar¹⁷⁵. Sonrasında İlgazi, asker toplamak üzere Mardin'e dönerken Sultan Muhammed Tapar'a bağlı Hıms Valisi Kırhan b. Karaca tarafından baskına uğratılarak esir edildi. Kırhan, İlgazi'yi Selçuklu askerleri gelinceye kadar esir tutmak niyetindeydi. Ancak bunun gecikmesi üzerine Tuğtekin'den çekinerek oğlu Ayaz'ı yerine rehin bırakması şartıyla İlgazi'yi serbest bıraktı. Hapisten kurtulan İlgazi, Mardin'e giderek Türkmenler arasından asker topladı ve Suriye'ye geri döndü.

Suriye'deki Müslüman ve Hristiyan liderleri karşılıklı ittifaklarla kendilerini güvence altına almaya çalışırken, Selçuklu ordusunun beklenen ileri harekâtı 1115 senesinde başladı. Hemedan Valisi Porsuk b. Porsuk'un komutasındaki bu ordunun zamanlaması Suriyeliler için oldukça kötüydü. Çünkü Kasım 1114 tarihinde meydana gelen Maraş merkezli deprem bütün bölgeyi baştanbaşa tahrip etmişti. Özellikle Antakya'nın durumu vahimdi¹⁷⁶. Müttefikler bir yandan depremin yaralarını

175 İbn el-Esir, X, 503; trk. trc. X, 400.

176 Bkz., Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Suriye ve Filistin'de Meydana Gelen Doğal Afetler", s. 347-349.

sarmaya çalışırken, diğer yandan savaş hazırlıklarıyla meşguldüler.

Selçuklu ordusu ilk önce Melik Rıdvan'ın 1113 senesindeki ölümünün sonrasında durumu daha da kötüleşmiş olan Haleb'e yöneldi. Bu sırada şehirde Rıdvan'ın yerine geçen oğlu Alparslan'ı öldüren Hâcib Lü'lü idareyi elinde bulunduruyordu¹⁷⁷. Ancak halk ve askerler Lü'lü'nün yönetiminden memnun değildi. Bu haliyle şehir, ele geçirilmesi kolay bir hedef olarak görünüyordu. Selçuklu ordusunun Haleb üzerine geldiği haberini alan Lü'lü panik içinde Tuğtekin'e başvurdu. Atabegin, yardım çağrısına cevaben yolladığı takviye birliği Porsuk'un gelişinden hemen önce şehre girmeyi başardı. Savunmanın Tuğtekin'in yardımı sayesinde güçlendiğini gören ve Haleb'e girmekten ümidini kesen Porsuk, bu kez Tuğtekin'in topraklarına saldırdı. Atabegin ağırlıklarının ve ordusuna ait ikmal malzemelerinin bulunduğu Hama'yı kısa bir kuşatmanın sonucunda ele geçirerek üç gün boyunca yağmaladı. Şehri, Porsuk'dan teslim alan Hıms Valisi Kırhan yanında rehin olarak tutulan İlgazi'nin oğlu Ayaz'ı ona teslim etti.

Tuğtekin tek başına Porsuk ile karşılaşmayı göze alamayarak İlgazi ile birlikte Antakya Kontu Roger'in yanına gitti. Haleb askerlerine komuta eden Şemsülhavas da onlara katılmıştı. Bu arada Porsuk'un gelişinden endişelenen Roger, Kudüs kralı ve Trablus kontundan acele olarak yardıma gelmelerini rica etmişti. Böylece Suriye'nin Müslüman ve Haçlı liderlerinin orduları Efamiye surları önünde bir araya geldiler¹⁷⁸. Selçuklu ordusu da Şeyzer'de karargâh kurdu. Taraflar

177 Şehirde Melik Rıdvan'ın ölümünden sonraki gelişmeler için bkz., Sevim, s. 225-238; Sevim-Merçil, 395-404.

178 Galterius Cancellarius (Walter the Chancellor), *De Bello Antiochena*, ing. trc. ve açıklama, T.S. Asbridge-S.B. Edgington, *Walter the Chancellor's The Antiochene Wars*, Hampshire 1999, s. 87-89; Urfalı Mateos, s. 257-258; İbn el-Esir, X, 510; trk. trc. X, 406; Willermus Tyrensis, I, 501; İbn el-Adim, II, 174.

uzun süre karşılıklı beklemelerine rağmen¹⁷⁹ hiçbir savaş konusunda istekli değildi. Bekleyiř sırasında müttefikler safında farklı dūřünceler ön plana çıkmaya başlamıştı. Tuętekin, olası bir savaşta Haçlıların elde edeceği başarının bütün Suriye'nin onların eline dūřmesiyle sonuçlanacağını, Porsuk'un galibiyetinin de Dımaşk'ı kaybetmesine neden olabileceği cihetiyle her iki durumda da kendisinin zararlı çıkacağından endişe etmekteydi¹⁸⁰. Haçlılar arasında ise Tuętekin ve İlğazi'nin kendilerine ihanet edebilecekleri endişesi hâkimdi¹⁸¹. Neticede Porsuk, karargâhını kaldırarak Eylül ayı içinde geri dönüş hazırlıklarına başladı. Selçuklu komutanının bu hareketi müttefikleri rahatlattı. Onun bir daha geri dönmeyeceğini dūřünerek her biri kendi bölgelerine gitmek üzere Efamiye'den ayrıldılar. Ancak karşısındakilerin durumunu yakından takip eden Porsuk aniden geri dönerek Kefertab'a saldırdı. şehir kısa sürede ele geçirilerek Münkızîlere teslim edildi.

Porsuk, dūřmanlarının dağılmasının verdiği güvenle daha rahat hareket etmeye başlamış ve emrindeki kuvvetlerle Maarratü'l-numan üzerinden yeniden Haleb bölgesine girmişti. Birliklerini yağma ve çeşitli şehirlerin zaptı için çevreye dağıtmıştı. Kendisi de ordunun ağırlıkları ve elde edilen ganimetlerle birlikte hiçbir güvenlik önlemi almadan Danis'e doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu sırada Roger de Salerne idaresindeki Antakya kuvvetlerinin kendisini yakından takip ettiklerinden habersizdi. Efamiye önlerinden ayrıldıktan sonra Antakya'ya dönmekte olan Roger, Kefertab'ın Selçuklu ordusunun eline geçtiği haberini alınca 500 süvari ve 2000 yaya-dan oluşan kuvvetiyle harekete geçerek Porsuk'un hareketlerini yakından takip etmeye başlamıştı. Sonrasında Cebel-i

179 Fulcherius Carnotesis, (s. 211) bu bekleme süresini üç aya yakın, Urfalı Mateos (s. 258) dört ay, İbn el-Esir (X, 510; trk. trc. X, 406) ise iki ay olarak vermiştir.

180 İbn el-Adim, II, 175.

181 Galterius Cancellarius, a.g.e, s. 88.

Summak'da dağınık halde dinlenmeye çekilen ve en iyi birliklerinden yoksun Selçuklu ordusuna ani bir saldırı düzenledi. Sincar Emîri Temirek'in gayretlerine rağmen hazırlıksız yakalanan Selçuklu ordusu ağır bir mağlubiyete uğradı. Porsuk, 100 kadar adamıyla Tell-Sultan'a sığındı. Ordunun geri kalan bakiyeleri de dağınık halde geri çekildiler. Antakya kuvvetlerinin ani saldırısı sonucu aldığı mağlubiyet, Porsuk'u oldukça üzmüştü. Yenilginin utancıyla yaşamaktansa Haçlılara saldırarak şehit olmak istedi ise de adamları tarafından ikna edilerek bölgeden ayrılmıştı (14 Eylül 1115)¹⁸².

Mevdud'un Urfa üzerine düzenlediği ilk seferden, Tell-Danis Savaşı'na kadar uzanan bu süreçte yaşananlar, Haçlılara karşı mücadelede Suriye'nin Müslüman hâkimlerinin *birlik ve cihat* gibi kavramlara henüz yeterince aşina olmadıklarını göstermiştir. Büyük Selçuklu Sultanı Sultanı Muhammed Tapar'ın büyük gayretleriyle düzenlenen seferlerin şahsî çıkarlar dolayısıyla başarısızlığa mahkûm edilmesi, Haçlıların bölgede daha güçlü şekilde yerleşmelerine sebebiyet vermiştir. Böylece Müslümanlar, belki de çok daha erken bir dönemde Haçlıları ortadan kaldırmak şanslarını da yitirmiş oldular. Çünkü Tell-Danis'teki başarısızlığın sonrasında Sultan Muhammed Tapar, Haçlı meselesine karşı ilgisini kaybetmişti.

Runciman'ın *Kuzeyde Denge*¹⁸³ olarak açıkladığı bu durum bütünüyle Haçlıların lehine bir konuma işaret etmekteydi. Antakya haçlıları tek başlarına Selçuklu ordusunu mağlup ederek güçlerini ispatlamışlardı. Bunun sonrasında yeniden Haleb

182 Fulcherius Carnotensis, s. 213-214; el-Azîmî, s. 40; Urfalı Mateos, s. 257-258; Galterius Cancellarius, s. 89-108; İbn el-Esîr, X, 509-511; trk. trc. X, 405-407; Willermus Tyrensis, I, 503-505; İbn el-Adîm, II, 176; Süryânî Mikhael, s. 80-81; *Anonim Süryânî Vekayinamesi*, s. 86; Abu'l-Farac, II, 354-355. Krş., Stevenson, s. 99-100; Cahen, s. 272-275; Runciman, II, 108-110; Mayer, s. 76-77; Richard, s. 136; Sevim, s. 234; Ben-Ami, s. 43-46; Sevim-Merçil, s. 198-199; Özyaydın, s. 130-135.

183 *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 89-115.

üzerinde yoğunlaşacaklardı. Urfa Kontu II. Baudouin ise dik-
katini çevredeki Ermenî devletlerine yöneltmişti. Çünkü Haçlı-
larda aradığını bulamayan Ermeniler arasında yeniden Müslü-
manlarla işbirliği yapmak düşünce ve gayreti ön plana çıkmaya
başlamıştı. Bu duruma şahit olan Urfa kontunun Aksungur
el-Porsukî'nin seferinin ardından çevredeki Ermenilere karşı
başlattığı askerî harekât sonucunda, Haçlı seferleri öncesinde
sayıları altıyı bulan Ermeni siyasi oluşumlarının sayısı¹⁸⁴ sa-
yısı bire düşmüş ve öfkesinden sadece Toroslar bölgesindeki
Rubenler masun kalabilmişti.

Müslümanlar açısından bakıldığında; o zamana değin sa-
dece Kudüs Krallığı ile mücadele eden Dımaşk, şimdi Trablus
Haçlı Kontluğundan gelecek tehditleri de göz önünde bulun-
durmak zorundaydı. Tuğtekin ve İlğazi, Büyük Selçuklu sulta-
nının batıyla ilgilenmekten vazgeçmesinin ve bölgedeki Haçlı
etkisinin artmasının başlıca sorumluları olmalarına karşılık
pozisyonlarını korumuşlardı. İlğazi, bunun diyetini oğlu Ayaz'ı
kaybetmekle ödemişti. Çünkü Kırhan tarafından Porsuk'a tes-
lim edilen Ayaz, Kefertab'da nakledilmiş ve Tell-Danis'in son-
rasında diğer esirlerle birlikte öldürülmüştü¹⁸⁵.

Büyük Selçuklu ordusunun ortaya çıkardığı tehdide karşı
kurulan Müslüman-Haçlı ittifakı, Tell-Danis Savaşı'nın hemen
ardından sona erdi. Bölgedeki hâkimiyetlerini geliştirmek is-
teyen tarafların çıkarlarının birbiriyle uzun süre örtüşmesi
de beklenemezdi. Savaşın ardından Antakya kontu gözlerini
yeniden Haleb'e çevirmişti. Bu arada Haçlılar güneyde Rafe-
niyye Kalesi'ni ele geçirerek tahkim etmişler ve burayı üs edi-
nerek yaptıkları yağma akınlarıyla çevredeki Müslümanlara
rahatsızlık vermeye başlamışlardı. Atabek Tuğtekin, onların

184 P. M. Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, trk. trc. Tanju Akad, İstanbul 2007, s. 33-34.

185 İbn el-Esîr, X, 511; trk. trc. X, 407.

yağmaya çıktıkları bir sırada süvari kuvvetleriyle Dımaşk'tan Rafeniyye üzerine yürümüş ve kaleyi savunmak üzere bırakılan muhafız kuvvetlerini bertaraf ederek şehri ele geçirmişti (Ekim-Kasım 1115)¹⁸⁶.

• Tuğtekin daha sonra Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ile arasını düzeltmek için harekete geçti. Ertesi yıl Nisan ayında bizzât Bağdat'a giderek Sultan ve halifeye görüştü. Önceki olumsuz davranışlarına rağmen kendi ayağıyla özür dilemek üzere Bağdat'a gelmesi Sultan'ı memnun etti. Çeşitli hediye ve hil'atlerle ödüllendirilen Tuğtekin, Dımaşk'daki hâkimiyetini sağlamlaştıran bir menşurla birlikte geri döndü¹⁸⁷.

Tuğtekin'in aksine Haçlılarla iyi münasebetlerini sürdüren İlgazi, talihin bir cilvesi olarak kısa süre sonra, onlara karşı mücadele eden Müslümanların lideri konumuna gelecekti. İlgazi ile Haçlılar arasındaki iyi ilişkilerin dönüm noktası Kuzey Suriye'nin incisi Haleb oldu. Kimse tarafından sevilmeyen Hâcib Lü'lü'nün 1117 senesinde öldürülmesi, şehirde işleri bütünüyle içinden çıkılmaz hale getirmişti. Rıdvan'ın idareyi üstlenen diğer oğlu Sultanşah da karışıklıkları düzeltmeyi başaramamıştı. Durumu fırsat bilen Antakya Haçlıları da baskılarını arttırdılar. Çaresizlik içinde kalan Halebliler, Artukoğlu İlgazi'yi idareyi üstlenmek üzere şehre davet ettiler. Aynı senenin Mayıs ayında birlikleriyle Haleb önlerine gelen İlgazi şehri teslim aldı. Onun gelişiyile birlikte Haleb Selçuklu Melikliği sona ermiş oldu.

Ancak şehirde yaşanan sosyal ve ekonomik çöküntü, İlgazi'nin üstesinden gelemeyeceği boyutlara ulaşmıştı. Dolayısıyla Haleb üzerindeki Haçlı baskısında herhangi bir azalma olmadı. Aksine Haleb toprakları üzerindeki askerî faaliyetlerine

186 İbn Kalânîsî, s. 306; İbn el-Esîr, X, 512; trk. trc. X, 407; Sıbt b. el-Cevzî, VIII/1, 56.

187 İbn Kalânîsî, s. 307-308. Müellif, s. 308-313 arasında, sultan adına Ebû İsmail el-İsfahânî tarafından yazılan menşurun metnini vermektedir.

devam eden Antakya Kontu Roger de Salerne, Azaz'ı ele geçirdi. Azaz'ın kaybı İlgazi ile Roger arasındaki dostluğu sona erdirdi¹⁸⁸. Bununla birlikte İlgazi, Roger'e doğrudan karşılık verebilecek bir durumda değildi. Öncelikle Haçlılarla kısa süreli ateşkes yaptı ve Dımaşk'ta Tuğtekin ile görüştüktan sonra asker toplamak üzere Mardin'e döndü. 1119 senesinde Fırat Nehri üzerinden geçerek Suriye'ye giren İlgazi, 20.000 kişiden müteşekkil büyük bir orduya komuta ediyordu. Tuğtekin, onunla birleşmek üzere Dımaşk'tan ayrıldı. Roger, biraz da Selçuklu ordusuna karşı kazandığı 1115'deki zaferin etkisiyle Kudüs kralının ve Antakya patriğinin beklemesi yolundaki direktiflerini dinlemeyerek Antakya'dan harekete geçti. Casusları vasıtasıyla Haçlı ordusu hakkında bilgi edinen İlgazi, düşmanının Tell-Afrin'de dağlar arasında karargâh kurduğunu öğrenince Tuğtekin'i beklemeden saldırmaya karar verdi. 28 Haziran sabahı dört bir taraftan kuşatılan Antakya kuvvetlerine hücum eden Müslüman ordusu büyük bir zafer kazandı. 700 süvari, 3000 piyade ve yardımcı birliklerle sayısı 7000'e ulaşan Haçlı ordusundan savaşın başlarında kaçabilen 20 kişi dışında kurtulan olmadı. Antakya kontu da ölümler arasındaydı. Tell-Afrin Zaferi, bir başka Artuklu ailesi üyesi Sökmen'in 1104'de kazandığı Harran Zaferi'nin sonrasında Haçlılara karşı kazanılan en büyük savaştı. Antakya haçlılarının 1115'de elde ettikleri bütün kazanımları yok eden bu zafer, Haçlı kaynaklarında *Ager Sanquinis (Kan Ovası)* olarak isimlendirilmiştir¹⁸⁹. Elde ettiği zaferle Haleb üzerindeki

188 Urfalı Mateos, s. 263-264.

189 Galterius Cancellarius, s. 110-140; Fulcherius Carnotensis, s. 227; İbn Kalânisi, s. 319-320; el-Azîmî, s. 42; Urfalı Mateos, s. 264-265; İbn el-Esir, X, 553-555; trk. trc. X, 439-440; Willermus Tyrensis, I, 528-531; Süryanî Mikhael, s. 81; Sibt b. el-Cevzî, VIII/I, 79; İbn el-Adim, II, 188-190; *Anonim Süryanî Vekayiname-si*, s. 88; Abu'l-Farac, II, 356. Krş., Stevenson, s. 103-104; Cahen, s. 284-287; Runciman, II, 122; Oldenbourg, s. 247-249; Mayer, s. 78-79; Richard, aynı yer; Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV., 531; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s.

Haçlı baskısını kıran İlgazi, Sultan ile arasını düzeltti. Ancak zaferinin en büyük ödülünü yani savunmasız durumdaki Antakya şehrinin zaptını, adamlarını dağıtması ve ağır hareket etmesi yüzünden kaçırdı. Kudüs Kralı II. Baudouin ve Trablus Kontu Pons, İlgazi'nin etrafa dağılmış birlikleri arasından sıyrılarak şehre girdiler. Bu tarihten 1122'deki ölümüne değin İlgazi, Haçlılar karşısında Müslümanların liderliğini üstlendi. Onun ardından bu görevi yeğeni, Haçlı seferleri tarihinde özel bir yere sahip olan Belek devir alacaktı.

d) Haleb Surları Önünde

Belek, amcasının görevini üstlenmesinden 1124 Mayıs'nda Menbic önlerindeki ölümüne kadar geçen kısa sürede Haçlılara karşı o zamana değin hiçbir Müslüman emirine nasip olmamış olan başarılar kazanmış, önce 1122'de Urfa Kontu Joscelin ve yeğeni Galeran'ı, ardından ertesi yıl Kudüs Kralı II. Baudouin'i¹⁹⁰ tutsak etmişti. Kısa süre içinde idarî ve askerî anlamda iki büyük şahsiyetini kaybeden Haçlılar şaşkınlık içerisinde kalmıştı. Belek tarafından Harput'a kapatılan esirler, civardaki Ermenilerin yardımıyla kurtulup kaleyi ele geçirmişlerse de durumu öğrendikten sonra süratle Harput'a gelen Belek duruma yeniden hâkim olmuştu. Ancak Joscelin, onun gelişinden önce kaçmayı başarmıştı. Kralı ve Galeran'ı bu kez Harran'a kapatan Belek, daha sonra Haleb'i almış ve Haçlılara nihayi darbeyi vurmak için hazırlıklara başlamıştı. Fakat İslâm dünyasındaki çekişme ve düşmanlıklar hâlâ devam etmekteydi. Nitekim Belek, Haçlılara karşı yapacağı seferin

148; Hillenbrand, *The Crusades*, s. 81; Fink, s. 405; Robert L. Nicholson, "The Growth of the Latin States 1118-1144", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 412-413; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 53-55; Usta, "Artuklular ve Haçlılar", s. 366-367.

190 I. Baudouin de Bolougne'nin 1118 senesindeki ölümü üzerine onun vasiyetiyle Kudüs Kralı seçilmiştir.

arefesinde önceliği, bazı hareketlerinden şüphelendiği Menbiç Emîri Hassan'a vermek zorunda kalmış ve onu tutuklatmıştı. Hassan'ın yakalanmasına karşın kardeşi İsa, Menbiç'i Belek'e vermemekte direnerek savunmaya çekilmişti. Ardından da Urfa Kontu Joscelin'i yardıma çağırarak, kendisine tâbi olacağını bildirmişti.

Bununla birlikte Belek, İsa'nın yardım çağrısını karşılıksız bırakmayan Joscelin'i Menbiç dışında bir kere daha mağlup etmişti. Ancak zaferin ertesi günü kuşatmayı kuzeni Timurtaş'a bırakarak Haçlılar tarafından kuşatılan Sûr'a yardıma gitmeyi düşünürken kaleden atılan bir okla şehit edilmesi, Müslümanlar arasında kısa bir duraksamaya neden olmuştu¹⁹¹.

Belek'in ölümünden sonra Artuklu ailesi bireyleri, onun sahip olduğu toprakları paylaşma telaşı içine girmişlerdi. Bu paylaşımında Haleb şehri ve kısa süre önce buraya getirilmiş olan II. Baudouin, İlgazi'nin oğlu Timurtaş'ın hissesine düşmüştü. II. Baudouin, yeni emîrin tecrübesizliğinden istifade ederek hemen esaretten kurtulmak için girişimlere başlamıştı. Öte yandan Joscelin ve kralın Ermeni asıllı eşi Morfia da bir süreden beri bu konuda Timurtaş ile görüşmekteydiler¹⁹². Nihayetinde Şeyzer'in Arap hâkimleri Münkızîlerin de müdahil olmasıyla Timurtaş, II. Baudouin'i serbest bırakmayı kabul etmişti.

Münkızîlerin olaya müdahaleleri tamamıyla Haçlılarla aralarındaki çıkar ilişkilerine dayanmaktaydı. II. Baudouin, daha önce bunların Antakya Kontu Tankred'e ödedikleri yıllık vergiden kurtulmalarını sağlamıştı. Şimdi Münkızîler de

191 Artukoğlu Belek'in faaliyetleri ile konusunda bkz., Mükrimin Halil Yınanç, "Belek", *İA*, II, 468-473; Çoşkun Alptekin, "Belek b. Behram", *DİA*, V, 402-403; Aydın Usta, "Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul 2006, s. 355-367; aynı mlf., "Artuklular ve Haçlılar", s. 372-773.

192 Urfalı Mateos, s. 278.

bu konuda aracılık yaparak ona karşı minnettarlıklarını gösteriyorlardı ¹⁹³.

Kralı huzuruna getiren Timurtaş, ona hil'atler giydirip, altından bir taç giydirip, esir edildiği sırada elinden alınan atıyla birlikte çeşitli hediyeler verdi. Sonrasında ikisi, 80.000 dinar¹⁹⁴ kurtuluş fidyesi, Azaz, Kefertab, el-Cezr, Esarib, Zerdana'nın teslimi ve Dübeyş b. Sadaka'nın Müslümanlar arasından çıkartılması husunda II. Baudouin'in muhatabına yardım etmesi şartlarıyla anlaştılar.

Son maddede yer alan Müslüman bir emîrin, Müslüman cemaatinin içinden çıkarılması için Hristiyan kralından yardım istenmesi oldukça ilginçtir. Timurtaş kısa süre sonra bu isteği ile tamamen zıt bir durumla karşı karşıya kalacağından habersizdi. Zira onun, Dübeyş konusundaki isteği Kudüs kralı tarafından güçsüzlük emaresi şeklinde algılanmıştı.

Şeyzer Emîri Ebu'l-Asakir Sultan, Haçlıların rehineleri gelene kadar kendisinin ve kardeşinin çocuklarını Haleb'e gönderdi. Buna karşılık II. Baudouin, Şeyzer'e gitti. Kendisinin en küçük kızı Joveta, Joscelin'in oğlu II. Joscelin ile Haçlı ileri gelenlerinin çocuklarından 12 rehinenin ve fidyenin ilk tak-sidi olarak 20.000 dinar gönderilmesiyle serbest bırakıldı¹⁹⁵. Önce Antakya'ya giden II. Baudouin, patrik Bernard ile yaptığı görüşmenin sonrasında Timurtaş'a anlaşmaya uymaya-çağını bildirdi. Hatta patrik'in anlaşmaya uymayı kendisine yasakladığını söyleyerek bundan ötürü Timurtaş'ı suçladı¹⁹⁶.

193 Üsâme b. Münkız, *Kitabü'l-İtibâr*, trk. trc. Yusuf Ziya Cömert, *İbretler Kitabı*, İstanbul 1992, s. 167.

194 İbn el-Adim, II, 221. Bu rakam Urfalı Mateos (aynı yer), Willermus Tyrensis (II, 21) ve Abu'l-Farac (II, 358)'da 100.000 dinar şeklinde geçmektedir. Krş., Runciman, II, 141; Oldenbourg, s. 258; Ali Sevim, "Temürtaş'ın Haleb Hâkimiyeti", *Belleten*, XXV/100, Ankara 1961, s. 576; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, (1118-1146), II, Ankara 1987, s. 54-55.

195 İbn el-Adim, II, 222.

196 İbn el-Adim, aynı yer.

Kralın daha önce teslimini kabul ettiği kaleler Antakya Haçlı Kontluğu'na bağlı ve stratejik öneme sahip yerlerdi. Bunların teslimi şehrin savunmasını zor duruma sokabilirdi. Durumun farkında olan ve anlaşmayı değiştirmenin çarelerini arayan II. Baudouin, patriğin de desteğiyle beklediği fırsatı yakalamıştı. Ayrıca Antakya'da bu ikili arasında yapılan müzakerelerde, krala karşılık Haleb'e gönderilen rehinelerin kurtarmak için bu şehre saldırılması kararlaştırılmıştı¹⁹⁷.

Hedefin Haleb olması bazı Müslüman emîrlerin de iştahını kabartmıştı. Bunların başında, daha önce II. Baudouin'in Timurtaş'a, Müslümanlar arasından uzaklaştırmak sözünü verdiği Dübeyş b. Sadaka gelmekteydi. Sahip olduğu Irak'daki Hille şehrini Abbasî Halifesi Müstersid'e kaptırdıktan sonra Mardin'e Artukoğlu İlgazi'nin yanına gelen Dübeyş, ikrâm ve iltifatla karşılanmış ve İlgazi'nin kızıyla evlenmişti. Onun 1121'deki başarısız Gürcü seferi sırasında Haleb karşılığında 100.000 altın vermek şeklindeki teklifi¹⁹⁸, İlgazi tarafından kabul görmemişti. Şimdi ise Haçlılar vasıtasıyla bu arzusunu gerçekleştirmek istiyordu. Şii inancına sahip Dübeyş kuşatma kuvvetleri arasında kendisini gören şehirdeki Şiilerin kendi tarafında yer alacaklarına güveniyordu. Haçlılara bu konuda güvence verirken, onlardan Haleb'in idaresini talep etmekteydi. Karşılığında şehirdeki mallar ve ticaretin Haçlıların elinde kalmasını kabul ettiğini belirtmişti¹⁹⁹. Melik Rıdvan'ın küçük oğlu Sultanşah ile Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan'ın oğullarından Tuğrul Arslan²⁰⁰ da Haçlılarla ittifak hususunda Dübeyş'i takip ettiler.

Hazırlıkların tamamlanmasının akabinde II. Baudouin, aralarındaki anlaşmanın şartlarında ısrarcı olmayan Timurtaş'ın

197 Fulcherius Carnotensis, s. 271-272; Willermus Tyrensis, II, 21-22.

198 İbn el-Adim, II, 200.

199 İbn el-Esir, X, 623; trk. trc. X, 492; İbn el-Adim, II, 223.

200 Urfalı Mateos, s. 281.

yeni bir anlaşma teklifini reddederek müttefikleriyle Haleb üzerine yürüdü. Timurtaş ise asker toplamak için Mardin'e giderken Hâcib Ömer el-Hâss adlı adamını şehrin savunmasıyla görevlendirdi. 8 Ekim 1124'de Haleb önlerine gelen Haçlı-Müslüman kuvvetlerine, Artuklu ailesinden Balis Hâkimi Yağıs-yan b. Abdülcabbar b. Artuk ile Caber Emîri Salim b. Malik de katıldı²⁰¹. Civardaki tarlaları, ürünleri tahrip eden müttefikler, uzun bir muhasara için kendilerine yazlık ve kışlık barakalar yaptıktan sonra şehri tazyike başladılar²⁰².

Kuşatma sırasında açlık yüzünden zor durumda kalan Halebliler, bir taraftan da Haçlıların hakaretlerine katlanmak zorunda kalıyorlardı. Nitekim Haçlılar, şehrin yakınındaki türbeleri tahrip ederek ölülerin mezarlarını yağmaladılar. Tabutları çadırlarına alarak yemeklerine sandık olarak kullandılar. Kefenleri soyup, masfalları ayrılmamış ölülerin ayaklarına ip bağlayarak Haleb surları önünde yerlerde sürüklediler. Ölülere işaretle “İşte sizin peygamberiniz Muhammed” ve sonra “İşte sizin Ali'niz” diyorlardı. Haçlılar, daha aşırıya kaçmakta kararlı görünüyorlardı. Bir Haçlı süvarisi, Haleb'in dışındaki türbelerden bir Kur'an alarak onu deldi ve ipe bağladı. Daha sonra ipi atının eğerinin arkasına taktı. At, kitabın üzerine pisledikçe adam ellerini şaklatıp kahkahalar atıyordu. Kuşatmacılar yakaladıkları Müslümanların ellerini ve cinsel organlarını keserek şehre gönderiyorlardı. Halebliler de, onlardan aldıkları esirlere aynı şeyleri yapıyorlardı²⁰³. Bütün bunların içlerinde Müslümanların da yer aldığı bir ordu tarafından yapılması şehirlileri üzmekle birlikte direnme azimlerini arttırmaktaydı.

201 İbn el-Adim, II, 224.

202 İbn el-Esir, aynı yer; trk. trc. aynı yer.

203 İbn el-Adim, II, 224-225.

Nitekim müttefiklerinin yaptığı taşkınlıklar, Dübeys'in, şehirdeki Şiilerle ilgili planlarını altüst etmişti. Olaylardan onu sorumlu tutan Halebliler, surların üzerinden Dübeys'e küfretmeye başlamışlardı. Ancak kuşatmanın şiddetlenmesi ve yiyecek sıkıntısının artması nedeniyle durum giderek kötüleşmekteydi. Açlık çeken Halebliler kedi, köpek ve hatta ölüleri yiyecek hale gelmişler ve şehirde salgın hastalıklar artmaya başlamıştı²⁰⁴. Nihayetinde içinde bulundukları vaziyeti anlatmak üzere Timurtaş'a bir elçilik heyeti göndermeye karar verdiler. Gelenleri Meyyafarikin'de kabul eden Timurtaş, tüm çabalara karşın Haçlıların gücünden çekindiği için onlara yardım etmeye yanaşmadı. Aksine şehir hakkında yanlış bilgi verdikleri ve kendisini aldattıklarını söyleyerek, Haleb heyetini hapse attırdı. Hiç beklemedikleri bu davranış karşısında şaşırان heyet üyeleri yine de başlarındaki nöbetçileri uyutarak hapisten kurtulmayı başardılar ve Musul valisi Aksungur el-Porsukî'nin yanına gittiler. Ancak bu sırada Aksungur da geçirdiği ağır bir hastalık nedeniyle yatağa düşmüştü.

Öte yandan Haleb önlerinde ise; elçilerin hareketini yakından takip ettiği anlaşılan Dübeys b. Sadaka durumu adamlarına haber vermiş ve müttefik ordugâhındaki askerleri tekbir ve tehlil (La ilahe illallah) getirmeye başlamışlardı. *Yardımlını ümit ettiğiniz kişi ölmek üzeredir* şeklindeki sözleriyle şehirdekilerin morallerini bozmaya çalışıyorlardı²⁰⁵. Kuşatmacılar ve müdafiler arasındaki mücadele bu şekilde devam ederken Aksungur el-Porsukî hastalıktan kurtuldu ve komutasındaki kuvvetleri toplayarak Haleb üzerine yürüdü. Musul kuvvetleri 30 Ocak 1125 tarihinde Haleb'e ulaştılar. Uzaktan Aksungur'un birliklerinin dalgalanan bayraklarını gören Dübeys, Haçlıları uyardı. Bunun üzerine iki ateş arasında kalmak istemeyen

204 Fulcherius, Carnotensis, s. 273; Willermus Tyrensis, II, 21; İbn el-Adim, II, 226-227.

205 İbn el-Adim, II, 228.

müttelikler kuşatmayı bırakarak geri çekildiler. Şehre giren Aksungur idareyi ele aldı.

Haleb surları önünde yaşananlar 200 senelik dönemde vuku bulan Müslüman-Haçlı ittifakları içinde en ibret verici olanıdır. Öncesinde ve sonrasında taraflar arasında şahit olunan benzer münasebetlerde, karşısındakinin inancına gösterilen saygı, burada bütünüyle göz ardı edilmiştir. II. Baudouin ve Joscelin'in Çavlı ile yaptıkları ittifak sırasında Seruc'da cereyan neden olay bunun en güzel örneğidir.

1108 senesinde Çavlı ile yaptığı anlaşma sayesinde serbest kalan Urfa Kontu II. Baudouin, elinde bulunan Müslüman esirleri serbest bırakmıştı. Bu arada belirlenen fidyenin bir bölümünü almak üzere Çavlı tarafından gönderilen elçiler Urfa'ya bağlı Seruc'da yaşayan fakir Müslümanların camilerini onarmalarına yardım etmişlerdi. Adı geçen şehri yöneten kişi, Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçmiş bir dönme idi. İslâmiyet hakkında söylediği kötü sözler Çavlı'nın adamlarının kulağına gidince onu dövmüşler ve böylece olay büyümüştü. Müslümanlar ile Haçlılar karşı karşıya gelmişlerdi. II. Baudouin'in, durumu haber aldığı anda *böyle bir adamdan ne bize ne de Müslümanlara fayda gelir* diyerek dönmeyi öldürtmesi, taraflar arasındaki gerginliği sonlandırmıştı²⁰⁶. Burada Urfa kontu olarak karşımıza çıkan II. Baudouin, Haleb kuşatması sırasında Kudüs Krallığını yönetmekteydi. Onun hareket tarzındaki keskin değişim, muhtemelen Belek'in elinde bulunduğu ikinci esaret döneminde, diğer bütün Haçlılar gibi onun karşısında yaşadığı psikolojik çöküntüden kaynaklanmaktaydı. Zira Belek'in çok kısa süre içinde kendilerine vurduğu darbeler, Haçlılar arasında büyük şaşkınlık ve korkuya neden olmuştu ²⁰⁷.

206 İbn el-Fsîr, X, 462; trk. trc. X, 370.

207 Bkz., Aydın Usta, "Latin (Haçlı) Kronikleri ve Yerli Hristiyan Kaynaklarında Artuklular", *1. Uluslararası Artuklu Sempozyumu*, 25-27 Ekim 2007 Mardin.

Runciman ve Oldenbourg²⁰⁸, II. Baudouin'in Haleb kuşatmasını, şehrin, güçlü Musul Valisi Aksungur el-Por-sukî'nin eline düşmesine neden olan ciddi bir hata şeklinde yorumlamaktadır.

Hâlbuki Haleb'in zayıf bir siyasî idarenin elinde kalması Haçlılar adına çok daha avantajlı bir durumdu. Onların şimdiye kadar mücadele ettikleri, Rıdvan, Tuğtekin, İlgazi ve Münkizîler Suriye menşeyli kimselerdi. Bunlar, gerektiğinde bölge dışından gelen ve kendi hâkimiyetlerini de tehdit eden güçlere karşı Haçlılarla birleşmekten çekinmediklerini göstermişlerdi. Şimdi ise Selçuklu hükümdarları tarafından atanmış Musul valilerinin Haleb'de yönetimi eline alması Haçlılar açısından pek de iyi bir haber sayılmazdı.

Belek'in ölümüyle önemli güç kaybına uğrayan Artuklular içinse Haleb'in kaderine terk edilmesi, bölgedeki saygınlıkları açısından büyük bir darbe olmuştu. İlgazi ve Belek'in yönetiminde birlikte hareket etmeye alışmış Artuklu ailesi, bu sayede Müslümanların Haçlılara karşı savaşında liderlik konumuna yükselmişti.

Ancak giderek belirginleşmeye başlayan Mardin- Hısn-ı Keyfa ayrılığının neticesinde Artuklular bundan sonra daha küçük ve önemsiz rollerle yetinmek zorunda kalacaklardı. Artukluların olduğu kadar Haçlıların, dolayısıyla Suriye'deki mücadelenin kaderini ve seyrini değiştirecek kişi ise kısa süre sonra siyaset sahnesindeki yerini alacaktı.

208 *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 142-143; *The Crusades*, s. 258-259.

III. BÖLÜM

İKİLEM

Haleb'i Haçlıların kuşatmasından kurtaran Aksungur el-Porsukî'nin 26 Kasım 1126 tarihinde Musul'da Cuma namazı kılarken Haşîşîler tarafından şehit edilmesinin ardından yerine oğlu İzzeddin Mesud geçmişti. Ancak onun da kısa süre sonra ölümü üzerine Irak Selçuklu Sultanı Mahmud²⁰⁹ büyük dedesi Melikşah'ın Haleb Valisi Kasimüddevle Aksungur'un oğlu İmâdeddin Zengi'yi Musul valiliğine tayin etmişti. Ayrıca oğlu Alparslan'ın atabekliği görevini vermişti²¹⁰. 1127 senesinde Musul'a gelen Zengi, burada işlerini yoluna koyduktan sonra İzzeddin Mesud'un ölümünün akabinde karışıklık emarelerinin yeniden ortaya çıkmaya başladığı Haleb üzerine yürümüş ve 6 Ocak 1128 tarihinde şehirdeki yönetimi ele almıştı.

İmâdeddin Zengi zaman zaman aşırı zalim ve kan dökücü olabiliyor ise de korkusuz bir asker, olayların sebep-sonuç

209 Yukarıda Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın 1115'deki Tell-Danıs mağlubiyetinin sonrasında batıda yaşanan gelişmelere ilgisini kaybettiğinden bahsedildi. Onun 1117 senesindeki ölümüyle kardeşi Sencer daha önce yerine veliaht tayin ederek biat aldığı oğlu Mahmud'un bertaraf ederek Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmişti. Hayatının büyük bölümünü doğuda Horasan'da geçiren Sencer, batıyı kendisine bağlı olarak kurduğu Irak Selçuklularına bırakmıştı. Aksungur'un ölümü sırasında bu devletin başında Muhammed Tapar'ın oğlu Mahmud bulunuyordu. Irak Selçuklularının kuruluşu ve Sultan Mahmud dönemi için bkz. Sevim-Merçil, s. 229-241; M. A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, İkinci İmparatorluk Devri*, V, Ankara 1991, s. 5-62; Merçil, s. 72-85.

210 İbn el-Ezrak *Tarihü Meyyâfarikin ve Amid-Artuklular Kısmı*, nşr. Ahmed Savran, Erzurum, 1987, s. 19-20; Süryani Mikhael, s. 94-95; İbn el-Esir, X, 643-647; trk. trc. X, 508-511; İbn el-Adim, II, 241; Abu'l-Farac II, 360; İbn Vâsıl *Müferric el-kürûb fi ahbâri Benî Eyyûb*, I, yay. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1953, s. 31-32. Krş., Oldenbourg, s. 261; Coşkun AlpTekin, *The Reign of Zangi, 521-541/1127-1146*, Erzurum 1978, s. 28; aynı mlf., "Zengi", *İA*, XIII, 526-527.

ilişkisini doğru şekilde yorumlayabilen usta bir siyasetçi ve taktisyendi Suriye’de uzun süredir devam eden mücadelelerin temelinde Müslümanlar arasındaki karmaşanın yattığının farkındaydı. Dolayısıyla her şeyden önce Suriye’deki Müslümanları tek bir bayrak altında birleştirmek için büyük gayret gösterdi. Artukluları ve bölgedeki emîrlerin büyük kısmını kendisine tâbi kıldı. Birliği sağlamak konusundaki son adım, yani Dımaşk’ı ele geçirmek için de bütün hayatı boyunca uğraştı.

Dımaşk’ın, Müslümanlar arasında kendisini hissettirmeye başlayan *cihat* düşüncesine aksine Kudüs Haçlı Krallığının yardımıyla bağımsızlığını korumak gayesiyle ona karşı gösterdiği direnç, Haçlı seferlerinin sonuna kadar akıllarda varlığını koruyacak ikilemin bir ürünüydü. Benzer tablolar Selahaddin el-Eyyubî ile kardeşi el-Melik el-Adil dönemlerinde ve sonrasında da sıkça karşımıza çıkacaktır.

Doğu ile batı arasında kalan ikinci neslin yaşadığı iç çekişmeler, Müslümanlardan daha çok Bizans’a karşı duyulan nefret, bir süre sonra fakir Filistin topraklarıyla zengin, verimli Mısır toprakları arasında tercih yapmak durumuna gelmeleri ve bu konudaki seçimleri de Haçlıların zihinlerini meşgul eden ikilemlerdi.

a) Haçlılar Arasında Karışıklık ve Entrikalar

İmâdeddin Zengi’nin Musul atabegi olarak tayini ve Suriye’deki olaylara müdahil olması, Müslümanlar adına müspet bir gelişmeydi. Onun gayretleriyle Suriye tek bayrak altında toplanmaya başlarken, karşı tarafta uzun süreden beri küklenmiş görünen çekişme ve siyasî entrikalar yeniden alevlenmişti. Bunlar, Kudüs Haçlı Krallığının yıkılışına kadar bitmek-tükenmek bilmez bir şekilde Ortadoğu’daki Haçlı devletlerinin temelini oymaya devam edecekti.

Haçlılar arasındaki huzursuzluklar önce kuzeyde patlak verdi. Gelenekselleşen Urfa-Antakya rekabetinde II. Bohemund ve Joscelin'in arasında yeni bir mücadele başladı. Antakya Haçlı Kontluğu'nun kurucusu Bohemund'un oğlu olan II. Bohemund, 1126 senesinde Avrupa'dan gelerek babasının mirasını devralmıştı. Roger de Salerne'nin Tell-Afrin'de öldürülmesinden bu yana şehrin idaresini üstlenen Kral II. Baudouin, gerekli prosedür yerine getirildikten sonra genç kontu, tâbîlik-metbuluk ilişkileri dışında, kızı Alice ile evlendirmek suretiyle akrabalık bağıyla da kendisine bağlamıştı.

Antakya'nın idaresini üstlenen II. Bohemund'un, Joscelin ile çekişmesinin temelinde Azaz kale ve arazisinin kime ait olduğu problemi yatmaktaydı. Joscelin ilk eşinin ölümünün ardından Roger de Salerne'nin kız kardeşi ile evlenmiş ve Azaz, gelinin çeyizi olarak kendisine verilmişti. Ancak II. Bohemund, Roger'in sadece naib sıfatıyla Antakya'yı yönettiğini ve kendisine ait toprakları bu şekilde dağıtmaya hakkının olmadığını düşünmekteydi²¹¹. Avrupa'dan yeni gelmiş olan genç ve tecrübesiz Bohemund'un davranışları da ikili arasındaki çekişmede önemli rol oynamıştı²¹². Sonuçta genç muhababının küstahlıklarına öfkelenen Joscelin, Müslümanlardan da yardımcı kuvvetler alarak Antakya topraklarına girdi. Büyük bir yağma ve tahribat yaptığı gibi bazı Hristiyanları da esir etti²¹³. Gelişmelere kızan Antakya Patriği Bernard, her iki tarafta kiliseleri kapatarak, ayin yapılmasını yasakladı. Buna karşın patriğin aldığı karar dahi Joscelin'i durdurmaya

211 Runciman, II, 148-149.

212 Süryani Mikhael, s. 88. Bunun aksine Urfalı Mateos (s. 285-286) yanlış bir şekilde, II. Baudouin'in kızı Alice ile evlendirdiği II. Bohemund'a kendisinden sonra krallığın yönetimini vaat ettiğini, Bohemund'un da cesareti sayesinde Joscelin ve Trablus kontu da dâhil bütün Frankları nüfuzu altına aldığını yazmıştır. Krş. Stevenson, s. 119; Runciman, aynı yer; Demirkent, II, 79-80.

213 Willermus Tyrensis, II, 34. Süryani Mikhael (aynı yer) ise, insanlar dışında her şeyi mahfettiğini yazar.

yetmedi. Nihayetinde durumu haber alan Kudüs kralının müdahalesi sonucunda Joscelin'in yağmaladığı malları ve Azaz'ı geri vermesiyle taraflar barıştılar (1128)²¹⁴. Ancak bu çekişme, Aksungur el-Porsukî ve oğlu İzzeddin Mesud'un ölümlerinden sonra karışıklıkların baş gösterdiği Haleb'e karşı yapılması düşünülen ortak saldırıyı engellemiştir. Haçlıların, Haleb üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmek için yakaladıkları son fırsat da Antakya-Urfa rekabetine takılmıştı. Bunun sonrasında İmâdeddin Zengi'nin hâkimiyetini tesis etmesiyle şehir, onlar için artık ulaşılamaz bir hedef olacaktı.

1129 yılında II. Bohemund'un kuzeyde Anazarba üzerine yaptığı sefer sırasında, Ermenilerin yardımında çağırdığı Danişmentliler tarafından pusuya düşürülüp öldürülmesi yeni karışıklıkları da beraberinde getirdi. Onun dul eşi Alice henüz iki yaşındaki kızları Constance adına yönetimi ele almaya teşebbüs etti. Kontluğun varisesi adına, annesi de olsa bir kadının siyasete müdahalesi doğudaki Haçlı devletlerinin tarihinde fazla rastlanan bir şey değildi. Dolayısıyla Haçlılar, Alice muhalefete başladılar. Yerli Hristiyanlar ise yarı Ermeni olan prensesin yanında yer aldılar. Bununla birlikte Alice'nin, Kudüs'ten kuzeye yöneldiği haberini aldığı babasını durdurmak için daha fazla desteğe ihtiyacı vardı. Bu nedenle yakın bir adamını, Antakya'nın elinde kalmasını temin etmesi karşılığında, kendisine tâbi olacağını belirten bir mektupla gizlice, Haleb'de bulunan İmâdeddin Zengi'ye yolladı²¹⁵. Fakat mektubu taşıyan ulak, Antakya'ya yaklaşmakta olan II. Baudouin'in eline düştü. Mektubun muhtevasını öğrendikten sonra haberciye idam eden kral, hızlı bir yürüyüşle şehir önlerine geldi. Alice'nin mukavemet isteğine karşın, şehirdeki Haçlılar kapıları kralının ordusuna açtılar. Yandaşlarıyla birlikte

214 Willermus, Tyrensis, II, 35; Süryani Mikhael, aynı yer; Abu'l-Farac, II, 361. Krş. Runciman, II, 148-149; Demirkent, II, 77-81; Ersan, a.g.m., s. 44-45.

215 Willermus Tyrensis, II, 44.

iç kaleye sığınan Alice de, kısa süre sonra babasından özür dilemek zorunda kaldı. Urfa Kontu Joscelin, Constance'nin naipliğine getirilirken Alice, Lazkiye'ye sürgüne gönderildi²¹⁶.

Bütün olanlara rağmen Alice'nin ihtiraslarından bu kadar kolay vazgeçmeye niyeti yoktu. Babasının 1131 senesindeki ölümünün ardından eniştesi (ablası Melisende'nin kocası) Foulque'nin Kudüs tahtına oturması, ona beklediği fırsatı verdi. Çünkü Foulque'nin yönetimi Kudüs'te kabul görmesine karşın, Trablus, Urfa ve Antakya ona itaat etmek konusunda istekli görünmüyorlardı. Alice yeniden Antakya'ya döndü. Trablus Kontu Pons ve babası Joscelin'in, II. Baudouin ile aynı sene içinde ölümünün sonrasında Urfa'nın başına geçen II. Joscelin de onun yanındaydı. Antakya'ya bağlı bazı kale sahipleri de müttefiklere katıldı. Kendisine karşı meydana getirilen bu ittifak Foulque'nin görmezlikten gelebileceği bir şey değildi. Derhal Kudüs ordusuyla birlikte kuzeye yöneldi ise de Trablus kontu, ona topraklarından geçiş izni vermedi. Asileri yola getirmekte kararlı olan Foulque ordusunu, Beyrut'dan gemilere bindirerek Süveydiye'de karaya çıkardı. Chastel Rogue'de yapılan savaşta Alice ve taraftarları mağlup edildi. Antakya'ya giren Foulque, Patrik Bernard'ı naiplik görevine getirdi. Fakat eşinin araya girmesiyle asileri cezalandırmadan Kudüs'e geri döndü²¹⁷.

Yeniden Lazkiye'ye sürgün edilen Alice'nin, Antakya hâkimiyeti için son teşebbüsü 1135 yılında gerçekleşti. Patrik Bernard'ın bu sene içinde ölmesi üzerine asi prenses, ablası

216 Willermus Tyrensis, II, 44-45; Süryanî Mikhael, s. 95; Abu'l-Farac, II, 363. Krş., Stevenson, s. 128-129; Runciman, II, 151-152; Oldenbourg, s. 268-269; Mayer, s. 84; Richard, s. 147; Demirkent, II, 93-95; Ben-Ami, s. 86; Alptekin, *The Reign of Zangi*, s. 51; Jonathan Phillips, *Defender of the Holy Land*, Oxford 1996, s. 44-45; Campbell, s. 174.

217 Willermus Tyrensis, II, 53-55. Krş., La Monte, s. 192-193; Runciman, II, 154-156; Oldenbourg, s. 274-275; Hans E. Mayer, *Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem*, t.y., s. 104; Phillips, a.g.e., 45-49.

Melisende sayesinde yeniden Antakya'ya dönme müsaadesi aldı. Önceki girişimlerinden sonuç elde edemeyen Alice, şimdi daha radikal bir çözümle, İmparator Ioannes'in küçük oğlu Manuel ile kendi kızı Constance'yi evlendirmek için İstanbul'a elçiler gönderdi²¹⁸. Onun hamlesi karşısında şaşkınlık ve dehşete kapılan Antakya'daki Haçlılar, hemen kralı durumdan haberdar ettiler. Bizans ile Ortadoğudaki Haçlılar arasındaki rekabetin, Antakya üzerinde yoğunlaştığı düşünüldüğünde Alice'nin icraatı, onlar için şehri nefret ettikleri Bizans'a teslim etmek anlamına geliyordu. Baldızının çıkardığı güçlüklerden sıkılan Foulque, o sırada dokuz yaşında bulunan Constance ile evlenmek üzere Aquitania kontunun küçük oğlu Raymond de Poitiers'i Ortadoğu'ya getirmeye karar verdi. Kraliçe Melisende'den dahi gizlenen bu görev için bir Hospitalier şövalyesi Avrupa'ya gönderildi. 1136 yılı baharında Antakya'ya ulaşan Raymond de Poitiers'in önce Alice ile evleneceği duyuruldu. Bunu kabul eden Alice, sarayda evlenmek üzere beklerken, Antakya Patriği Raymond ve Constance'nin nikahlarını kıydı. Kralın organize ettiği başarılı bir komploya kurban giden prenses, böylece Antakya varisesinin annesi olmasından kaynaklanan bütün haklarını kaybetti. Lazkiye'ye çekilerek kısa süre sonraki ölümüne kadar burada kaldı²¹⁹.

Alice'nin Antakya hâkimiyeti için Kudüs Krallığı'na karşı giriştiği başarısız mücadele bazı sorunların daha açık bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştı. Yarı Ermeni Antakya prensesine,

218 Ioannes Kinnamos, *Historia*, trk. trc. Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Ankara 2001, s. 14. Krş., Runciman, II, 162-163; Oldenbourg, s. 306; Mayer, s. 90; Ben-Ami, s. 87-88; Nicholson "Latin States", s. 436; Alptekin, s. 55; Paul Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993, s. 36-37.

219 Willermus Tyrensis, II, 59-60, 77-79; Süryani Mikhael, s. 102; Abu'l-Farac, II, 366. Krş., Stevenson, s. 135; Runciman, II, 163-164; Oldenbourg, s. 306-307; Mayer, *The Crusades*, aynı yer; Richard, s. 149; Ben-Ami, s. 88; Alptekin, aynı yer; Phillips, s. 61-66; Campbell, s. 174-175.

yerli Hristiyan nüfus tarafından verilen destek, bunların Haçlı yönetiminde çektikleri sıkıntıların yansımasıydı.

Durumdan faydalanmak isteyen prensesin, onları kendi safına çekmesi çok kolay olmuştu. Ancak Alice, Oldenbourg'un iddia ettiği gibi²²⁰ yarım kan Ermeniliği, annesinin etkisi altında biraz da Haçlı düşmanlığıyla geçen bir çocukluk ve genç kızlık dönemlerinin ardından böyle bir harekete kalkışmamıştı. Son derece cüretkâr bir hareket olarak nitelendirebileceğimiz bu teşebbüs, kısa süre sonra ablası Melisende örneğinde görüleceği üzere güç ve iktidar hırsıyla ilgiliydi.

Öte yandan Alice ve II. Joscelin gibi melez Haçlıların, bu özellikleri dolayısıyla yerli Hristiyan nüfus tarafından daha fazla sevilip ve itaat gördükleri de bir gerçektir.

Haçlılar adına kuzeydeki düzen ve sukunetin yeniden sağlanmasının ardından Foulque'nin 1143 sonbaharında ölümü Kudüs Krallığı'nda farklı bir dönemin başlangıcı oldu. Dul eşi Melisende'nin II. Baudouin'in büyük kızı ve mirasçısı olarak krallık üzerindeki hakları onaylandı. Bununla birlikte tek başına hüküm sürececek bir kraliçe düşüncesine sıcak bakmayan²²¹ Haçlı ileri gelenleri, Melisende'nin büyük oğlu III. Baudouin de ortak kral ilan ettiler.

Kudüs'ün müşterek hâkimlerinin ilk zamanları sorunsuz geçti. Ana Kraliçe Melisende, oğlu III. Baudouin henüz ergenlik çağına ulaşmadığı için krallığın yönetiminde daha fazla söz sahibiydi. Kuzeni Manesse Hierges'i yönetim ile ilgili konularda tam yetkili kılan Melisende, ordu kumandanlığı görevini de bu zata bırakmıştı. Ancak Manesse, krallığın bütün yetkilerinin kendisinde toplanmış olmasının verdiği güvenle, etrafındakilere karşı kibirli davranışlar içine girmişti. Onun

220 *The Crusades*, s. 269-271.

221 *La Monte*, s. 15; Runciman, II, 192; Mayer, *Queen Melisende of Jerusalem*, s. 113-115.

tavırlarını kraliçenin himayesine bağlayan krallığın ileri gelenleri, 22 yaşına basmak üzere olan III. Baudouin'i annesine karşı kışkırtmaya başladılar. Bunların tesiriyle genç hükümdar ile annesinin arasındaki ilişkiler gerildi.

Müşterek hükümdarların kilisedeki taç giyme törenleri için tarih, III. Bauoduin'in 22 yaşına basacağı gün olarak belirlenmişti. Bu tañih geldiğinde III. Baudouin, kiliseye giderek patrikten kendisine tek başına taç giydirmesini istedi. Patrik itiraz etmesine rağmen, onun isteğini yerine getirmek zorunda kaldı²²². Böylelikle annesini bertaraf eden III. Baudouin daha sonra onunla yaptığı müzakerelerin sonunda Kudüs ve Nablus'un dışındaki bütün toprakları kendi idaresinde olduğunu ilan etti. Kudüs'ün ana kraliçeye bırakılması, onun şimdilik sessiz kalmasını temin gayesinden başka bir amaç taşımıyordu. Çünkü kiliseye yaptığı zengin bağışlar nedeniyle din adamları Melisende'yi destekliyorlardı. Dindarlığını ön plana çıkararak yerli halkı da tarafına çekmeyi başarmıştı. Kilisenin muhalefetine rağmen daha ileri gitmek, her şeyi bir anda tersine çevirebilirdi. Beklemek kral için en uygun hareket tarzıydı.

Çok geçmeden III. Baudouin, annesinden Kudüs'ün de kendisine bırakmasını istedi. Nablus'da bulunan Melisende, oğlunun isteğine Kudüs'e giderek şehirde savunma tertibatı alarak karşılık verdi. Annesinin hazırlıklarını öğrenen III. Baudouin birliklerini toplayarak Kudüs üzerine yürüdü. Kendisini şehrin önlerinde karşılayan Kudüs patriği, onu vazgeçirmeye ve annesiyle yaptığı anlaşmanın hükümlerine uymak konusunda ikna etmeye çalıştı ise de başarılı olamadı. İstedilerini almakta kararlı görünen kral, şehir önlerinde karar-gâhını kurdu. İki taraf arasındaki mücadeleyi önlemek isteyen Kudüs halkı şehrin kapılarını III. Baudouin'e açtı. Buna rağmen kralın iç kaleye kapanan annesinden isteklerini elde

222 Willermus Tyrensis, II, 205.

etmeden bu olayı sonlandırmaya niyeti yoktu. Derhal iç kaleye karşı mancınık ve diğer kuşatma aletleri kuruldu. Kuşatmacılarla müdafiler arasında hareketsiz geçen birkaç günün sonrasında mücadele olmaksızın anlaşmaya varıldı. Melisende, Kudüs'ü de oğluna bırakarak Nablus'a çekilmeyi kabul etti²²³.

Melisende ile III. Baudouin'in Kudüs için giriştikleri bu mücadele Haçlılar arasındaki derin görüş ayrılıklarını ve durumun vehametini açıkça gözler önüne sermişti. İlk olarak bir Kudüs kralı, Hristiyanların kutsal merkezini olan başkentini bir başka Hristiyan'dan (üstelik annesinden) almak için silaha sarılmaktan çekinmemişti. Kudüs Haçlı Krallığı'nın üzerinde karabulutlar dolaşmaya başlamıştı. III. Baudouin ve kardeşi Amaury'nin sonrasında Kudüs tahtına oturan IV. Baudouin'in (Cüzzamlı) 1185 senesindeki ölümünü müteakip yaşanacak iktidar kavgası, karabulutları fırtınaya dönüştürecek.

b) Haçlılar ve Bizans

1095'de Clermont Konsili'nde Papa II. Urbanus, seferin ana gayelerinden birinin Bizans ve doğu Hristiyanlığına yardım etmek olduğunu açıklamıştı. Fakat olaylar bu söylemin tamamıyla aksi yönünde gelişmişti. Bizans-Haçlı ilişkilerindeki menfi gelişmelerin ve Bizans ordusunu zaman içinde Antakya önlerine kadar getiren sürecin safhalarının tespiti Ortadoğu'daki Müslüman-Haçlı mücadelelerine verdiği katkılar dolayısıyla büyük öneme sahiptir.

1081 senesinde iktidara gelen I. Aleksios Komnenos, on yılı aşan bir çabanın sonrasında Malazgirt sonrasında Bizans adına doğuda ve batıda süregelen olumsuzlukları çözümlemeyi başarmıştı. Ancak bu mücadelelerde yıpranan Bizans ordusunu

223 Willermus Tyrensis, II, 204-207; Süryani Mikhael, s. 171; Abu'l-Farac, II, 391. Krş., La Monte, s. 17-18; Stevenson, s. 170; Runciman, II, 279-280; Oldenbourg, s. 317-318; Mayer, *Queen Melisende of Jerusalem*, s. 150-176; Campbell, s. 178.

takviye etmek üzere Avrupa'ya yaptığı paralı asker isteğine aldığı cevap, onu endişeye sevk etmişti.

II. Urbanus'un tarafından, görünüşte Kudüs'ü ve doğu Hristiyanlığını kurtarmak için yapılacak bir Haçlı seferine dönüşen beklentisinin karşılığında, sayıları yüz binler ile ifade edilen²²⁴ askerî güçlerin harekete geçmesi I. Aleksios'u haklı olarak korkutmuştu²²⁵. Çünkü kısa süre önce İtalya'daki Normanların Balkanlardaki Bizans topraklarına saldırısı sonucu yaşadığı zorlu tecrübe hala aklındaydı. Üstelik gelen ordulardan biri, bu mücadeleyi vermiş olduğu Robert Guiscard'ın oğlu Bohemund'un komutası altındaydı. Bütün endişe ve korkularına rağmen, imparator, Haçlı ordularının topraklarından geçişleri sırasında ihtiyaç duyacakları ikmal ve iaşenin temini için hazırlıklara girişti.

Ağustos 1096 tarihinden itibaren birbiri ardına imparatorluğun merkezine ulaşan Haçlı orduları, inanç ve ibadet şekilleri, yaşayış ve düşünce tarzlarıyla kendilerinden çok farklı bir Hristiyan toplum, büyüklüğü ve zenginlikleriyle göz kamaştıran İstanbul şehriyle karşılaşmışlardı.

Avrupa'daki tekdüze, düşük yaşam standartlarıyla mukayese edilemeyecek zenginlikteki bu manzara Haçlıların gözlerini kamaştırmıştı. I. Haçlı Seferi'nin müelliflerinden Fulcherius Carnotensis²²⁶, şehri *Allahım, İstanbul ne soylu ve mükemmel bir şehirdir. İçinde mükemmel bir şekilde inşa edilmiş sayısız kilise ve saray bulunur, meydanlarında birçok olağanüstü şey görebilirsin. Altın, gümüş, çeşitli kumaşlardan elbiseler, kutsal kalıntıları saymaktan yorulursun. Tüccarlar bir insan için gerekli olan her şeyi buraya getirirler* şeklindeki sözleriyle tarif etmiştir.

224 Bkz. Runciman, I, 263-267; France, s. 122-142.

225 Anna Komnena, s. 302-303.

226 *A History of the Expedition to Jerusalem*, s. 79.

Haçlıları güvenilmez unsurlar olarak gören I. Aleksios, her türlü gereksinimlerini hazırlamasına karşın meydana gelebilecek yağma ve talana önlem olarak Haçlıları surlardan içeriye almamıştı. Haçlılar da, Bizanslılarla aralarındaki en küçük olayı dahi bahane ederek şehrin varoşlarını tamamıyla yağmalayıp tahrip etmekten geri durmamışlar²²⁷ bundan kiliseler de payını almıştı. Yağmacılar, kiliselerin çatılarındaki kurşunları sökerek tekrar Bizanslılara satıyorlardı²²⁸. Haçlıların yağmaları ve hatta Bizans surlarına yaptıkları gayri nizami saldırılar, Bizanslıların içindeki, onların asıl hedeflerinin İstanbul olduğu şüphelerini arttırmıştı²²⁹.

Haçlıların İstanbul'daki ikamet sürelerinin uzamasının mahzurlarının farkında olan I. Aleksios, Haçlı liderlerinden aldığı vassallık yeminin ardından, bu orduları boğazdan geçirerek Pelekanon'daki karargâha sevk etmişti. Haçlı reisleri verdikleri yemin gereğince ele geçirecekleri, eskiden Bizans'a ait olan yerleri imparatora geri vermeyi kabul etmişlerdi. Buna karşılık imparator, onları her şekilde desteklemeyi, ikmal ve iâşelerini temin etmeyi üstleniyordu²³⁰. Ancak I. Aleksios bütün Haçlı liderlerinden aynı yemini alamamıştı. Bunlardan Raymond St. Gilles, sadece imparatora ve ona ait yerlere, kendisinden ve ordusundan bir zarar gelmeyeceği şeklinde yemin etmişti²³¹. Godefroi ile kardeşi Baudouin ise, işi silahlı mücadeleye kadar vardırılmışlardı.

İmparatora yapılan vassallık yeminlerin en dikkat çekici noktası ise Kudüs'ün zaptından sonra Avrupa'ya dönmeyi düşünenlerin sorun çıkarmadan istenileni yerine getirmelerine karşın, Bohemund haricinde kendi hesaplarına doğuda devlet

227 Anna Komnena, s. 314.

228 Guibertus Novigenti, s. 49; Robert Monochus, s. 84-85.

229 Anna Komnena, s. 313.

230 Anna Komnena, s. 317; Robert Monochus, s. 99-100.

231 Raimundus Aguilers, s. 24; Robert Monochus, s. 9; Petrus Tudebodus, s. 30.

kurmak isteyenlerin uzun süre direnmeleri ve çeşitli zorluklar çıkarmalarıydı²³². Bohemund ise, o sırada imparatorla yakın ilişkiler kurarak isteklerini elde etmeyi planlanlamaktaydı. Böylelikle, ileride doğuda yaşanacak gelişmelerin ilk sinyalleri İstanbul'da verilmiş oluyordu.

İstanbul'dan ayrılmalarının sonrasında kuşatılan İznik'te, Bizanslıların kendilerinden habersiz müdafilerle anlaşarak şehri teslim almaları, Haçlıları kızdırmıştı. Ancak imparator, liderlerden, en fakir askere varıncaya kadar dağıttığı zengin hediyelerle onları yatıştırmıştı. İstanbul'un ardından ardından İznik'teki gelişmeler, I. Aleksios'un eski ve amansız rakibi Bohemund'a diğer liderler arasında yaymaya çalıştığı Bizans düşmanlığını geliştirmek fırsatını vermişti²³³. İznik'ten Antakya'ya uzanan sefer sırasında da iki taraf arasında benzer olaylar yaşanmaya devam etti. Haçlılar en küçük bir aksaklıkta yanlarında kılavuzluk yapan ve imparatorla bağlantıyı sağlayan Bizanslıları hıyanetle suçluyor, onların küstahlığı ve nankörlüğü de Bizanslıları çileden çıkarıyordu²³⁴.

Antakya'nın zaptından sonraki hadiseler, Bizans-Haçlı münasebetlerinde 1137'ye kadar gelecek sürecin en önemli nedenlerinden birini barındırmaktadır. Bohemund'un hileleri neticesinde Haçlı reisleri, İstanbul'da ettikleri vassallık yeminin geçerliliği ve buna ne kadar bağlı kalmaları gerektiği konusunda düşünmeye başlamışlardı. Antakya'yı, İmparator adına

232 Lilie, s. 13.

233 Bunun yansımalarını I. Haçlı seferini aktaran bütün Latin kaynaklarında görmek mümkündür. Bütün bu olayların sorumlusu olarak görülen Bizans İmparatoru I. Aleksios, Guibertus Novigenti (s. 53,60,65)'de hain, kalleş, zorba, Robert Monochus (s. 96,98)'da çılgın, hilekar, *Gesta Francorum* (s. 10,17)'de alçak, bir oğlan kadar budala, Raimundus Aguilers (s. 18, 26-27)'de yalancı, hain ve aslanlar kadar vahşi, Petrus Tudebodus (s. 25)'de iğrenç, korkunç, Radulphus Cadomensis (s.30)'de hinoğlu ve Willermus (I, 123) çılgın ve kötü ruhlu biri şeklinde tasvir edilmiştir.

234 Runciman, I, 144.

devralacak olan Tatikios'un ordudan ayrılması ve sonrasında Kürboğa'nın ordusuna karşı yardım çağrısında bulundukları I. Aleksios'un, isteklerini cevapsız bırakması, Haçlıların ettikleri yemini bozmak için kendilerini mazur göstermelerini için önemli bir dayanak teşkil edecekti²³⁵.

Ancak imparatorun, Haçlıların yardım ricalarına karşılık vermemesinde Antakya'nın alınmasından bir gün önce ordu-gâhtan kaçan Etienne de Blois ile Kürboğa'nın kuşatmasından kurtularak deniz yoluyla Anadolu sahillerine ulaşan Bohemund'un eniştesi Grand-Mesnil Kontu Guillaume'un da büyük etkisi olduğu da unutulmamalıdır. Etienne, şehrin alındığını görünce geri dönmek istemişse de Kürboğa'nın ordusunu gördükten sonra bundan vazgeçmişti. İkisi, o sırada Akşehir'de bulunan imparatorun yanına giderek, Antakya'daki Haçlıların yok edildiğini haber vermişlerdi. Kaçakların mevkileri nedeniyle söylediklerinin doğru olduğunu düşünen I. Aleksios birliklerine geri dönmelerini emretmişti. Antakya'daki Haçlıların yardım çağrısını taşıyan ulak geldiğinde ise artık çok geçti.

Antakya'daki işlerin yoluna girmesinden sonra Haçlılar Hugue de Vermandois'i İstanbul'a göndererek imparatorudan Antakya'ya gelmesini istediler²³⁶. İmparatorun cevabının gecikmesi, şehrin Bohemund'un eline düşmesini kolaylaştırdı. Neticede, Haçlılar Ocak 1099'da Kudüs'e doğru harekete geç-

235 Runciman, (I, 172, 183-185) her iki olayın da Haçlıların, vassallık yemini geçersiz saymalarında etkili oldukları düşüncesinde olmasına karşın Lilie (s.35-40,43-51) ve Oldenbourg (s.125) imparatorun yardıma gelmemesinin ve kendisine yapılan çağrıya zamanında icabet etmemesinin sebep olduğu kanaatinde dir.

236 Fulcherius Carnotensis, s. 107; *Gesta Francorum*, s. 72; Guibertus Novigenti, s. 112; Ordericus Vitalis, V, 129. Robert Monochus (s. 175-176) ise yanlış olarak Hugue'nin, imparatorun yanına gittikten sonra öldüğünü yazmıştır. Krş. Stevenson, s. 28-29; Runciman, I, 192-193; Oldenbourg, s. 125; Ostrogorsky, s. 337; Richard, s. 59; Lamb, s. 190; Campbell, s. 138; France, s. 311; Asbridge, s. 258-259; Harris, s. 69; Hindley, s. 45-46.

tiklerinde şehrin surlarında Bohemund'un sancakları dalgalanıyordu. I. Aleksios'un durumu protesto etmek ve Bohemund'u diğer Haçlı liderlerine şikâyet etmek üzere gönderdiği elçiler de, onun beklediği cevabı alamadılar.

1101 Haçlı seferleri düşmanlık ve güvensizlikleri daha da arttırdı. Haçlılar bu sefere iştirak eden üç büyük ordunun, I. Kılıç Arslan tarafından birbiri ardına yok edilmesinden Bizans'ı sorumlu tutuyor²³⁷ onları yanlış yollara sevk ederek imha edilmelerini sağladığını iddia ediyorlardı. Fakat I. Aleksios gelen Haçlı ordularının liderlerine çok iyi davrandığı gibi, bütün ikmal ve iaşelerini karşılamış ve I. Haçlı Seferi'nin yolunu takip etmelerini tavsiye etmişti. Buna rağmen birinci haçlı grubunun, onun uyarılarına rağmen Niksar üzerine yürümeleri, kendi sonlarını hazırlamıştı.

Öte yandan Haçlıların gözünde Bizanslılar, Hristiyan olmalarına karşın Ortodoks inançları ve farklı düşünce tarzlarıyla her türlü kötülüğü yapabilecek kimselerdi. Bu halleriyle Türklerden farkları yoktu. Haçlıların, Bizanslılar hakkındaki düşünceleri 1054 yılında doğu ve batı kiliseleri arasında yaşanan kilise ayrılığının (*schisma*)²³⁸ siyasî ve sosyal yansımalarıydı. Papanın, Clermont'taki konsilde *doğu kilisesinin kurtarılması* sloganı, biraz da seferin sonrasında gerçekleşecek kiliselerin yeniden birleşmesi ve batının inanç ve ayinlerin doğuda hâkim kılınmasıyla ilgiliydi. Bu şekliyle Ortodoks doğulular, Haçlılar için birer yabancıydı. Nitekim 1101 Seferleri'nin ilk Haçlı ordusu Anadolu içlerine ilerlerken Kızılırmak'ı geçtikten sonra rahipler, ellerindeki İncil'ler ve haçlarıyla karşılarına çıkan köy halkını tamamiyle katletmekten çekinmemişlerdi²³⁹. Fakat büyük başarısızlıkla neticelenen 1101 Haçlı

237 Willermus Tyrensis, I, 470.

238 Ostrogorsky, s. 311-312; Diehl, a.g.e., s. 19-20; Bailly, I, 270; Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 51; aynı mlf., "Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mahiyeti", s. 2.

239 Anna Komnena, s. 346.

seferlerindeki kayıpların bir sorumlusunun olması gerekiyordu. Bunun için ise *yanlış inanca sahip hain, hilekâr* I. Aleksios ve onun tebaasının suçlanması son derece doğaldı. Haçlılar kısa süre sonra Bizans ile alakalı olumsuz düşüncelerini güç kullanarak dile getirmekten çekinmeyecekti.

İmparatorun eski ve ezeli düşmanı Antakya hâkimi Bohemund, Haçlılar arasında Bizans'a karşı oluşan düşmanlık hislerinin belirginleşmesinde büyük rol oynamıştı. Antakya olayında eski düşmanı Bizans'a karşı aldığı siyasî galibiyet de onun bu çabalarının bir neticesiydi. Böylece kendi emellerini gerçekleştirmek imkânını da elde etmişti. Ancak 1105 senesine gelindiğinde Urfa ve Antakya kontluklarının karşılaştığı felaketlerin sonrasında Bohemund, Haçlıların bölgede tutunmak için fazla şansları olmadığını düşünmeye başlamıştı. Çünkü elindeki askerî güçle daha fazlasını yapabilmek imkânsızdı. Ortaya çıkan tablo, onun kuvvetli ve büyük bir devleti idare etmek konusundaki ideallerine ters düşmekteydi. Dolayısıyla 1101 Haçlı Seferleri sonrasında Avrupa'da güçlü bir şekilde kendisini hissettiren Bizans düşmanlığından faydalanaarak rotasını eski düşmanına çevirmesi amaçlarına daha uygun görünmeye başlamıştı. Oldenbourg'un *pes etmenin nazik bir yolu*²⁴⁰ olarak nitelendirdiği Antakya'dan ayrılışında adamlarına, takviye kuvvetler gelmediği takdirde işlerin daha da kötüye gideceğini belirterek, Avrupa'dan asker temin etmek görevini bizzat üstleneceğini söylemişti²⁴¹. Bu şekilde asıl maksadını gizleyen Bohemund, deniz yoluyla İtalya'ya gitti. Papa, II. Paschalis ile yaptığı görüşmelerinde doğuya yapılacak askerî yardımdan çok Bizans'ın Haçlılara karşı menfi tutumundan bahsetti. Netice, Batı Hıristiyan dünyasının Haçlı seferleri konusundaki gerçek niyet ve ihtiraslarının gözler önüne

240 *The Crusades*, s. 200.

241 Radulphus Cadomensis, s. 168-169.

serilmesi oldu. Bohemund tarafından ikna edilen II. Paschalis, Bizans'a karşı bir Haçlı seferi düzenlenmesi için ona müsaade etti. Temsilcisi Bruno'yu, işlerini kolaylaştırmak ve yapacağı çağrının etkisini arttırmak üzere onunla birlikte Fransa'ya gönderdi. Bohemund, Fransa'da papanın muvafakatı ve Kral I. Philippe'nin müsaadesiyle hazırlıklarını sürdürürken onun kızı Constance ile evlenerek pozisyonunu daha da güçlendirdi²⁴². Norman kontu, I. Aleksios ile hesaplaşmak için Papa ve Fransa kralının himayesi sayesinde beklediğinden çok daha fazla desteğe sahip olmuş, topladığı kuvvetler sayesinde amacına rahat bir şekilde ulaşabileceğini düşünmeye başlamıştı. Bohemund'un hazırlıkları ve planları Haçlı seferleri tarihinde bir dönüm noktasıydı. Zira böylece Bizans'ın gücünü kırmayı hedef edinmiş olan Normanların temel politikası, Haçlı seferlerinin resmî ideolojisi halini alıyordu²⁴³.

Bohemund Avrupa'daki hazırlıklarının tamamlanmasının ardından komutasındaki kuvvetlerle Ekim 1107'de Bizans'ın Balkanlardaki en stratejik kalesi durumundaki Draç'ı kuşattı. I. Aleksios, rakibinin faaliyetleri hususunda önceden bilgilendirildiği için gerekli hazırlıkları yapmış, onun ilk hedefinin Draç olacağını düşünerek kaleyi tahkim ederek garnizonunu güçlendirmişti. Bununla da yetinmeyerek, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'dan takviye birlikler almış, Venediklilerle anlaşarak Haçlıların denizden İtalya ile bağlantısını kesmişti.

Daha sonra ordusuyla Bohemund'un üzerine yürüyen imparator, direkt savaşmak yerine ikmal hatlarını keserek rakibini teslim etmeye zorlamayı tercih etmişti. Nitekim Haçlı ordusu bir süre sonra açlık ve hastalıklar sebebiyle büyük sıkıntılar içine düşmüştü. Bu şekilde daha fazla dayanamayacağını anlayan Bohemund'un teslim olmaktan başka çaresi kalmamıştı.

242 Ordericus Vitalis, VI, 70-73.

243 *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 39.

Durumu kabullenen Norman kontu, Eylül 1108 tarihinde Devol Irmağı'nın kenarında kurulan imparatorun çadırında, teslim anlaşmasını imzaladı. Devol Anlaşması adıyla bilinen bu anlaşmaya göre Bohemund, 1097'de ettiği yeminini bozduğu için özrünü bildiriyor, bundan böyle İmparatorun vassalı olarak Antakya'daki Bizans yüksek hâkimiyetini kabul ediyordu²⁴⁴.

Ancak I. Aleksios, bunun çok fazla önem taşımadığının farkındaydı. Anlaşmanın geçerliliği, Bohemund adına Antakya'yı yöneten Tankred'in itaatine bağlıydı. Onun ise böyle bir şeye niyeti yoktu. İmparator, Tankred'i güç kullanmak suretiyle kolayca kendisine tâbi olmaya mecbur edebileceği halde muhtemelen batılıların tepkisini çekmemek için daha fazla ileri gitmek istememişti. Bunun yerine Fatimîler ve Abbasîlerle başlattığı ikili diplomatik ilişkilerle Haçlıları zayıflatmaya çalıştı²⁴⁵. Devol Anlaşması'nın uygulanmasını çok daha sonraları oğlu Ioannes sağlayacaktı.

Nitekim babasının ölümünün ardından 1118'de İmparatorluğun başına geçen Ioannes batı sınırında kendisini meşgul eden meselelerin çözümünden sonra ordusuyla harekete geçerek 29 Ağustos 1137 tarihinde Antakya'yı kuşattı. İmparator, Bohemund'un 1097'de İstanbul'da daha sonra 1108'de Devol'de ettiği vassallık yemininin uygulanmasını sağlamak, Kuzey Suriye'deki Bizans varlığını Müslümanlara ve Haçlılara yeniden hatırlatmak niyetindeydi. Ayrıca seferlerin başından itibaren Bizans ile Batılılar arasında ortaya çıkan ve sürekli artarak gelişen düşmanlıkları da çözüme kavuşturmayı amaçlıyordu.

244 Anna Komnena, s. 371-373, 385-388, 393-417; Ordericus Vitalis, VI, 101-105; Albertus Aquensis, *RHC occ.* IV, x, 650-652. Fulcherius Carnotensis (s. 192-193) ve Willermus Tyrensis (I, 471-472)'da Devol Anlaşması'nın iki eşit taraf arasında yapıldığı şeklinde bir izlenim bulunmaktadır. Krş., Runciman, II, 40-42; Oldenbourg, s. 201-205; Richard, s. 129-131; Lilie, s. 75-82; Yewdale, s. 115-131; Harris, s. 78-80.

245 İbn el-Esîr, X, 483; trk. trc., X, 387.

Kuşatma hazırlıklarının tamamlanmasının ardından Bizans ordusunun ağır mancınıkları şehri dövmeye başladı. Köprü Kapısı üzerinde yoğunlaşan mancınık atışları surlarda hasara neden oldu. Buna karşılık şehirden yapılan çıkışlar da Bizans birliklerine kayıplar verdiriyordu. Ancak Bizanslıların sayı ve silah üstünlüğü karşısında daha fazla direnemeyeceğini anlayan Antakya Kontu Raymond de Poitiers, Ioannes ile anlaşmak zorunda kaldı. Böylece Ioannes, 29 sene sonra babasının arzusunu yerine getirmiş oluyordu²⁴⁶. Bununla birlikte Raymond'un önüne koyduğu şartlar, Devol Irmağı kıyısında Bohemund'a dayatılanlara nispetle daha ılımlıydı. Antakya'ya karşılık bizzat zapt-etmeyi taahhüt ettiği Haleb, Hama, Hıms ve Şeyzer'i Raymond'a bırakmayı kabul etmişti.

Ioannes verdiği sözü gerçekleştirmek gayesiyle ertesi sene Urfa Kontu II. Joscelin ve Raymond ile birlikte Müslüman topraklarına girdi. Bizaa, Kefertab, Balat, Maarratü'l-numan fazla direniş göstermeden Bizans-Haçlı ordusunun eline geçti ise de Haleb ve Şeyzer'in güçlü savunmalarını aşamadılar. Şeyzer surları önünde takılıp kalan müttefikler ordugâhında yaşananlar tarafların birbirlerine karşı gerçek duygularını ve içinde bulundukları ikilemi bir kere daha gözler önüne sermişti.

Mancınıklardan atılan 20-25 rıtl²⁴⁷ ağırlığındaki taşlarla dövülen Şeyzer'in dış surları uzun bir mücadelenin sonrasında

246 Willermus Tyrensis, II, 92. Niketas Khoniates (*Historia*, trk. trc., Fikret İşıltan, *Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, Ankara 1995, s. 17) ise imparatorun, Antakya Kontu Raymond ve halk tarafından sevinçle karşılandığını aktarmaktadır. Krş., Stevenson, s. 138-139; Runciman, II, 174-175; Oldenbourg, s. 310-311; Ostrogorsky, s. 350; Mayer, *The Crusades*, s. 92; Lilie, s. 120-121; Joan M. Hussey, "Byzantium and the Crusades 1081-1204", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K.M. Setton, Madison 1969, s. 133.

247 Ortaçağ'da Şeyzer'de 1 rıtl = 2.137 kilograma eşitti. Bkz. Walter Hinz, "İslâm'da Ölçü Sistemleri", trk. trc., Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 5, İstanbul 1990, s. 38.

müttefiklerin eline geçmişti²⁴⁸. Ioannes'in büyük gayretleriyle elde edilen bu başarıya rağmen Haçlı liderleri, vakitlerinin büyük bölümünü çadırlarında şans oyunları oynayarak geçiriyorlardı²⁴⁹. Duruma son derece öfkelenen imparatorun çabaları da onları gayrete getirmeye yetmedi. Çünkü Şeyzer'in zaptı halinde Suriye'deki Bizans nüfuzunun artacağından ve bölgede kalıcı olabileceklerinden endişe ediyorlardı.

Bizans-Haçlı ordugâhında bunlar yaşanırken İmâded-din Zengi, Haleb ve Şeyzer ahalisinin yardım çağrıları üzerine ordusuyla birlikte şehir yakınlarına gelmişti. Ancak müttefik kuvvetleri, onun karşı koyabileceğinden çok daha büyüktü. Dolayısıyla savaşmak yerine düşmanlarının arasını açmaya gayret etti. Ioannes'e ve Haçlılara yazdığı ayrı ayrı mektuplarla onları birbirlerine karşı kışkırtmaya başladı. Bir yandan Ioannes'i meydan savaşına davet ederken, diğer taraftan bunu yaptığı takdirde kendisinden korkan Haçlıların onu terk edeceklerini söylüyordu. Raymond de Poitiers ve II. Joscelin'i ise İmparatorun Şeyzer'i ele geçirdiği takdirde atacağı bir sonraki adımın, Haçlı toprakları topraklarını ele geçirmek olacağı sözleriyle endişelendiriyordu²⁵⁰. Çok geçmeden Zengi'nin mektuplarının yanısıra Haçlıların gönülsüz hareketlerinden sıkılan imparator, Şeyzer önlerinden çekilmeye karar verdi. İmparatorun, Zengi'nin kudretine herhangi bir darbe vurmaktan çekilmesinin anlamı çok açıktı. Yaptıkları hatanın geç de olsa farkına varan Raymond ile II. Joscelin'in, onu vazgeçirmek konusundaki çabaları sonuçsuz kaldı ve müttefikler Antakya'ya döndüler²⁵¹.

248 Üsâme b. Münkız, s. 159. Ayrıca bkz. Willermus Tyrensis, II, 94-95.

249 Willermus Tyrensis, II, 95.

250 İbn el-Esir, XI, 57-58; trk. trc. XI, 60.

251 İbn Kalânisî, s. 417-418; Urfalı Mateos, s. 293; Kinnamos, s. 16-17; Niketas Kho-niates, s. 18-21; İbn el-Esir, XI, 57-60; trk. trc. XI, 59-61; Willermus Tyrensis, II, 97-101; İbn el-Adim, II, 264-268. Krş., Runciman, II, 177-180; Oldenbourg,

Burada taraflar arasında yeni bir gerilim patlak verdi. Ioannes'in iç kalenin kendisine teslimini talep etmesi, Haçlıları onun niyeti hususunda şüpheyi düşürdü. Ancak Joscelin'in kurnazca planı²⁵² sayesinde imparator istediğini elde edemedi. Şehirden ayrılmak zorunda kaldı. Kilikya bölgesine oradan da İstanbul'a dönen Ioannes, 1143 senesinde yeniden Antakya üzerine yürümek için hazırlık yaparken Toroslarda bir av kazasında öldü.

Ioannes'in Suriye seferi, Antakya haçlılarını pek istemese de onun yüksek hâkimiyetini kabule zorlamıştı. Ancak, burada onların gözünden kaçan önemli bir nokta bulunmaktaydı. Bizans askerî gücünün bölgedeki varlığı İmâdeddin Zengi'nin ezici gücü karşısında zorlanan ve sürekli toprak kaybettikleri için bu onlar adına önemli bir fırsattı. Çünkü Avrupa'dan gelen düzensiz yardımlara karşılık Bizans, onların hemen yanına başındaydı. Güçlü ordusuyla Haçlılara ihtiyaç duydukları desteği her zaman sayılabilecek bir konumdaydı. Fakat yılların biriktirdiği şüphe ve nefret, onların bu fırsatı kullanmalarını engellemişti. Diğer taraftan Bizanslılara karşı takındıkları olumsuz tutuma karşın Haçlıların kendi aralarındaki ilişkiler de fazla iyi sayılmazdı. Raymond de Poitiers'e nazaran daha kurnaz ve hilekâr olan Urfa Kontu II. Joscelin, muhatabına karşı gizli bir nefret duyuyordu. Kazanılacak başarıların

s. 311-312; Lilie, s. 126-134; Alptekin, *Zangi*, s. 71-74; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu*, II, 118-130; Magdalino, a.g.e., s. 40-41.

252 Joscelin, imparatorun talebini duyduktan sonra saraydan gizlice dışarıya çıkmıştı. Çevresinde toplanan kalabalığa, imparatorun kaleyi almak istediğini ve şehirdeki Latinlerin buradan uzaklaştırılmalarını emrettiğini söylemişti. Haber duyan ahali seslerini yükseltmeye ve şehirdeki Rumları öldürmeye başlamışlardı. Böylece istediği ortamın oluşmasını sağlayan Urfa kontu hemen geri dönerek Ioannes'e, şehirde kendisine karşı bir isyan çıktığını haber vermişti. Gürültülerin artması üzerine sadece muhafız kuvvetleriyle orada bulunan Ioannes aceleyle Antakya'dan ayrılmıştı. Onun gidişinin hemen ardından Haçlı liderleri ayaklamayı durdurmuşlar ve şehir yeniden sükûnete kavuşmuştu. Bkz. Willermus Tyrensis, II, 98-101.

onun güç ve saygınlığını arttıracığından endişe etmekteydi. Bu nedenle onu, imparatora karşı Şeyzer önlerinde yukarıda aktarıldığı gibi davranmak konusunda kandırmıştı²⁵³.

Bizans imparatorunun İstanbul'a dönüşüyle birlikte Zengi ve Haçlılar, bölgede yeniden ile baş başa kaldılar. Haçlıların rakiplerinin gücü ve taktik becerisine karşı ellerindeki kısıtlı imkânlarla başarı şansları yoktu. Bunu en acı şekilde tecrübe eden kişi, Urfa'nın kurnaz kontu II. Joscelin oldu.

İmâdeddin Zengi'nin giderek artan kudreti Haçlıların olduğu kadar, Müslüman emîrlerin üzerinde de hissedilmekteydi. Bu dönemde Atabeg'in baskısından bunalan Hısn-ı Keyfa Artuklu Emîri Kara Arslan, Urfa Kontu II. Joscelin'e ittifak teklifinde bulunmuştu. Taraflar, Gerger yakınlarındaki Babula Kalesinin Joscelin'e verilmesi karşılığında aralarında anlaşmışlardı. Varılan mutabakata göre, içlerinden hangisi Atabek Zengi'nin saldırısına uğrarsa, diğeri hemen yardıma koşacaktı. Urfa ile Hısn-ı Keyfa arasında yapılan ittifaktan haberdar olan Zengi, durumu tamamıyla lehine çevirecek bir plan hazırladı. Bazı birliklerini II. Joscelin'in dikkatini çekmek için Kara Arslan'a bağlı Diyarbakır üzerine yolladı. Nitekim kont, haberi alınca emrindeki kuvvetlerle hemen Zengi'nin kuvvetlerinin ikmal hatlarını rahatsız etmek üzere Urfa'dan ayrıldı. Geride şehri savunmak için çok az bir kuvvet bıraktı. Gelişmeleri casusları vasıtasıyla takip eden Atabek Zengi, asıl ordusuyla Urfa üzerine yürüdü. II. Joscelin'in bu safhadan sonra yapabileceği fazla bir şey kalmamıştı. Zengi onun karşı koyamayacağı kadar güçlü bir orduya sahipti. Antakya Kontu Raymond de Poitiers, Bizans ordusunun Suriye'de bulunduğu sırada Joscelin'in yaptıklarını unutmamıştı ve ondan gelen yardım çağrılarını pek dikkate almadı²⁵⁴. Kudüs birlikleri ise müdahale

²⁵³ Willermus Tyrensis, II, 97.

²⁵⁴ Willermus Tyrensis, II, 141-142. Krş., Oldenbourg, s. 319.

edemeyecek kadar uzaktaydılar. Dolayısıyla Tell-Başır'e çekilerek, gelişmeleri oradan takip etmeye başladı.

Türk birlikleri dört haftalık kuşatmanın sonucunda 24 Aralık 1144 günü şehre girdiler. Fethin ilk saatlerinde yapılan yağmanın ardından, böylesine büyük ve güzel bir şehrin tahrip olmasına üzülen Atabeg yağmayı durdurdu. Alınan esirlerin serbest bırakılmasını emrettiği gibi yağmalanan malları da sahiplerine iade ettirdi²⁵⁵.

Urfa'nın Zengi tarafından fethiyle birlikte, bölgede Haçlılar tarafından kurulan ilk devlet Urfa Haçlı Kontluğu tarihe karışmış oldu. II. Joscelin, kontluğun kalan topraklarında faaliyetlerini sürdürdü. Zengi'nin ölümünün ardından Urfa'yı geri almak teşebbüsünde bulundu ise de başarılı olamadı. Nihayetinde 1150 yılında Türkmenler tarafından yakalanarak Nureddin Mahmud'a teslim edildi ve 1159'da Haleb'de esarete öldü. Urfa Haçlı Kontluğu'nun Türkler tarafından fethedilmeden kalan arazilerini Bizans İmparatoru Manuel'e satan eşi Kontes Beatrice daha sonra oğlu III. Joscelin ve kızı Agnes ile birlikte Kudüs'e yerleşti²⁵⁶. Bunlar ileride Kudüs Krallığı'nın yıkılmasında meşum roller üstleneceklerdi.

255 II. Joscelin-Kara Arslan ittifakı sadece Süryani Mikhael (s.125) ve *Anonim Süryani Vekayinamesi* (s. 280)'nde geçmektedir. Diğer kaynaklarda, Joscelin'in, Atabeg Zengi'nin kuşatması öncesinde kuvvetleriyle şehirden ayrıldığı belirtilmesine rağmen, Kara Arslan ile yaptığı ittifaka dair herhangi bir bilgi vermezler. Bkz., İbn Kalânisi, s. 436-437; Urfalı Mateos, s. 297-298; İbn el-Esir, XI, 98-100; trk. trc. XI, 94-96; Willermus Tyrensis, II, 140-144; İbn el-Adim, II, 278-279; Abu'l-Farac, II, 378-380. Krş., Stevenson, s. 150-151; Cahen, s. 368-373; Runciman, II, 193-195; Oldenbourg, s. 318-321; Mayer, s. 94; Richard, s. 153; Nikita Elisseeff, *Nureddin: un grand prince musulman de syrie au temps des croisades: (511-569/1118-1174)*, Dımaşk 1967, s. 382-383; H.A.R. Gibb, "Zangi and Fall of the Edessa", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K.M. Setton, Madison 1969, s. 460-462; Hillenbrand, *The Crusades*, s. 112-115; Alptekin, *Zangi*, s. 63-65; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 43; aynı mlf., *Haçlı Devletleri*, s. 69; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, II, 139-154; Campbell, s. 177; Magdalino, s. 53; Jones-Ereia, s. 77-79; Hindley, s. 71.

256 Willermus Tyrensis, II, 208-209; Süryani Mikhael, s. 162-163. Krş., Runciman, II, 275-276; Oldenbourg, s. 338-339.

Urfa'nın fethi, Ortadoğu'daki Haçlılar arasında olduğu kadar Avrupa'da da müthiş bir heyecana yol açmış, Papa III. Eugenius ve ünlü Cistercian rahibi St. Bernard Clairvaux'un gayretleriyle hemen yeni bir Haçlı seferi için gerekli alt yapı oluşturulmuştu. St. Bernard'ın Mart 1146'da Vezelay'daki vaazının etkisiyle birçok kişi Haçlı yemini etmişti. Fransa Kralı VII. Louis ve Alman İmparatoru III. Konrad da sefer hazırlıklarına başlamışlardı²⁵⁷. Avrupa'da yeniden ortaya çıkan bu coşku, Bizans için Haçlılarla yaşanacak yeni gerilim ve düşmanlıkların habercisiydi.

Nitekim Haçlı ordularının yola çıktığı haberini Anadolu Selçukluları üzerine yaptığı sefer sırasında öğrenen İmparator Manuel, derhal Selçuklularla barış yaparak İstanbul'a döndü²⁵⁸. Daha önce yaşanan acı tecrübeler dolayısıyla onlara karşı büyük bir güvensizlik hissetmekteydi. Bu nedenle

²⁵⁷ Runciman, II, 205-214; Mayer, s. 96-101; Campbell, s. 199-215; George Ferzoco, "The Origin of the Second Crusade", *The Second Crusade and the Cistercians*, ed. Michael Gervers, New York 1992, s. 91-97; Jonathan Phillips, "Papacy, Empire and Second Crusade" *The Second Crusade, Scope and Consequence*, ed. Jonathan Phillips-Martin Hoch, Manchester 2001, s. 20-29; Rudolph Hiestand, "The Papacy and the Second Crusade", *The Second Crusade, Scope and Consequence*, ed. Jonathan Phillips-Martin Hoch, Manchester 2001, s. 32-47; John G. Rome, "The Origins of the Second Crusade: Pope Eugenius III, Bernard of Clairvoux and Louis VII of France" *The Second Crusade and the Cistercians*, ed. Michael Gervers, New York 1992, s. 79-87; James A. Brundage, "St. Bernard and the Jurist", *The Second Crusade and the Cistercians*, ed. Michael Gervers, New York 1992, s. 25-31; Hindley, s. 72-76; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003, s. 10-22.

²⁵⁸ Oldenbourg, s. 324; Richard, s. 160; Lilie, s. 146. Buna karşın Runciman (II, 220-221), Manuel'in Haçlı seferi hazırlıklarından tamamıyla habersiz olduğunu belirtmektedir. Ancak, yaptığı hazırlıklara bakıldığında bunun pek de mümkün olmadığı görülecektir. Ayrıca Manuel sefer hazırlıklarını öğrenmesinin sonrasında Haçlıların yağma ve talanlarını en aza indirmek için daha ordular yola çıkmadan Papa III. Eugenius'a Ağustos 1146 ve Mart 1147'de iki mektup göndermişti. Aynı dönemlerde Alman ve Fransız hükümdarlarına da birer mektup gönderen Manuel her iki hükümdardan da kendisine vassallık yemini etmelerini istemişti. Bkz., Ostrogorsky, s. 353 n2 ; Richard, s. 162; Lilie, s. 152-153; Phillips, s. 85-86; Magdalino, s. 47.

Anadolu seferinden geri dönerken muhtemelen Sultan I. Me-
sud ile Haçlılara karşı gizli bir ittifak yapmıştı. İstanbul'da
danışmanlarıyla yaptığı durum değerlendirmesinin ardın-
dan *gözlerinden cinayet arzusu fışkıran, kan dökmekten gu-
rur duyan* Haçlılara karşı şehrin surlarını tahkim ettiği gibi
dağıttığı paralar sayesinde askerlerinin moralini yükseltmeye
çalıştı²⁵⁹. Diğer taraftan da Haçlı orduların ikmal ve iase ih-
tiyacını karşılamak için hazırlıklar yapıyordu. Fakat her şeye
rağmen Haçlılara karşı olan güvensizliği devam etmekteydi.
Çünkü Fransa kralı, Bizans'ın ezeli düşmanı Sicilya Kralı II.
Roger arasında şahsî bir dostluk mevcuttu²⁶⁰. Ayrıca batı or-
dularının Bizans topraklarından geçişleri sırasındaki hareket
tarzları konusunda da ciddi endişeleri vardı.

Çok geçmeden, endişelerinde haksız olmadığı anlaşıldı. III.
Konrad'ın komutasında Bizans'ın Balkanlardaki arazisine gi-
ren Alman ordusuna bağlı birliklerle, Bizans kuvvetleri ara-
sında çarpışmalar yaşanmaya başladı. Yağma ve talanlar yapa-
rak yürüyüşlerini sürdüren Almanlar İstanbul yakınlarındaki
Çatalca civarında karargâh kurdular. Buradaki ikametleri sı-
rasında bir gece aniden bastıran şiddetli yağmurun tesiriyle
Karasu Nehri'nin taşması, Alman ordusunda büyük can ve
mal kaybına neden oldu (Eylül 1147)²⁶¹. Fakat Almanlar, her
şeye rağmen taşkınlıklarına devam ettiler. Manuel'in verilen
zararların tazmini yönündeki istekleri ise III. Konrad tarafın-
dan ertesi yıl ordusuyla birlikte İstanbul üzerine yürüyeceği
tehdidiyle karşılık buldu²⁶². İki eski müttefik arasında gerilen
ilişkiler, Bizans imparatorunun Alman asıllı eşinin araya gir-
mesiyle yeniden düzeldi. Alman imparatoru, Fransa kralının

259 Niketas Khoniates, s. 41. Ayrıca bkz. Willermus Tyrensis, II, 170.

260 Ostrogorsky, aynı yer; Richard, aynı yer.

261 Kinamos, s. 59; Niketas Khoniates, s. 42-43; Odo of Deuil, *De Profectione Lu-
dovici VII in Orientem*, ing. trc., Virginia Gingerrick Bery, New York 1948, s.49.

262 Kinamos, s. 60-61; Krş. Runciman, II, 221.

İstanbul'a yaklaştığı haberini alınca Manuel'in de teşvikiyle ordusunu karşı kıyıya geçirmeye karar verdi.

Anadolu yakasına geçen Alman ordusu için felaketler bir-biri ardına gelmeye başladı. Bizans ahalisi, önceki seferler sırasında çektikleri sıkıntıları unutmamışlardı. Haçlıları *barbarlar* ve *batıdan gelen vahşi hayvanlar*²⁶³ olarak görüyorlardı. Bu nedenle şehirlerinin kapılarını kapatarak Alman askerlerinin girişine izin vermediler. Alış-verişler farklı bir yöntemle gerçekleşiyordu. Surlardan sarkıtılan sepetlere para koyan Haçlıların, bunun karşılığında alacakları yiyecek maddeleri Bizanslıların insafına kalmaktaydı. Çünkü sepet çoğu zaman aşağıya boş inmekteydi. Bazen de sarkıtılan sepete koyulan unlara kireç tozu karıştırılıyordu. İmparator Manuel ise alış-verişlerde Haçlılara verilmek üzere ayarı bozuk sikkeler bastırmıştı²⁶⁴.

Boğazı geçtikten sonra Anadolu içlerine doğru harekete geçen Alman Haçlılarının yanına bir Bizans kılavuz birliği verilmişti. Bunlar İznik'ten yola çıkışlarından hemen sonra geceleyin Alman ordugâhından gizlice ayrıldılar²⁶⁵. Kılavuzların yol göstericiliğinden mahrum kalan ve bölgedeki yollar hakkında hiçbir şey bilmeyen Almanlar yine de ilerleyişlerini sürdürdüler. Fakat çok geçmeden 26 Ekim 1147 günü Eskişehir yakınlarında diğer Müslüman emîrlerin gönderdiği yardımcı birliklerle güçlenmiş olan Anadolu Selçuklu ordusunu karşılarında buldular. Sultan I. Mesud, babasının 50 sene önce Haçlıların önünden çekilmek zorunda kaldığı bu mevkiye Almanları kesin bir mağlubiyete uğrattı. III. Konrad kurtulabilen az sayıdaki adamıyla birlikte kaçtı. Türk ordusunun eline hesapla-

263 Kinnamos, s. 56-59. Ayrıca bkz., E. Jeffreys-M. Jeffreys, "The Wild Beast From the West, İmmediate Literary Reactions in Byzantium to the Second Crusade", *The Crusade from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. Angeliki E. Lailou-Roy Perviz Mottahedeh, Washington 2001, s. 101-116.

264 Niketas Khoniates, s. 44-45; Abu'l-Farac, II, 384.

265 Odo of Deuil, s. 91.

namayacak kadar çok ganimet geçmiş ve Malatya'da gümüş fiyatları kurşun ile bir tutulmaya başlamıştı²⁶⁶.

Alman ordusunun arkasından Bizans topraklarına giren Fransızlar, çok daha disiplinli olmalarına karşın, Almanların yaptıklarından ötürü yerli halkın benzer davranışlarına maruz kaldılar. Fransız kralının yanında sefere iştirak eden Odo of Deuil, Bizanslıların Fransızlara yaptıklarını kötülük değil, öç almak şeklinde aktarmaktadır²⁶⁷. Fransız birlikleri, Almanlara nazaran etrafa fazla zarar vermeden Marmara kıyılarına yaklaştılar. VII. Louis'in verdiği bütün güvencelere rağmen Manuel hala tedirginlik içindeydi. Almanların önlerine çıkan Türkleri yendikten sonra ilerlemelerine devam ettiklerini söyleyerek Fransızları bir an önce Anadolu yakasına geçirmeye teşvik ediyordu²⁶⁸. Fransa kralı, onunla yaptığı görüşmelerin akabinde ordusuna Anadolu yakasına geçme emrini verdi. Fransız ordusunun birlikleri, Bizanslılar tarafından sağlanan gemilerle çabucak karşı kıyıya geçirildiler.

Son olarak kendisine Anadolu tarafına geçen Fransa kralı ordusunda gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra İznik'e doğru yürüyüşe geçti. Şehre ulaştığında Almanların mağlup olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Bizans arazisi üzerinden yoluna devam etmeye karar verdi. Ancak Bizanslı kılavuzların yanlış yollara sevk ettiği ve halk tarafından düşmanca karşılanan Fransızlar,

266 Kinnamos, s. 64; Niketas Khoniates, s. 44-45; Odo of Deuil, s. 83-84; Willermus Tyrensis, II, 168-172; Süryani Mikhael, s. 138-140; Anonim Süryani Vekayinamesi, s. 298; Abu'l-Farac, aynı yer. Krş., Runciman, II, 221-222; Oldenbourg, s. 326; Ostrogorsky, s. 353; Mayer, s. 103-104; Richard, s. 163; Lilie, s. 157-158; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 183-184; Sevim-Merçil, s. 440; Sevim-Yücel, s. 127; Virginia G. Berry, "The Second Crusade", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 495-496; Campbell, s. 219-220; Hindley, s. 79; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 83-85; Altan, a.g.e., s. 60-68..

267 *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, s. 41,45,73.

268 Odo of Deuil, s. 73.

Türk birliklerinin vur-kaçlarıyla insan ve binek hayvanı açısından ağır kayıplara uğradılar. Bu türden saldırıların sonrasında Denizli yakınlarında bütün güçleriyle düşmanın üzerine yüklenen Türk ordusu, onlara büyük kayıplar verdirdi²⁶⁹. Güçlkle Antalya'ya ulaşabilen VII. Louis, yolculuğun geri kalanını karadan sürdürmek hususunda bütün cesaretini yitirmişti. Burada kiraladığı gemilere maiyetini de alarak deniz yoluyla Süveydiye'ye gitti. Geride kalanlar ise Türklerle olduğu kadar Bizanslılarla da mücadele ederek 1148 baharında Antakya'ya ulaştılar. Bizanslılar geçmişte yaşanan bütün kötü olayların intikamını almak istercesine Haçlılara karşı düşmanca tavırlarını sürdürürken, Türkler onların içine düştükleri perişan duruma acıyarak saldırılara son verdikleri gibi yiyecek yardımında bulunmaya başlamışlardı. Bunun neticesinde 3.000 Fransız, Müslümanlığı kabul etmişti²⁷⁰.

Güçlü Alman ve Fransız ordularının Anadolu'yu geçişleri sırasında ağır kayıplar verdiren Bizans-Anadolu Selçuklu ittifakı, Bizans ile Haçlılar arasında 1097'den beri yaşanan olayların sonrasında gelinen noktayı gösteriyordu. Hadiseler tarafların birbirlerine karşı bakış açısını açık şekilde gözler önüne sermişti. Haçlı seferlerinin başlangıcından beri Bizans'ın güç ve ihtişamına karşı duydukları kıskançlığın yönlerdirdiği öfkeleriyle hareket eden batılıların davranışları, II. Haçlı Seferi sırasında, Bizans'ta genel bir karşı reaksiyona sebebiyet vermişti. 1054'de doğu ve batı kiliseleri arasında ayrılığın da bu gelişmeler üzerinde ciddi tesirleri olmuştu.

Bizans ile İtalya'daki Normanlar arasında Haçlı seferlerin hemen öncesinde cereyan eden savaşlar, Bizans-Haçlı münasebetleri üzerinde etkili olan bir başka önemli unsurdu. Bizans'ın

269 Runciman, s. 225-226 ; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 107-109; Kesik, a.g.e., s. 93-95; Altan, s. 83-90.

270 Odo of Deuil, s. 141-142.

Norman asıllı Antakya haçlılarıyla yaşadığı uzun süreli çekişmeler geçmişteki bu mücadelelerin yansımasıydı. Bizans karşısında aldığı mağlubiyetleri asla unutmayan Bohemund, Antakya'da yönetimi ele geçirmesiyle birlikte Bizans'a karşı nefretini açıkça ortaya koymak imkânına da kavuşmuştu. Ancak onun, Papa'dan da destek gören Bizans düşmanlığı 1108'de Devol Irmağı kıyısında imzaladığı anlaşmayla hüsrarla sonuçlanmış ve Bizans'ın üstünlüğünü kabule zorlanmıştı.

I. Aleksios'un Devol'de Bohemund'a kabul ettirdiği Bizans'ın Antakya üzerinde sağladığı yüksek metbu rolü, oğlu Ioannes tarafından 1137'de bir kere daha hatırlatılmasına karşın, Haçlılar tarafından hiçbir zaman fazla dikkate alınmamıştır. Antakya Haçlıları her fırsatta Bizans'a karşı tâbilik bağlarından sıyrılmak çabasından asla vazgeçmemişlerdir. Dedesi ve babası gibi Manuel de, asi tâbilerine karşı üstünlüğünü kabul ettirebilmek için askerî güce başvurmak zorunda kalmıştır.

Raymond de Poitiers'in 1149'da Nureddin ile yaptığı İnab Savaşı'ndan sonra dul kalan Constance, Renauld de Chatillion ile evlenmişti. Bu kişiye, Manuel tarafından Kilikya Ermenileri üzerine yapacağı sefere güneyden katılması karşılığında para teklif edilmişti. Renauld'un kendisinden istenileni yapmasına karşın vaad edilen parayı alamaması Manuel ile arasının açılmasına neden olmuştu. Renauld da bunun üzerine Bizans'a ait Kıbrıs'a bir sefer düzenleyerek korkunç yağma ve katliamlar yapmıştı (1156). Manuel kendisine karşı, tâbilik bağlarını bu kadar rahat bir şekilde üzerinden atabilen Antakya kontuna karşı 1159'da ordusuyla birlikte harekete geçerek, onu itaate zorlamıştı²⁷¹.

271 Kinnamos, s. 130-138; Niketas Khoniates, s. 74-75; Willermus Tyrensis, II, 275-281. Süryani Mikhael (s. 184) ise, Kudüs Kralı III. Baudouin, Antakya kontu ve patrikle birlikte, Manuel'in yanına geldiklerini yazmasına karşın Antakya kuşatmasından bahsetmez. Ona göre; Haçlılar, Manuel'i Ermeni Thoros ile barıştırdıktan sonra Müslüman toprakları üzerine yapılacak ortak bir sefer için

Her Őeye raęmen taraflar arasındaki iliŐkiler sadece dűŐmanlık ve nefret űzerine kurulu deęildi. Zaman zaman yapılan evlilikler sayesinde karŐılıklı iliŐkilerde bir iyileŐme ve dűzen saęlama gayreti de mevcuttu. Fakat űzellikle Kudűs Kralı III. Baudouin'ın űzerinde ısrarla durduęu ve bűyűk umutlar besledięi Manuel'in Antakya prensesi Maria, kendisinin de Bizans prensesi Theodora ile evlilięi sayesinde oluŐturulacak bir Bizans-Haęlı ittifakı hayalleri, dűŐmanlıkların daha aęır basması dolayısıyla geręekleŐme imkânı bulamamıŐtır.

Bizans'ın, II. Haęlı Seferi sırasında batılılara karŐı sergiledięi tutum, geęmiŐte yaŐananlara bir tepki olarak dűŐűnűlebi-leceęi gibi ileride yaŐanacak dűŐmanlıklara da ıŐık tutacaęı da dikkatlerden kaęmamalıdır. Haęlı-Bizans iliŐkilerindeki sergilenen olumsuz tablo Ortadoęu'daki Műslűmanların Haęlılarla yaptıęı műcadeleye oldukęa műspet bir Őekilde yansımıŐtır. Čűnkű I. Aleksios'un ęabalarıyla yeniden zirveye ęıkmıŐ olan Bizans askerî gűcűnűn olaylara Haęlılar lehine műdahalesi, Műslűmanları ęok daha gűç durumlara sokabilirdi. Aynı Őekilde, II. Haęlı Seferi ordularınının Anadolu'dan sorunsuz bir Őekilde geęmeleri, Zengilerin baskısı altında ezilen Haęlıların savunma pozisyonundan sıyrılarak yeniden taarruza geęmelerini saęlayabilirdi.

Burada, Bizans-Hağlı iliŐkilerindeki olumsuzluklar kadar, Anadolu Selęuklu Sultanları I. Kılığ Arslan ve oęlu I. Mesud'un Hağlılar karŐısında kazandıkları zaferlerin, Műslűmanlar lehine Ortadoęu'daki geliŐmelere sağladığı katkılar da unutulmamalıdır.

hazırlıklara baŐlamıŐlardı. Ancak İstanbul'da kendisine karŐı bir komplo hazırlandığı haberlerini alan Manuel'in geri dűnmesiyle sefer daha baŐlamadan sona ermiŐti. KrŐ., Cahen, s. 399-402; Runciman, II, 294-298; Mayer, s. 166-167; Richard, s. 177-178; Lilie, s. 176-183; Phillips, s.134-135; Magdalino, s. 67-71.

c) Dımaşk ve Kudüs

Ortadoğu'da Haçlı devletlerinin kurulmasıyla birlikte taraflar arasındaki mücadele özellikle iki şehir ve çevresinde yoğunlaşmıştı. Kuzey Suriye'deki Haleb, Antakya ve Urfa Haçlı kontluklarının başlıca hedefi haline gelirken, daha güneyde Dımaşk, Kudüs Krallığı ve Trablus Haçlı Kontluğu arasında sıkışıp kalmıştı. Kudüs Haçlılarının sürekli tekrarlanan saldırılarının hedefi olan Dımaşk şehrinin hâkimleri, onlara karşı kimi zaman silahlı mücadeleye girişerek sahip oldukları toprakları korumaya çalışırken kimi zaman da diğer Müslüman emîr ve hükümdarlara karşı bağımsızlıklarını muhafaza etmek amacıyla onlarla ittifak yapmaktan geri durmamışlardır. Bu yönüyle Dımaşk hâkimleri ile Kudüs Haçlıları arasındaki ilişkiler zaman içinde ilginç siyasî gelişmelere sahne olmuştur.

Şehir, Melik Dukak'ın 1104 senesindeki ölümünün sonrasında kısa süreli bir siyasî karmaşa geçirmişti. Ölen hükümdarın atabegi Tuğtekin, önce onun bir yaşındaki oğlu Tutuş adına hutbe okutmuştu. Ancak üç ay sonra Ba'a-lebek'de gözetim altında tutulan kardeşi Melik Ertaş'ı Dımaşk'a getirerek devletin başına geçirmişti. Ertaş, Tuğtekin'in yardımıyla başa geçmesine karşın, annesinin de etkisiyle Tuğtekin ve eşi Safvatü'l-mülk Hatun'a (üvey annesi) cephe almıştı. Onların, kendisini öldürerek yeniden Tutuş'u başa geçirmelerinden korkuyordu²⁷². Bu nedenle bir gece gizlice şehirden ayrılarak Ba'a-lebek tarafına yöneldi. Tuğtekin'in rakiplerinden Busra Valisi Aytekin el-Halebî de kuvvetleriyle birlikte ona katıldı. Birlikte Dımaşk'a bağlı Havran bölgesini yağmaladıktan sonra, Kudüs Kralı I. Baudouin'in yanına giderek Tuğtekin'e karşı yardım istediler. Dımaşk'ı zayıflatacak ve saldırmasına imkân tanıyacak her türlü teklife açık olan I. Baudouin, onları iyi karşılayarak destek sözü verdi. Fakat bir Fatimî ordusunun Filistin'e

272 İbn Kalânîsî, s. 234-235; İbn el-Esîr, X, 375-376; trk. trc. X, 304-305.

yaklaştığı haberinin gelmesi dolayısıyla ordusuyla Fatimîlerin üzerine gitmek zorunda kaldı.

Öte yandan Ertaş ve Aytekin'in Kudüs'e sığındıklarını öğrenen Tuğtekin de, Fatimî ordusuna yardımcı birlikler göndermişti. Fatimî ordusu, Kudüs kuvvetleriyle 27 Ağustos 1104 tarihinde daha önce iki kez karşı karşıya geldiği Remle'de²⁷³ bir kere daha karşılaştı. Çok şiddetli geçen ve her iki ordunun da ağır kayıplar verdiği savaş, Haçlıların galibiyetiyle neticelendi. Remle'deki bu mücadele, Fatimî-erin, Haçlıların eline geçen Filistin'i geri almak için düzenledikleri son büyük teşebbüs oldu.

I. Baudouin'in yanına sığınan Melik Ertaş ve Aytekin el-Halebî'nin, Remle'deki savaşa iştirak edip etmediklerine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kudüs kralının ani bir kararla onları desteklemekten vazgeçtiği düşünüldüğünde, aralarında bir anlaşmazlığın ortaya çıkmış olması ya da I. Baudouin'in, bu ittifaktan fazla bir şey elde edemeyeceğini düşünmüş olması muhtemeldir.

Tuğtekin'e karşı mücadele etmek konusundaki tek dayanaklarını kaybeden Ertaş ve Aytekin, umutsuzluk içinde Rahbe'ye çekildiler. Ertaş, bir süre sonra doğuya gitmek için hazırlandığı sırada öldü²⁷⁴. Onun, Kudüs Haçlılarıyla sonuçsuz kalan ittifak girişiminden en karlı çıkan kişi ise Atabeg Tuğtekin oldu. Ertaş'ın ardından Dımaşk'ta hutbeyi yeniden Tuuş adına okutmaya başlayan Tuğtekin, bu çocuğun çok geç-

273 I. Baudouin, Kudüs Krallığı'nın başına geçmesinden hemen sonra Eylül 1101'de el-Efdal tarafından üzerine gönderilen Mısır kuvvetlerini Remle'de mağlup etmişti. Ancak bir sonraki sene içinde aynı yerde tekrar karşılaşan taraflar arasındaki mücadelenin galibi bu kez Fatimîler olmuştu. Bkz., Stevenson, s. 44-46; Runciman, II, 60-65; Oldenbourg, s. 170-172; Holt, *Haçlı Devletleri*, s. 47.

274 İbn Kalânisî, s. 235; Urfalı Mateos, s. 219-220; İbn el-Esir, aynı yer; trk. trc. aynı yer. Remle savaşı için ayrıca bkz., Fulcherius Carnotensis, s. 125-128; Willermus Tyrensis, I, 464-466; el-Makrizî, *el-Münteka min ahhâri Mısır li-ibn Mü-yesser*, s. 75. Krş. Stevenson, s. 47-48; Runciman, II, 73-74; Sevim, s. 259-260; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 30-31.

meden ölmesi üzerine şehirde kendi hükümlarlığını ilan etti. Böylece Dımaşk Selçuklu Melikliği tarih sahnesinden çekilirken yerini Tuğtekin'in kurduğu Dımaşk Atabegliği'ne bıraktı (1105)²⁷⁵.

- Tuğtekin, Dımaşk'ta idareyi ele almasından sonra Haçlılara karşı mücadeleye devam etmiştir. Ancak zaferin sürekli olarak taraf değiştirdiği bu mücadelelerin dışında zaman zaman Haçlılarla ittifak yapmaktan çekinmemiştir. 1115 senesinde Porsuk'un komutasındaki Selçuklu ordusuna karşı Artukoğlu İlgazi ile birlikte Haçlılarla yaptığı ittifak ve sonuçlarından yukarıda bahsedildi. Bu olayın ardından Sultan Muhammed Tapar ile barışarak yerini sağlamlaştıran Tuğtekin, 1128 yılındaki ölümüne kadar İlgazi, Belek ve Aksungur el-Porsukî gibi emîrlerle birlikte Haçlılarla mücadeleye devam etmiştir.

Tuğtekin'in halefleri döneminde Dımaşk, içteki siyasî istikrarsızlık sebebiyle ciddi bir güç kaybına uğramıştır. Nitekim ölümünün akabinde idareyi ele alan oğlu Böri'nin hâkimiyeti sadece dört sene sürmüştür. 1131'de Haşîşîler tarafından yaralanan Böri, aldığı yaraların tesiriyle bir sene sonra vefat etmiştir²⁷⁶. Onun ölümünün ardından 1140 senesine kadar sırasıyla başa geçen oğulları Şemsülmülk İsmail ve Şıhabeddin Mahmud suikast sonucu, Cemaleddin Muhammed'in de ecebiyle ölümü, Dımaşk'taki karışıklıkları körüklemiştir.

Haçlılar da bu durumdan faydalanarak Dımaşk Atabekliğine bağlı şehir ve kasabalara saldırılarda bulunmuşlardı. Aynı dönem içinde Musul Atabegi İmâdeddin Zengi'nin bölgede

275 Sevim, s. 260; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 21-23; Sevim-Merçil, s. 416-417; Merçil, s. 92.

276 Böri iktidara geldikten hemen sonra Dımaşk'ta etkilerini arttırmış olan Haşîşîlere karşı bir takibat başlatmıştı. Bunun sonucunda birçok Haşîşî öldürülmüştü. Ancak Haşîşî, onun yaptıklarını unutmamışlar ve Mayıs 1131'de muhafız birliğine girmeyi başaran iki Haşîşî, Böri'yi hançerle ağır şekilde yaralamışlardı. Bkz. Lewis, *Haşîşîler*, s. 153; Alptekin, s. 96-97.

varlığını hissettirmesi, güney sınırlarındaki Kudüs Haçlılarının meydana getirdiği tehditle uğraşan Dımaşk için yeni bir endişe kaynağı olmuştu. Zira Haçlılara karşı mücadelenin tek bayrak altında yürütülmesinin gerekliliğine inanan İmâdeddin Zengi Haleb'in ardından gözlerini Dımaşk'a çevirmişti.

Onun şehri tazyik etmeye başlaması, Cemaleddin Muhammed'in oğlu Abak adına idareyi eline aldıktan sonra düzeni sağlamayı başaran Emîr Üner'i Haçlılarla anlaşmaya itmişti. Çünkü Üner, her ne şartta olursa olsun Dımaşk'ın Zengi'nin hâkimiyetine girmesini istemiyordu. Bu nedenle Haleb'de Melik Rıdvan'ın Antakya Haçlılarını kullanmak suretiyle oynadığı siyasî denge oyununun bir benzerini Kudüs Haçlı Krallığı sayesinde Zengi'ye karşı oynamaya karar vermişti.

Derhal Üsâme b. Münkız başkanlığında bir heyet tertip ederek Kudüs'e gönderdi. Heyet, Kral Foulque'ye, Zengi'nin ortaya çıkardığı tehdidin yalnızca kendisini etkilemeyeceği uyarısında da bulundu. Çünkü Haleb'in ardından Dımaşk'ın da Zengi'nin eline geçmesi, Suriye'deki Haçlı varlığının tehlikeye girmesi sonucunun ortaya çıkması kaçınılmazdı. Kral Foulque da bu gerçeklerin farkındaydı. Ayrıca Üner, yardıma geldikleri takdirde Haçlılara aylık 20.000 dinar haraç ve Banyas şehrini teklif etmişti. Taahhütlerini yerine getireceğinin garantisi olarak Kudüs'e rehineler yollayacaktı. Onun cazip teklifini müzakere eden Haçlılar askerî ve stratejik gereklilikleri de göz önünde bulundurarak Dımaşk'a yardıma gitmeye karar verdiler²⁷⁷.

Taberiye'de toplanan Kudüs birlikleri, beklenen rehinele-
rin gelmesinden hemen sonra Dımaşk'a doğru harekete geçtiler. Durumu haber alan İmâdeddin Zengi, önlerini kesmek için Havran'a geldi. Atabegin bu hamlesi, Haçlıların duraksamasına

277 İbn Kalânîsî, s. 426; İbn el-Esir, XI, 74; trk. trc. XI, 73; Willermus Tyrensis, II, 105-106; İbn el-Adim, II, 273-274.

neden oldu. Zira onunla bir meydan savaşı verecek güce sahip değillerdi. Taraflar bir süre hareketsiz şekilde kaldılar. Zengi'nin, karşısındakileri bir meydan savaşına zorlamak konusundaki çabaları sonuçsuz kaldı. Bir ay süren bekleyişin ardından Haçlıların hareketsizliğinden sıkılarak yeniden Dımaşk üzerine yürüdü ise de şehir önlerinde fazla kalamadı. Haçlıların tekrar harekete geçmeleri halinde iki ateş arasında kalmaktan çekiniyordu. Çevredeki bazı köy ve çiftlikleri yaktıktan sonra kuzeye doğru çekildi (Mayıs 1140).

Zengi'nin ayrılmasının akabinde rahat hareket etmek imkânına kavuşan Dımaşklılar ve Kudüs Haçlıları güçlerini birleştirerek ona ait Banyas üzerine yürüdüler. Şehrin Valisi İbrahim b. Turgut, Zengi'nin bölgede bulunduğu sırada Sûr üzerine akına çıkmıştı. Fakat dönüş yolunda Kudüs kralının çağrısına uyarak kuvvetleriyle birlikte Antakya'dan gelmekte olan Raymond de Poitiers ile karşılaşmış ve yapılan savaşta hayatını kaybetmişti²⁷⁸. Antakya birlikleri daha sonra Banyas önlerindeki Dımaşk ve Kudüs kuvvetlerine katılmışlar, kısa süre sonra Trablus Kontu II. Raymond'un gelişi müttefik ordusunu daha da güçlenmişlerdi.

Ancak her şeye rağmen Banyas'daki müdafiler kendilerini şiddetle savunmayı sürdürdüler. Haçlı ve Dımaşk kuvvetleri yoğun ok atışlarının yanı sıra ağır mancınıklarla şehri bombardıman ediyorlardı. Willermus Tyrensis²⁷⁹, müttefiklerin şehri almak için sarfettikleri gayreti *daha önce düşman olan Dımaşklıların ve Haçlıların ortak düşmana karşı birbirlerini savaşa teşvik etmelerini, aynı cesaret ve atılganlıkla surlara saldırmalarını tuhaf ve acayip bir manzara şeklinde tasvir etmektedir*. Bu arada Banyas'ın kuşatıldığını öğrenen İmâdeddin Zengi, saldırganların dikkatini başka yere çekmek ve ku-

278 İbn Kalânisi, s. 426; İbn el-Esir, aynı yer; trk. trc. aynı yer; İbn el-Adim, II, 274.

279 A History of Deeds Done Beyond the Sea, II, 108.

şatmayı kaldırmalarını temin için ordusuyla Ba'alebek'e geldi. Atabegin yeniden harekete geçmesi üzerine Emîr Üner ve Haçlılar Banyas'ı ele geçirmek konusundaki gayretlerini arttırdılar. Kendilerinden çok üstün kuvvetlere karşı savunmayı sürdüren Banyaslılar da, Zengi'den bekledikleri yardımın gecikmesi üzerine, Emîr Üner tarafından yapılan teklifi kabul ederek teslim oldular. Üner, aradaki anlaşmanın şartlarına uyarak şehri Haçlılara teslim etti. Zengi, Banyas'ı kaybetmenin acısını Dımaşk'ın çevresinde oturan ahaliden çıkarttı. Buraları baştan-başa yağmaladıktan sonra geri döndü²⁸⁰.

Emîr Üner, İmâdeddin Zengi'nin bütün Suriye'yi kendi tekelinde toplayan kudretine karşı koymayı Haçlılarla yaptığı anlaşma sayesinde başarmıştı. Öyle ki, bu uğurda Dımaşk çevresindeki en stratejik ve kilit noktalardan biri olan Banyas'ı Haçlılara terk etmeyi dahi göze alabilmişti. Ortak siyasî çıkarların bir araya getirdiği Dımaşk-Kudüs ittifakı, Üner'in Üsâme b. Münkız ile birlikte Foulque'yi Akka'da ziyaret etmesiyle daha da gelişti. Kudüs kralı, yapılan görüşmelerin ardından misfirlerini hediyelerin yanı sıra Taberiye kontunun emrindeki bir refakat birliğiyle uğurladı²⁸¹. Foulque'nin hediyelerinin arasında Avrupa'dan getirilen ve turna avından kullanılan bir şahin de bulunuyordu²⁸². Üner, daha sonra Kudüs'ü de ziyaret etti²⁸³. Üsâme b. Münkız bu ve sonrasındaki ziyaretlerinde Templier şövalyeleri ile kurduğu dostluk sayesinde

280 İbn Kalânisî, s. 426-427; İbn el-Esîr, X, 74-75; trk. trc. X, 73; Willermus Tyrensis, II, 110-112; İbn el-Adim, II, 274. Krş., Stevenson, s. 145-146; La Monte, s. 14; Runciman, II, 187; Ben-Ami, s. 84-85; Elisseeff, a.g.e., s. 369-371; Holt, *Haçlı Devletleri*, s. 68; Carole Hillenbrand, "Abominable acts: The Career of Zangi", *The Second Crusade, Scope and Consequences*, ed. Jonathan Phillips-Martin Hoch, Manchester 2001, s. 117-118; Nicholson "Latin States", s. 442-443; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 127-128; aynı mlf., *Zangi*, s. 61-62.

281 Üsâme b. Münkız, s. 185.

282 Üsâme b. Münkız, s. 251-252.

283 Üsâme b. Münkız, s. 187.

Mescid el-Aksa'da namaz kılmak ayrıcalığına sahip olmuştu²⁸⁴. Ancak edindiği dostluklara rağmen, Üsâme'nin Haçlılarla kurulan ittifaktan rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Emîr Üner'i övmek gayesiyle yazdığı bir şiirinde yer alan:

- *Hiçbir özrün temizleyemeyeceği bir günah işledik.*

Peki, neydi günahı kadınların ve çocukların

Biz, onları yaptıkları Rahmanı bile kızdıran

*Azgın Frenklerin insafına terk ettik*²⁸⁵,

şeklindeki mısralarıyla bunu dile getirmektedir. Üner'in Kudüs ziyaretinin diğer nedeni de Banyas Valisi Rainer de Bruss'un Dımaşk topraklarına karşı düzenlediği yağmaları şikâyet etmektir. Kral, onun şikâyetini haklı bularak zararın tazmin edilmesini istemiş ve Rainer'e haber göndererek bir daha Dımaşk topraklarına saldırmamasını emretmişti²⁸⁶.

1143 Kasım'ında Kral Foulque'un ve Ocak 1145'de İmâdeddin Zengi'nin ölümleri, Dımaşk için siyasî dengelerin değişmeye başlayacağını habercisiydi. Yeni gelişmelerin arefesinde Üner, her şartta Kudüs ile ittifakı sürdürmek amacındaydı. Zengi'nin ölümünün sonrasında onun tarafından ele geçirilmiş olan Ba'alebek'i geri aldığı gibi Hama ve Hıms'ı da yeniden Dımaşk'ın yüksek hâkimiyetini kabule zorladı. Bu şekilde kuzeydeki hâkimiyet sahasını genişleyen Dımaşk Atabegliği'nin güney sınırı da Kudüs Haçlılarıyla yapılan ittifak sayesinde güvence altındaydı ve her şey olumlu gibi görünüyordu. Ancak şehri çevreleyen huzur ortamı uzun süre devam etmeyecekti.

284 Üsâme b. Münkız, s. 182-183.

285 Üsâme b. Münkız, *Divanu Üsâme b. Münkız*, thk. Ahmed Bedevi-Hamid Abdülmecid, Kahire 1953, s. 147. Krş. İbrahim Ethem Polat, *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*, Ankara 2006, s. 189.

286 Üsâme b. Münkız, *Kitabü'l-İtibâr*, s. 103-104. Bu ziyaretin hangi tarihte yapıldığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Üsâme'nin eserinin mütercimi tarihi 1140 olarak verirken, Runciman (II, 188) 1140'lı yıllar, Alptekin (*Dımaşk Atabegliği*, s. 130) ise 1143 yılının hemen öncesi şeklinde tarih düşmüşlerdir.

Dımaşk'ın huzurunu kaçırان tehlike sınırlar dışından değil içeriden gelecekti. 1147 Mayıs'ının sonlarında Busra ve Salhad Valisi Altuntaş'ın kendisi aleyhine faaliyetlere giriştiği haberini alan Üner, Dımaşk birlikleriyle asi valinin üzerine yürüdü. Tek başına ona karşı duramayacağının farkında olan Altuntaş da maiyetiyle birlikte yardım istemek için Kudüs'e giderek uygun bir yerin verilmesi karşılığında, elindeki şehirleri onlara teslim etmeyi teklif etti²⁸⁷. Asi valinin önerisi Haçlılar için çok cazipti. Zira Dımaşk'ın anahtarı sayılabilecek bu iki kalenin ele geçirilmesi, onların bölgedeki pozisyonlarını güçlendirecekti. Ancak annesi Melisende ile birlikte ortak hükümdar olarak Kudüs'ü idare eden III. Baudouin Altuntaş'ın teklifi ve Dımaşk'ın dostluğu arasında kararsızlık içindeydi. Neticede, danışmanlarının etkisiyle Altuntaş'a yardım etmeye karar verdi. Harekete geçmeden önce Emîr Üner'e yazdığı bir mektupla kararını bildirdi. Üner, aradaki barışı korumak amacıyla krala, seferin iptal edildiği takdirde bütün masrafların kendisi tarafından karşılanacağını taahhüt etmesine rağmen çabaları sonuçsuz kaldı²⁸⁸.

Onun, Dımaşk'ın bağımsızlığını korumak için oluşturmaya çalıştığı kuvvetlerarası dengeler bozulmak üzereydi. Bu nedenle mecburen terazinin diğer kefesine yöneldi. Kısa süre önce kızını vererek akrabalık kurduğu Atabeg Nureddin Mahmud'u²⁸⁹ yardıma çağırdı. Mayıs 1147 tarihinde ordu-suyla güneye yönelen Nureddin Mahmud önce Busra ve ardından Salhad'ı ele geçirerek Dımaşklılara teslim etti. Bu sırada aynı hedefe doğru harekete geçmiş olan Haçlılar, Türk birlik-

287 İbn Kalânisî, s. 451; Willermus Tyrensis, s. 146-147.

288 Willermus Tyrensis, II, 147-149.

289 İmâdeddin Zengi'nin ölümünden sonra sahip olduğu topraklar iki büyük oğlu tarafından paylaşılmış ve bu paylaşımında büyük oğlu Seyfeddin Gazi Musul ve çevresini, Nureddin Mahmud ise Haleb ve buraya bağlı topraklara sahip olmuştu. Nureddin Mahmud, Haleb'in dışında babasının Suriye'yi tek bayrak altında birleştirme idealini de miras almıştı.

lerinin ok yağmuru ve susuzlukla boğuşarak güçlkle ilerleyebiliyorlardı. Busra civarına ulaştıklarında iş isten geçmişti. Yorgunluk ve susuzluktan yıprandıkları için savaşamayacak durumdaydılar. Dolayısıyla çaresizlik içinde geri dönüş yolunu tuttular. Ancak çekilmeleri kolay olmadı. Türk birlikleri tarafından tazyik edilen Haçlılar, bir hayli kayıp verdiler.

Emîr Üner, onların tamamıyla yok edilmesi durumunda terazinin ağırlığının bütünüyle Nureddin Mahmud'un tarafına kayacağıının farkındaydı. Bu ise Dımaşk için pek de arzu edilebilecek bir durum değildi. Dolayısıyla Nured-din'in ayrılmasının hemen ardından dönüş yolundaki Haçlılara haber göndererek yiyecek yardımı yapmayı teklif etti. Haçlıların bunu kabul etmemesine karşın gönderdiği kılavuzla, yolun bundan sonraki kısmını rahat ve kayıpsız geçmelerini sağladı. Bu arada Haçlılardan istediğini elde edemeyen asi Altuntaş affedilmek umuduyla Dımaşk'a geldi ise de gözlerine mil çekilerek ev hapsine gönderildi²⁹⁰.

Emîr Üner'in yaşanan olaylar sırasındaki gece ile gündüz kadar farklı davranışları, siyasetinin temel gayesini açıkça ortaya koymaktadır. Aslında sürdürdüğü siyaset, Haçlıların çıkarlarına da uygun düşmekteydi. Çünkü Zengiler Devleti için bir ideal haline gelen Suriye'nin tek bayrak altında birleştirilmesi düşüncesinin önündeki tek engel Dımaşk idi. Şehrin, Nureddin karşısında bağımsızlığını koruması Haçlıların menfaatine bir durumdu. Ancak bu gerçek ile Dımaşk'ı ele geçirdikleri takdirde kazanacakları stratejik ve psikolojik avantajlar arasında kararsız kalmışlardı. Anadolu'daki mücadelenin sonrasında verdikleri büyük kayıplara rağmen Suriye'ye ulaşmayı

290 İbn Kâlanîsî, s. 451-454; Willermus Tyrensis, II, 149-157. Krş., Stevenson, s. 157-158; Runciman, II, 198-200; Elisseff, s. 403-406; Ben-Ami, s. 96; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 135-136; M. Hoch, "The Price of Failure; The Second Crusade as a Turning-point in the History of the Latin East", *The Second Crusade, Scope and Consequences*, ed. J. Phillips-M. Hoch, Manchester 2001, s. 182.

başaran Fransız ve Alman orduları, onların içinde bulundukları bu ikilemi daha da keskinleştirecekti.

Özellikle Fransız Kralı VII. Louis'in askerî gücü, Suriye için hala hatırı sayılır bir kuvvetti. Bu nedenle Antakya Kontu Raymond de Poitiers şehrinde uzun süre misafir ettiği kralı, Haleb'e saldırmak için ikna etmeye çalıştı. Haleb'in ele geçirilmesi, Ortadoğu Haçlılarının karşısındaki en ciddi tehdit durumundaki Nureddin Mahmud'a büyük bir darbe vuracağı gibi, üstünlüğün yeniden ellerine geçmesini sağlayacaktı. Antakya kontunun dışında, artık sadece ismen Urfa Kontu unvanını taşıyan II. Joscelin de, Urfa'nın geri alınması hususunda kralın yardımını rica etmekteydi. Haçlıları Avrupa'dan harekete geçiren nedenler dikkate alındığında Fransa kralının, II. Joscelin'in ricasına olumlu yanıt vermesi son derece doğaldı. Fakat Kuzey Suriye'de herhangi bir mücadeleye katılmak konusunda isteksiz görünen VII. Louis, Kudüs Krallığı'ndan gelen davet üzerine ordusuyla birlikte güneye yöneldi. Daha sonra Akka'da, II. Haçlı Seferi'nin liderlerinin ve ağırlıkla Kudüs'e bağlı toprak sahiplerinin iştirak ettiği bir toplantıda Dimaşk üzerine gidilmesi kararlaştırıldı.

Haçlıların, bölgedeki en önemli Müslüman müttefiklerinin başkentine sahip olmak düşüncesi modern araştırmacılar arasında sıkça tartışılan bir karar olmuştur. Runci-man²⁹¹a göre bu *üzerinde konuşulamayacak kadar budalaca alınmış bir karar idi*. Meyer²⁹² Runciman'a paralel olarak alınan kararı *gülünç* olarak nitelerken, Oldenbourg²⁹³ ve Campbell²⁹⁴ hatayı Kudüs Krallığı'na bağlı toprak sahiplerinde aramaktadır. Stevenson²⁹⁵

291 *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 233.

292 *The Crusades*, s. 106.

293 *The Crusades*, s. 331-332.

294 *The Crusades*, s. 225.

295 *The Crusades in the East*, s. 159-160. Ayrıca bkz., Alptekin, *Dimaşk Atabegliği*, s. 137-138.

ise, aslında bunun çok fazla bir şey değiştirmeyeceğini, Haçlıların her halükarda Nuredin Mahmud ile karşı karşıya geleceklerini belirtmektedir. Richard²⁹⁶ ile Riley-Smith²⁹⁷, bu şehri ele geçirmenin çeşitli siyasî ve dinî nedenleri olduğu ve bir sene önceki Üner-Nureddin ittifakının, Haçlıları buna zorladığı düşüncesindedir. Ancak Dımaşk'ın her şeye rağmen bağımsızlığını korumak için Kudüs'e muhtaç olduğunu ve 1147'de gelişen olayların bütünüyle Kudüs Haçlılarının siyasî bir gafı olduğunu göz ardı etmektedirler. Aynı hatanın tekrarlanması durumunda, Üner ile Nureddin'i yakınlaştırması kaçınılmazdı.

Nitekim Haçlı ordularının hedefinin Dımaşk olduğunu öğrenen Üner, İmâdeddin Zengi'nin oğulları Nureddin Mahmud ve Musul Hâkimi Seyfeddin Gazi'den yardım istedi. Çağrısı derhal karşılık buldu. Musul ve Haleb kuvvetleri hazırlıklarını tamamlayarak güneye doğru harekete geçtiler. Bu arada Haçlı ordusu da Dımaşk önlerine gelerek şehrin güneyindeki meyve bahçelerinin bulunduğu sahada karargâh kurmuşlardı. Yardım gelmediği takdirde Dımaşk'ın Haçlıların eline geçmesi kaçınılmaz görünüyordu. Şehir halkı derin bir umutsuzluk içine düşmüştü. Ancak çok geçmeden Dımaşk'a bağlı kalelerden gönderilen yardımcı birliklerin gelişi Üner'e duruma hâkim olabilmek imkânını verdi. Sonrasındaki gelişmeler, bütünüyle onun siyasî denge oyununun çizdiği sınırlar dâhilinde gerçekleşecekti.

Diğer taraftan kuvvetleriyle birlikte Hıms'a ulaşan Seyfeddin Gazi ve Nureddin Mahmud, Üner'e haber göndererek, Haçlılar karşısında alınabilecek kötü bir neticeye karşı önlem olarak birliklerinin Dımaşk'a alınmasını istediler. Üner'e göre; Haçlıların mağlubiyeti halinde gelen birliklerin kendisine karşı harekete geçmeyeceğinin garantisi yoktu. Dolayısıyla İmâdeddin

296 *The Crusades c.1071-c.1291*, s. 166.

297 *A History of the Crusades*, s. 129.

Zengi'nin oğullarının isteklerini kabul etmeyi düşünmüyordu. Ancak gelen teklif ona, şehrin kurtuluşunu sağlayacak planını uygulamaya koymak için beklediği fırsatı vermişti. Daha önceden tanıdığı Doğulu Haçlılarının bazı liderlerine gizlice haber göndererek, Zengi'nin oğullarının yardıma geldiklerini ve şehri onlara teslim etmesi halinde başlarına gelecekleri hatırlattı²⁹⁸. Büyük miktarda paralarla desteklediği uyarısı beklenen etkiyi göstermekte gecikmedi²⁹⁹.

Bu sırada şehir ele geçirildiği takdirde kimin idaresine verileceği konusundaki tartışmalar sebebiyle Haçlılar arasındaki ilişkiler gerilmiş ve ayrılıklar ortaya çıkmıştı. Doğulular idarenin Kudüs'e bağlı olarak Beyrut Hâkimi Guy de Brisebarre'ye verileceğini umuyorlardı. Batılılar ise Thierry de Flandre'yi tercih etmekteydi³⁰⁰.

Kuşatmacılar arasındaki çekişmeler Üner ile Haçlı ordugâhındaki dostları arasındaki gizli pazarlıkların hızlanmasını kolaylaştırdı. Dımaşk naibi, bunlara Haçlı ordugâhının şehrin doğusundaki çorak araziye taşınmasını temin etmek kaydıyla büyük miktarda paralar önerdi³⁰¹. Yapılan teklifin cazibesine kapılan bu kişiler, yapılan bir toplantıda karargâhın değiştirilmesi hususundaki fikirlerini kabul ettirdiler.

Haçlıların şehrin güneyinde ilk karargâh kurdukları mevki su kaynakları bakımından yeterli olmasına karşın, sık meyve

298 İbn el-Esîr, XI, 130; trk. trc. XI, 120.

299 İbn el-Esîr, aynı yer; trk. trc. XI, 120-121; Willermus Tyrensis, II, 191. Abu'l-Farac (II, 385), Üner'in Kudüs Kralı III. Baudouin'e altın suyuna batırılmış 100.000, Taberiye kontuna ise 50.000 sahte dinar gönderdiğini yazmaktadır.

300 Runciman, II, 215.

301 *Anonim Süryani Vekayinamesi* (s.298-299)'ne göre; III. Baudouin, batılıların Dımaşk'ı ele geçirmeleri halinde kendi pozisyonunun tehlikeye düşeceği endişesiyle gizlice Üner'e haber göndererek, onları uzaklaştırdığı takdirde kendisine bunun karşılığında ne vereceğini sormuştu. Üner de, krala 100.000 dinar teklif ederek Haçlıları, yerleşmek için pek de müsait olmayan şehrin doğusuna gitmeye ikna etmesini istemişti. Süryani Mikhael (s. 140) ise, sadece Üner'in, Krala haber gönderdiğini yazmıştır.

ağaçları sebebiyle müdafilerin yaptığı çıkışlarda onlara gizlenme imkânı tanıyor ve Haçlılara ciddi anlamda rahatsızlık veriyordu. Fakat tavsiye edilen yeni karargâh yeri susuz bir sahaydı ve şehrin savunmasının en güçlü kısmına karşılık gelmekteydi.

Nitekim yeni karargâhın dezavantajları hemen kendisini hissettirdi. Haçlılar kısa sürede su ve erzak sıkıntısı çekmeye başladılar. Türk birliklerinin kuzeyden yaklaşmakta olduğu da biliniyordu. Bu şartlar altında kuşatmayı sürdürmenin hiçbir anlamı yoktu. Neticede henüz beşinci gününde bulunan kuşatmayı kaldırarak Kudüs'e doğru geri çekilmeye başladılar (28 Temmuz 1148). Dımaşk birliklerinin vur-kaç saldırıları altında gerçekleşen ricat sonunda Haçlılar güçlkle Kudüs'e dönebildiler. Avrupalı hükümdarlar, Dımaşk'taki başarısızlığın yanı sıra Doğulu Haçlıların Müslümanlarla yakın münasebetlerine bizzat şahit oldukları için, buradaki ikametlerinin anlamsız kaldığı düşüncesiyle bir süre sonra bölgeden ayrıldılar³⁰².

Batıdan gelen *misafirlerin* geri dönüşünün sonrasında bölgedeki Müslümanlar ve Haçlılar yeniden eski rutin meselelerine döndüler. Üner, İmâdeddin Zengi'nin oğullarıyla iyi ilişkiler ve akrabalık kurmuş olmasına karşın hala Dımaşk'ın bağımsızlığı konusunda endişeleri vardı. Bu çekinceleri onu

302 İbn Kalânisi, s. 462-464; İbn el-Esir, XI, 130-131; trk. trc. XI, 120-121; aynı mlf., *el-Tarih el-bahir fi'l-tarihi'l-Atabekiyye*, thk. A. Ahmet Tuleymat, Kahire t.y. s. 88-89; Willermus Tyrensis, II, 190-196; Süryani Mikhael, aynı yer; *Anonim Süryani Vekayinamesi*, aynı yer; Abu'l-Farac, aynı yer; Ebu'l-Kasım Şehabeddin Abdurrahman el-Makdisî (Ebü Şâme), *Kitabül-ravzateyn fi ahbârî'l-devleteyn*, I, thk. İbrahim el-Zeybek, Beyrut 1997, s. 184-195. Krş., Stevenson, s. 159-164; Runciman, II, 233-238; Oldenbourg, s. 327-334; Mayer, s. 105-109; Richard, s. 164-169; Elisseff, s. 418-423; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 44-45; aynı mlf., *Haçlı Devletleri*, s. 71-73; Ben-Ami, s. 97-98; Hillenbrand, *The Crusades*, s. 116-117; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 112-115; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 534; Riley-Smith, s. 129-130; Berry, a.g.m., s. 505-512; Campbell, s. 224-228; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 138-142; Madden, s. 218-221; Jones-Ereira, s. 89-95; Hindley, s. 80-85; Altan, s. 106-113.

yeniden Haçlılarla yakınlaştırdı. 1147 ve 1148'deki olaylar bir anlamda hiç yaşanmamış kabul edilerek taraflar arasında Mayıs 1149'da yeni bir anlaşma yapıldı. Böylece Dımaşk yeniden Kudüs ile bağlarını güçlendirirken, onların haraçgüzarı olmayı da kabul etmiş oldu.

Siyasî çıkarlar bir kez daha *cihad* düşüncesinin önüne geçmişti. Fakat karşı taraf için de durum bundan farklı değildi. Trablus Kontu II. Raymond, fiyasko ile sonuçlanan Dımaşk kuşatmasına çok özel bir nedenden ötürü katılmamıştı. Çünkü batıdan gelenler arasında büyük dedesi Raymond St. Gilles'in resmî eşinden doğan oğlu Alfonso-Jourdain de bulunmaktaydı. Raymond St. Gilles'in Trablus kuşatması sırasında doğan bu zatın bölgeye gelişi, Haçlılar arasında babasına ait eski güzel anıların canlanmasına neden olmuştu³⁰³. Onun ailesiyle birlikte sefere katılması, Raymond St. Gilles'in gayri meşru oğlu Bertrand tarafından torunu olan II. Raymond'u endişelendirmişti. Çünkü II. Raymond, Alfonso Jourdain'in asil evlat olarak Trablus üzerinde hak iddia etmesi durumunda buna karşı duramayacağını biliyordu.

Akka'da karaya çıktıktan sonra Kudüs'e doğru yola koyulan Alfonso Jourdain'in Kayseriyye'de aniden büyük sancılar içinde ölümü, zehirlendiği şüphelerini ortaya çıkarmış ve doğal olarak şüpheli bakışlar II. Raymond'un üzerinde toplanmıştı³⁰⁴. Ancak iddiaların ispatlanması çok zordu. Yine de, böyle bir suçlama ile karşı karşıya kalan Trablus kontu, aleyhine iddiaların devam edebileceği endişesiyle Dımaşk kuşatmasına katılmamıştı. Kuşatmanın sonrasında yaşananlar, onun endişelerinde hiç de haksız olmadığını ispatlamıştı. Haçlıların deniz yoluyla Avrupa'ya dönüşleri sırasında Alfonso Jourdain'in gayri meşru oğlu Bertrand, adamlarıyla Trablus Haçlı

303 Willermus Tyrensis, II, 181.

304 Willermus Tyrensis, II, 182.

Kontuğu'nun sınırları içinde yer alan stratejik Arima (Ureyima) Kalesi'ni ele geçirmiş ve Trablus tahtı üzerindeki haklarını yüksek sesle dile getirmeye başlamıştı.

II. Raymond'un, onu ele geçirmek üzere Arima'ya düzenlediği sefer sonuçsuz kaldı. Ancak bir şekilde bu problemin çözülmesi gerekiyordu. Meselenin halli için Kudüs Krallığına ya da Papa'ya müracaat edemezdi. Trablus kontu da geride kalan tek seçeneğe başvurarak Nureddin Mahmud'dan yardım istedi. Atabeg, ağabeyi Seyfeddin Gazi'den gelen 1.000 kişilik takviye birliği ile Emîr Üner'i yanına alarak Arima üzerine yürüdü. Bertrand'ın teslim teklifini red etmesi üzerine Türk birlikleri kaleye saldırdılar. Lağımcıların açtığı tüneller sayesinde surlarının yıkılmasıyla kale ele geçirildi. Annesiyle birlikte esir edilen Bertrand, Haleb'de hapse atıldı. Arima ise tamamen tahrip edildikten sonra II. Raymond'a bırakıldı³⁰⁵. Arima olayı, II. Haçlı Seferi'nin Anadolu'dan Dımaşk'a uzanan serüveni içinde Bizans-Müslüman-Haçlı üçgeninde yaşanan siyasî çıkar ilişkilerinin son perdesi ve bütün seferin kısa bir özeti idi.

Emîr Üner'in, Dımaşk'ın siyasî çıkarları doğrultusunda tesis ettiği barış ortamı 1149 yazının sonlarındaki ölümüyle bozuldu. Onun uzun süre naib sıfatıyla adına devleti idare ettiği Atabeg Abak, şehirde çıkan isyanları bastırarak yönetimi tek başına ele aldı. Dımaşk'daki karışıklıklar Atabeg Nureddin Mahmud'un gözünden kaçmamıştı. Haçlıların, buraya bağlı Havran arazisine yaptıkları küçük bir akını bahane

305 İbn Kalânisî, s. 466-467; İbn el-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 131-132; trk. trc. XI, 121-122; aynı mlf., *el-Tarih el-bahir*, s. 90; İbn el-Adim, II, 292; Ebû Şâme, I, 195-196. Willermus Tyrensis (II, 280), Bertrand'ın 12 sene süren uzun süren bir hapis hayatından sonra Nureddin tarafından serbest bırakıldığını yazmıştır. Krş., Stevenson, s. 164; Runciman, II, 238-239; Oldenbourg, s. 325; Holt, *Haçlı Devletleri*, s. 74; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 141-142; Altan, s. 117-118; Küçük-sipahioğlu, s. 144-145.

ederek güneye yöneldi. Yürüyüşü sırasında Abak'a gönderdiği mektubunda *endişe etmemesini, zira hedefinin Kudüs Haçlıları olduğunu* bildiriyor ve kendisine katılmasını istiyordu³⁰⁶. Nureddin Mahmud çok yönlü düşünerek harekete geçmişti. Çünkü Abak'ın, teklifi kabul etmesi durumunda Haçlılarla arasındaki ittifakı bozmuş olacak, diğer seçenekte ise Müslümanlara karşı Haçlılarla işbirliği içine girmiş durumuna düşecek ve kendisine Dımaşk'a saldırmak için beklediği fırsatı verecekti³⁰⁷.

Abak her şeye rağmen bağımsızlığını korumak düşüncesiyle ikinci yolu tercih etti. Kudüs Kralı III. Baudouin'den kendisine yardıma gelmesini ricasında bulundu. Kudüs birlikleri hemen harekete geçerek Banyas yakınlarına ulaştılar. Onların varlığından cesaret alan Abak, Nureddin'in gönderdiği ikinci mektubuna *meselenin kılıç yoluyla halledileceği ve gelip şehri kuşatmayı denemesi gerektiği* şeklinde çok sert bir karşılık verdi³⁰⁸. Aldığı cevap karşısında öfkelenen Nureddin Mahmud, Dımaşk önlerine gelerek şehri kuşattı ise de şiddetli yağmurlar sebebiyle başarılı olamadı. Fakat onun varlığı, müttefiği Haçlıların çok yakında bulunmalarına rağmen Abak'ı korku içinde bırakmaya yetmişti. Nureddin'in şehir içinde taraftarlarının olduğunu biliyordu. Bu nedenle barış isteğinde bulundu. Hava şartları ve Haçlıların varlığını göz önünde bulunduran Haleb Atabegi de, Abak'ın teklifini kabul etti. Onun, kendisini metbu olarak tanıması şartıyla bir anlaşma imzaladı. Abak'ın, Haleb ordugâhına gelerek Nureddin ile görüşmesinden sonra Haleb birlikleri 14 Mayıs 1150 günü Dımaşk önlerinden ayrıldı³⁰⁹.

306 İbn Kalânisi, s. 478.

307 Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 148.

308 İbn Kalânisi, s. 479-480; Ebû Şâme, I, 241.

309 İbn Kalânisi, s. 480; Abu'l-Farac, II, 389; Ebû Şâme, I, 239-241. Krş., Elisseff, s. 446-448.

Nureddin Mahmud'a tâbi olmakla birlikte, Abak istediğini elde etmişti. Dımaşk hala elindeydi ve Haçlılarla ittifakı devam ediyordu. Durumun farkında olan Nureddin Mahmud da, dönüşünün hemen ardından hata yaptığının farkına varmıştı. Çünkü çok daha fazlasını elde edebilecek iken yüzeysel bir bağlılık anlaşmasıyla yetinmişti. Bu düşüncelerin tesiriyle Mayıs 1151 tarihinde yeniden güneye harekete geçti. Dımaşk birlikleriyle yapılan mevzi çarpışmaların ardından Haleb ordusu, şehrin Haçlılarla bağlantısını kesmek için şehrin güney tarafında karargâh kurdu. Abak bir kere daha Kudüs birliklerini yardımda çağırdı. Dımaşk'ı saran Haleb ordusu küçük çaplı çarpışmalara rağmen genel taarruzu erteliyordu. Zira Nureddin Mahmud, sulh yoluyla şehri almak düşüncesindeydi. Ancak III. Baudouin'in kumandasındaki Kudüs birliklerinin yaklaştığı haberi üzerine şehrin batı tarafındaki Zebandanî'ye çekildi. Haziran ayı içinde Dımaşk önlerine ulaşan Haçlılar şehir yakınlarında bir yerde karargâh kurdular. Abak, Dımaşk reisiyle birlikte III. Baudouin'i ziyarete giderken, Haçlı askerlerine şehre girip rahatça alışveriş izni verildi. Daha sonra Busra üzerine yaptıkları ortak harekât Nureddin'in kuvvetlerinin yakında bulunması dolayısıyla herhangi bir netice alınmadan sonlandırıldı³¹⁰. III. Baudouin'in ayrılmasından ardından Nureddin Temmuz ayı içinde yeniden Dımaşk önlerine geldi. Abak'ın, Kudüs birliklerini şehrin içine alması halkı gücendirmişti. Yapılan bütün çağrılara rağmen ahali-den hiç kimse Nureddin'e karşı savaşmak istemiyordu. Onların tutumu Abak'ı yeniden Nureddin ile anlaşmaya zorladı. Haleb atabegi bu defa tâbilik-metbuluk şartlarının daha açık ve kesin olmasını istiyordu. Bu sebeple istediği zaman şehre girmek ve Dımaşk ordusuna emri altında olmasını şart koştu. Yardımına gelen Haçlılar daha yeni geri döndükleri için Abak,

310 İbn Kalânîsî, s. 485-488; Abu'l-Farac, II, 390-391.

onun şartlarına direnebilecek durumda değildi. Tekrar harekete geçmelerine kadar şehir Nureddin'in eline geçebilirdi. Böylece yeniden Atabeg'e tâbi olmak zorunda kalan Abak, aynı yıl içinde Haleb'i ziyaret etti³¹¹.

Yapılan son anlaşma Abak'ın hareket alanını iyice daraltmıştı. Dımaşk'ın uzun süreden beri Zengilere karşı korumayı başardığı bağımsızlığı artık son dönemlerini yaşıyordu. Nureddin Mahmud, babasının aksine takip ettiği ılımlı politika sayesinde şehir içinde dahi kendisine taraftar kazanmayı başarmıştı. Buna karşılık Abak'ın çevresindekilerin sayısı günden güne azalmaktaydı. Haçlılarla yaptığı ittifak ve son yaşananlar şehir ahalisini kızdırmıştı. Oluşan tepkiler nedeniyle şüpheli bir tabiata bürünen Abak'ın içine düştüğü durum Nureddin için yeni avantajları da beraberinde getirmişti. Haleb Atabegi, Abak'a gönderdiği mektuplarla, onun şüphelerini körükleyerek etrafındakilerle arasını açmaya başlamıştı³¹².

Artık siyasî gelişmelere hâkim olmakta zorlanan Dımaşk hâkimine bir darbe de müttefiki Haçlılardan geldi. III. Baudouin uzun süren bir kuşatmanın sonrasında 1153'de Fatimîlerin elindeki Askalan'ı ele geçirmiş ve böylece Dımaşk güneyden Haçlılar, kuzeyden ise Nureddin tarafından bütünüyle çembere alınmıştı. Abak aradaki anlaşmaya rağmen, Haçlılara tam anlamıyla güvenmiyordu. Yine de aradaki anlaşmayı yenilemek için acele ederek, III. Baudouin'e yüklü bir miktar haraç ödemeyi teklif etti³¹³. Fakat parayı tahsil için Dımaşk'a gelen Haçlıların, şehrin hâkimi gibi davranmaları ve efendilerinin iznini almaksızın şehirdeki Hristiyan esirleri serbest bırakmaları³¹⁴ ahali için bardağı taşıran son damla oldu.

311 İbn Kalânîsî, s. 489-491.

312 İbn el-Esir, *el-Kâmil*, XI, 197-198; trk. trc. XI, 170; İbn el-Adim, II, 304; Abu'l-Farac, II, 393.

313 İbn el-Adim, aynı yer.

314 İbn el-Esir, *el-Kâmil*, XI, 197; trk. trc. XI, 169.

Nureddin Mahmud, muhtemelen şehirdeki taraftarları vasıtasıyla gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Mart 1154 tarihinde Esedüddin Şirkuh kumandasındaki öncülerini Dımaşk üzerine gönderdi. Kendisi de Nisan ayının ortalarında Haleb ordusuyla, ona katıldı. Atabegin, Necmed-din Eyyub liderliğinde örgütlenmiş olan Dımaşk'daki taraftarları şehre karşı girişilecek taarruzu kolaylaştırmak için gerekli zemini hazırlamışlardı. Bunlar kısa süren çarpışmaların sonrasında doğu kapısını Haleb birliklerine açtılar. 25 Nisan 1154 günü Dımaşk'a giren Nureddin Mahmud karşısında iç kaleye çekilen Abak kısa süre sonra teslim oldu ve şehir tamamıyla Zengilerin hâkimiyetine girdi³¹⁵.

Kudüs Haçlı Krallığı ile kurulan ittifak sayesinde Zengilere karşı bağımsızlığını korumayı başaran Dımaşk'ın zaptı, Haçlı seferleri tarihindeki önemli kırılma noktalarından biridir. İmâdeddin Zengi'nin başlatmış olduğu Suriye'nin tek bir bayrak altında birleştirilmesi projesi, oğlu Nureddin Mahmud tarafından neticelendirilmiştir. Dımaşk'ın uzun süreli muhalefedinin geciktirdiği bu birleşme bölgedeki Haçlıların kaderini de belli etmiştir. Böylelikle Haçlıların politik ya da askerî yollarla Suriye'nin içlerine nüfuz edebilme şansları tamamıyla ortadan kalkmıştır.

Diğer taraftan Suriye'de tamamıyla köşeye sıkışmış olan Haçlılar için Askalan'ın kısa süre önce ele geçirilmiş olması, bölgede bundan sonra takip edecekleri hareket tarzı konusunda bir takım açılımları da beraberinde getirmiştir. Öncelikle Mısır

315 İbn Kalânisi, s. 503-505; İbn el-Esir, *el-Kâmil*, XI, 197-199; trk. trc. XI, 169-171; aynı mlf., *el-Tarih el-bahir*, s. 106-108; Willermus Tyrensis, II, 224-225; İbn el-Adim, II, 304-305; Abu'l-Farac, aynı yer; Ebû Şâme, I, 301-308. Krş., Stevenson, s. 171-173; Runciman, II, 284-286; Oldenbourg, s. 47-348; Mayer, s. 116; Richard, s. 174; Elisseeff, s. 481-493; Holt, *Haçlı Devletleri*, s. 76-77; Ben-Ami, s. 103-106; Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 158-160; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyubî ve Devri*, İstanbul 2000, s. 28-29.

ile aralarındaki son büyük engel ortadan kalkmıştır. Çünkü Fatimîlerin içinde bulunduğu kaos, onlara burada Suriye'ye nispeten daha fazla başarı ihtimali olduğunu düşündürmekteydi. Dolayısıyla Dımaşk'ın Nureddin tarafından fethini izleyen dönemde Haçlılar arasındaki gelişmelere bakıldığında Mısır üzerine bir saldırı düşüncesinin giderek daha fazla taraftar bulduğu görülmektedir. Nil Nehri'nin suladığı zengin tarım sahaları, deniz kıyısında olmanın getirdiği ticarî ve stratejik avantajlar, burasını Haçlılar için öncelikli hedef haline getirecektir. Hatta Mısır'ın, sonraki dönemlerde Müslümanlar tarafından fethedilen Kudüs'e tercih edilmesi Haçlıların hedef ve amaçları konusundaki en büyük ikilemi gözler önüne serecektir.

d) Mısır İçin Yapılan Mücadeleler

Şii Fatimîlerin yönetimindeki Mısır, Haçlılar bölgeye geldiği sırada Vezir el-Efdal'in güçlü idaresinde kaybedilen Suriye topraklarını Selçuklulardan geri almanın planlarını yapmaktaydı. Ancak bu bağlamda Haçlılarla ortak hareket etme ümitleri muhataplarının Temmuz 1099'da Kudüs'ü zaptetmesiyle başarısızlığa uğramıştı. Sonrasında Fatimîler, Kudüs Haçlı Krallığı'na karşı bir dizi askerî harekâtta bulunmuşlarsa da seferlerden bir netice alınamamıştı. Son olarak 1104 senesinde Haçlıların üzerine gönderilen ordunun Remle'de mağlup edilmesiyle Fatimîler, Filistin'i geri almak konusundaki bütün ümitlerini yitirmişlerdi.

Haçlılar karşısında aldığı başarısız sonuçlara rağmen Mısır'da güçlü bir otoriteye sahip olan el-Efdal'in Aralık 1121 tarihinde Kahire'de öldürülmesiyle birlikte makamını ele geçirmek isteyenler arasında kanlı iç çatışmalar baş göstermişti. Mücadeleler bütün şiddetiyle devam ederken Suriye-Filistin sahil şeridinde Fatimîlerin elinde bulunan şehirler kendi

kaderlerine terkedilmiş ve birbiri ardına Haçlılar tarafından ele geçirilmişlerdi. 1153'de Askalan'ın fethi, Kudüs Haçlıları ile Mısır arasındaki son engeli de ortadan kaldırmıştı.

* Ortamın bir askerî harekât için uygun olduğunu düşünen Kudüs Kralı III. Baudouin, 1161 yılında kardeşi Yafa Kontu Amaury komutasındaki Kudüs ordusunu Mısır üzerine göndermişti. Ancak Fatimîler 160.000 dinar yıllık vergi vermek şartıyla Haçlı ordusunun hareketini önlemeyi başarmışlardı³¹⁶. Kudüs Haçlılarının uyarı niteliğindeki bu saldırısı Mısır'da çok fazla şey değiştirmemiş, onların geri dönüşünün hemen ardından aralarındaki mücadelelere kaldıkları yerden devam etmişlerdi.

1163 yılının başlarında Yukarı Mısır'ın en önemli şehri olan Kus'da valilik görevini yürüten Şaver Kahire'yi ve vezaret makamını ele geçirdi ise de bu çok uzun sürmedi. Ağustos-Eylül 1163 tarihinde Saray Baş Hâcibi Dırgam'ın liderliğinde ona karşı başlatılan isyan sonrasında makamını ve Mısır'ı terk etmek zorunda kaldı. Ancak son derece hırslı bir kişiliğe sahip olan Şaver'in, Fatimî vezirliğinden kolay kolay vazgeçmeye niyeti yoktu. Bu nedenle Mısır'dan ayrıldıktan hemen sonra Dımaşk'a giderek Atabek Nureddin Mahmud'dan yardım istedi³¹⁷.

Onun makamına yerleşen Dırgam ise kısa süre sonra Mısır üzerine yönelen yeni bir Haçlı saldırısını karşılamak zorunda kaldı. Amaury bu kez Kudüs kralı sıfatıyla 1161'de yapılan anlaşmanın şartlarının yerine getirilmediği bahanesiyle Mısır üzerine yürüyerek Kahire'nin kuzeyindeki Bilbis şehrini kuşattı. Ama Fatimîler, Mısır'ın doğal savunma avantajlarından da faydalanarak Haçlı ordusunun ileri harekâtını durdurmayı

316 Willermus Tyrensis, II, 302n. Krş., Runciman, II, 306; Şeşen, a.g.e., s. 30.

317 İbn el-Esir, XI, 290-291; trk. trc. XI, 237-238; Bahâeddin b. Şeddâd, *el-Nevâdirü'l-Sultâniyye fî'l-mehâsini'l-Yûsufiyye*, thk. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1994, s. 36; el-Bundari, *Sena'l-Barki'l-Şâmî*, thk. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004, s. 11; Ebû Şâme, I, 406-407 el-Makrizî, *İttiâz el-hunefâ*, III, 264.

başardılar. Dirgam, Nil Nehri üzerindeki bentlerin kapaklarından birkaç tanesini açarak Haçlıların geçeceği yolları sular altında bıraktı. Bu şartlar altında ilerleme imkânı bulamayan Kral Amaury, Kudüs'e geri döndü³¹⁸.

Haçlılar Mısır'a saldırdığı sırada Şaver, Dımaşk'da Nureddin'i Mısır üzerine bir sefer yapmak için iknaya çalışıyordu. Nureddin Mahmud, Mısır üzerine yürümek hususundaki bütün endişelerine rağmen, Haçlıların buraya karşı duydukları ilgiden rahatsızdı. Suriye'de köşeye sıkıştırdığı rakiplerinin, burayı ele geçirerek güçlenmelerini ve yeni bir hareket sahası kazanmalarını istemiyordu. Bununla birlikte Mısır'a yapılacak bir seferin neler getireceği konusundaki belirsizlik onun, Şaver'e vereceği cevabı sürekli olarak ertelemesine neden olmaktaydı. Bu bekleyişin bir başka nedeni de Şaver'den Mısır konusunda daha fazla imtiyazlar elde etmek arzusuuydu³¹⁹. Nitekim sefere çıkmak için ikna olduğunda, Şaver'den oldukça geniş tavizler koparmayı başarmıştı. Buna göre; Mısır'a giden askerlere iktalar verilecek ve sonrasında geri kalan gelirin 1/3'i ona ait olacaktı. Ayrıca Şirkuh askerleriyle birlikte Mısır'da kalarak kendisinden gelecek direktiflere göre hareket edecekti³²⁰. Anlaşma şartlarına dâhil edilen son madde çok önemliydi ve Nureddin Mahmud bir anlamda Fatimîleri kendisine bağlı bir devlet konumuna düşürmüş oluyordu.

Gerekli hazırlıkların yapılmasının ardından Şirkuh beraberinde Şaver ve yeğeni Selahaddin olduğu halde Nisan 1164 tarihinde harekete geçti. Şaver'in, Şirkuh'un emrindeki güçlü bir birliğin refakatinde Mısır'a döndüğünü haber alan Dirgam hemen Kudüs Kralı Amaury'e başvurdu. Ona, ağabeyi III. Baudouin zamanında kararlaştırılmış yıllık verginin tekrar

318 Willermus Tyrensis, II, 302-303.

319 Şeşen, s. 31.

320 İbn el-Esir, XI, 298; trk. trc. XI, 243; İbn el-Adim, II, 316.

verileceğini taahhüt ederek yardıma gelmesini rica etti³²¹. Fakat bunun için çok geç kalmıştı. Mısır'a giren Şirkuh'un ordusu, Bilbis yakınlarında Dirgam'ın kardeşi tarafından komuta edilen Fatimî kuvvetlerini mağlup ederek başkent Kahire'ye yöneldi. Kısa süren çarpışmanın neticesinde şehir Suriye birliklerinin eline geçti ve Dirgam öldürüldü (Mayıs 1164).

Şaver'in mâkamına iadesinin ardından sıra Dımaşk'da verilen sözlerin yerine getirilmesine gelmişti. Ancak Şaver'in böyle bir niyetinin olmadığı çok geçmeden anlaşıldı. *Dolaptaki fare, sinedeki yılan*³²² gibi davranan vezir, Nureddin ile yaptığı anlaşmanın geçersiz olduğunu ilan ederek, Şirkuh'dan Mısır'ı terk etmesini istedi. Onun bu davranışında öfkelenen Şirkuh, Kahire'den ayrılarak Bilbis'i işgal etti. Şaver derhal Kudüs kralına haber göndererek yardıma gelmesini istedi. Elçilik heyetiyle birlikte gönderilen para ve malzemelerle ordusunu techiz eden Amaury süratle Mısır topraklarına girdi. Avrupa'dan hac etmek üzere gelen bir kafile de Kudüs ordusuna katılmıştı. Şaver'in kuvvetleriyle birleşen Haçlılar Şirkuh'u Bilbis'te kuşattı. Şiddetli çarpışmaların yaşandığı mücadele üç ay boyunca devam etti. Şirkuh'un birlikleri kendilerinden üstün düşmana karşı başarılı bir müdafaa savaşı vermelerine karşın, dirençlerinin sınırlarını zorlamaya başlamışlardı. Bu sırada Suriye'den gelen haberler teslimi düşünmeye başlamış olan Şirkuh'u kurtardı.

Atabeg Nureddin Mahmud, Şirkuh Mısır'a yürümeden biraz önce Trablus Haçlı Kontluğu'nun topraklarına yaptığı bir akın sırasında Hısnü'l-Ekrad yakınlarında Trablus, Antakya, Bizans ve Ermenilerden müteşekkil birleşik bir ordunun pususuna düşerek mağlup edilmişti. Sonrasında Hıms'a çekilen Atabek, mağlubiyetin intikamını almak için hazırlıklara

321 Willermus Tyrensis, II, 304-305.

322 Willermus Tyrensis, II, 305.

başlamıştı. Kısa süre içinde asker ve ikmal konusundaki ihtiyaçlarını temin ettikten sonra Haçlı topraklarına girmiş ve Şirkuh'un Bilbis'te kuşatıldığı dönemde Harim önlerinde karşı karşıya geldiği birleşik Bizans-Haçlı ordusunu ağır bir mağlubiyete uğratmıştı. Büyük kayıplar veren müttefik güçlerden alınan esirler arasında Antakya Kontu III. Bohemund, Trablus Kontu III. Raymond ile Bizans birliklerinin komutanı Koloman da bulunmaktaydı³²³.

Mağlubiyet haberi Bilbis'i kuşatmakta olan Kral Amaury'e ulaşınca Suriye'de bozulan işleri yeniden düzene koymak için geri dönmeye karar verdi. Çünkü öncelikle elindekileri koruması gerekiyordu. Ama Şirkuh'u arkasında bırakmak istemediği için ona bir anlaşma teklifinde bulundu. Henüz Suriye'deki gelişmelerden haberi olmayan Şirkuh oldukça yıpranan adamlarının durumunu dikkate alarak, Amaury'nin teklifine olumlu yanıt verdi. Taraflar, Şaver'in Şirkuh'a 30.000 dinar savaş tazminatı vermesi, Suriye birlikleri ile Haçlıların Mısır'ı aynı anda terk etmek şartları üzerinde anlaştılar. Sonrasında her iki ordu Mısır'dan ayrıldı (Ekim 1164)³²⁴.

Şirkuh ve Amaury'in, Mısır için yaptıkları ilk mücadele tamamıyla Şaver'in menfaatleri doğrultusunda gelişip ve sonuçlanmıştı. Kurnaz vezir, Nureddin ile Haçlılar arasında ikili oynamak suretiyle yerini sağlamlaştırmıştı. Diğer taraftan Şirkuh

323 Stevenson, s. 188-189; Runciman, II, 308; Oldenbourg, s. 363-364; Elisseeff, s. 590-595; Küçüksipahioğlu, s. 163-167.

324 İbn el-Esir, XI, 298-301; trk. trc. XI, 243-245; aynı mlf., *el-Tarih el-bahir*, s. 120-122; Willermus Tyrensis, II, 302-305; Bundari, s. 11-12; İbn Şeddâd, a.g.e., s. 36-37; Süryani Mikhael, s. 197; İbn el-Adim, II, 316-317; Abu'l-Farac, II, 401-402; Ebu Şâme, I, 408-414; el-Makrizî, *İttiâz el-hunefâ*, III, 268-278. Krş., Stevenson, s. 187-188; Runciman, II, 307-308; Oldenbourg, s. 362-363; Stanley Lane-Poole, *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*, Beyrut 1964, s. 80-85; Mayer, s. 120-121; Richard, s. 183-184; Elisseeff, s. 579-589; Marshall W. Baldwin, "The Latin States under Baldwin III and Amalric I, 1143-1174", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K.M. Setton, Madison 1969, s. 550-551; Campbell, s. 239-240; Şeşen, s. 31-34; Hindley, s. 90.

ve Haçlılar, Mısır'da bulundukları kısa sürede eyaletin zenginliklerini olduğu kadar, siyasî zafiyetini yakından görmek fırsatını elde etmişler ve burasının kısa süre sonra taraflar arasındaki mücadeleden merkeze oturacağını farkına varmışlardı. Dolayısıyla dönüşlerinin hemen ardından, Mısır için yapılacak ikinci mücadelenin hazırlıklarına başlamışlardı.

Özellikle Êsedüddin Şirkuh, Şaver'in ihanetini unutamıyordu. Ona duyduğu nefret sebebiyle Suriye'ye dönüşünün hemen ardından yaptıklarının intikamını almak için hazırlıklara girişti. Öncelikle Mısır'da, kendisini destekleyen muhaliflerle irtibat kurdu. Nureddin Mahmud ile yaptığı konuşmalarda Mısır'a yeni bir sefer yapmak hususundaki görüşlerini sürekli olarak yineledi. Neticede Atabeg, bu en gözde emîrinin ısrarları karşısında, ona gerekli müsaade ile birlikte sefer hazırlıklarında kullanılmak üzere 200.000 dinar verdi ³²⁵.

Diğer tarafta Şaver, Şirkuh'un Mısır hakkındaki düşüncelerinden haberdardı. Onun harekete geçmek üzere hazırlıklara başladığını öğrenince, Haçlılarla anlaşmakta acele etti. Fatimîler ile Haçlılar arasında yapılan bu anlaşmanın haberi, Nureddin ve Şirkuh'a ulaşınca sefer hazırlıklarını hızlandırdılar. Nihayetinde Şirkuh, Ocak 1167 tarihinde 2.000 kişilik seçkin bir süvari kuvvetinin başında harekete geçerek süratle Mısır topraklarına girdi. Onun buradaki varlığı, Haçlıların da olaya müdahale etmesine neden oldu. Kral Amaury yapılan anlaşmaya dayanarak Şaver'den çağrı beklemeden ordusuyla birlikte Mısır üzerine yürüdü.

Şirkuh'un ortaya çıkardığı tehdit nedeniyle zaten güç anlar yaşamakta olan Şaver, Haçlıların da Mısır'a girmesiyle büyük bir endişeye kapıldı. Yaptığı ittifaka rağmen

325 İbn el-Esîr, XI, 324; trk. trc. XI, 263; Willermus Tyrensis, II, 313-314; İbn el-A-dim, II, 322; Süryanî Mikhael, s. 201; Abu'l-Farac, II, 403.

onlara tam olarak güvenmese de, Şirkuh'un karşısında tutunabilmesini sağlayacak tek gücün yine Haçlılar olduğunun farkındaydı.

Dolayısıyla Kudüs kralının niyetini öğrenmek için Haçlı ordugâhına gitmeye karar verdi ve bu ziyaretini sırasında yapılan görüşmelerin ardından yeni bir anlaşma üzerinde mutabakata varıldı. Ancak Amaury bu kez alacağı yıllık 200.000 dinar vergiyi garanti altına almak için ödenecek meblağın Fatimî halifesinin hazinesinden karşılanmasını ve anlaşmanın onun tarafından onaylanmasını istiyordu. Kayseriyye Hâkimi Hugue, şartları tasdik ettirmek üzere Kahire'ye halifelik sarayına gönderildi. Şaver'in refakatindeki Haçlı heyeti, Fatimî halifesinden anlaşmayla ilgili gerekli yeminleri aldıktan sonra, halifelik sarayının ihtişamından gözleri kamaşmış bir halde geriye döndüler³²⁶.

Anlaşma ile ilgili prosedürlerin yerine getirilmesinin sonrasında birleşik Fatimî-Haçlı ordusu, Kahire'de Hugue d'İbelin ve Şaver'in oğlu Kasım komutasında kuvvetli bir garnizon bırakarak önlerinden güneye doğru çekilmekte olan Şirkuh'un kuvvetlerini takibe başladılar. Onun peşinden Nil'in batı sahiline geçtiler. Taraflar arasındaki uzun süreli kovalamacanın doğusundaki el-Babeyn denilen yerde sona erdi. Şirkuh, burada müttefiklerle savaşmaya karar vermekle birlikte onların sayı gücü karşısında tereddütler yaşamaya başlamıştı. Diğer tarafta da, müttefikinin askerî gücüne güvenemeyen Kral Amaury aynı ikilemi yaşamaktaydı. Bu kısa tereddüt devresinin

326 Willermus Tyrensis, II, 319-321. Willermus ayrıca, eserinde halifelik sarayında geçen ilginç bir diyalogu aktarmaktadır. Buna göre; taraflar anlaşma şartlarında mutabık kaldıktan ve gerekli yeminler edildikten sonra Hugue'un, batılı adetlerine göre halifenin elini sıkmak istemesi orada bulunanlar tarafından hayret ve dehşetle karşılanmıştı. Zira halifenin bir Hristiyanın elini sıkması alışılmış bir şey değildi. Ancak sonunda halife, biraz da karşısındakini küçümseten bir tavırla eldivenini çıkararak Haçlı elçisinin istediğini yapmaya razı olmuştu.

ardından mücadeleye karar veren liderler ordularına karşılıklı olarak saf tutturdular.

18 Mart 1167 günü başlayan savaşın öncesinde Şirkuh, rakiplerini mağlup etmek için farklı bir plan hazırlamıştı. Buna göre, kendisi her zamanki gibi ordusunun merkezinde değil, sağ kanatta yer almıştı. Ordusunun ağırlıklarıyla birlikte merkezde bıraktığı yeğeni Selahaddin'e, düşmanın ilk saldırısından sonra düzenli bir şekilde geri çekilmesini emretmişti. Savaş başladığında Selahaddin, plan gereğince, Şirkuh'un orada olduğunu düşünerek merkeze saldıran Kral Amaury'nin önünden geri çekilmeye başladığında Kral da yanındaki süvarilerle onun peşine düşmüştü. Gelişmeleri takip eden Şirkuh, sağ kanattaki askerlerle Fatimî-Haçlı ordusunun geride kalan birliklerine saldırarak bunları ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Selahaddin'in peşinden giden Amury bir süre sonra geri döndüğünde arkada bıraktıklarının Şirkuh tarafından paramparça edildiğini görmüş ve savaş meydanında ne yapacağını bilemez bir halde kalmıştı. Selahaddin'in de geriye dönüp amcasıyla birlikte saldırıya geçmesi karşısında tutunmanın anlamsız kaldığını görerek çekilme emri vermesi müttefiklerin mağlubiyetini kesinleştirmişti³²⁷.

Savaşın ardından mağluplar Kahire'ye kaçarken, İskenderiye üzerine yürüyen Şirkuh, buradaki taraftarlarının yardımıyla şehre kolayca hâkim oldu. Ticarî ve stratejik açıdan Mısır'ın en önemli şehirlerinden birinin rakiplerinin eline geçmesi müttefikleri yeniden harekete geçirdi. Fatimî-Haçlı ordusunun üzerine geldiğini öğrenen Şirkuh, ilk sefer sırasında Bilbis'de olduğu gibi duvarların arkasına kapanarak savunmada kalmayı tercih etmedi. Selahaddin'i bir miktar kuvvetle

327 İbn el-Esir, *el-Kâmil*, XI, 324-326; trk. trc. XI, 264-265; aynı mlf. *el-Tarih el-bahir*, s. 133; Willermus Tyrensis, II, 331-334; İbn Şeddâd, s. 38; Süryani Mikhael, s. 201-202; İbn el-Adim, II, 323; Abu'l-Farac, II, 403-404; Ebû Şâme, II, 12-13; el-Makrizî, *İttiâz el-hunefâ*, III, 283-284.

İskenderiye’de bırakarak, Yukarı Mısır’a gitmek üzere şehir-
den ayrıldı. Müttefik kuvvetlerinin İskenderiye kuşatması sı-
rasında çok şiddetli çarpışmalar yaşandı. Selahaddin sayı az-
lığına ve erzak sıkıntısına rağmen şehirdeki taraftarlarının da
yardımıyla savunmayı büyük bir gayretle sürdürüyordu. An-
cak buna uzun süre devam edemeyeceğinin de farkındaydı.
Amcasına haberciler yollayarak yardıma gelmesini istedi. Bu
çağrıyı alan Şirkuh birlikleriyle hemen kuzeye yöneldi.

Şirkuh İskenderiye’ye yetişmeden, ilk Mısır seferinde ol-
duğu gibi Haçlı ordugâhına Suriye’den ulaşan kötü haberler
durumun değişmesini sağladı. Atabeg Nureddin Mahmud, Şir-
kuh’u ikinci kez Mısır’a yolladıktan sonra onun harekâtını ko-
laylaştırmak için Temmuz 1167’de Trablus Haçlı Kontluğu top-
raklarına girmiş ve Arima, Halbe gibi kaleleri ele geçirmişti.
Bu gelişmeleri öğrenen Amaury için bir kere daha Şirkuh ile
anlaşmaktan başka bir çözüm yolu kalmamıştı. İki taraf, İs-
kenderiye’nin Şaver’e teslim edilmesi, buna karşılık Fatimî
vezirinin Şirkuh’a 50.000, Haçlılara 30.000 altın harp taz-
minatı ödemesi ve eski anlaşmada olduğu gibi aynı anda Mı-
sır’dan ayrılmak üzere anlaştılar. Ayrıca harp esirleri karşı-
lıklı olarak iade edilecek ve Haçlılar, İskenderiye’deki yaralı
Müslüman askerlerin deniz yoluyla Suriye’ye nakledilmesine
yardımcı olacaklardı. Şaver, İskenderiye’deki Şirkuh taraftar-
larını cezalandırmayacaktı. Anlaşmanın imzalanmasıyla bir-
likte Şirkuh ve Haçlılar Ağustos 1167’de Mısır’dan ayrıldılar³²⁸.

328 İbn el-Esir, *el-Kâmil*, XI, 326-329; trk. trc. XI, 265-266; aynı mlf., *el-Tarih el-ba-
hir*, s. 133-134; Süryani Mikhael, s. 202; İbn Şeddâd, s. 37-38; İbn el-Adim, II,
324; Bundarî, s. 21-22; Abu’l-Farac, II, 404-405; Ebû Şâme, II, 14; el-Makrizî,
İttiâz el-hunefâ, III, 285-286. Willermus Tyrensis (II, 339-343) taraflar arasında
yapılan barış için ilk teklifin Şirkuh’dan geldiğini yazmıştır. Krş. Stevenson, s.
193-194; Runciman, II, 311-313; Oldenbourg, s. 365-366; Lane-Poole, a.g.e., s.
85-90; Mayer, s. 121-122; Richard, s. 185-186; Elisseeff, s. 602-613; Campbell, s.
240; Şeşen, s. 34-38; Marshall, a.g.m., s. 552-554; Madden, s. 68-69; Hindley, s.
90-91.

Bu arada Haçlılar, Mısır'dan ayrılmadan önce Şaver ile özel bir anlaşma yaparak Kahire'de bir askerî kuvvet bulundurmaya hakkına sahip olmuşlardı. Balian d'İbelin'in komutasında bırakılan askerî garnizonun dışında Şaver, Haçlılara 100.000 altın vermeyi kabul etmişti³²⁹.

1167 senesinde Mısır'da yaşanan gelişmeler, olayların Şaver'in iradesi dışında bir gidişat kazandığına işaret etmektedir. Gerek Haçlılar ve gerekse Nureddin Mahmud için zengin Mısır toprakları yekdiğerine kaybedilmeyecek kadar değerliydi. Bu nedenle Haçlılar, Şirkuh'un ikinci harekâtında Şaver'in çağrısına gerek duymadan Mısır'a girmişlerdi. Sefer dönüşünde onunla yaptıkları anlaşma sayesinde Kahire'de bir askerî kuvvet bırakarak rakiplerine karşı avantaj kazanmışlardı. Bu garnizonun varlığı, Mısırlıları tamamıyla Şaver'in aleyhine çevirmiş, oğlu el-Kâmil dahi Haçlılara duyduğu kızgınlık sebebiyle Atabeg Nureddin Mahmud ile yazışmaya başlamıştı.

Haçlılar kendileri için hayati öneme sahip Mısır toprakları için Şirkuh'un yeni hamlesini beklemeye niyetli görünmüyorlardı. Kahire'de Şaver'e karşı başlatılan bir isyan hareketi sırasında şehirdeki Haçlı garnizonunun el altından asileri desteklemesi de bunu açık şekilde ortaya koymuştu. Ancak isyan başarısız olunca işler bütünüyle Haçlıların aleyhine dönmüş ve Şaver, Haçlı garnizonunu şehirden çıkardığı gibi daha önce yapılan anlaşmanın geçersiz olduğunu ilan etmişti. Onun yeniden Nureddin Mahmud ile yakınlaşması ihtimali Kral Amaury'nin göze alabileceği bir risk değildi.

Batıdan yeni gelmiş olan Nevers kontunun askerleri ve Hospitalier şövalyeleriyle takviye edilen Kudüs ordusu 1168 yılı Ekim'inde Mısır topraklarına girdi. Şaver'in barışın yeniden

329 İbn el-Esir, *el-Kâmil*, XI, 327; trk. trc. XI, 265; el-Makrizî, *İttiâz el-hunefâ*, III, 287. Krş., Runciman, II, 313-314; Oldenbourg, s. 367-368; Lane-Poole, s. 91; Şeşen, s. 38.

tesisi için acele ve endişeyle gönderdiği elçiyi geri çeviren Haçlıların ilk hedefi Bilbis şehri oldu. Fatimî vezirinin oğullarından birinin idaresinde direnen şehir, 4 Kasım 1168'de Haçlıların eline geçti. Bunun ardından I. Haçlı Seferi sırasında Antakya, Maarratü'l-numan ve Kudüs'te gerçekleşen katliamlar bir kere daha tekrar etti. Kurbanlar arasında Haçlılara yardımcı olmaya hazır Hristiyan Kiptlar da bulunuyordu.

Diğer tarafta, Akdeniz'deki küçük bir Haçlı donanması da Nil'e girebilmek için Dimyat'ı zorluyordu. Bunlar, kara birliklerinden geri kalmayarak sivil halka karşı katliamlara giriştiler. İşgalcilerin davranışları, bütün Mısır'da onlara karşı mücadele etmek kararlılık ve azmini ortaya çıkardı. İbn el-Esîr³³⁰ *Haçlılar, Bilbis'de halka iyi davranmış olsalardı, hiç şüphesiz Mısır ve Kahire'yi ele geçirirlerdi*, cümlesiyle durumu açık şekilde özetlemiştir. Runciman³³¹, katliamın suçunu batıdan yeni gelen Nevers kontunun adamlarına ve Hospitalier şövalyelerinde aramaktadır. Yapılanların sorumlusu kim olursa olsun, Haçlılar için bundan sonra durumu düzeltmek çok zordu.

Bizzat Fatimî Halifesi el-Azıd, Nureddin Mahmud'a gönderdiği mektuplarında, ondan ısrarla yardıma gelmesini rica etmekteydi. Durumun vehametini anlatmak üzere eşlerinin saçlarından birer parça keserek mektupların içine koymuş ve *bunlar sarayımdaki kadınların saçlarıdır. Kendilerini, Haçlıların elinden kurtarman için senden yardım istiyorlar* demişti³³². Gidişatın bütünüyle aleyhine seyrettiğini gören Şaver ise Kahire önlerine kadar gelen Haçlılarla anlaşma zemini aramaktaydı. Yapılan müzakerelerin sonucunda 1.000.000 altın karşılığında anlaşma sağlandıysa da, sürekli savaşlar

330 *el-Kâmil fi'l-tarih*, XI, 336; trk. trc. XI, 273.

331 *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 318.

332 İbn el-Esîr, *el-Kâmil*, aynı yer; trk. trc. aynı yer.

nedeniyle zayıf düşmüş Mısır halkından bu parayı toplamak mümkün olmadı.

Kahire önlerindeki müzakere ve mücadeleler sürerken, Aralık 1168'de Şirkuh, Nureddin Mahmud'un emriyle 7.000 süvariden oluşan seçkin bir birliğin başında Dımaşk'dan Mısır'a hareket etti. Bu sırada Haçlılar arasında Kahire'ye karşı yapılacak saldırı konusunda görüş ayrılıkları yaşanmaya başlamıştı. Amaury'nin en güvendiği danışmanı Miles de Plancy, ona şehri sulh yoluyla almayı ve böylelikle yapılabilecek yağma hareketlerinden korumayı teklif ederken diğer soylular şehrin kılıç zoruyla alınması yolundaki görüşlerinde ısrar ediyorlardı³³³. Tartışmalar devam ederken, Şirkuh'un Dımaşk'tan harekete geçtiği haberinin gelmesi üzerine Haçlılar kuşatmayı kaldırarak Bilbis'e çekildiler. Amaury, Şirkuh'un kuvvetlerini Sina Çölü'nden çıktıktan hemen sonra karşılamak istiyordu. Ancak Şirkuh yönünü değiştirip, Haçlı ordusunun güneyinden dolanarak Kahire'ye ulaştı. Suriye birlikleri 8 Ocak 1169 günü şehre girdiklerinde Haçlılar için yapabilecekleri bir şey kalmamıştı.

Kral Amaury, birliklerine Küdüs'e dönüş emrini verdi³³⁴. Şirkuh'un güç ve otoritesi önceki iki sefere nispeten her türlü şüpheden uzaktı. Mısır için yapılan mücadelenin baş aktörlerinden Şaver 10 gün sonra tutuklandı ve halifenin emriyle idam edildi. Onun yerini alan Şirkuh'un da iki ay sonra ölümü üzerine bu makama yeğeni Selahaddin getirildi.

333 Willermus Tyrensis, II, 354-356.

334 İbn el-Esir, XI, 335-341; trk. trc. XI, 272-276; Willermus Tyrensis, II, 353-356; İbn Şeddâd, s. 38-41; Bundarî, s. 23-24; Süryani Mikhael, s. 206-208; İbn el-Adim, II, 326-327; Abu'l-Farac, II, 406-408; Ebû Şâme, II, 46-63; el-Makrizî, *İttiâz el-hunefâ*, III, 287-302. Krş. Stevenson, s. 193-194; Runciman, II, 317-320; Oldenbourg, s. 368-370; Lane-Poole, s. 93-97; Mayer, s. 122-124; Richard, s. 187-188; Elisseff, s. 623-642; Campbell, s. 241; Şeşen, s. 38-42; Marshall, s. 555-556; Madden, s. 69-70; Hindley, s. 91-92.

Haçlılar, Şaver ile yaptıkları ittifak sayesinde müdahil oldukları Mısır meselesinde başlangıçta sahip oldukları avantajlara karşın, Suriye'deki zayıflıkları ve özellikle üçüncü sefer sırasında yaptıkları katliamlar sebebiyle başarılı olamamışlardır. Mısır konusundaki hamlelerini 20-25 sene öncesinde yapmış olsalardı, muhtemelen amaçlarına ulaşırlardı. Ancak Suriye'nin tek bir gücün idaresi altında birleştiği sırada giriştikleri bu harekâtlardan sonuç alamamışlardır. Çünkü Mısır'a yaptıkları seferlerde ellerindeki askerî gücün önemli bir bölümünü kullanmak zorunda kalan Haçlılar mecburen Suriye ve Filistin'deki pozisyonları zayıflatıyorlardı. Bunun getirdiği olumsuzluklar özellikle ilk iki seferde açık bir şekilde kendisini hissettirmişti.

Kral Amaury'nin, Neverslilere söz geçirememesi sonucu yaşananlar ise komşularının adet, gelenek-görenek, siyasî tavır ve tutumlarına aşına olan Doğulu Haçlılar ile batıdan gelen ırkdaşları arasındaki farklılıkları açık şekilde ortaya koymuştur. Bu sonraki dönemlerde Ortadoğuda yaşanacak Müslüman-Haçlı mücadelelerinde, Doğulu Haçlıların en büyük dezavantajlarından biri olacaktır.

Mısır'ın Nureddin Mahmud b. Zengi'ye kaybedilmesi ve Suriye ile tek bayrak altında birleşmesi Kudüs Haçlı Krallığı'nın geleceğinin pek de parlak olmadığını gösteriyordu. Durumun farkında olan Amaury, Bizans donanmasının yardımıyla 1169 sonbaharında Dimyat üzerine yeni bir teşebbüste bulundu ise de müttefikleriyle aralarındaki koordinasyon eksikliği sebebiyle herhangi bir başarı elde edemedi geri dönmek zorunda kaldı³³⁵. Bazı kaynaklar, Haçlıların Dimyatlılardan aldıkları para sebebiyle kuşatmada fazla ısrarcı olmadıklarını belirtmişlerdir³³⁶.

335 Bkz. Runciman, II, 321-324; Lane-Poole, s. 103-105; Elisseeff, s. 645-650; Şeşen, s. 46-48; Marshall, s. 557; Madden, s. 70-71.

336 Kinnamos, s. 200; Süryani Mikhael, s. 210.

Suriye ile Mısır'ın birleşmesi Selahaddin'in, Nureddin Mahmud'dan gelen direktifler doğrultusunda 10 Eylül 1171'de Mısır'da okunmakta olan Şii hutbesini, Abbasî halifelerinin adına çevirmesiyle resmiyet kazandı. Bu tarih aynı zamanda Fatimîler Devleti'nin sonuna işaret ediyordu.

e) Selahaddin, III. Raymond ve Kudüs Haçlı Krallığı'nın Sonu

Mısır'ı ele geçirmek için yapılan mücadelelerin Nureddin Mahmud'un lehine sonuçlanması özellikle Kudüs Krallığı'nın etrafındaki çemberin daha da daralması anlamına geliyordu. Haçlılar bundan sonra sadece Suriye tarafından değil, Mısır yönünden gelen saldırıları da karşılamak zorunda kalacaklardı. Üstelik Suriye ve Mısır'ın tek bir hükümdarın emrinde hareket edeceği düşünüldüğünde gelecekteki gelişmelerin onlar için pek de hayırlı olmayacağı aşikârdı. Çünkü mevcut güçleriyle bunu engellemeleri olasılık dâhilinde görünmüyordu.

Haçlılar adına kendisini hissettirmeye başlayan olumsuzluklar onların bazı gerçekleri daha açık bir şekilde görmelelerini sağlamış ve Bizans'a karşı duyulan nefret hisleri yerini ortak bir paydada birleşebilme çabalarına bırakmıştı. Bu amaçla Kral Amaury 1171 yılında refakatindeki soylularla birlikte İstanbul'a gelerek bizzat İmparator Manuel'i ziyaret etti³³⁷. Mısır üzerine yapılacak ortak bir seferin görüşüldüğü bu toplantıda yaşananlar her iki taraf için de memnurluk vericiydi. Fakat Amaury'nin 1174 senesindeki ölümüyle başlattığı girişimler sonuçsuz kaldı. Yerine henüz 13 yaşında ve cüzzam hastalığından muzdarip oğlu IV. Baudouin geçti. Bu çocuğun krallığı dönemi, Haçlılar arasında yeniden başlayacak iktidar çekişmelerine sahne olacaktı.

337 Willermus Tyrensis, II, 377-383; Kinnamos, s. 200; Süryani Mikhael, s. 220.

Müslümanlar tarafında ise aksine iddiaların varlığına karşı³³⁸ kurulan birlik devam ediyordu. Ancak Nureddin Mahmud'un, Amaury ile aynı sene içinde ölümü, Müslümanlar arasındaki birliğin kısa süreli bir sarsıntı geçirmesine sebebiyet verdi. Bu sırada meydana gelen siyasî karışıklıklar geçmişte olduğu gibi bir grubun diğerine karşı Haçlılara yakınlaşması rutininin yeniden tekerrür etmesi sonucunu doğuracaktı. Bununla birlikte Haçlılar arasındaki ayrılıklar, Müslümanlarla kıyas kabul etmeyecek kadar derindi. Problemlere çözüm getirebilecek kudretli bir liderden yoksun oluşları, onların en büyük sıkıntı olarak görünürken, karşı tarafta Mısır Valisi Selahaddin Eyyubî'nin yıldızı parlamaya başlamıştı.

Amaury'nin ölümünden sonra krallık konseyi oğlu IV. Baudouin'e taç giydirdi. Bu küçük ve hasta çocuğun adına devlet işlerini babasının en yakın arkadaşı Miles de Plancy üstlendi. Ancak krallığın diğer asilleri tarafından sevilmeyen Miles, çok geçmeden yerini çocuk kralın yakın akrabalarından Trablus Kontu III. Raymond'a bırakmak zorunda kaldı. Raymond kısa süre öncesine kadar Haleb'de esaret hayatı yaşamakta iken Nureddin'in ölümünün ardından oğlu el-Melik el-Salih adına işleri idare eden Hâcib Gümüştekin tarafından, Selahaddin'e karşı destek bulmak düşüncesi çerçevesinde fidyeye ve yardım şartıyla serbest bırakılmıştı. Esaretten dönen III. Raymond, kısa süre önce ölmüş olan Taberiye

338 İbn el-Esir, *el-Kâmil*, XI, 371-373, 392-394; trk. trc. XI, 299-300, 315-316; aynı mlf., *el-Tarih el-bahir*, s. 158-159. Müellif, Nureddin Mahmud ile Selahaddin arasında gizli bir çekişme yaşandığını, metbuunun kendisini azletmesinden korkan Selahaddin'in Haçlılar üzerine 1171 ve 1173 yıllarında yapılan seferler sırasında çeşitli bahanelerle onunla buluşmaktan çekindiğini yazmaktadır. Yine İbn el-Esir'e göre; Nureddin ölüm tarihi olan 1174 senesinde bütün bunların hesabını sormak için Mısır'a sefer düzenlemek gayesiyle Dimaşk'a gelmişti. Ancak burada İbn el-Esir'in Selahaddin'e karşı muhalif tutumunu ve Zengilere karşı sempatisi olduğu da unutulmamalıdır. Ramazan Şeşen (s. 52-53), o dönemde yaşanan çeşitli olaylardan yola çıkarak ikilinin arasında böyle bir şeyin olmadığını belirtmektedir.

kontunun dul eşiyle evlendiği için sahip olduğu Trablus Haçlı Kontluğu'nun haricinde Kudüs Krallığı'nın da en büyük toprak sahiplerinden biri durumuna gelmişti. Onun naiblik görevine getirilmesinde Krallık Ordusu Başkomutanı Onfroi de Toron, Baudouin ve Balian d'İbelin kardeşler ile Renauld de Sidon'un önemli katkıları olmuştu³³⁹. Sahip olduğu güçlü dostlarına karşın düşmanları da fazlaydı. Ama şimdilik sessiz kalmayı tercih etmişlerdi.

III. Raymond'un naibliğinin ilk dönemleri içte ve dışta sorsuz atlatıldı. Çünkü Müslümanlar arasında Nured-din'in ölümünün sonrasında, onun mirası üzerinde hâkimiyet kavgaları yaşanmaya başlamıştı. Haleb ve Dımaşk şehirleri arasında yeniden ortaya çıkan genenekselle siyasî rekabette Halebliler, Nureddin'in veliahtı el-Melik el-Salih'i şehirlerine getirerek bir adım öne geçmişlerdi. Dımaşklılar ise, buna Mısır'daki Selahaddin'i Suriye'ye davet ederek karşılık vermişlerdi. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra bu şehre gelen Selahaddin, el-Melik el-Salih adına harekete geçtiğini duyurmasına karşın Haleblilerden ve onların yardımına gelen Musul Zengileri'nden beklediği karşılığı alamamıştı. Taraflar arasında oluşan gerginlik yerini uzun süre devam edecek bir silahlı mücadeleye bırakacaktı.

Selahaddin 1174 senesinin son günlerinde Haleb önlerine gelerek şehri kuşattı. el-Melik el-Salih adına devlet işlerini yöneten Hâcib Gümüştekin derhal Haşîşîlerden ve Haçlılardan yardım istedi. Onun çağrısı üzerine Haşîşîler, kuşatma kuvvetlerinin ordugâhına girerek Selahaddin'e karşı başarısız bir

339 Willermus Tyrensis, II, 400-401. Krş., Runciman, II, 338; Marshall W. Baldwin, *Raymond III. of Tripolis and the Fall of Jerusalem 1140-1187*, Princeton 1936, s. 25-27; aynı mlf., "The Decline and Fall of Jerusalem, 1174-1189", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K.M. Setton, Madison 1969, s. 592-593; Bernard Hamilton, *The Leper King and his Heirs*, Cambridge 2000, 88-89; Küçükşipahioğlu, s. 175-176.

suikast girişiminde bulundular. Yara almadan kurtulan Selahaddin, kuşatmayı sürdürmekte kararlıydı. Ancak Halebliler bu kez de III. Raymond'a başvurdular. Daha önce onu serbest bırakarak yaptıkları iyiliği hatırlatıp, karşılığında şimdi kendilerine yardıma gelmesini ve Selahaddin'in elindeki yerlere saldırmasını istediler. Onun, Zengiler için olduğu kadar ileride Haçlılar için oluşturacağı tehdidi göz önünde bulunduran Trablus kontu, Haleblilerin çağrısına karşılık vererek Hıms üzerine yürüdü. Selahaddin, III. Raymond'un Hıms şehrine saldırdığı haberinin gelmesi üzerine kuşatmayı bırakarak bu şehrin yardımına koşmak zorunda kaldı³⁴⁰. Kendisine karşı yapılan güç birliği onun için bardağı taşıran son damla oldu. Nisan 1175'de Kurunü'l-Hama'da Haleb-Musul ordusunu bozguna uğratmasının ardından Bağdat halifesinin onayı ile Mısır ve Suriye'de ele geçirdiği topraklarda kendi hükümlanlığını ilan etti (6 Mayıs 1175)³⁴¹.

Bundan sonraki dönemde Selahaddin muhaliflerini birer birer mağlup edip sindirirken, Haçlılar tarafında tersine işleyen bir süreç başlamıştı. 1175 yılında III. Joscelin ve Renauld de Chatillion'un Haleb'deki esaretten kurtularak Kudüs'e gelmeleri III. Raymond'un muhaliflerini güçlendirmişti. Zira III. Joscelin, kralın dayısı olması itibarıyla en yakın erkek akrabasıydı. Renauld ise önüne geçilmez hırslarının yönlendirdiği savaş taraftarı bir kimseydi. Bunların etrafında toplanan muhalefet, kralın annesi Agnes³⁴² ile Raymond'a şahsî

340 İbn el-Esir, XI, 419; trk. trc. XI, 336; Ebû Şâme, II, 409-414; el-Bundarı, s. 100-101.

341 Runciman, II, 341-342; Lane-Poole, s. 141-142; Şeşen, s. 65.

342 Agnes de Courtenay, ilk eşinin ölümünden sonra Amaury ile evlenmişti. Ancak ağabeyi III. Baudouin'in ölümünden sonra Kudüs tahtına çıkacak olan Amaury'ye, ruhaniler tarafından yakın akrabalık bağları sebebiyle Agnes'den boşanması şart koşulmuştu. Amaury'i, onların bu isteklerini yerine getirdikten sonra Bizanslı prenses Maria ile evlenmişti. Bu arada Agnes'in, Kudüs tahtı üzerindeki hakları tasdik olunan çocukları Baudouin ve Sibylle'i görmesi de ya-

düşmanlık besleyen Templier Tarikatı Büyük Üstadı Gerard de Ridfort'un³⁴³ katılımlarıyla oluşumunu tamamlayacaktı. Buna karşılık Templierlerin rakibi Hospitalierler ile eski kral Amaury'nin ikinci eşi ve o sırada Balian d'İbelin'le evli olan Maria da, Raymond'un tarafında yer alacaklardı.

Cüzzam hastalığı sebebiyle IV. Baudouin'in çok fazla yaşayamayacağı biliniyordu. Dolayısıyla ondan sonra tahta geçmek üzere Avrupa'dan gelecek bir soylunun kız kardeşi Prenses Sibylle ile evlendirilmesi öncelikli mesele haline gelmişti. Sibylle için bulunan ilk eş adayı Fransız Montferat markisinin büyük oğlu Guillaume, gerçekleşen evliliğin üzerinden bir sene geçmeden hastalanarak ölmüştü. O sırada hamile olan Sibylle, Baudouin adı verilen bir erkek çocuk dünyaya getirmişti (1177). Ancak kral için günden güne yaklaşmakta olan ölüm, Prenses için yeni bir koca adayının aranmasını gerekli kılmaktaydı. O sırada hiç kimse bu konuda yapılacak seçimin Kudüs Haçlı Krallığı'nın kaderini tayin edeceğini bilmiyordu.

saklanmıştı. Amaury'den sonra iki kez daha evlenen Agnes, yaşam tarzıyla kötü bir şöhrete sahipti. Bununla birlikte Amaury'nin ölümü ve oğlu IV. Baudouin'in kral olmasıyla uzaklaşmak zorunda kaldığı saraya yeniden girmek imkânını bulmuştu. Oldenbourg (s. 388-389), onun kötü yaşantısının temelinde biraz da genç kızlığından beri yaşadığı olayların etkisinin olduğu görüşündedir. Hamilton ise (a.g.e., s. 95-96) bütün olumsuz yönlerine rağmen sarayda kralın annesi olarak güçlü bir karakter olduğunu belirtmektedir.

- 343 Bu zat, Avrupa'dan Ortadoğu'ya geldiğinde Trablus Kontu III. Raymond'un hizmetine girmiş ve Raymond da buna karşılık tâbileri arasında ilk hayatını kaybeden toprak sahibinin eşiyle onu evlendireceği sözünü vermişti. Kısa süre sonra Trablus'a bağlı Botrun sahibinin ölümü üzerine Gerard, konttan sözünde durmasını istemişti. Ancak Raymond, şehrin dul hanımını ağırlığınca altın teklif eden Pisalı bir tüccarla evlendirince aldatıldığını düşünen Gerard, kızgınlıkla kontun tâbiyetinden ayrılıp Templier tarikatına girmiş ve zaman içinde büyük üstadlığına kadar yükselmişti. bkz., Peter W. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Sources in Translation*, Hampshire 1998, (The Old French Continuation of William of Tyre), s. 39. Krş., Runciman, II, 340; Oldenbourg, s. 405-40; Baldwin, *Raymond III*, s. 40-41.

Öte yandan IV. Baudouin'ın 1177 senesinde 16 yaşına basmasıyla birlikte III. Raymond'un naiblik görevi de sona ermişti. Onun yerine kralın dayısı III. Joscelin idarede söz sahibi olmaya başlarken, Trablus kontu bir süre için gelişmeleri uzaktan takip etmek üzere Taberiye'ye çekilmişti. Siyasî üstünlük şimdilik rakiplerine geçmiş ve aynı yılın sonlarında Remle'de Selahaddin'e karşı kazanılan başarı, onların durumunu daha da kuvvetlendirmişti³⁴⁴.

Ancak Selahaddin iki sene sonra Merc-i Uyun'da Haçlılara karşı elde ettiği zaferle aslında siyasî ve askerî çok fazla bir şeyin değişmediğini göstermişti. 9 Haziran 1177 günü cereyan eden savaş Haçlılara ölümlerin yanında çok sayıda esire mal olmuştu. Baudouin d'İbelin de esirler arasında bulunmaktaydı. Onunla, Prenses Sibylle'nin nişanlanmasının arafesinde meydana gelen bu olay Kudüs Krallığı'ndaki dengeleri altüst etmişti. Sibllye her şeye rağmen esaretteki Baudouin'e mektuplar yazarak ona karşı duygularının samimi olduğunu belirtmişti.

Baudouin gibi güçlü ve dirayetli bir kişinin Sibllye ile evlenerek Kudüs krallığının yönetiminde söz sahibi olması Haçlıların bölgedeki geleceği açısından umut edilen bir olaydı. Fakat Selahaddin tarafından fidye karşılığında serbest bırakılan Baudouin d'İbelin, Sibllye'e üzerinde böyle bir yük var

344 Selahaddin, 1177 senesi içinde Mısır üzerinde Haçlı topraklarına sefere çıkmış ve Müslüman ordusu, direniş görmeksizin önlerine çıkan her şeyi yağmaladıktan sonra dönüş yolculuğuna geçmişti. Ancak 1115'de Porsuk'un yaptığı gibi gerekli tedbirlerin unutarak birliklerini etrafa dağıtması, Selahaddin'e çok pahalıya mal olmuştu. Kral IV. Baudouin komutasındaki Kudüs birliklerinin ani baskınına uğrayarak ağır bir mağlubiyet almış ve güçlükle Mısır'a ulaşabilmişti. Bkz., İbn el-Esir, XI, 442-443; trk. trc. XI, 354-355; Willermus Tyrensis, II, 426-434; Ernoul, *Chronique d'Ernoul et de Bernard Le Trésorier*, Paris 1871, s. 51-55; Süryani Mikhael, s. 253-254; İbn Şeddâd, s. 53-54; Abu'l-Farac, II, 423; Sibt b. el-Cevzi, VIII/I, 342; Ebû Şâme, II, 462-466; Bundarî, s. 155-161. Krş. Stevenson, s. 217-218; Runciman, II, 348-349; Lane-Poole, s. 155-157; Oldenbourg, s. 391-392; Richard, s. 193; Şeşen, s. 96-99; Campbell, s. 248; Hamilton, s. 132-158; Hindley, s. 93.

iken evlenmeyeceğini söyledikten sonra gerekli parayı temin için İstanbul'a İmparator Manuel'in yanına gitmişti. Fidyeye için belirlenen parayı Manuel'den alıp geri döndüğünde ise iş işten geçmişti. Çünkü prenses, annesi Agnes aşığı Amaury de Lusignan'ın koca adayı olarak önerdiği kardeşi Guy ile evlenmek için bu ikili tarafından ikna edilmişti³⁴⁵.

IV. Baudouin, annesi ve kız kardeşinin ısrarları karşısında bunu onaylayınca 1180 yılı içinde evlilik gerçekleşti. Guy de Lusignan'a, Kudüs Haçlı Krallığı'nın iki önemli şehri Yafa ve Askalan mülk olarak verildi. Artık güçlerinin doruğuna çıkmış olan III. Raymond'un muhaliflerinin bir sonraki adımı, onun Kudüs'ü ziyareti sırasında krallık topraklarına girişini engellemek oldu. Bunlar günden güne hastalığının etkilerini daha fazla hisseden kralı, Trablus kontunun onu makamından etmek üzere geldiğine inandırmışlar, Kral da, Raymond'un Kudüs sınırlarından içeriye girmesini yasaklamıştı. Ancak krallığın asillerinin muhtemelen de İbelin'lerin araya girmesiyle kral ile Raymond arasında anlaşma sağlanmıştı³⁴⁶. Böylece Raymond, Kudüs Krallığı içinde yaşanan çekişmelere yeniden dâhil olmuştu.

1183 senesinde Guy ile arası bozulan IV. Baudouin, onu taht naibliği görevinden azlederek henüz altı yaşındaki yeğeni Baudouin'i kendine halef tayin etti. Hatta bu kızgınlık içinde Sibylle'nin, Guy'dan boşanmasını talep etti. Ancak Sibylle'nin böyle bir niyeti yoktu. Hiç vakit kaybetmeden, Askalan'a kapılarak krala muhalefete başlayan Guy'un yanına gitti³⁴⁷. Dış tehditlerin giderek arttığı bir dönemde Kudüs Krallığı'nda yaşanan gelişmeler hiç de olumlu değildi. 1185'de hastalığı ilerleyen IV. Baudouin, yerine vasiyet ettiği yeğenini, III. Raymond

345 Ernoul, a.g.e., s. 56-61.

346 İbn el-Esir, XI, 526; trk. trc., XI, 415-416; Willermus Tyrensis, II, 459-460.

347 Willermus Tyrensis, II, 501-502; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 11.

ve dayısı III. Joscelin'in niyabetine bıraktıktan sonra öldü. Yaptığı vasiyetinde yeğeninin on yıl içinde ölmesi halinde, Kudüs tahtı için Papa ve Avrupa'nın büyük hükümdarlarının görüşlerine başvurulması istemişti³⁴⁸. Fakat burada ortak naiblerden III. Joscelin'in siyasî kurnazlığı tamamıyla göz ardı edilmişti.

Nitekim bir sene sonra V. Baudouin'in Akka'da ölmesiyle birlikte III. Joscelin bu konudaki bütün maharetini ortaya koymaya başladı. Trablus kontunu, vasiyetin yerine getirilmesini sağlamak için bütün Haçlı ileri gelenlerinin katılacağı bir toplantının hazırlıklarını yapmak üzere Taberiye'ye gitmeye ikna etti. Kendisi de, çocuk kralın cenazesini Kudüs'e götürecekti. III. Raymond kararlaştırılan şekilde Taberiye'ye doğru yola çıkar çıkmaz III. Joscelin gerçek planını yürürlüğe koyarak yeğeni Sibylle'i kraliçe ilan etti. Ona ve kocası Guy de Lusignan'a derhal yanına gelmeleri için haber gönderdi. Daha sonra onlarla birlikte Kudüs'e giderek şehirde duruma hâkim oldular. III. Raymond kandırıldığını anladığında Kudüs'ün yanında Beyrut ve diğer sahil şehirleri çoktan rakiplerinin eline düşmüştü. Kont da, Nablus'a giderek karşı hamle için taraftarlarını yanına çağırdı. Baudouin ve Balian d'İbelin kardeşler, eski kraliçe Maria, kızı Isabella ile kocası Onfroi, Renauld de Sidon ve diğerleri Nablus'a geldiler.

Bunların durum değerlendirmesi yaptıkları sırada Sibylle, dayısı III. Joscelin, Renauld de Chatillion ve Templier şövalyelerinin desteğiyle taç giymek üzereydi. III. Raymond ve yanındakilerin IV. Baudouin'in vasiyetini hatırlatmaları da fayda sağlamadı. Sibylle, annesinin âşıklarından biri olan³⁴⁹ Kudüs patriğinin elinden taç giydi. Yeni kraliçenin yanına konan diğer bir taç ise bizzat onun tarafından kocası Guy'un kafasına

348 Ernoul, s. 129-130; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 14.

349 Ernoul, s. 130-135; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 24.

kundu. Taç giyme töreninin sonrasında Templierlerin büyük üstadı Gerard de Ridford kiliseden çıkarken törenin yıllar önce Raymond tarafından kendisine yapılanlara karşılık olduğunu haykırmıştı³⁵⁰. Haçlılar arasında artık kişisel çıkar ve düşmanlıklar her şeyin önüne geçmişti. 1097’de Antakya önlerine geldiklerinde Müslümanların içinde bulunduğu duruma şimdi kendileri.düşmüşlerdi.

III. Raymond’un partisi, Sibylle ile Guy’un taç giyme töreninde yer almamalarına rağmen, Kudüs’e gönderdikleri casuslar sayesinde gelişmelerden haberdar olmuşlardı. İçlerinden hiçbirinin olanları kabullenmeye niyetleri yoktu. Üstelik Amaury’nin diğer kızı Isabella ve kocası Onfroi yanlarındaydı. Radikal bir kararla, Isabella ile Onfroi’ye kral ve kraliçe olarak biat etmeye karar verdiler. Ama Onfroi’nin düşüncelerini hesaba katmamışlardı. Böylesine bir sorumluluğun altına girmek konusunda hevesli fazla olmayan Onfroi bir gece gizlice Nablus’dan ayrılarak Kudüs’e gitti. Sibylle ile yaptığı kısa görüşmenin ardından ona ve Guy’a biat etti. Onfroi’nin kaşısı, III. Raymond’un planlarının başarısızlığa uğratmıştı. Bunun sonrasında yapılabilecek daha fazla bir şey yoktu. Yine de, Sibylle ve Guy’a biat etmek istemeyen Baudouin d’İbelin, Antakya’ya giderek III. Bohemund’un (1163-1201) hizmetine girdi. Kardeşi Balian, eşi Maria ve diğerleri kısa süre sonra kendilerinden istenileni yaptılar. III. Raymond ise Kudüs ile irtibatını keserek Taberiye’ye çekildi³⁵¹.

350 Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre’dan tercüme), s. 26. Krş., Runciman, II, 375; Oldenbourg, s. 406; Baldwin, III. Raymond, s. 26; aynı mlf. “The Decline and Fall of Jerusalem”, s. 605.

351 Ernoul, s. 129-136; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre’dan tercüme), s. 26-28. Krş., La Monte, s. 35-37; Runciman, II, 375-377; Oldenbourg, s. 406-407; Baldwin, III. Raymond, s. 80-82; aynı mlf., “The Decline and Fall of Jerusalem”, aynı yer; Hamilton, s. 220-221; Küçüksipahioğlu, s. 191-193.

Kudüs Krallığı üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştıran Guy de Lusignan bir süre sonra Templierlerin Reisi Gerard de Rîdfort'un kışkırtmalarıyla III. Raymond'un üzerine yürüyerek itaatini sağlamaya karar vermişti. Haçlılar arasındaki huzursuzluklar ciddi bir şekilde yeniden kendisini hissettirmeye başlamıştı ve dışarıdan da çok rahatlıkla görülebiliyordu. Nitekim İbn el-Esîr³⁵²'in *el-Kâmil*'in de, III. Raymond'un Taberiye'ye çekildikten sonra Selahaddin'e başvurarak, krallığın başına geçmek için yardım istediği şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Muhtemelen Trablus kontu, Guy'un üzerine geleceği haberini aldıktan sonra Selahaddin'e başvurmuş olmalıdır. Selahaddin hemen yardımcı kuvvetler yolladığı gibi kendisi de bizzat hareket etmek için hazırlıklara girişmişti. Ancak Guy de Lusignan, Balian d'İbelin'in uyarıları sonucunda III. Raymond'un üzerine yürümekten vazgeçmişti³⁵³. Bununla birlikte III. Raymond, Selahaddin ile iyi ilişkilerini muhafaza ederek, topraklarının Müslüman akınlarından korunmasını temin etmişti. Çünkü o sırada Kudüs ile Selahaddin arasındaki barış Renauld de Chatillion'un Mısır'a giden zengin bir Müslüman kervanını yağmalayıp kervancıları öldürmesiyle bozulmuştu. Selahaddin'in zararın karşılanması yolundaki ısrarları, Guy de Lusignan'ın, Renauld'a söz geçirememesi sebebiyle cevapsız kalınca her iki tarafta da savaş hazırlıkları başlamıştı.

352 XI, 527; trk. trc. XI, 416. Kral Richard ve dolayısıyla Guy de Lusignan taraftarı olan III. Haçlı Seferi müelliflerinden Ambroise (*The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc., ve notlandırma John L. La Monte, New York 1941, s. 122), III. Raymond'un; krallığın kendi hakkı olduğunu düşündüğünü yazmıştır. İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî (*el-Feth el-Kussî fi'l-feth el-Kudsî*, Muhammed Mahmud Subh, Kahire 1962, s. 67-68) ise, onun krallığın kendi hakkı olduğunu düşündüğünü, ancak muhalifleri karşısında başarılı olamayınca Selahaddin'in yardımıyla isteğine ulaşmaya çalıştığını aktarmaktadır.

353 Ernoul, s. 141-142; Edbury (*The Old French Continuation of William of Tyre*'dan tercüme), s. 24-30.

Selahaddin ile ilişkilerin gerilmesi ve yaklaşan savaş tehdidi karşısında Kral, Balian d'İbelin ve diğer baronların tavsiyesiyle III. Raymond ile uzlaşmayı kabul etmişti. Bu görev Balian, Renauld de Sidon, Templier ve Hospitalier tarikatlarının reisleri tarafından üstlenildi. Heyet yola çıkınca Renauld de Sidon, farklı bir yoldan Taberiye'ye gitmek üzere onlardan ayrıldı. Bir süre sonra Balian da, özel işlerini halletmek üzere heyetten ayrılarak Nablus'a gitti. Kalanlar, Taberiye'ye doğru yollarına devam ettiler.

Bu sırada Selahaddin'in Akka üzerine yağma akını yapmak için yolladığı bir süvari birliği için, III. Raymond ile daha önce yapılan anlaşma gereğince topraklarından geçmek için izin istenmişti. O da, tebaasına zarar vermemeleri ve akşam hava kararmadan geri dönmeleri şartlarıyla kendisinden istenilen izni vermiş, gelişlerini haber aldığı elçilik heyetine de adamlar göndererek dikkatli olmalarını istemişti. Fakat heyet-tekiler, Templier Şövalyeleri'nin Reisi Gerard'ın tahriki sonrasında büyük bir hata yaparak civardan kendilerine katılan tarikat şövalyeleriyle birlikte Müslüman birliğine saldırmaya karar vermişlerdi. Müslüman süvarilerin kendilerinden çok üstün olmalarına karşın alınmış olan bu savaş kararı tarikat şövalyeleri için intiharla eş değerd. Nitekim Safuriyye yakınlarında kısa sürede sonuçlanan mücadelede saldırganlardan Gerard'ın da yer aldığı üç kişi dışında kurtulan olmamıştı. Kazandıkları başarının sonrasında Müslüman süvarileri söz verdikleri gibi hava kararmadan Raymond'un topraklarını terk etmişlerdi³⁵⁴. Tarikat şövalyelerinin burada aldıkları mağlubi-

354 Ernoul, s. 143-154; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 30-34; İbn el-Esir, XI, 530-531; trk. trc., XI, 419; Ambroise, a.g.e., s. 124; Sibt b. el-Cevzi, VIII/I, 392; İbn el-Adim, III, 92. Krş., Runciman, II, 378-380; Lane-Poole, s. 202-203; Oldenbourg, s. 409; Baldwin, III. Raymond, s. 87-92; Hamilton, s. 227-228; Şeşen, s. 112; Phillips, s. 265; Hindley, s. 97; Küçükspahioğlu, s. 195-196.

yet ve birçoğunun öldürülmesi Hittîn'de gerçekleşecek savaş öncesinde Kudüs Haçlı Krallığı için büyük bir kayıp olmuştur.

Templier ve Hospitalier tarikatlarına mensup şövalyelerin akibeti III. Raymond ile Guy de Lusignan arasındaki buzları eritmiş ve olanlardan pişmanlık duyan III. Raymond, Kudüs'e gelerek Guy'a biat etmişti. Bu arada Müslüman birlikleri, Selahaddin'in emri doğrultusunda Taberiye'nin kuzeydoğusundaki Aşterâ'da toplanmaya başlamışlardı. Haberin duyulmasının ardından Kudüs Krallığı'na bağlı birlikler de Akka önlerinde bir araya geldiler. Selahaddin'in ordusu 12.000 maaşlı ya da ıktalı süvari, bir miktar yaya ve çok sayıda gönüllüden oluşurken, Haçlı ordusu 1200 ila 2000 şövalye, sayıları 20.000'i bulan, çoğunluğunu yerli Hristiyanlar ile türkopolilerin meydana getirdiği yaya ve süvari askerlerinden müteşekkildi³⁵⁵. Haçlılar, Akka'dan yürüyüşe geçerek su kaynakları bakımından zengin olan Safuriye'ye karargâh kurdular.

Müslüman birlikleri 1187 Temmuz ayının başından itibaren Haçlıları rahatsız ederek savaşa kıskırtmak için gayret sarfettilerse de Haçlılar yerlerinden ayrılmadılar³⁵⁶. Öte yandan Renauld de Chatillion ve Templierler savaş taraftarı olup, bunu da yüksek sesle dile getirmekteydiler. Fakat III. Raymond'un, bulundukları mevkinin son derece elverişli olduğu ve bu yaz sıcağında düşmana karşı ilerlemenin intihar etmekle eş değer sayılacağı şeklindeki sözleri üzerine Guy, Safuriye'de kalmaya karar vermişti.

355 Richard, s. 207; Şeşen, s. 113. Müslüman ordusu için verilen rakamlar genelde aynı olmakla birlikte Haçlıların mevcudu konusunda farklı rakamlar telaffuz edilmektedir. Bunun için bkz., Stevenson, s. 245n; Runciman, II, 381; Lane-Poole, s. 203-204; Oldenbourg, s. 410; Mayer, s. 131; Baldwin, III. Raymond, s. 103-104n; aynı mlf. "The Decline and Fall of Jerusalem", s. 606-608; Küçükşipahioğlu, s. 197.

356 İbn el-Esir (XI, 532-533; trk. trc. XI, 420-421), Selahaddin'in ordusundaki bazı kumandanların savaşmak yerine Haçlı topraklarına yağma yapılmasını ve gerektiği takdirde savaşa girilmesi taraftarı olduklarını belirtmektedir.

Selahaddin, Haçlı ordusunu meydan savaşına zorlamak için yaptığı kışkırtmalar bir sonuç vermeyince farklı bir yol takip etmeye karar verdi ve Raymond'un eşi Esvchia'nın bulunduğu Taberiye şehrini kuşattı. Bunun Haçlıları harekete geçireceğini düşünmüştü. Nitekim Esvichia'nın yardım istekleri Haçlı ordugâhına ulaşınca durum yeniden değişti.

İçlerinden bir çoğu Taberiye'yi ve kontesi kurtarmak için harekete geçmek taraftarıydı. Toplanan konseyde III. Raymond tekrar söz alarak Taberiye'nin kendisine ait olduğunu ve kendi eşi ile çocukları tarafından savunulduğunu gerekirse krallık için onlardan feragat edebileceğini söyledi. Selahaddin'in ordusunun varlığına rağmen çorak arazide ilerlemenin aleyhlerine olacağı şeklindeki görüşünü yineledi³⁵⁷. Çevresindekilerin sözleri doğrultusunda hareket etmeye alışkın olan Guy de Lusignan da onun bu sözleri doğrultusunda bulundukları yerde kalmaya karar verdi. Fakat III. Raymond'a karşı şahsî düşmanlığını sürdürmekte kararlı görünen Templierlerin reisi Gerard, geceleyin, kralın yanına gelerek ona III. Raymond'un geçmişini hatırlatıp *Efendim bir hainin sözlerine herhalde inanmayacaksınız* diyerek kontesi kurtarmak için Taberiye'ye gitmeleri gerektiğini söyledi³⁵⁸.

Bunun üzerine Guy, ertesi sabah Haçlı ordusuna Taberiye'ye doğru yürüyüş emrini verdi. Çorak ve susuz arazide ilerlemeye başlayan Haçlı ordusu, Taberiye Gölü'ne ulaşmadan Hıttin tepelerinde Selahaddin tarafından durduruldu. Geceyi burada geçirdiler.

4 Temmuz 1187 sabahı başlayan savaş, Müslüman ordusunun kesin zaferiyle sonuçlandı. Savaş meydanından az sayıdaki

357 İbn el-Esir, XI, 533; trk. trc. XI, 421; Ernoul, s. 158-159; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 38.

358 Ernoul, s. 160; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 39-40.

maiyetleriyle birlikte kaçabilen III. Raymond ve Balian d'İbelin dışında Haçlı ordusundan kurtulan olmadı. Guy de Lusignan, Renauld de Chatillion ve Gerard de Ridfort alınan esirler arasındaydı. Selahaddin'in çadırına getirilen esirlerden Renauld, geçmişte yaptığı hainliklere karşılık bizzat onun tarafından öldürüldü³⁵⁹. Olden-bourg³⁶⁰, Kudüs Krallığı'nı yıkıma götüren olayların baş sorumlusu olarak gördüğü Renauld de Chatillion için, *Selahaddin'in parayla tuttuğu bir casus olsaydı, bundan daha fazlasını yapamazdı*, demektedir.

Diğer esirleri Dımaşk'a gönderen Sultan, savunmasız kalan Haçlı şehirlerini ele geçirmek üzere harekete geçti. Güçlü tahkimatlara sahip Sûr, Şakîf-i Arnun (Beaufort) ve birkaç şehir dışında Taberiye, Akka, Nablus, Beyrut, Askalan başta olmak üzere pek çok şehir ve kale Müslümanlar tarafından fethedildi.

Bunların ardından sıra 1099'dan beri Haçlıların elinde bulunan Kudüs'e gelmişti. Selahaddin, Balian d'İbelin tarafından korunan şehri Haçlıların 91 yıl önce aldıkları gibi fethetmek istiyordu³⁶¹. Ancak Balian ile yapılan bir dizi görüşmenin ardından şehri kılıç hükmünde âmânla teslim almayı kabul etti. Kudüs'deki Hristiyanlar, adam başına belirlenen bir fidye

359 İbn el-Esir, XI, 534-537; trk. trc. XI, 422-424; Ernoul, 162-170; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 38-40, 45-48; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, a.g.e., s. 72-84; İbn Şeddâd, s. 75-79; Süryani Mikhael, s. 279-280; *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc., Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade*, Brookfield 1997, s. 30-35; Ambroise, s. 126-127; İbn Vâsıl, II, 184-195; Sibt b. el-Cevzi, VIII/I, 393-394; İbn el-Adim, III, 94-96; Ebû Şâme, III, 278-291; Bundarî, s. 374-377; Abu'l-Farac, II, 441-443. Krş., Stevenson, s. 242-248; Runciman, II, 383-386; Lane-Poole, s. 209-216; Oldenbourg, s. 410-417; Mayer, s. 131-133; Richard, s. 207-208; Şeşen, s. 114-116; Lamb, s. 68-73; Baldwin, III. *Raymond*, s. 105-135; aynı mlf. "The Decline and Fall of Jerusalem", s. 609-615; Hamilton, s. 230-231; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 135-139; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 535; Campbell, s. 253-257; Madden, s. 76-82; Hindley, s. 99-101; Jones-Ereriya, s. 122-124; Küçüksipahioğlu, s. 197-202.

360 *The Crusades*, s. 517-518.

361 İbn el-Esir, XI, 548; trk. trc. XI, 432

karşılığında serbest kalacaklardı. Bunun sonrasında Müslüman ordusu 2 Ekim 1187 Cuma günü şehre girdi³⁶².

Selahaddin, Haçlıların 91 yıl önce yaptıklarının aksine şehre girdiğinde halka çok iyi davrandı. Hıristiyanlara karşı hiçbir yağma ve suiistimale müsaade etmedi. Hatta kararlaştırılan fidyeyi ödeyemeyenlere yardım etti.

Balian d'İbelin, topladığı 30.000 dinarla bir kısım Hıristiyanın fidye parasını karşılmasına rağmen geride çok sayıda insan kalmıştı. Selahaddin, kardeşi el-Melik el-Adil'in ricası üzerine 1000 daha sonra Balian ve Kudüs patriğinin ricalarına karşılık 1000'er Hıristiyanı da fidye ödemedi serbest bıraktı. Bir süre sonra onun emriyle bütün yaşlılar serbest bırakıldığı gibi, eşlerini kaybetmiş olan kadınlara da maddî yardımlarda bulunuldu.

Şehirden ayrıldıktan sonra Askalan'a giden mültecilerden bir bölümü, burada İtalyan denizciler tarafından parasız taşınmak istenmeyince Müslüman idareciler olaya el koydular ve İtalyanları, onları taşımayı kabul edene kadar limandan çıkartmadılar³⁶³. Yerli Hıristiyanlar ise Selahaddin'in tebaası olmayı kabul ederek Kudüs'de yaşamaya devam ettiler.

362 İbn el-Esir, XI, 546-553; trk. trc. XI, 431-436; Ernoul, s. 211-235; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 55-63; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s. 116-131; İbn Şeddâd, s. 81-82; Süryani Mikhael, s. 280; *Itinerarium*, 38-39; Sibt b. el-Cevzi, VIII/I, 397-400; İbn el-Adim, III, 98-100; Ebû Şâme, III, 338-345; Bundarî, s. 393-399; Abu'l-Farac, II, 444-445. Krş., Stevenson, s. 252-254; Runciman, II, 389-390; Lane-Poole, s. 226-230; Oldenbourg, s. 424-430; Mayer, s. 132; Richard, s. 209-210; Baldwin, "The Decline and Fall of Jerusalem", s. 616-618; Şeşen, s. 119-121; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 141; Campbell, s. 259-261; Hindley, s. 102-104; Jones-Ereira, s. 124-126.

363 İbn el-Esir, XI, 549-550; trk. trc. XI, 433-434; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 62-64; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s. 128; Abu'l-Farac, II, 446. Krş., Runciman, II, 390-391; Oldenbourg, s. 429; Richard, s. 210; Campbell, s. 261.

f) III. Haçlı Seferi: Centilmenlerin Savaşı

Kudüs'ün Selahaddin Eyyubî tarafından fethi, Müslüman-Haçlı mücadelelerinde 1099'dan beri devam eden dönemi kapamış oldu. Geçen süre içindeki olaylar, tarafların birbirleriyle yaptıkları savaşıardan ziyade, siyasî çıkarların yönlendirmesiyle meydana gelmişti. Bu hususiyet her iki tarafta da gelişmeleri yönlendiren başlıca etken olmuştu. Nitekim Haçlıların bölgeye geldikleri dönemde burada tutunmalarının en önemli sebebi, Müslümanların kendi aralarındaki düşmanlıklar ve birbirlerine karşı onlarla yapmış oldukları siyasî ittifaklardı. Şimdi ibre tersine dönmüş ve parti kavgalarıyla yıpranan Haçlıların içine düştükleri durumdan faydalanan Müslümanlar, Kudüs'ü tekrar ele geçirmişlerdi.

Diğer taraftan Kudüs'ün fethi, Avrupa'da büyük bir sarsıntıya sebebiyet vermiş, Papa III. Urbanus (1185-1187) üzüntüden ölmüştü. Onun halefleri VIII. Gregorius (1187) ve III. Clemens (1187-1191), yeni bir Haçlı seferi için hazırlıklara girişmişlerdi. İngiliz ve Fransız hükümdarları III. Clemens'e sefere çıkmak konusunda söz vermelerine karşın kendi aralarında çarpışmaya devam etmekteydiler. İngiltere Kralı II. Henry'nin 1189 senesinde ölümünün ardından ona karşı birleşmiş olan oğlu Richard ve Fransa Kralı II. Philippe bu kez birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdi. Nihayetinde papanın gayretleriyle Vezelay'da bir araya gelen taraflar ateşkes yaparak Haçlı seferine çıkmayı kabul etmişlerdi. İngiliz ve Fransız kralları arasındaki mücadele henüz sonlanmış iken Alman İmparatoru Frederick Barbarossa, ordusuyla çoktan doğuya doğru harekete geçmiş bulunuyordu (1189).

Batıda sefer hazırlıkları devam ettiği sırada doğuda işler yeniden karışmıştı. Kudüs Haçlı Krallığı'na ait toprakların büyük bölümü Selahaddin tarafından fethedilmesine rağmen

Konrad de Montferrat³⁶⁴ idaresindeki Sûr şehri, ona karşı koymayı başarmıştı. Salahaddin, Kudüs'ün fethinden sonra Avrupa'da başlatılan yeni Haçlı seferi hazırlıklarından haberdardı. Bu sebeple Haçlıların elinde kalan yerleri süratle ele geçirmeye gayret ettiği gibi sahip olduğu kale ve şehirlerdeki tahkimatları da güçlendirmeye başlamıştı. Haçlıların Hittîn'deki uğradığı yıkımdan, III. Bohemund'un, Salahaddin ile yaptığı anlaşma sayesinde kurtulabilen, Antakya Kontluğu, ilk hedeflerden biri oldu. 1188 baharında Antakya topraklarına giren Salahaddin'in birlikleri Cebele, Lazkiye, Markab ve Süveydiye'nin de aralarında bulunduğu pek çok kaleyi ele geçirdiler

Selahaddin, Haçlılara karşı askerî harekâtların yanında sahip olduğu bütün avantajları kullanmak niyetindeydi. Kudüs Haçlı Krallığı'nı yıkıma götüren, siyasî çekişmeleri yakından takip etmişti. Şimdi yine bunları kullanarak başarısını geliştirebilirdi. Nitekim Hittîn'i takip eden fetih harekâtı sonrasında yerlerinden olan ve Kral Guy de Lusignan'dan hoşlanmayan Balian d'İbelin'in de içlerinde bulunduğu Haçlı reisleri, Sûr'da toplanmışlardı. Bunlar kısa süre önce zatürreden ölen Trablus Kontu III. Raymond'un yerine Konrad'ı kendilerine lider seçerek eski oluşumlarını yeniden bir araya getirmişlerdi.

Ortaman müsait olduğunu gören Sultan, Haçlılar arasında küllenen eski düşmanlıkları canlandırmak için Guy de Lusignan'ı serbest bıraktı. Aslında Guy'u serbest bırakırken bir daha Suriye'deki olaylara müdahale etmemesi ve Avrupa'ya

364 Bu zat Prenses Sibylle'nin ilk eşi Guillaume'nin kardeşiydi. Onun ölümünden sonra doğuya doğru yola çıkmış, ancak uzun süre Bizans'da kalarak saray entrikaları ve taht mücadelelerine karışmıştı. Daha sonra deniz yoluyla Filistin'e gelen Konrad, Salahaddin'in Hittîn'in sonrasında yaptığı ilk Sur kuşatmasından kısa süre önce bu şehre gelerek idareyi ele almıştı. Onun gelişiyile savunma dirençleri artan Sur'daki Haçlılar, Salahaddin'e karşı koymayı başarmışlardı. Tfs. için bkz. Runciman, II, 395-396.

geri dönmesi konusunda ondan yemin almıştı³⁶⁵. Fakat onun sözünde durmayacağını da farkındaydı. Nitekim beklediği gibi Guy de Lusignan serbest bırakıldıktan hemen sonra ettiği yeminin baskı altında ve bir Müslümana karşı verildiğini belirterek, anlaşma şartlarına uymayacağını bildirdi. Bunun ardından gelişmeler Selahad-din'in düşündüğü gibi cereyan etmeye başladı.

Sûr'a giden Guy, diğer Haçlı reislerinin desteğini arkasına alan Konrad de Montferrat tarafından şehre alınmadı ve Trablus'da yerleşti. Sultan düşüncelerinde yanılmamıştı. Haçlılar onun da tahmin ettiği gibi Konrad ve Guy'un şahsında iki muhalif partiye ayrılmışlardı. Aralarındaki bu çekişme çok uzun süre devam edecekti.

Ancak Guy de Lusignan'ın attığı hiç beklenmedik bir adım işleri Selahaddin açısından da karmaşık bir hale getirdi. Eşi Siblle ile yaptığı ikinci denemesinde de Sûr'a giremeyen Guy daha sonra Konrad ile anlaşarak ani bir kararla Akka üzerine yöneldi. Denizden, Pisa donanması tarafından desteklenen Haçlılar 27 Ağustos 1189 günü şehir önlerine gelerek kuşatmayı başlattılar. Guy'un emrindeki kuvvetler sayı bakımından³⁶⁶ Akka müdafilerinden çok daha azdı. Bir süre sonra Selahaddin de ordusuyla birlikte harekete geçerek onu kuşattı.

Guy de Lusignan kendisini iki ateş arasında bırakan bu kararı *delicesine bir cesaretle*³⁶⁷ vermemişti. Akka'nın kıyı şehri

365 Ernoul, s. 251-253; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 77; İbn Şeddâd, s. 98; *Itinerarium*, s. 68; Ambroise, s. 128.

366 İbn Şeddâd (s. 105) Guy'un emrindeki Haçlıların sayısını 2.000 süvari ve 30.000 yaya olarak verirken, *Itinerarium* (s. 70) 700'ü süvari 9.000 kişi Ambroise (s.133), 400 şövalye, 7000 yaya şeklinde rakamlar telaffuz etmektedir. İbn el-Esir (XII, 35; trk. trc. XII, 36) ise sadece Frankların sayı bakımından az olduklarını belirtirken Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme, s. 80-81) de ise kuşatmacıları müdafilerin 1/10'una denk geldiğini yazmıştır. Krş., Oldenbourg, s. 436; Richard, s. 225; Şeşen, s. 142.

367 Runciman, III, 19.

olması sebebiyle, deniz yoluyla Avrupa'dan destek alabileceğinin farkındaydı. Çünkü Kudüs'ün, Müslümanların eline geçtiği haberi Avrupa'ya ulaşmış ve büyük hükümdarların hazırlıklarını beklemek istemeyen küçük gruplar denizden doğruya doğru yola çıkmışlardı. Guy de Lusignan, muhtemelen bunların kuşatma sırasında bölgeye ulaşacaklarını düşünerek harekete geçmişti. Düşüncelerinde yanılmadığı kısa süre sonra ortaya çıkmıştı.

Avrupa'dan gelen Haçlılar, Eylül ayından itibaren Akka muhasarasına iştirak etmeye başladılar. Haçlı kuvvetleri sonraki aylar boyunca deniz yoluyla aldıkları takviyelerle güçlenmeye devam etti. Selahaddin'in, onu kuşatmayı kaldırmaya zorlamak konusunda yaptığı teşebbüslerden de sonuç çıkmadı. Çünkü 1187 senesinden beri devam etmekte olan sefer hali ordusunu çok yıpratmış, askerler savaşırken isteksiz davranmaya başlamışlardı. Sultan kuşatma sırasında halifeye gönderdiği bir mektubunda; Haçlıların Akka'yı ele geçirmek hususundaki gayretlerinden, sadece bu amaçla Avrupa'dan kalkarak doğruya gelmelerinden sitayişle bahsederken, onların çabalarına karşılık Müslümanların ortamdan şikâyet etmeye, ordu-gâhtan kaçmaya başladıklarını belirterek, kalanları da ancak para karşılığında tutabildiğinden, bunların da kalplerinde birlik duygusunun olmamasından yakınıyordu³⁶⁸.

Haçlı ve Müslüman karargâhlarında yaşanan gelişmeler dikkate alındığında Akka'da; kuşatanların kuşatıldığı tuhaf savaş halinin daha uzun süre devam edeceği görülüyordu. Fakat Haçlılar da, Akka önlerindeki bekleyiş süreleri uzadıkça sıkılmaya başlamışlardı. Şehrin surlarına yaptıkları neticesiz hücumlar, bu saldırılarla aynı zamana rastlayan Selahaddin'in birliklerinin saldırıları tamamen rutin bir olay haline gelmişti. Giderek tekdüze bir hal alan bu durum karşısında

368 *el-Bark el-Şâmi*'den naklen, Ebû Şâme, IV, 157-158.

Akka müdafileri ile Haçlılar arasında, Haçlı seferleri içinde bir istisna olarak karşımıza çıkan gelişmeler yaşanmaya başlamıştı. Süregelen savaşlar sırasında her iki tarafın savaşçıları arasında dostluklar kurulmuştu ve kimi zaman savaşlara ara verilerek karşı tarafla sohbetlere başlandığı görülmekteydi. Yapılan bayram ve eğlencelerin davetlileri arasında düşman tarafında kimseler yer almaya başlamıştı. Bazen de savaşın sıkıcılığından kurtulmak için iki taraf çocukları meydana çıkartıp güreştiriliyorlardı. Bir gün iki Müslüman ve iki Haçlı çocuğu arasında yapılan güreşleri kazanan Müslüman çocukları rakiplerinden birini esir almışlar daha sonra da, onu iki dinar karşılığında serbest bırakmışlardı³⁶⁹.

Bizzat Sultan da aradaki savaşa rağmen her fırsatta Haçlılara karşı iyi niyetini göstermekteydi. Müslümanlar, gönüllüler ve haydutları kullanarak geceleri Haçlı ordugâhına baskınlar düzenliyorlardı. Bunlar bir baskın sırasında ele geçirdikleri üç aylık bir bebeği de yanlarında getirmişlerdi. Bebeğin annesi, Selahaddin'in iyilik ve yardımseverliğini bildiği için Müslüman ordugâhına giderek gözü yaşlı bir şekilde çocuğunun bulunmasını istemişti. Sultan da, etrafındakilere derhal araştırma yapılmasını emretmiş ve bebeğin bulunmasının ardından annesiyle birlikte Haçlı ordugâhına geri yollamıştı³⁷⁰.

Bu arada her şeye karşın devam eden mücadelede süre Haçlıların lehine işlemekteydi. İngiliz ve Fransız kralları doğuya yola çıkmışlardı. Kuzeyden gelen haberler daha da endişe vericiydi.

Alman İmparatoru Frederich Barbaros-sa'nın ordusu kara yoluyla Macaristan üzerinden Bizans topraklarına girmiş,

369 İbn Şeddâd, s. 108-109. Abu'l-Farac (II, 451) ise, her iki tarafta 100'er gencin meydana çıkartılarak önce taşlar, sonra da sopalarla döğüşürüldüğünü ve neticede Haçlıların Müslümanları yenerek kaleye kaçırdıklarını yazmıştır.

370 İbn Şeddâd, s. 158-159.

ardından boğazı geçerek Anadolu içlerinde ilerlemeye başlamıştı. Yaşlı Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan ve birbiriyle mücadele etmekte olan oğulları, Alman ordusu karşısında ciddi bir mukavemet gösterememişlerdi. Ancak Frederich Barbarossa'nın Silifke çayını geçerken ölümü, Alman ordusunu duraklatmış, bazı soylular askerleriyle birlikte geri dönmüştü. Ölen imparatorun oğlu Frederich von Schwaben kalan askerlerle birlikte yeniden harekete geçmişti.

Selahaddin de, onların yürüyüşlerini zorlaştırmak için yeğeni Takiyüddin Ömer idaresindeki bir kuvveti kuzeye göndermek zorunda kalmıştı.

Sultan, Alman ordusunun ilerleyişiyle ilgili bilgileri Ermenilerden almaktaydı³⁷¹. Ayrıca Bizans İmparatoru ve Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan da, Almanlar konusunda Selahaddin'e birer mektup göndermek suretiyle onu haberdar etmişlerdi³⁷². Ermeniler, siyasî gelişmelerin Müslümanlar lehine döndüğünün farkındaydılar. Haçlılarla ilgili geçmişteki kötü hatıralarını da dikkate alarak yağmacı ve kaba batılılara karşı Müslümanların saflarında yer almalarının daha uygun olacağını anlamışlardı. Ermenilerin tercihlerini Selahaddin'den tarafa kullanmalarının dışında sultanın, Haçlılar arasında da casusları bulunuyordu. Antakya Kontu III. Bohemund'un eşi Sibylle'de bunlardan biriydi.³⁷³.

Frederich Barbarossa'nın ölümü ve ordusunun parçalanması, Selahaddin'i büyük bir dertten kurtarmıştı. Alman ordusunun bakiyeleri ölen hükümdarın oğlunun komutasında Ekim 1190 tarihinde Akka'daki muhasara kuvvetlerine katıldılarsa

371 Kalat el-Rum Ermeni Katalikosunun, Alman ordusunun ilerleyişiyle ilgili Selahaddin'e gönderdiği mektup için bkz. İbn Şeddâd, s. 124-126.

372 İbn Şeddâd, s. 23-24.

373 III. Bohemund, Antakya patriğinin aforoz tehdidine rağmen Bizanslı eşi Theodora'dan boşayıp bu kadınla evlenmişti. Bkz. Willermus Tyrensis, II, 454-457. Runciman, II, 359.

da, iyice durağanlaşmış mücadelede herhangi bir farklılık meydana getirmedi. Aksine ikinci kışın yaşandığı mücadelede Haçlı ordugâhında çıkan salgın hastalıklar durumu daha da zorlaştırmaktaydı. Salgın hastalıklar sebebiyle meydana gelen ölüm vakalarından biri yeni çekişmeleri ve siyasî komploları da beraberinde getirecekti.

Prences Sbylle'in iki küçük kızı ile birlikte bu salgında hayatını kaybetmesi, Guy de Lusignan'ı, krallık iddiaları konusunda dayanaksız bırakmış oldu. Hemen harekete geçen muhalifleri Sûr Hâkimi Konrad'ı, Amaury'nin Bizanslı eşinden doğan kızı Isabella ile evlendirmek için kulis yapmaya başladılar. Ancak Isabella, Onfroi de Toron'la evli olduğundan bu kolay bir iş değildi. Yine de, kızın annesi Maria, onu kocasından boşanmaya razı etti.

Guy taraftarlarının itirazına rağmen, Isabella'nın Onfroi ile evlendiği sırada henüz reşit olmadığını açıklandı ve kendilerine yakın din adamlarının desteğiyle, Isabella ile Onfroi'nin birlikteliklerinin hükümsüz olduğunu ilan edildi. Pisa Legatı'nın çifti boşamasının hemen ardından Isabella, Konrad ile evlendirildi³⁷⁴.

Rakiplerinin hamlesi karşısında çaresiz kalan Guy de Lusignan, iddialarından vazgeçmese de en büyük destekçisi İngiliz Kralı Arslan Yürekli Richard'ın gelişine kadar sessiz kalmayı tercih etti.

Bunun için çok fazla beklemesi de gerekmeyecekti. Fransız Kralı II. Philippe 20 Nisan'da, Arslan Yürekli Richard ise 8 Haziran 1191 günü karaya ayak basarak kuşatmaya katıldılar. Onların gelişi Akka üzerindeki Haçlı baskısının artmasına neden oldu. Fakat Haçlılar arasında gerçek anlamda bir bütünlük yoktu. Vezalay'da sağlanan ateşkese rağmen, İngiliz

374 Ernoul, s. 267-269; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 95-97; *Itinerarium*, s. 121-125; Ambroise, s. 177-179.

ve Fransız kralları arasındaki çekişme ve düşmanlık devam etmekteydi. Guy ile Konrad'ın krallık konusundaki rekabeti, Pisalılar ve Cenevizlilerin ticarî imtiyazlar hususundaki çekişmeleri, Haçlılar arasındaki siyasî keşmekeşi arttırmaktaydı. Taraflarlar arasındaki çekişmeler Guy-Konrad mücadelesi üzerinde yoğunlaştı. Arslan Yürekli Richard, ailesinin kendisine yakınlığı ve tâbilik-metbuluk bağları çerçevesinde Guy de Lusignan'ı desteklerken II. Philippe, Konrad'ın tarafında yer aldı. Aynı şekilde Pisalıların Guy tercihinine karşın, Cenevizliler Konrad'ın saflarına katıldılar.

Haçlılar arasındaki çekişmeler sürerken İngiliz kralı, Müslüman ordugâhına bir elçilik heyeti göndererek Selahaddin ile tanışmak istediğini iletmişti. Sultan gelen elçileri kendisi kabul etmese de, onlarla müzakere etmek üzere kardeşi el-Melik el-Adil'i görevlendirmiş ve onun kendisinin yerine Richard ile tanışması ve müzakerelere devam etmesini kararlaştırmıştı. Richard'ın hastalığı sebebiyle biraz gecikmeli olarak başlayan görüşmelerde karşılıklı iyi niyet gösterilerine ve verilen hediyeler rağmen anlaşma sağlanamadı. Bununla birlikte kralın elçileri Müslüman ordugâhına gelip gitmeye devam ettiler. İbn Şeddad³⁷⁵ onun, Müslüman ordusunun sayısını ve moral durumunu öğrenmek için elçi teatisine devam ettiğini söylemektedir.

Arslan Yürekli Richard'ın müttefiklerine danışmadan yaptığı bu girişim, Haçlılar arasındaki ayrılığı ve güvensizliği bir kere daha gözler önüne sermiştir. Ayrıca gelen elçilerin gizli amaçlarına dair atıflara rağmen, İngiliz kralının hareketi, I. Haçlı Seferi'nden beri sosyal anlamda taraflar arasında kaydedilen aşamaya işaret etmektedir. İlk görüşmeden sonuç çıkmamasına rağmen benzer teşebbüsler için kapı aralanmıştı.

Diğer taraftan Haçlıların kuşatma araçlarıyla desteklenen saldırıları karşısında Akka'daki garnizonun direnme

375 *el-Nevadir el-sultaniyye*, s. 165-166.

gücü günden güne azalmaktaydı. Erzak konusundaki sıkıntılar artmıştı. Dışarıdan yardım almak imkânı kalmayan müdafiler Selahaddin'in onayını alarak Haçlılarla teslim şartlarını konuşmak üzere görüşmelere başladılar. Bir süre devam eden görüşmelerin ardından Kudüs'ün fethi sırasında yapılan anlaşmanın şartlarına benzer bir uygulama konusunda taraflar arasında mutabakata varıldı. Yapılan anlaşmayı onaylayan Sultan, esirlerin hayatı karşılığında 200.000 dinar fidye, Kudüs'ün fethi sırasında ele geçirilen Gerçek Haç ile elinde bulunan 1.600 Hristiyan esirini serbest bırakmayı kabul etti. Bunun ardından Haçlı ordusu 12 Temmuz 1191 günü Akka'ya girdi³⁷⁶.

Kazandıkları başarı Haçlılara kendi içlerindeki problemleri çözmek hususunda bir fayda sağlamamıştı. Kudüs tahtının sahibinin kim olacağı konusundaki tartışmalar bütün şiddetiyle devam etmekteydi. Taraflar en sonunda Guy'un ölümüne kadar kral olması, daha sonra tacın Konrad ve varislerine geçmesi hususunda mutabakata vardılar. Kudüs tahtıyla ilgili görüş birliğine varılmasının ardından II. Philippe, Richard'a yokluğu sırasında topraklarına saldırmayacağı sözünü vererek Fransa'ya dönmek üzere yola çıktı. Böylece, onun geride bıraktığı Fransız birlikleri de dâhil bütün Haçlı ordusunun yönetimi Arslan Yürekli Richard'ın eline geçti. Kudüs'e ilerlemekte kararlı olan Richard, 20 Ağustos 1191 günü hareketinden önce

376 İbn el-Esir, XII, 66-68; trk. trc. XII, 61-64; Ernoul, s. 274-276; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 105-107; İmâdeddin el-Katib el-İsfahanî, s. 512-519; İbn Şeddâd, s. 168-174; *Itinerarium*, s. 218-221; Ambroise, s. 217-218; Süryani Mikhael, s. 285; Sibt b. el-Cevzi, VIII/I, 407-408; İbn el-Adim, II, 119-120; Abu'l-Farac, II, 455-457; Ebû Şâme, IV, 246; İbn Vâsil, II, 350-363. Krş., Stevenson, s. 267-273; Lane-Poole, s. 296-299; Runciman, III, 44-45; Oldenbourg, s. 450-456; Mayer, s. 143-144; Richard, s. 227-228; Şeşen, s. 288-299; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 156-158; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 537; Riley-Smith, s. 143; Sidney Painter "The Third Crusade : Richard the Lionhearted and Philip Augustus", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 68-69; Campbell, s. 307-309; Hindley, s. 131-135.

Selahad-din'in anlaşılmaya uymadığını gerekçe göstererek esir tutulan Akka müdafilerinin hepsini öldürdü.

Selahaddin bu katliamdan sonra Kudüs'e doğru yürüyüşe geçen Haçlıları Eylül ayı içerisinde Kayseriyye ve Arsuf'da iki kez durdurmayı denedi ise de başarılı olamadı. Onları meydan savaşı vererek durduramayacağını anlayan Sultan hemen Kudüs'ün savunmasını güçlendirmek için hazırlıklara başladı. Bir taraftan da Haçlıların, Mısır üzerine yürüyebilecekleri endişesiyle Askalan başta olmak üzere o civardaki şehir ve kalelerin surlarını yıktırarak rakibinin hamlesini beklemeye başladı. Ama Haçlıların askerî gücü de oldukça yıpranmıştı. Kıyıda uzaklaşılmasından ve Selahaddin'in askerî gücünü muhafaza etmesinden çekinen ve bu durumda Kudüs üzerine yürümeyi tehlikeli bulan Arslan Yürekli Richard ordusuna geri dönüş emrini verdi. Böylece Sultan tehlikeyi umduğundan çok daha rahat bir şekilde atlatmış oldu. Sonrasında taraflar arasında yeniden elçiler gidip gelmeye başlayan görüşmeler, üçüncü bir muhatabın katılımıyla şiddetli çıkar mücadelelerinin yaşandığı bir satranç oyununa dönüşecekti.

Selahaddin'in, kardeşi el-Melik el-Adil üzerinden İngiltere kralı ile yürüttüğü görüşmeler aslında Arsuf Savaşı'nın öncesinde başlamıştı. Ancak Arslan Yürekli Richard'ın ele geçirilen Kudüs Krallığı'na ait bütün toprakların ve gerçek hacın iadesini istemesi hatta işi daha da ileri götürerek Amaury'nin eskiden Mısır'dan aldığı vergiyi yeniden istemeye kalkışması görüşmelerin kesilmesine neden olmuştu³⁷⁷. İngiliz kralıyla yapılan pazarlıklar sürerken Konrad'ın elçileri de Selahaddin'in ordugâhına gelmişlerdi. Richard'ın kendisine karşı davranışlarından emin olamayan Konrad, Sayda ve Beyrut şehirlerinin verilmesi şartıyla Sûr'u teslim edeceğini ve Richard'a karşı

377 İbn Şeddâd, s. 182-183; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s. 542; *Itinerarium*, s. 272-274; Ambroise, s. 290-291.

onun saflarında yer alacağını bildirmekteydi. Bunun üzerine Sultan, el-Adl b. el-Acemî adlı elçisini, Konrad ile görüşmeleri sürdürmek için Sûr'a gönderdi³⁷⁸. Konrad'ın tamamıyla Doğulu baronlar tarafından desteklendiği düşünüldüğünde Haçlılar arasındaki doğu-batı ayrımının ulaştığı safhanın vehameti daha iyi anlaşılacaktır. Onun, batıdan gelenlere karşı Selahaddin ile ittifak yapmak düşüncesi Bizans İmparatorluğuyla Haçlılar arasındaki gerilimin temelinde yatan gerçekleri anımsatmaktadır. Zira Doğulu Haçlılar bölgede bulundukları 100 senelik süreçte bölgenin adetlerini olduğu kadar siyasî anlayışını da özümsemişlerdi. Bu onları, batılı benzerlerinden ayıran ve özellikle düşünce yönünden Bizans'a yaklaştıran bir hususiyetti.

Sûr hâkiminden gelen teklif cazip olmasına karşın Arslan Yürekli Richard'ın sahip olduğu askerî gücün varlığını bir kenara iterek hemen böyle bir teklifi kabul etmek, onu savaşa davetten başka bir anlam taşımayacaktı. Bu nedenle Selahaddin, Konrad'a olumlu yanıt vermek yerine görüşmelerin sürdürülmesi kararını almış ve Haçlılar arasındaki ayrılığı derinleştirerek kendisi için en uygun anlaşma ortamını sağlamak istemişti. Nitekim Konrad'ın elçilerinin geldiği günün akşamına, İngiliz kralının elçileri de, el-Melik el-Adil ile görüşmek üzere Müslüman ordugâhına gelmişlerdi. Ancak Richard'ın, Arsuf Savaşı'nın öncesinde masaya koyduğu şartlarda ısrar etmesi üzerine müzakereler yeniden tıkanı³⁷⁹. Bununla birlikte Konrad'ın Selahaddin'e elçiler göndermiş olduğunu öğrenen İngiliz kralının inadı kısa sürede kırıldı. Onun, Sultan'a yapacağı yeni teklif çok daha ilginç olacaktı.

20 Ekim 1191 tarihinde Selahaddin'in huzuruna çıkan İngiliz elçileri, kralın kız kardeşi Joanne ile el-Melik el-Adil'i

378 İbn Şeddâd, s. 190.

379 İbn Şeddâd, s. 193-194.

evlendirmek istediğini bildirdiler. el-Adil ve Joanne yeniden kurulacak Kudüs Krallığı'nı yönetecekler ve buraya bağlı eski arazilerinin tamamı el-Adil'in idaresinde olacaktı. Ayrıca taraflar ellerindeki esirleri mübadele edecek, tarikat şövalyelerine iktalar verilecek, Kudüs her iki dinin mensupları için de rahatlıkla ziyaret edilebilen bir mekân haline getirilecekti.

Teklifin kabul edildiğini bildirmek üzere Müslüman elçileri Richard'ın yanına gittiler. Fakat kral, kız kardeşinin din adamlarının baskısıyla bir Müslümanla evlenmeyi kabul etmediğini, el-Adil'in Hıristiyan olması halinde onu ikna edebileceğini söyleyerek elçileri geri gönderdi. Bu, Selahaddin ve el-Adil'in kabul edebileceği türden bir teklif olmadığı için görüşmeler yeni bir durgunluk devresine girdi³⁸⁰. Öte yandan Konrad'ın yolladığı Renauld de Sidon başkanlığındaki elçilik heyeti, onun eski teklifini yineleyerek Selahaddin ile anlaşma zemini aramak konusundaki ısrarını sürdürüyordu.

Selahaddin ve el-Melik el-Adil'in, Joanne konusunda yaptığı teklifi kabul etmediklerini öğrenen Richard kız kardeşinin papanın izni olmadan bir Müslümanla evlenemeyeceğini, el-Adil de Hıristiyanlığı kabul etmediğine göre gerekli iznin alınması için üç ay kadar beklenmesini istiyordu. Bunu kabul etmemeleri durumunda kendi vesayeti altında bulunduğu için herhangi bir izin alınmasına gerek duyulmayan yeğenini, el-Adil ile evlendireceğini belirtiyordu. Selahaddin, kardeşi, komutanları ve danışmanlarıyla yaptığı toplantının sonucunda gelen anlaşma isteklerinden İngiliz kralının teklifinin tercih

380 İbn el-Esir, XII, 72-73; trk. trc. XII, 67; İbn Şeddâd, s. 195-196; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, s. 555-557. Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme, s. 120), Selahaddin'i, Richard ile barış yapmaya iten sebebin, Richard'ın el-Adil'e yaptığı kız kardeşiyle evlenme teklifi olduğunu belirtmiştir.

edilmesi görüşü benimsenmesine rağmen, kesin karar sonraya bırakıldı³⁸¹.

Müzakerelerden sonuç alamayan Richard yeniden ordusuyla birlikte Kudüs üzerine yürüdü. Karşısına çıkan Müslüman birliklerini geri çekilmeye mecbur ederek 1192 yılının başlarında Kudüs'e 17-18 km. uzaklıktaki Beytü'l-Nube'ye ulaştı. Ancak tarikat şövalyeleri Selahaddin'in askerî gücünü muhafaza ettiği bir ortamda Kudüs'ün alınmasının pek fazla anlam ifade etmediğini ve kendisinin İngiltere'ye dönmesinden sonra mevcut güçleriyle şehri ellerinde tutamayacaklarını belirttiler. Üstelik Selahaddin'in bu kadar yakınlarında olduğu bir sırada şehri kuşatmaya kalkmak bütün Haçlı ordusunu tehlikeye atabilirdi³⁸². Bölgeyi yakından tanıyan Doğulu Haçlıların sözleri, iki seneden beri ortaya konulan çabaların nafile olduğunu gösterirken, bir taraftan da, Kudüs'ün Haçlı seferlerindeki en üst hedef olması ve bununla ilgili yapılan dinî propagandaların iflasını belgeliyordu. Bu şartlar altında yapabileceği fazla bir şey kalmayan Richard ordusuna geri dönüş emrini verdi. Çünkü Selahaddin'in dışında ilgilenmesi gereken meseleler vardı. İngiltere'deki kardeşinin, kendisi aleyhine yönetimdeki yetkilerini arttırdığını öğrenmişti. Konrad hala ona muhalefet ederek Selahaddin ile görüşmelerini sürdürüyordu. Ayrıca, Akka'nın zaptından sonra geri dönmüş olan Fransa kralının sözünde duracağı konusunda şüpheleri vardı. Bütün bunların üzerine Akka'da yaşanan olaylar, onun için bardağı taşıran son damla oldu.

381 İbn Şeddâd, s. 201-204.

382 İbn el-Esir, XII, 74-75; trk. trc. XII, 68-69; *Itinerarium*, s. 278-284; Ambrosie, s. 302-303. Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme, s. 110-111) ise geri çekilmenin sebebi olarak, Fransızların kendilerinin sayıca İngilizlerden sayıca çok fazla olmalarına karşın eğer şehir alınırsa bunun onurunun İngilizlere kalacağı düşüncesiyle Richard'dan ayrılma kararını göstermektedir. Bu ikinci rivayette Haçlıların arasındaki çekişmelerin dinî duyguların çok önünde yer aldığı açıkça görülmektedir.

Buradaki ticarî pazarı ellerine geçirmek isteyen Guy taraftarı Pisalılar ile Konrad taraftarı Cenevizliler arasındaki anlaşmazlık silahlı bir mücadeleye dönüşmüş ve Pisalılar rakiplerini mağlup ederek Guy de Lusignan adına şehre hâkim olduklarını duyurmuşlardı. Beytül-Nube dönüşünde ordudan kaçan Fransız askerleri de, Cenevizliler ve Konrad'ın kuvvetleriyle birleşerek Akka'yı muhasara altına almışlardı.

Pisalıların kendisini acilen yardıma çağırmaları üzerine Richard süratle şehir üzerine yürüyerek taraflar arasındaki barışı sağlamıştı (Şubat 1192)³⁸³. Bu çekişmelere son vermek isteyen Richard, Doğulu Haçlıların Guy'un yerine Konrad'da ısrar etmeleri karşısında durumu kabullenmişti. Ancak taç giymek üzere Akka'ya gelmesi istenen Konrad 10 Nisan 1192'de Haşîşîler tarafından öldürülünce arayışlara giren Richard, bütün Haçlı reislerinin de onayını alarak kendisinin ve Fransa kralının yeğeni Henri de Cham-pagne'yi Kudüs tah-tına çıkardı. Isabella ile evlendirilen Henri, Mayıs 1192'de taç giydi³⁸⁴. Kimse tarafından seilmeyen Guy de Lusignan'a ise İngiliz kralının Akka'ya gelmeden önce Bizanslılardan almış olduğu Kıbrıs verildi.

Bu arada devam eden barış görüşmelerinde Richard ile Selahaddin, tarafların o sırada ellerinde bulunan yerlere hâkim olması, gerçek hacın iadesi ve Hıristiyanların Kudüs'ü rahatça ziyaret edebilmeleri şartları üzerinde mutabakata varmış-lardı. Fakat Selahaddin'in, Mısır için önemli bir tehdit olarak gördüğü Askalan surlarının yıkılmasında ısrarcı olması kesin sonucun alınmasını bir kere daha engellemişti. Haçlılar daha önce Selahaddin'in Askalan surlarını yıkıp terk etme-sinden sonra şehri ele geçirip surları yeniden inşa etmişlerdi.

383 *Itinerarium*, s. 291-293; Ambroise, s. 314-316.

384 Lane-Poole, s. 335-336; Runciman, III, 56-59; Oldenbourg, s. 460-461; Mayer, s. 145-146; Richard, s. 230; Şeşen, s. 196-197; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 160-161; Madden, s. 94-95.

Öte yandan görüşmelerde çok sık karşı karşıya gelen Richard ile onun *kardeşim* diye hitap ettiği el-Adil arasında güzel bir dostluk kurulmuş ve Richard, el-Melik el-Adil'in oğullarından birini kendi eliyle şövalye yapmıştı³⁸⁵.

Neticesiz kalan müzakerelerin ardından Haçlı ordusu, yeniden Kudüs'e yöneldi ise de sonuç değişmedi. Muhatabının saldırılarına aynı şekilde karşılık veren Selahaddin'in, Yafa üzerine yaptığı saldırı ve kurduğu pusular sayesinde Richard'ı ele geçirmek teşebbüsleri de başarısız oldu. Nihayetinde bu kadar mücadelenin yeterli olduğuna kanaat getiren taraflar son görüşmede konuşulan şartlar üzerinde anlaşmaya vardılar. 2 Eylül 1192'de Selahaddin ve Richard tarafından onaylanan anlaşma sekiz ay ve üç yıllık bir süreyi kapsamaktaydı. Anlaşmaya Richard tarafında yeğeni Akka Kralı (şeklen Kudüs Kralı) Henri, Trablus ve Antakya Haçlı kontlukları, Selahaddin tarafında ise Haşişiler³⁸⁶ dâhil edildi. Barışın sağlanmasının ardından bir süre Akka'da ikamet eden Arslan Yürekli Richard 9 Ekim 1192'de İngiltere'ye dönmek üzere gemiyle yola çıktı. Onun bölgeden ayrılmasıyla, III. Haçlı Seferi de sona ermiş oldu³⁸⁷.

385 *Itinerarium*, s. 294-295; Ambroise, s. 109n, 218.

386 Haşişiler, Suriye'deki faaliyetlerinin başlangıcından itibaren Haçlılarla iyi ilişkiler içerisinde olmaya gayret göstermişlerdi. Hatta 1149'daki İnnib Savaşı'nda Haşişi Reisi Ali b. Vefa, Antakya Haçlı Kontu Raymond de Poitiers'in saflarında Nureddin'e karşı savaşmıştı. Ancak Haçlıların bölgede yavaş yavaş güçlerini yitirmeye başlamaları, Ermeniler gibi Haşişileri de Selahaddin'e yaklaştırmıştı. Bunların, Suriye'deki faaliyetleri ve Müslüman-Haçlı mücadelelerindeki yeri hakkında bkz., Abdülkerim Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Batınî Faaliyetleri", MÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Coşkun Alptekin'e Armağan, sayı: 12, İstanbul 2002, s. 195-207; Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşişiler", s. 1-23.

387 İbn el-Esir, XII, 85-86; trk. trc. XII, 76-78; Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s. 121; İmâddedin el-Kâtib el-İsfahânî, s. 603-610; İbn Şeddâd, s. 227-238; Ambroise, s. 347-444; Sibt b. el-Cevzi, VIII/1, 417-419; İbn el-Adim, II, 122; Ebû Şâme, IV, 324-328; Abu'l-Farac, II, 461-462; İbn Vâsıl, II, 407-410. Krş., Stevenson, s. 286-287; Lane-Poole, s. 358-362; Run-

Kudüs'ün fethinden, III. Haçlı Seferi'nin sona ermesine kadar yaşanan gelişmelerde yine siyasî amaçlar etrafında şekillenen bir olaylar silsilesinin varlığı dikkati çekmektedir. Bunun yanında İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard'ın Selahaddin Eyyubî ve kardeşi el-Melik el-Adil arasındaki münasebetler, birbirini anlamaya ve tanımaya başlayan her iki toplum içinde yavaş yavaş değişen değer yargılarını yansıtmaktadır. Richard'ın Akka'daki gibi zaman zaman çizginin dışına çıkmasına rağmen mücadele birbirlerine saygı duyan centilmenlerin savaşı olarak cereyan etmiş ve bu yönüyle önceki Haçlı seferlerine nispeten farklı bir seyir takip etmiştir.

III. Haçlı Seferi ile birlikte Haçlıların, birleşen Müslüman dünyası karşısında kıyı bölgesinin dışında tutunamayacağı açık şekilde anlaşılmıştır. Kudüs önlerinde Doğulu Haçlılar ve tarikat şövalyeleri tarafından bizzat dile getirilen bu gerçek Kudüs konusunda yapılan dinî propagandaları da bütünüyle geçersiz kılmıştır. Batıdan gelen Haçlı gruplarının, özellikle İngiliz ve Fransız krallarından önce Akka kuşatmasına katılanların dinî duyguların ateşlemesiyle harekete geçtikleri bir gerçektir. Ancak onların idealleri idarecilerin olduğu kadar, Ortadoğu'daki siyasî durumun da gölgesinde kalarak ikinci plana itilmiştir. Konrad de Montferrat-Guy de Lusignan, Richard-II. Philippe'in arasındaki rekabet ve Selahaddin'in bunlar karşısındaki üstün pozisyonu bütün seferin özeti gibidir.

Kıyı bölgesine sıkışıp kalan Haçlılar için, artık Kudüs'e yeniden sahip olmaktan çok, ellerindeki arazileri korumak ön planda olacaktı. Selahaddin'in halefleri de, kimi zaman siyasî çıkarlar uğruna kimi zaman ise ticarî gayelerle onların bölgedeki

ciman, III, 64-66; Oldenbourg, s. 462-465; Mayer, s. 146; Richard, s. 230-231; Mary Nickerson Hardwicke, "The Crusader States 1192-1243", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K.M. Setton, Madison, 1969, s. 523-523; Painter, a.g.m., s. 84-85; Şeşen, s. 202-215; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 161-162; Campbell, s. 327-329; Hindley, s. 140-141; Madden, s. 96-97.

varlığına müsaade edeceklerdi. Batı ise bundan sonra ana gayelerini saklamak endişesi olmadan doğuya yapılacak seferleri ekonomik açıdan zengin Mısır'a yönlendirecekti.

g) Antakya Üzerindeki Hâkimiyet Mücadeleleri

Arslan Yürekli Richard'ın bölgeden ayrılmasıyla siyasî ortam yeniden durağanlaşmıştı. Selahaddin'in 1193 senesindeki ölümü Müslümanlar tarafında karışıklıklara sebep oldu ise de Haçlılar artık bundan faydalanabilecek güçten yoksundular. Zaten Eyyubîler, Selahaddin'in kardeşi el-Melik el-Adil'in birleştiriciliği sayesinde kısa sürede toparlanmayı başarmıştı. el-Adil, Avrupa'dan münferit Haçlı gruplarının geldiği dönemlerde vuku bulan savaşlar dışında, genelde barış yanlısı bir siyaset takip etmekteydi. Dolayısıyla bu dönem, ticaretle uğraşan İtalyan şehir devletlerinin önüne hayal dahi edemeyecekleri imkânlar çıkarmıştı. Bunlar uzun zamandır Suriye sahili boyunca uzanan Haçlı topraklarındaki liman şehirlerinde ticarî faaliyetlerini sürdürdükleri birer mahalleye ve Haçlı liderleriyle yaptıkları anlaşmalar çerçevesinde şekillenen imtiyazlara sahiptiler. Ancak III. Haçlı Seferi'nin sonrasında tesis edilen barış ortamında faaliyetlerini geçmişe oranla çok daha fazla arttırmak imkânını yakalamış oldular.

Bunun öncesinde Selahaddin, Mısır'daki hâkimiyetini sağlamlaştırmaya çalıştığı sırada, 1173 yılında Kahire'ye gelen Pisa elçisiyle, bunlara İskenderiye şehrinde çeşitli ticarî imtiyazlar tanıyan bir anlaşma imzalamıştı. Pisalıları, Cenevizliler ve Venediklilerle yapılan anlaşmalar takip etmişti. el-Adil de, ağabeyinin izinden giderek İtalyan şehir devletleriyle yapılan bu anlaşmaların uygulanmasını devam ettirmişti³⁸⁸.

388 Heyd, a.g.e., s. 444-447.

Haçlılar tarafında ise yaşanan güç, saygınlık ve toprak kayıplarının sonrasında Müslümanlarla barış içinde yaşamak en çok arzu edilen şeydi. Ancak III. Bohemund'un izlediği iki taraflı siyaset sayesinde o zamana kadarki gelişmelerden fazla etkilenmeden kalabilen Antakya Haçlı Kontluğu'nda başlayacak olaylar, Ortadoğu'da siyasetin ve çatışmaların ağırlık noktasını yeniden kuzeye kaydıracaktı.

Antakya coğrafi konumu itibarıyla Kilikya Ermenileriyle her zaman yakın ilişkiler içinde olmuştu. Şehirde, Haçlı egemenliği kurulduğu dönemden itibaren buranın hâkimleri Kilikya Ermenilerine yüksek hâkimiyetlerini kabul ettirebilmek için sürekli gayret göstermişlerdi. Kimi zaman anlaşma kimi zaman savaşlar şeklinde cereyan eden bu çabalardan kesin bir netice alınamadığı gibi Ermeniler zaman içerisinde güçten düşen muhataplarına karşı hareket üstünlüğünü yavaş yavaş ellerine almayı başarmışlardı. Bu yeni dönemde öne çıkan en önemli şahsiyet Rupenler ailesinden II. Leon idi. Büyük siyasî ihtiraslara sahip olan bu zat hâkimiyeti altındaki bölgede bir Ermeni krallığı kurmak amacındaydı. Arzu ettiği krallık tacını sağlamak için Alman İmparatoru VI. Heinrich ile temas kurarak ona tâbi olduğunu bildirmişti. Öte yandan, Ermeni kilisesini Roma'ya bağlamayı taahhüt ettiği için papalığın desteğini almayı da başarmıştı³⁸⁹.

Kral unvanını almak için yaptığı çalışmalarının yanısıra hâkimiyet sahasını genişletmek istemesi onu, Antakya Haçlı Kontluğu ile karşı karşıya getirmişti. Eski bir Templier kalesi

389 Cahen, 599, 609-610; Runciman, III, 76-79; Sirarpie Der Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 647; Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990, s. 55-61; Jacob G. Ghazarian, *The Armenian Kingdom in Cilicia During the Crusades, The Integration of Cilician Armenians with the Latins 1080-1393*, Curzon 2000, s. 122-125; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Doktora Tezi, İzmir 1995, 106-107.

olan Bagras'ın kime ait olduğu konusunda yaşanan çekişme kısa zamanda taraflar arasında ciddi bir soruna dönüşmüştü. II. Leon, Selahaddin'in 1191'de Antakya topraklarına düzenlediği sefer sırasında tahrip ve terk edilmiş olan bu kaleyi yeniden inşa ederek kendi kuvvetlerini yerleştirmişti. Antakya Kontu III. Bohemund'un, kalenin iadesi için yaptığı uyarılarını dikkate almadığı gibi, buraya davet ettiği kontu tuzığa düşürerek esir etmişti³⁹⁰. Fakat bunun sonrasında Antakya'da kurmak istediği hâkimiyet şehirdeki Rumların ve Haçlıların ortak muhalefeti dolayısıyla başarısızlığa uğramış, esir edilen III. Bohemund'un yerine Antakya'da idareyi III. Bohemund'un oğlu Raymond üstlenmişti.

Sis Kalesi'ne götürülen III. Bohemund, 1194 senesinde Akka Kralı Henri'nin müdahalesiyle esaretten kurtulduktan sonra yeniden Antakya'nın başına geçti. Ermenilerle düşmanlığı sürdürmek istemediği anlaşılan kont, kısa süre sonra II. Leon ile bir anlaşma yaptığı gibi oğlu Raymond ve II. Leon'un yeğeni Alice'yi evlendirmek suretiyle bu arzusunu açıkça gösterdi. Raymond-Alice evliliği sayesinde bir kuşak sonra Antakya ve Kilikya'nın aynı idare altında birleşmesi planlanmıştı. Ancak Raymond geride Raymond Rupen adlı bir oğul bırakarak 1197 senesinde ölmesi iki devlet arasındaki çekişmelerin yeniden ortaya çıkmasına neden oldu ise de II. Leon çok güçlü müttefiklere sahipti. Antakya kontu, II. Leon'u taçlandırmak üzere gelen Alman İmparatoru VI. Heinrich'in temsilcilerinin baskısıyla Raymond Rupen'i halefi olarak ilan etmeye zorlandı (1198). Küçük veliahtın vasisi olarak II. Leon, böylelikle Antakya hâkimiyeti konusunda kendisine büyük avantaj sağlamıştı. Bununla birlikte Antakya'ya konusundaki

390 Edbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme, s. 128-129) da, bu olayın III. Bohemund'un kendisinden olan oğlunu tahta çıkarmasını sağlamak amacıyla karısı Sibylle ile II. Leon tarafından ortaklaşa tasarlandığı belirtilmektedir.

hayalleri, III. Bohemund'un diğeri oğlu Trablus Kontu IV. Bohemund'un müdahalesiyle bir kere daha hayal kırıklığına uğradı. II. Leon şehirde kendisine taraftarlar edinmesine rağmen Ermenilerin karşısındaki Rum-Latin partisinin muhalefeti yine üstün gelmişti.

IV. Bohemund babasının 1201 senesindeki ölümünün ardından Antakya üzerine yürüyerek Templierlerin yardımıyla şehirde hâkimiyetini kurmayı başardı. Ancak II. Leon'un durumu kabullenmek gibi bir düşüncesi yoktu. Vasisi olduğu Raymond Rupen'in Antakya üzerindeki haklarını güç kullanarak sağlamaya karar verdi. Bu konuda kendisine müttefik bulmakta fazla zorlanmadı. Templierler, IV. Bohemund'u destekledikleri için onların rakipleri Hospitalierler direkt olarak Leon'un tarafına geçtiler. 1204 senesi yaz aylarında IV. Bohemund'un, Trablus topraklarında çıkan bir isyanla uğraşmasını fırsat bilen II. Leon, Antakya topraklarına saldırdı. Rakibinin kaba ve çıkarıcı tavırları dolayısıyla Haçlılar arasında sevilmediğini bildiği için, ona kimsenin yardıma gelmeyeceğini düşünüyordu. Çünkü papa dahi bu meselede onun tarafını tutuyordu. Ancak olaylar yine de istediği gibi gelişmedi. IV. Bohemund, ona karşı Haçlılar arasından destek bulamadı ise de, Haleb Hâkimi el-Melik el-Zâhir'in yardımını temin etmeyi başardı. el-Zâhir, Seyfeddin b. Candar, Fariseddin Meymun el-Kasrî idaresindeki kuvvetleri, Antakya'nın yardımına gönderdi. Bunlara, Merc-i Dabık'ta çok sayıda Türkmen katıldı. el-Zâhir'in planlarını bozmasından çekinen II. Leon, elçiler göndererek tarafsız kalmasını rica etti ise de bir sonuç alamadı. Her iki taraf için savaş tek çıkar yol gibi görünüyordu. Kısa süre sonra başlayan mücadelede II. Leon, Haleb kuvvetlerinin baskısı karşısında gerilemek zorunda kaldı. Bununla birlikte mücadelenin gidişatını değiştirmek için Amik Ovası'nı yağmalayıp Derbsak'daki Templier kalesine başarısız

bir saldırı girişiminde bulundu ve civardaki Türkmenlere baskınlar verdi. Bu duruma kızan el-Zâhir bizzat onun üzerine yürüdü. Artık Antakya üzerindeki isteklerini gerçekleştirmek için herhangi bir başarı şansı kalmadığını gören II. Leon barış istemek zorunda kaldı. Taraflar arasında sekiz senelik bir saldırmazlık anlaşması imzalandı. Barış süresince Antakya'ya saldırmayacağı sözünü veren Leon, Kilikya'ya döndü (1206)³⁹¹.

Anlaşma IV. Bohemund ile Antakya arasındaki soruna kesin bir çözüm getirmese de taraflar arasında geçici bir barış sağlamıştı. II. Leon ile Hospitalierler, IV. Bohemund'un el-Zâhir ile yaptığı ittifak sayesinde kendilerine karşı başarı kazandığının farkındaydılar. Bu sebeple aynı konuda girişimlere başladılar. Arayışları, Şii İsmailiyye mezhebinin Nizariyye kolundan gelen Haşişîlerle yaptıkları anlaşmayla neticelendi.

Haçlı seferlerinden kısa süre önce Suriye'de Haleb şehrine yerleşen Haşişîler işledikleri siyasî cinayetlerle bölgedeki Sünnî Müslüman hükümdarlar arasında büyük bir endişe kaynağı olmuşlardı. Haçlılar ile ilişkileri ise genelde iyi bir seyir takip etmişti. Ancak III. Haçlı Seferi'nden sonra Arslan Yürekli Richard ile yapılan anlaşmaya, Selahad-din'in saflarında dâhil olmalarıyla birlikte işler tersine dönmeye başlamıştı. Diğer taraftan Sünnî Müslümanlarla yakınlaşmalarına karşın yaşadıkları dağlık Cebelü Bahra bölgesindeki varlıklarının devamı adına Hospitalierler ile Templierlere haraç ödemekteydiler. Hospitalierler de, bu haracın affı karşılığında onları kendi

391 İbn el-Adim, III, 155-158; İbn Vâsıl, III, 170-171. İbn el-Esir (XII, 238-239; trk. trc. XII, 195-196) ise II. Leon'u, İbn Leon olarak aktardığı gibi onun Antakya topraklarına saldırısından da bahsetmez. Aksine el-Zâhir'in Derbsak'a gönderdiği takviye kuvvetlerini mağlup edip ardından erzak konvoyunu yağmaladıktan sonra memleketine geri döndüğünü söylemektedir. Krş., Stevenson, s. 298-299; Cahen, s. 600-601; Runciman, III, 120-121; Richard, s. 238, 241; Mayer, s. 244-245; Der Nersessian, a.g.m., s. 649; Ramazan Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a Eyyubiler-Memluklar (1193-1260)*, İstanbul 2007, s. 64-65; Ersan, a.g.t., s. 109.

saflarına çekmek imkânı bulmuşlardı. İlk olarak 1213 yılında IV. Bohemund'un büyük oğlu Raymond, Tartus (Tartosa)'daki kilisede Haşîşîler tarafında öldürüldü. Haşîşî-Hospitalier işbirliğinin ikinci kurbanı ise IV. Bohemund ve Templierlere yakınlığı ile bilinen Kudüs Patriği Albert oldu (1214).

IV. Bohemund oğlunun intikamını almak için Templi-erler tarafından desteklenen birlikleriyle Haşîşî topraklarını yağmaladıktan sonra onlara ait Khavabi Kalesi'ni kuşattı. Müdafiler hemen el-Melik el-Zâhir'den, kendilerine yardıma gelmesini rica ettiler. Haleb hâkimi, IV. Bohemund ile arasındaki iyi ilişkilere rağmen kaleye 200 kişilik bir takviye birlik gönderdi. Ancak bunlar IV. Bohemund tarafından pusuya düşürüldü. Khavabi'ye gönderdiği birliğin akibetini öğrenen el-Zâhir bu kez Seyfeddin b. Candar kumandasındaki daha güçlü bir kuvveti, Haçlı kontunun dikkatini dağıtmak için Lazkiye üzerine gönderdi. Haleb hâkiminin ısrarlı tutumu karşısında bölgedeki yegâne müttefikiyile arasının bozulmasını istemeyen IV. Bohemund, ondan özür dileyerek geri çekilmek zorunda kaldı³⁹².

Khavabi olayında Haşîşîler, Selahaddin döneminden beri Eyyubîlerle mevcut iyi ilişkilerini kullanarak IV. Bohemund'un saldırısını bertaraf ederken, Hospitalierler çok fazla bir gayret sarfetmeden rakiplerine ciddi bir darbe indirmiş oldular. Bu olaydan en büyük zararı ise IV. Bohemund görmüş ve oğlunun kaybı yanında, Haşîşîlere yaptığı taarruz nedeniyle el-Zâhir ile ilişkileri de sarsılmıştı. Daha da kötüsü kısa süre sonra Antakya'yı kaybetti. Onun Trablus'da olmasından istifade eden II. Leon, derhal Antakya üzerine yürüyerek içerideki

392 İbn el-Adim, III, 166-167; İbn Vâsıl, III, 224. Krş., Cahen, s. 620-621; Runciman, III, 122; Lewis, *Haşîşîler*, s. 170; Usta, "Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşîşîler", s. 19.

tarafatlarının da yardımıyla şehri ele geçirmiş ve idareyi Raymond Rupen'e bırakmıştı (1215).

IV. Bohemund durumu kabullenmek zorunda kaldı. Ancak aynı sene içinde Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un (1211-1220), Kilikya Ermenilerine karşı başlattığı askerî harekât, onun Antakya'ya yeniden hâkim olmak konusunda ümitlenmesine neden oldu. Fakat el-Melik el-Adil'in Ermenilerle iyi ilişkilerinden endişelenen Haleb Hâkimi el-Zâhir de, İzzeddin Keykavus ile birlikte hareket ediyordu. Hedef II. Leon olunca IV. Bohemund kurulan bu ittifakta kendisine yer bulmakta gecikmedi. Aralarında yapılan anlaşmaya göre; İzzeddin Keykavus Maraş'tan, el-Zâhir Haleb'den Antakya üzerine yürürken IV. Bohemund da, onlara denizden destek verecekti³⁹³. Fakat Haçlı kontunun, Antakya konusundaki beklentileri müttefikleri arasında çıkan anlaşmazlıklar dolayısıyla hüsrarla sonuçlandı. el-Adil ile ilişkilerini düzelterken el-Melik el-Zâhir bu kez onunda kışkırtmasıyla, Anadolu Selçuklu hükümdarının kendisine cephe alabileceği endişesiyle ittifaktan ayrıldı. Bu arada, Kıbrıs Haçlı Krallığı'ndan aldığı desteğe karşın Türk ordusu karşısında tutunamayan II. Leon çareyi I. İzzeddin Keykavus'a tâbi olmakta bulmuş ve böylece Anadolu Selçuklu-Kilikya Ermenileri arasındaki siyasî ilişkiler yeniden düzene girmişti³⁹⁴. Ayrıca II. Leon'un müttefiki olan Kıbrıs Haçlı Kralı Hugue, I. İzzeddin Keykavus ile yaptığı 1216 tarihli ticaret anlaşmasının etki sahasını onu ve Antakya'daki Raymond Rupen'i de içine alacak şekilde

393 Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a*, s. 50.

394 İbn Bibi, *Selçuknâme (el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûr el-Alâiyye)*, trk. trc. Mükrimin Halil Yınanç, İstanbul 2007, s. 55-59. Krş., Cahen, s. 627; aynı mlf., *Osmanlılardan Önce Anadolu*, trk. trc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000, 70; Turan, s. 312-318; Sevim-Merçil, s. 457-458; Merçil, s. 137-139; Kaşgarlı, a.g.e., s. 113; Mehmet Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın Tâbiyeti Meselesi", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 309-310.

genişletmeye muvaffak olmuřtu³⁹⁵. Özellikle bu son gelişme, IV. Bohemund'un Anadolu Selçuklularıyla yaptığı ittifakın sona erdiğinin resmî kanıtıydı. Yalnız kalan IV. Bohemund, II. Leon'un 1219'daki ölümüne kadar Trablus'a çekilerek gelişmeleri takip etmekle yetindi.

II. Leon'un ölümüyle beklediği fırsatın geldiğine inanan IV. Bohemund, ertesini sene Raymond Rupen'in V. Haçlı Seferi'nin lideri Kardinal Pelagius ile görüşmek üzere şehirden ayrılması üzerine süratle hareket ederek Antakya'yı ele geçirdi. Hospitalierler, iç kalede bir süre daha ona mukavemet ettilerse de, teslim olmaya mecbur edildiler³⁹⁶.

Raymond Rupen'in, Mısır'dan dönüşünün ardından 1221 yılında Ermeni baronlarından Konstantin tarafından yakalanıp öldürölmesi IV. Bohemund'u, Antakya hâkimiyeti konusunda rakipsiz bıraktığı gibi ve Trablus-Antakya birleşmesi kesin olarak sağladı. Antakya'nın yeni efendisi bundan sonra Ermenilerle ilişkilerini düzeltmeye gayret etti. Oğlu Philippe'yi, II. Leon'un kızı ve varisesi Isabella ile evlendirmek suretiyle Kilikya Ermeni Krallığı'nın yönetiminde söz sahibi olmayı başardı. Fakat Philippe'nin, Ermeni asillerinde nefret hisleri uyandıran faaliyetleri ve onları küçümsemesi, Antakya ile Ermeniler arasındaki ilişkilerin yeniden gerginleşmesine yol açtı. Ermeniler tarafından yakalanan Philippe hapse atıldı (1224) ve iki sene sonra da zehirlenerek öldürölüdü³⁹⁷.

Oğlunun maruz kaldığı muamele ve onu kurtarmak konusundaki teşebbüslerinin başarısız olması IV. Bohemund'un, Ermenilere karşı düşmanlık hislerini yeniden alevlendirdi. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a (1220-1237)

395 Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1988, s. 140-141.

396 Cahen, *La Syrie du Nord*, s. 630-630; Runciman, III, 150-151.

397 Abu'l-Farac, II, 510-512.

elçiler göndererek Ermenilere karşı ittifak teklif etti. I. Alâeddin Keykubad da uzun süreden beri, bunların sınır bölgele-
rine yaptıkları tecavüzleri önlemek ve ülkelerinden gelip-ge-
çen tüccarların mallarını yağmalamalarına son vermek için
Kilikya'ya bir sefer yapmayı planlıyordu. Bu nedenle IV. Bo-
hemund'un teklifine olumlu yanıt verdi. Anadolu Selçukluları
ile Antakya kuvvetlerinin birleşmesi üzerine Kilikya Ermeni
Krallığı'nda idareyi üstlenmiş olan Konstantin, Kıbrıs'daki
Haçlılara ve Haleb Eyyubîlerine başvurdu.

1225 senesinde Emîr Mübarezeddin Çavlı ve Emîr Mavro-
zomes Komnenos³⁹⁸ komutasında iki koldan Kilikya Ermeni
topraklarına giren Türk birlikleri, Konstantin daha beklediği
yardımları alamadan birçok şehir ve kaleyi ele geçirdiler. Fakat
saldırının diğer ayağını oluşturması beklenen IV. Bohemund,
Haleb Eyyubîlerinin Ermenilere yardımları ve Antakya üze-
rinde oluşturduğu tehdit sayesinde hareketsiz kalmaya zorlan-
mıştı. Haçlı kontu, Antakya'yı bu yönden gelebilecek herhangi
bir saldırıya karşı korumak kaygısıyla, müttefikine gerektiği
kadar yardımcı olamamıştı (1225)³⁹⁹.

398 Bu zat Anadolu Selçuklu Sultanlarından I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kayınpede-
ridir. Gıyaseddin, birinci saltanat devresinin ardından kardeşi Rükneddin Sü-
leymanşah'a karşı mücadeleyi kayberek Bizans'a sığındığında, Mavrozomes'in
kızıyla evlenmişti. Kardeşinin 1204'deki ölümünün ardından Anadolu Selçuk-
lu tahtı için geri dönen Gıyaseddin'in yanında Mavrozomes de bulunuyordu.
Damadının müşavirleri arasına giren Mavrozomes, onun ölümünden sonra da
oğulları İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad dönemlerinde iyi muamale
görmüş ve emir rütbeli bir Hristiyan olarak Selçuklu ordusuna hizmet etmiştir.
Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 280-282.

399 İbn Bibi, a.g.e., s. 105-107. Krş., Cahen, s. 624; Runciman, III, 151-152; Mayer,
s. 245-246; Der Nersessian, s. 651-652; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*,
s. 342-347; Sevim-Merçil, s. 461; Merçil, s. 141-142; Kaşgarlı, s. 111-112; Ersan,
Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler, s. 112-114; aynı mlf.,
"Kilikya Ermeni Krallığının Tâbiyeti Meselesi, s. 310-311; aynı mlf. "Rupenliler
Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukuro-
va'da Hâkimiyet Mücadelesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı: XIII, İzmir 1998,
s. 92-95; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu
Devleti Siyasî Tarihi*(1220-1237), Ankara 2003, s. 30-34.

1225 yılı olayları IV. Bohemund ile Kilikya Ermenileri arasındaki mücadeleyi sonlandırdı. Uzun süreden beri devam eden ve Müslümanların da dâhil olduğu bu mücadelede taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamamışlardı. Antakya'daki hâkimiyetini sağlamlaştıran IV. Bohemund'un oğlu Phillippe aracılığı ile Kilikya Ermeni Krallığı üzerindeki söz sahibi olmak hayalleri ise başarısızlıkla sonuçlanmış, neticede her iki taraf da ellerindekilerle yetinmek zorunda kalmışlardı.

h) Eyyubi-Venedik Anlaşması ve IV. Haçlı Seferi'nin Bizans Üzerine Yönlendirilmesi

Antakya'da II. Leon-IV. Bohemund arasındaki hâkimiyet mücadelesinin sürdüğü sıralarda İstanbul'da, Haçlı seferleri tarihinin en trajik ama bir taraftan da en anlamlı olayı gerçekleşmiştir. Seferlerin başlangıcından beri varolan Haçlı-Bizans çekişmesinde, Batılılar 1204'de Bizans'ın başkenti İstanbul'u zaptederek rakiplerine öldürücü darbeyi vurmuşlardır.

Bizans'ın başkentine yönelen bu seferinin başlangıçta Mısır üzerine yapılması düşünülmüştü. Akka Kralı Henri'nin kardeşi Thibaut'un liderliğini üstlendiği Haçlılar kendilerini deniz yoluyla Mısır'a götürmek üzere 85.000 gümüş mark karşılığında Venediklilerle anlaşmışlardı (1201). Bu miktarın ödemesi şartıyla Venedikliler, Haçlıları Mısır'a taşımayı ve bir senelik erzaklarını temin etmeyi üstlenmişlerdi⁴⁰⁰. Haçlı reisleri kararlaştırılan paranın bir kısmını Venediklilere ödedikten sonra geriye kalan 36.000 mark'ı bulmaya çalışırken Thibaut ölmüş, yerini doğuda çok iyi tanınan bir ailenin mensubu olan

400 Geoffrey Villahardouin, *The Chronicle of Fourth Crusade and the Conquest of Constantinople*, ing. trc. Frank T. Marzials, Londra 1908, s. 6; trk. trc. Ali Berktaş, *Konstantinopolis'de Haçlılar*, İstanbul 2001, s. 40-42; Robert of Clari, *The Conquest of Constantinople*, ing. trc., Edgar Holmes Mcneal, Newyork 2005, s. 40.

Boniface de Montferrat almıştı. Bekleme sürelerinin uzamasına karşın Haçlılar taahhüt ettikleri parayı toparlayamadılar. Bu durum çaresizlik içindeki Haçlıların, siyasî ve ticarî çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan Venediklilerin eline düşmelerini kolaylaştırdı.

Venedikler, Haçlılara Adriyatik kıyısında Macarların elindeki stratejik bir konuma sahip Zara Kalesi'nin alınması karşılığında borçlarını ertelemeyi ve bizzat sefere katılmayı teklif ettiler. Ayrıca buranın zaptı sırasında yapacakları yağmayla kendilerine gerekli parayı da elde edebileceklerini söylediler⁴⁰¹. Macarların, Roma Kilisesine bağlı olduğu ayrıntısı gözardı edilmişti. Ancak parasızlık sorununu çözemeyen Haçlılar, Venediklilerin teklifini kabul ederek Kasım 1202'de şehri kuşatıp aldılar. Roma'ya bağlı bir krallığa ait Zara'nın ele geçirilip yağmalanması Papa'yı çileden çıkartmıştı. Derhal Venedik ve bütün Haçlı ordusu aforoz etti ise de, Haçlılar üzerindeki aforoz kararı sonradan kaldırıldı⁴⁰².

Şartların zorlamasıyla dahi olsa, Haçlıların, Zara'da yaptıkları aslında bir hedeften sapma değil, varolanın dışı vurulmasıydı. Açık şekilde ortaya konulan niyetler için Zara sadece bir başlangıçtı. Aforoz edilmesine karşın Venedik istediğini elde etmişti. Fakat çıkarları Zara ile sınırlı değildi. Yukarıda da değinildi üzere Selahaddin'in Mısır'daki hâkimiyetinden itibaren diğer denizci İtalyan şehir devletleri gibi Mısır ile olan ticarî bağlarını geliştirmişlerdi. Mısır, onlar için önemli bir pazardı. Dolayısıyla Haçlıları buraya taşımayı kabul etmelerine rağmen ticarî menfaatlerini tehlikeye atmak çok da arzu ettikleri bir durum değildi.

Bunun öncesinde el-Melik el-Adil, batıda Mısır'a karşı sefer hazırlıklarının başladığını haber almış ve etraflıca bilgi almak

401 Villahardouin, a.g.e., s. 16-17; trk. trc. s. 50-51; Clari, a.g.e., s. 41-42.

402 Villahardouin, s. 26; trk. trc. s. 59-60; Clari, s. 43-44.

için elçilerini Venedik'e göndermişti. Heyet, gayet zengin hediyelerle takviye edilmişti. Venedik Doçu Enrico Dandolo ile yapılan görüşmelerin ardından taraflar ortak bir nokta üzerinde mutabakata varmışlardı. Buna göre; el-Adil'in, Mısır'da kendilerine tanıyacağı zengin imtiyazlar karşılığında Venedik, Haçlı seferinin yönünü değiştirmeyi kabul etmişti⁴⁰³.

IV. Haçlı Şeferi'nin diğerlerine göre farklı bir sefer olacağını ilk sinyali Zara'da verilmişti. Şimdi ise Venediklilerin müdahalesiyle daha da ilginç bir hale gelecekti. Müttefik ordularının 1203 yılı başlarında Zara'da bulundukları sırada gelen bir ziyaretçi, Venedik'in el-Melik el-Adil ile yaptığı anlaşmanın uygulanmasını kolaylaştıracaktı.

Bizans'da İmparator Manuel Komnenos'un 1180 senesindeki ölümünün ardından yaşanan taht kavgaları bir türlü sonlandırılamamıştı⁴⁰⁴. Bu mücadelelerin katılımcılarından biri olan II. İsaakios Angelos'un oğlu Aleksios, İstanbul'da kapatıldığı hapisten kaçarak Almanya'daki eniştesi Philippe von Schwaben'in yanına gelmişti. Philippe'nin yardımıyla Zara'daki Venediklerle ve Haçlılarla temasa geçen Aleksios, Bizans tahtına çıkarılmasının sağlanması karşılığında seferin masrafları için 200.000 gümüş mark vereceğini ve askerî destek sağlayacağını bildirmişti⁴⁰⁵.

Yapılan teklif, para konusunda hala sıkıntı içinde olan Haçlılar için oldukça cazipti. Venediklilerin bekledikleri fırsat,

403 Ernoul, s. 345-347; Krş., Heyd, a.g.e., s. 448; Runciman, III, 100-101; E. H. McNeal-R. L. Wolf, "The Fourth Crusade", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 169-170.

404 Bununla ilgili bkz. Ostrogorsky, s. 365-382.

405 Villahaurdouin, s. 23; trk. trc. s. 56-57. Niketas Khoniates (*Historia*, trk. trc. Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206), İstanbul'un Haçlılar tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, İstanbul 2004, s. 107-108) ise, rakam vermekle birlikte Aleksios'un, onların denizler dolusu para teklifine evet dediğini, silah yardımı, 50 büyük gemi ve kiliselerin birleştirilmesi tekliflerini kabul ettiğini söylemektedir.

kendiliğinden önlerine gelmişti. Aleksios'un istediği yardımın sağlanması halinde bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı. Böylece hem el-Adil ile yaptıkları anlaşmanın şartlarını yerine getirmiş olacaklar hem de önemli bir ticaret potansiye-line sahip Bizans'tan bu konuda daha fazla imtiyaz kopartabileceklerdi. Onların da teşvikiyle harekete geçen Haçlı ordusu Haziran 1203'de İstanbul önlerine geldi.

O sırada Bizans İmparatorluğu'nu yöneten III. Aleksios, bunlara karşı koyabilecek ekonomik ve askerî güce sahip olmadığı için tahtını bırakarak başkentten kaçtı. Onun kaçışının ardından Prens Aleksios babası II. İsaakios ile birlikte müşterek imparator olarak taç giydiler. Ancak sıra Haçlılara yapılan vaatlerin yerine getirilmesine geldiğinde, IV. Aleksios, bunun Bizans'ın malî gücünü aştığını gördü. Yapabileceği tek şey Haçlıları oyalamaktı. Doğal olarak bu tavır, onların tepkisine yol açtı. Öte yandan Bizans halkı nefret ettikleri Haçlıları, başkentlerinin kapılarına kadar getiren IV. Aleksios'a karşı büyük bir kızgınlık içerisindeydiler. Nihayetinde bu öfkeleri bir ayaklanmayla neticelendi. Tahtan indirilip öldürülen Aleksios'un yerine Aleksios Murztzuphlos, V. Aleksios adıyla tahta çıktı.

İstanbul'daki gelişmeleri yakından takip eden ve kendileri aleyhine başlayan isyanı haber alan Haçlılar şehre saldırmaya karar verdiler. 12 Nisan 1204 tarihinde yapılan genel bir hücumun sonrasında Haçlı ordusu İstanbul'a girdi. Şehirde üç gün boyunca yağma ve katliam yapıldı. Bizans sarayına mensup Theodoros Laskaris maiyetiyle birlikte İznik'e kaçarken, Komnenos ailesi mensupları Trabzon'a gittiler. Venedikliler ve Haçlılar kılıç zoruyla ele geçirdikleri İstanbul'u bir başka Bizanslının idaresine bırakmanın gerekli olmadığını düşünüyorlardı. Bu düşüncelerin tesiriyle şehrin zaptını müteakip toplanan Venedikliler ve Haçlı reisleri tarafından imparator

seçilen Flandre Kontu Baudouin, 16 Mayıs günü Ayasofya'da taç giydi⁴⁰⁶.

İstanbul'da 1282'ye kadar devam edecek Latin hâkimiyeti dönemi başlamış ve Venedik, el-Melik el-Adil ile yaptığı anlaşmanın gereğini fazlasıyla yerine getirmiş olsa da gelişmelerin bütün sorumluluğunu Venedik'in üzerine yüklemek doğru değildir. Çünkü onların kendi ticarî çıkarlarını düşünerek ortaya koydukları bu oyunu, Haçlılar da nefret ettikleri doğuya yaptıkları seferleri baltalayan, Müslümanlarla işbirliği yapan Bizans'a karşı yakaladıkları bir fırsat olarak görmüşlerdi. Ayrıca şehrin zaptı sırasında yapılan korkunç yağma ve katliamlar, onların Bizanslılar ile Müslümanlar arasında fark gözetmediklerini de ispatlamıştı. Hepsinden önemlisi, 1108'de Bohemund'un Devol'de uğradığı küçük düşürücü mağlubiye-
tin intikamı alınmış ve hesap kapanmıştı.

1) Dimyat'a Karşılık Kudüs

Haçlılar için, Bizanslılardan mı yoksa Müslümanlardan mı daha çok nefret ettikleri, Kudüs için mi yoksa politik ve ekonomik gereksinimler dolayısıyla mı harekete geçtikleri soruları sürekli zihinlerini kurcalamıştı. IV. Haçlı Seferi'nin sonucunda *Doğulu* Bizans İmparatorluğu'nun ve zengin başkentinin maruz kaldığı küçük düşürücü yağma ve katliamlar komuta kademesindekiler başta olmak üzere bu işin faillerinin *Haçlı* düşüncesinden çıkardıkları anlamı açık şekilde ortaya koymuştu. 1204'de ilk defa zihinlerindeki sorulara çok

406 Villahaurdouin, s. 50-68; trk. trc. s. 82-97; Clari, s. 66-128; Ernoul, s. 368-405; Niketas Khoniates, a.g.e., s. 137-236; Abu'l-Farac, II, 483-484. Krş., Runciman, III, 95-116; Ostrogorsky, s. 384-393; Diehl, s. 152-162; Mayer, s. 183-193; Richard, s. 242-254; Harris, s. 152-165; Riley-Smith, s. 149-160; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 170-180; aynı mlf., 538-539; Campbell, s. 347-369; McNeal-Wolf, a.g.m., s. 177-185; Madden, s. 109-122; Hindley, s. 143-158; Jones-Ereira, s. 155-168.

net ve dürüst bir cevap vererek kendilerine problem çıkaran düşmanlarından birini bertaraf etmişlerdi.

Ama Kudüs hala Müslümanların elindeydi. Papalık, temsilcileri ve gezginci vaizler vasıtasıyla Avrupa'da Haçlı düşüncesinin ateşini canlı tutmaya gayret ediyordu. Batıda bu gelişmeler yaşanırken, doğudaki Haçlılar, Müslümanlarla yaptıkları barış anlaşmasının sağladığı güven ortamında yaşamlarını sürdürüyorlardı. Barış, her iki taraftaki ekonomik ve ticarî hayatı olumlu yönde etkilemişti.

Bilhassa Haçlıların elindeki sahil şeridinde yer alan Beyrut, Trablus, Akka, Sûr şehirleri büyük bir ticaret hacmine sahiptiler. Müslümanlar tarafında bunlara, Mısır ile Suriye'nin iki önemli şehri Haleb ve Dımaşk eşlik ediyordu. Sahildeki Haçlı şehirlerinde ve Mısır'daki limanlarda üstlenmiş olan İtalyan şehir devletlerine ait kolonilerin, Avrupa'nın her yeriyle ticarî bağlantıları vardı.

Onlara, zamanla Fransız ve İngiliz tüccarlar da eklenmişti. Barış sayesinde, Avrupa'dan gelen tüccarlar rahatlıkla Haleb, Dımaşk ve diğer Müslüman şehirlerine giderek alış-veriş yapabiliyordu. Aynı şartlar Müslüman tacirler için de geçerliydi⁴⁰⁷. Bu ortamda yeni karışıklıklara ve ticaretin aksaması sonucunu doğuracak bir Haçlı seferi olması, beklenen en son şeydi.

Ancak bütün olumlu gelişmelere rağmen Akka Kralı Jean de Brienne⁴⁰⁸, Eyyubî Hükümdarı el-Adil ile 1212 yılından itibaren beş yıl sürecek bir barış anlaşması yaptıktan sonra, Roma'ya gönderdiği mektubunda anlaşma süresinin bitiminde yeni bir Haçlı ordusunun hazırlanarak bölgeye gönderilmesi ricasında bulunmuştu. Onu bu şekilde davranmaya iten en

407 Tfs. için bkz. Heyd, s. 350-382.

408 Bu zat 1210 senesinde Konrad de Montferrat ile Kraliçe Isabella'nın kızları Kudüs tahtının varisi Maria ile evlenmek suretiyle kral unvanını almıştır. Bkz. Runciman, III, 117-118.

önemli neden anlaşma süresinin bitiminde Müslümanlar tarafından gelebilecek bir saldırı ihtimali idi.

Jean de Brienne'nin mektubunun ardından çalışmalarına hız veren papalık, 1215 yılında aslında kilise içinde yapılması düşünülen reformları konuşmak üzere toplanan IV. Lateran Konsilinde sefere katılanların günahlarının affolunacağı ve bir takım imtiyazlar elde edeceklerini duyurdu. Ayrıca yine bu konsilde ilk olarak Kudüs'ün dışında başka bir yere, yani Mısır'a bir Haçlı seferi yapılabileceği şeklindeki düşünceler açık şekilde dile getirilmişti⁴⁰⁹. Konsilin sonrasında devam eden çalışmaların neticesinde çok geçmeden kamuoyunda yeni bir heyecan dalgası kendisini gösterdi. Krallar ve soyluların yanı sıra halk da büyük bir şevkle haçı kabul etmeye başladı. Ancak organizasyondaki eksiklikler daha başından itibaren seferin geleceğini tehdit eder hale gelmişti. Gemi ve para sıkıntısı dolayısıyla Haçlılar doğuya birbirlerinden ayrı gruplar halinde harekete geçmek zorunda kalmışlardı.

Nitekim Batı Avrupa'da hazırlıklar devam ederken Macar Kralı II. Andreas (1204-1235) ve Avusturya Dükü VI. Leopald (1198-1230) çoktan yola koyulmuşlardı. 1217 yılının sonlarında deniz yoluyla Suriye'ye ulaşan kral ve dükün emrindeki kuvvetler, Jean de Brienne ve Kıbrıs Kralı Hugue'un refakatinde vakit kaybetmeden Müslüman topraklarına saldırdılar. Haçlıların ani saldırısı karşısında kısa süreli bir panik yaşayan el-Melik el-Adil sonradan duruma hâkim olmayı başardı. Başlattıkları sürpriz saldırıdan sonuç alamayan Haçlı ordusunda moraller bozulmuştu. Bunun yanı sıra birleşik orduya kimin komuta edeceği konusunda sorunlar aralarında sorunlar yaşanmaktaydı. Ayrıca bu şartlar altında üstelik donanma

409 Thomas C. Van Cleave, "The Fifth Crusade", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 379-382; James M. Powell, *Anatomy of a Crusade, 1213-1221*, Philadelphia 1990, s. 41-47, 137.

desteğinden mahrum kalacakları bir kara harekâtında Kudüs'e yürümenin beyhude olacağının farkındaydılar. Daha önce Akka kuşatmasında ve III. Haçlı Seferi'nde görüldüğü gibi, donanma desteği onlar için birinci öncelikti. Bulundukları dar sahil şeridinden yaptıkları girişimler sonuçsuz kalınca Suriye'de herhangi bir başarı şanslarının olmadığı gerçeği bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış oldu. Bunun ardından II. Andreas hastalığını bahane ederek ülkesine dönerken, Kral Hugue da Kıbrıs'a çekildi. Avrupa'dan harekete geçen diğer kuvvetlerin hedefinin Mısır olacağını öğrenen Jean de Brienne ve VI. Leopald ise Suriye sahillerine ulaşan Frison (Hollanda) donanmasıyla birlikte buraya doğru yelken açtılar⁴¹⁰.

Böylece Haçlı seferlerinin yeni hedefleri gözler önüne serilmişti. Papalığın özellikle XI. yy.'ın başlarından itibaren kitleleri harekete geçirmek için kullandıkları *inançsız Müslümanların elinde esir tutulan kutsal şehir Kudüs* imajı yerini stratejik ve ticarî önemi tartışılmaz olan Mısır'a bırakmıştı.

Jean de Brienne'nin komutasındaki Haçlı donanması 29 Mayıs 1218 günü Dimyat'a yaklaşık üç kilometre mesafedeki Giza'ya çıkarma yaparak muhasara hazırlıklarına başladı. el-Melik el-Adil'in Mısır'ın idaresinden sorumlu olan oğlu el-Melik el-Kâmil, Haçlılar gelmeden önce şehirde gerekli savunma tertibatını alarak surları tahkim etmişti. Dimyat savunmasının kilidini Nil Nehri'nin girişindeki küçük ada üzerinde yer alan müstahkem mevki oluşturmaktaydı. Düşman gemilerinin Nil'e girişini engelleyen zinciri koruyan bu tahkimat, şehrin nehir tarafından sıkıştırılmasını engelliyordu. Haçlılar birkaç neticesiz kalan hücumun ardından adayı ele geçirdiler. Onlar kazandıkları başarının heyecanını yaşarken

410 Stevenson, s. 301-303; Runciman, III, 129-132; Mayer, s. 209-210; Richard, s. 297-298; Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a*, s. 73-76; Van Cleve, a.g.m., s. 390-394; Powell, a.g.e., s. 138-141; Riley-Smith, s. 177-178; Madden, s. 146-147.

o sırada Suriye bulunan Eyyubî hükümdarı el-Melik el-Adil bir süredir devam etmekte olan hastalığından kurtulamayarak 31 Ağustos 1218 günü vefat etti. Yerini, Mısır'daki oğlu el-Kâmil aldı. Eyyubîlerde bu taht değişikliğinin yaşandığı sıralarda Haçlılar, Papalık Temsilcisi Kardinal Pelagius ile emrindeki kuvvetlerin gelişile güçlerini attırmışlardı. el-Adiliye'deki karargâhında gelişmeleri takip eden el-Melik el-Kâmil onlara karşı tek başına mücadele etmesinin zorluğunu görerek kardeşleri el-Melik el-Muazzam ve el-Melik el-Eşref'den kendisine yardıma gelmelerini istedi.

Kardinal Pelagius'un gelişinin ardından Haçlılar Dimyat üzerindeki baskılarını arttırmalarına karşın yaklaşan kış mevsimi ve kendisini hissettirmeye başlayan açlık tehdidi, baskının zamanla hafiflemesine neden oldu. el-Kâmil ise bu kritik zamanda ordusunun içindeki bazı komutanların kendisine karşı düzenledikleri bir komplo nedeniyle zor durumda kalmıştı. Asiler, onu tahtan indirerek yerine kardeşi el-Faiz'i geçirmeye karar vermişlerdi. Ancak durumu öğrenen el-Kâmil, el-Adiliye'deki karargâhını kaldırarak Suriye'den gelmekte olduğunu haber aldığı kardeşi el-Muazzam'la birleşmek üzere harekete geçmiş, iki kardeş Aşmun'da bir araya gelmişlerdi. el-Muazzam'ın desteği ile komplocuları bertaraf eden el-Kâmil dikkatini yeniden Haçlılara çevirmek imkânına kavuşmuştu⁴¹¹.

Bununla birlikte el-Melik el-Kâmil'in, Haçlılarla karşı verdiği mücadelenin sonucu konusunda ciddi endişeleri vardı. Haçlıların, Dimyat'ı zaptettikleri takdirde kolaylıkla Mısır'ın

411 İbn el-Esir, XII, 325; trk. trc. XII, 276-277; İbn Vâsıl, IV, 28-29; İbn el-Adim, III, 186; el-Makrizî, *el-Sülûk fî ma'rifeti düveli'l-mülûk*, I, thk., M. Mustafa Ziyade, Kahire 1956, s. 231-233. Sıbt b. el-Cevzî (VIII/II, 602) ise; el-Melik el-Kâmil'in duyduğu korku sebebiyle oğlu el-Mesud'un idaresindeki Yemen'e kaçmak istediğini belirtmektedir. Ancak Haçlı tehdidinin böylesine ciddi bir hal aldığı bu dönemde, onun Mısır'ı bırakması pek gerçekçi görünmemektedir. Krş., Runciman, III, 138; Powell, s. 150-151; Van Cleve, s. 407-408; Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a*, s. 81-82.

geri kalan şehirlerini ele geçirebileceklerinden ve sahip olduğu kuvvetlerle onları durduramayacağından korkuyordu. Bu sebeple el-Melik el-Muazzam'ın onayını alarak Haçlılarla barış görüşmelerine başladı.

Önce elinde esir olarak bulunan iki şövalye aracılığıyla barış görüşmelerine temel teşkil etmek üzere bir ateşkes önerisinde bulundu. Haçlılar bunu onun çaresizliğine bağlayarak reddettiler ve kuşatma konusundaki gayretlerini arttırdılar. Zaman Dimyat'taki müdafilerin aleyhine işliyordu. Bunlar kuşatmanın başından itibaren Haçlılara karşı büyük bir cesaretle kendilerini savunmuşlardı. Silah ve cephane bakımından iyi durumda olmalarına karşın ortaya çıkan salgın hastalıklar onları olumsuz etkilemişti.

Bu şartlar altında savunmayı sürdürmek mümkün görünmüyordu. Dışarıdan bekledikleri yardım çağrılarına da bir cevap gelmeyince artık sınırlarını zorlamaya başlamış olan şehir 5 Kasım 1219'da Haçlılara teslim oldu⁴¹².

Dimyat'ın düşüşü el-Kâmil'in endişelerini arttırırken, Haçlıların morallerini yükseltmişti. Daha şimdiden Kudüs ve Suriye'ye hâkim olacaklarını düşünmeye başlamışlardı⁴¹³. Avrupa'dan kısa süre sonra Alman İmparatoru II. Frederich'in Haçlı seferine katılacağı konuşulmaktaydı. el-Melik el-Kâmil

412 İbn el-Esir, XII, 325-326; trk. trc. XII, 274-278; Sıbt b. el-Cevzî, VIII/II, 603; Abu'l-Farac, II, 498-499; İbn Vâsıl, IV, 32-33; el-Makrizî, I, 237. Krş., Stevenson, s. 303-304; Runciman, III, 141-142; Mayer, s. 214-215; Richard, s. 302-303; Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a*, s. 84-85; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 189-191; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 539; Campbell, s. 385-387; Powell, s. 151-163; Riley-Smith, s. 179; Madden, s. 147-152; Hindley, s. 185-187; Jones-Ereira, s. 175-176.

413 İbn Vâsıl, IV, 33. Haçlı müelliflerinden James Vitry, *Müslümanların ve doğunun zenginliklerine sahip Mısır'ın zaptından sonra, Kudüs'de dâhil olmak üzere bütün Filistin'in kolayca ele geçirebileceği umudunu dile getirmiştir*. Powell (James Vitry, *Gesta Obsidionis Damiate'den nakil*) s. 164.

mevcut durum daha da kötüye gitmeden Haçlılarla anlaşmak için yeniden elçiler gönderdi.

Eyyubî sultanının barış için teklif ettiği şartlar Haçlılar arasında büyük bir şaşkınlık meydana getirdi. Zira el-Kâmil, Mısır'ı terk etmeleri karşılığında Kudüs, Nazareth, Bethelem, Celile'yi, Gerçek Haç ile birlikte onlara vermeyi kabul ettiğini bildirmekteydi. Ayrıca Müslümanların elinde kalacak Maverayiüdü'n bölgesi için kendilerine haraç ödenecekti⁴¹⁴. Aslında el-Melik el-Muazzam ordusuyla Mısır'a hareket etmeden önce Kudüs ile çevresindeki şehirlerin surlarını yıkarak bu konuyla ilgili ilk ipuçlarını vermişti.

Ancak zafer sarhoşluğu içindeki Haçlılar, bütün seferlerin ana hedefini teşkil eden bu şehrin kan dökülmeden ellerine geçebilecek olmasına rağmen yapılan teklifini kabul etmediler. el-Kâmil, bunun sonrasında teklifini her seferinde üzerine eklemeler yaparak yineledi. Amcası Selahaddin tarafından ele geçirilen Askalan, Taberiye, Sayda, Cebele, Lazikiye'yi de şartların içine dâhil ettiği gibi, 30 yıllık bir barış yapılmasını önerdi⁴¹⁵.

Haçlılar ise surları imha edilmiş olan Kudüs'ün savunulamayacağı, Maverayiüdü'n bölgesinin Kudüs'ün muhafazasında önemli yer tuttuğunu söyleyerek buranın da kendilerine bırakılmasını istedikleri gibi Kudüs'ün surlarının yeniden inşası için 300.000 dinar talep etmekteydiler. Onların anlaşmaya yanaşmamasının bir başka nedeni de, Alman imparatorunun sefere katılacağı konusundaki ümitleriydi. Sebebi her ne olursa olsun, 30 yıllık bir anlaşma dâhilinde kendilerine teklif edilen yer, uğruna Haçlı seferlerini başlattıkları şehirdi ve kendilerine herhangi bir savaş olmaksızın, barış yoluyla teklif

414 Ernoul, s. 435. Krş., Runciman, III, 141; Mayer, s. 213-214; Richard, s. 302; Van Cleve, s. 416-420; Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a*, s. 84; Riley-Smith, s. 179.

415 İbn el-Esir, XII, 329; trk. trc. XII, 281; İbn Vâsıl, IV, 95; el-Makrizi, I, 244.

ediliyordu. Ancak zengin Mısır vilayetine de sahip olmayı arzu eden Haçlılar önceliği buraya vererek, kutsal şehirlerini ikinci plana atmayı tercih ettiler.

Haçlıların halet-i ruhiyesi bu şekilde olmasına karşılık, el-Kâmil'in hareket tarzı da oldukça dikkat çekicidir. Din ve prestij açısından büyük öneme sahip olan bu şehri geçmişteki örneklerinin (Nureddin Mahmud b. Zengi, Selahaddin Eyyubî) aksine, başka bir şehir karşılığında Haçlılara teklif etmenin İslâm dünyasında tepki çekmesi kaçınılmazdı. Ancak herşeye rağmen elinde bulundurduğu Mısır'ı kaybetmek endişesiyle bütün tepkileri göze alarak Kudüs'ü Haçlılara teklif etmekten çekinmemiştir. Onun bu tavrı daha önce III. Haçlı Seferi sırasında amcası Selahaddin'in, Arslan Yürekli Richard'ın *Bizden aldığınız memleketlerle ibadetgâhımız olan Kudüs'ü bize iade ediniz. Biz de memleketimize dönelim....* teklifine...*İbadetgâhınız olduğunu söylediğiniz Kudüs bizim de ibadetgâhımızdır ve biz buraya sizden daha çok hürmet eder, saygı gösteririz. Çünkü Allah, Kur'an'ında böyle emrediyor*⁴¹⁶ cevabıyla büyük bir tezat teşkil etmektedir. İki taraf da dinî düşünce ve inançları bir kenara bırakarak siyasî ve ekonomik gereklilikleri doğrultusunda hareket etmek kararında olduklarını açık şekilde göstermişlerdi.

Bu arada uzun süre Alman imparatorundan haber bekleyen Haçlılar, onun kendisinin yerine gönderdiği, Bavyera Dükü Ludwig komutasındaki kuvvetlerle yetinmek zorunda kaldılar. Uzun süren bekleyiş, harekete geçmek için sabırsızlanan Haçlılar arasında huzursuzlukların artmasına neden olmuştu. Neticede Pelagius ve Dük'ün ortak kararıyla Kahire yönünde harekete geçmeye karar verdiler. el-Melik el-Kâmil ordusuyla onları Mansure yakınlarında karşılamaya hazırlanıyordu. Temmuz 1221'de Dimyat'dan ayrılan 5.000 süvari,

416 Abu'l-Farac, II, 458.

4.000 okçu, 40.000 yayadan oluşan ve büyük bir donanma tarafından desteklenen Haçlı ordusu el-Kâmil'in üzerine yürüdü. Onların şehirden ayrılmasının hemen ardından el-Kâmil'in çağrısı üzerine Suriye'den hareketle Mısır'a gelmiş olan el-Melik el-Muazzam ve el-Melik el-Eşref kuvvetleriyle birlikte Haçlılarla, Dimyat arasına girerek mevzi aldılar.

Haçlılar şehirle bağlantılarının bu şekilde kesilmesi üzerine ilerlemeye devam etmek hususunda kararsızlık içinde kalmışlardı. Yapılan toplantının ardından yeniden Dimyat'a dönmeye karar verdiler. Düşmanın bir anda karargâhını bozarak geri çekilmeye başladığını haber alan el-Melik el-Kâmil ordusuna, onları takip emrini verdi. Ancak mevsim şartları Müslüman ordusuna fazla bir iş bırakmadı. Çünkü Nil Nehri için sularının yükselme dönemi gelmişti. el-Kâmil'in nehir kenarındaki bendlerinden birkaçını açtırması, alçak arazide ilerlemekte olan Haçlıların geçeceği yerleri sular altında bıraktı. Bataklığa dönüşen arazide yürümekte zorlanan Haçlılar, buna bir de Müslümanların taarruzu eklenince büyük bir hezimete uğradılar. Şimdi barış için teklifte bulunmak sırası Pelagius'a gelmişti. el-Kâmil, ordugâhına gelen Haçlılarla yaptığı görüşmelerin ardından Dimyat'ın kendisine teslim edilmesi, buna karşılık taraflar arasında sekiz senelik bir barış yapılması ve Gerçek Haç'ın Hristiyanlara iadesi şartlarıyla anlaşma yapmayı kabul etti. Bununla birlikte, Gerçek Haç bulunamadığı için Haçlılara teslimi hiçbir zaman gerçekleşmedi. Haçlılar Mısır'ı terk ederken el-Kâmil'in birlikleri 8 Eylül 1221'de yeniden Dimyat'a girdiler⁴¹⁷. Haçlılar açısından olaylar tamamıyla

417 İbn el-Esir, XII, 328-331; trk. trc. XII, 282-283; Ernoul, s. 441-447; Abu'l-Farac, II, 509; İbn Vâsıl, IV, 96-105; el-Makrizî, I, 239. Krş., Stevenson, s. 305-307; Runciman, III, 146-149; Mayer, s. 216-218; Richard, s. 304-307; Van Cleve, s. 424-428; Powell, s. 175-191; Şeşen, s. 87-91; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 192-194; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 540; Campbell, s. 386-390; Hindley, s. 187-188.

Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak atasözündeki gibi gerçekleşmişti. Düşüncelerinde dinî duygulara karşı ağır basan ekonomik çıkarlar, en küçük bir mücadeleye girmenden elde edebilecekleri Kudüs'ü almalarını engellemişti. Fakat bu konuda onlardan çok farklı düşünen ve değişik değer yargılarına sahip kişiler de vardı.

i) Kudüs Üzerine Oynanan Politik Oyunlar

V. Haçlı Seferi ordularının Dimyat kuşatması sırasında, kendilerine katılmasını bekledikleri Alman İmparatoru II. Frederich, Avrupa'daki meşguliyeti dolayısıyla hareketini sürekli olarak ertelemişti. Almanya tahtı için IV. Otto ile giriştiği mücadelenin yanında, Sicilya'daki egemenliğini güçlendirmek arzusundaydı. Onun, Papa III. Honorius'un yaşlılığı ve zayıflığından istifade ederek yaptığı bu ertelemeler Dimyat önlerindeki Haçlıları hareketsizliğe mahkûm ettiği gibi, sefere kimin komuta edeceği şeklindeki problemleri de beraberinde getirmişti. Ancak her şeye rağmen, yokluğu sırasında olabilecek gelişmelerle ilgili gerekli düzenlemeleri yapmadan Avrupa'dan ayrılmak istemiyordu⁴¹⁸.

9 Kasım 1225'de Kudüs tahtının varisesi Jolande ile evlenen II. Frederich'in unvanlarına eklenen *Kudüs kralı* sıfatı, artık sefere çıkmasını da bir zorunluluk haline getirmişti. Yaptığı evlilik sayesinde Papa'dan son olarak iki senelik bir erteleme izni daha almayı başaran II. Frederich, Avrupa'daki işleriyle ilgilenmeyi sürdürmüştü. Bu iki yıl içinde iyi ilişkiler kurduğu Papa III. Honorius ölmüş ve yerine IX. Gregorius geçmişti. Yeni papanın selefine göre sert tabiatı onun için birtakım problemleri de beraberinde getirecekti.

418 Runciman, III, 143-144; Gregoria Masson, *Frederick II of Hohenstaufen, A Life*, Londra 1957, s. 60-73; Powell, s. 111-113; David Abulafia, *II. Frederich, A Medieval Emperor*, Londra 1992, s. 150-163.

II. Frederich, verilen sürenin sona ermesinin ardından İtalya'ya geçerek sefer hazırlıklarına başladı ise de hazırlıklar sürerken sıtma hastalığına tutuldu. Bu nedenle birliklerinden bazılarını doğruya gönderirken kendisi hastalığının tedavisi için bir-süre daha Avrupa'da kalmaya karar verdi. Onun, çok önceden sefere çıkmayı kabul etmesine karşın çeşitli sebeplerle bunu ertelemesi yeni Papa IX. Gregorius'un sabrını taşırdı. Hastalık mazeretlerine inanmayan Papa, II. Frederich'in aforoz edildiğini ve Haçlı seferine katılamayacağını ilan etti⁴¹⁹.

Bununla birlikte II. Frederich, papanın kararını dikkate almayı düşünmüyordu. Avrupa'nın en büyük hükümdarlarından biri olmasının yanında Jolande ile yaptığı evlilik sayesinde doğudaki Haçlıların da yüksek hâkimi durumuna gelmişti. Dolayısıyla onların her ne olursa olsun, kral sıfatıyla kendisine itaat edeceklerini düşünüyordu. Fakat Nisan 1228 tarihinde Jolande'nin Konrad adı verilen bir erkek çocuk doğurduktan sonra ölümü, II. Frederich'in hesaplarını bozdu. Çünkü eşinin ölümüyle sahip olduğu Kudüs kralı unvanının yerine bir anda müstakbel kral Konrad'ın vasisi durumuna düşmüştü. Yine de planlarında bir değişiklik yapmadı. Papanın aforoz kararı sebebiyle fazla asker toplayamamış olmasına rağmen buna ihtiyacı da yoktu. Çıkacağı seferde askerî harekâtlardan daha ziyade diplomatik yollardan bazı kazanımlar elde edeceğini hesaplamıştı. Batıdaki Haçlı düşüncesinin tamamıyla karşısında yer alan fikirlerini gerçekleştirmek hususunda kendisini ümitlendirecek yeterli nedenlere sahipti.

Çünkü 1221'de yaptıkları güçbirliği sayesinde V. Haçlı Seferi'ni başarısızlığa uğratan el-Melik el-Adil'in oğulları arasındaki ittifak Haçlıların dönüşünün ardından bozulmuştu.

419 Stevenson, s. 307-308; Runciman, III, 156; Masson, a.g.e., s. 103-124; Mayer, s. 224-225; Richard, s. 307-308; Riley-Smith, s. 181; Campbell, s. 396-399; Abulafia, a.g.e. s. 167; Hindley, s. 188-189.

1222'de el-Melik el-Eşref'in, Mısır'da el-Kâmil'i ziyaret etmesi, bu ikisinin kendisine karşı bir ittifak yaptıkları konusunda Dımaşk hâkimi el-Melik el-Muazzam'ı endişelendirmişti. Kardeşlerine karşı tek başına bir şey yapamayacağını bildiği için Moğolların önünde batıya doğru çekilen Celaladeddin Harizmşah ile anlaşmış ve onun tâbiyetine girmişti. Savaşçılığı herkes tarafından bilinen Celaleddin'in, el-Muazzam sayesinde Eyyubîler arasındaki mücadelelere müdahil olması el-Eşref ve el-Melik el-Kâmil'i korkutmuştu. Celaleddin'in, kendisine ait Harput'u kuşatması üzerine el-Eşref, Mısır'dan ayrılarak Irak'a dönmüş bir süre sonra da el-Muazzam ile anlaşmıştı. Bu gelişmelerin endişelerini körüklediği el-Kâmil ise durum tamamıyla aleyhine dönmeden yeni bir müttefik bulmak için arayışlara girmişti.

Bu konudaki çabaları onu, muhtemelen doğuya gelmek üzere hazırlıklar yaptığını haber aldığı II. Frederich'e yönlendirmişti. 1226 senesinde Fahreddin Yusuf başkanlığındaki bir elçilik heyetini o sırada Sicilya'da bulunan Alman imparatoruna göndermiş ve mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde Akka'ya gelmesini rica etmişti. Davetin zamanlaması II. Frederich için mükemmeldi. Doğuya yapacağı diplomatik sefer konusunda beklediği şartları da hiç ummadığı kadar kolay bir şekilde elde etmesini sağlamıştı.

el-Kâmil'in elçileri, Mısır'a dönerken, II. Frederich'in elçileri de onlara eşlik ediyordu. Eyyubî hükümdarı, veziri Safiüddin b. Şükr'ün sarayında ağırladığı elçileri değerli taşlarla süslü altın bir eğer, Arap atları, avcı şahinler, hil'atler, altın ve diğer kıymetli hediyelerle yolcu ederken, Akka'ya geldiği takdirde kendisine bazı şehirleri vereceğini belirtmişti⁴²⁰. Elçiler

420 İbn Vâsıl, IV, 206; İbn Nazif el-Hamavî, *el-Tarih el-Mansuri*, nşr., Ebu'l-Iyd Dudu, Dımaşk 1981, s. 148-149; el-Makrizî, I, 258-259; Krş., Runciman, III, 206-207; Masson, s. 118-119; Şeşen, s. 153-154; Abulafia, s. 171.

verilen hediyelerden çok, el-Kâmil'in Kudüs vaadinin heyecanı içinde geri dönerken el-Melik el-Muazzam'dan bunu teyid etmek istemişlerdi. Zira Kudüs ve çevresi onun kontrolündeydi. Aldığı cevap istediği gibi olmasa da⁴²¹, amaçları konusunda bölgenin Müslüman hükümdarlarından birinin kendi taraflarında yer alacağını bilmek II. Frederich için yeterliydi.

Afaroğlu imparator, el-Melik el-Kâmil ile yaptığı ittifakın verdiği güvenle Haziran 1228 tarihinde İtalya'dan denize açıldı. Küçük ordusunun içinde Sicilya Araplarından oluşan bir birlik de bulunuyordu⁴²². Bunların varlığı, onun gerçekleştirmek istediği seferin metodu hakkında hiçbir şüpheye yer bırakmıyordu. Temmuz ayında Kıbrıs'da karaya çıkan II. Frederich kendisine tâbi Kıbrıs Haçlı Krallığı'ndaki siyasî meseleleri halletmek ve doğulu asillerle toplantılar yapmak için bir süre burada kaldı. Daha sonra Akka'ya geçti. Ancak Eylül ayında karaya ayak basmasından itibaren hayal kırıklıkları birbirini takip etti. Templier ve Hospitalier şövalye tarikatları, papanın afarozu sebebiyle onunla birlikte hareket etmekten kaçınıyorlardı. Diğer Haçlı reisleri de aynı nedenlerin dışında Kıbrıs'ta Doğu Haçlılarının en önemli şahsiyetlerinden biri olan Jean de İbelin ile arasında yaşanan tatsızlıklardan ötürü ona karşı soğuk davranıyorlardı. II. Frederich, *Kudüs kralı* unvanının getireceği avantajlardan da yoksundu. Bunlara bir dereceye kadar tahammül edebilirdi. Zira onun için silahlı mücadele en son ve başvurmayı pek düşünmediği bir tercihti. Fakat yaptığı planlara asıl darbe el-Melik el-Kâmil'den geldi. Eyyubî hükümdarı kardeşi el-Muazzam'ın ölümüyle rahatlamış ve II. Frederich'in desteğine ihtiyacı kalmamıştı. Dolayısıyla onun

421 el-Melik el-Muazzam, elçiler vasıtasıyla imparatora; Kudüs'ü istiyorsa kılıcının gücüne güvenmesi gerektiği şeklinde bir mesaj göndermişti. Bkz. Sıbt b. el-Cevzi, VIII/II, 643.

422 Masson, s. 128-129.

tarafından gönderilen elçilere Kudüs'ü Hıristiyanlara geri vermek gibi bir niyetinin olmadığını söylemişti.

II. Frederich gelişmeleri öğrenmek ve yeniden bir anlaşma zemini hazırlamak üzere elçilerini bir kere daha el-Kâmil'e gönderdi. O sırada diğer kardeşi el-Melik el-Eşref ile anlaşarak Dımaşk'ı kuşatmış olan el-Kâmil, muhatabını bir süreliğine hareketsiz bırakmak için Fahreddin Yusuf başkanlığındaki mukabil elçilik heyetini II. Frederich'e gönderdi. Bunun sonrasinda taraflar arasındaki elçi heyetlerinin gidiş gelişleri devam etti. Uzayan görüşmeler sırasında karşısındakine gözdağı vermek amacıyla bazı askerî harekâtların yapılmasına karşın ciddi bir mücadele yaşanmadı. Nihayetinde Dımaşk'ı bırakmayı taahhüt ettiği kardeşi el-Eşref'in de onayını alan el-Kâmil'in elçileriyle Alman imparatoru arasında 7 Mart 1229 tarihinde anlaşma imzalandı. Buna göre; surları yıkılmış olan Kudüs, Haçlılara bırakılıyordu. Şehrin, Haçlı topraklarıyla bağlantısını sağlamak için üzere buradan Yafa'ya kadar uzanan dar bir koridorda yer alan arazideki köyler de Haçlıların kontrolünde olacaktı. Ancak Kubbet el-Sahra, Mescid el-Aksa gibi kutsal mekânlar Müslümanların elinde kalacak, Müslümanlar buralarda rahatça ibadetlerini yapabileceklerdi. Anlaşma on yıl altı ay ve on günlük bir süreyi kapsamaktaydı⁴²³.

Tarafların ve özellikle el-Melik el-Kâmil'in bu anlaşmayı neden imzaladığı ve beklentilerinin neler olduğu sorusunun cevabını bulmak oldukça zordur. Çünkü bu hadise Haçlı seferleri

423 İbn el-Esir, XII, 482-483; trk. trc. XII, 441-442; Sıbt b. el-Cevzî, VIII/II, 655-656; *The Rothelin Continuation of the History of William of Tyre with part of the Eracles or Acre Text*, ing. trc. Janet Shirley, *Crusader Syria in the Thirteenth Century*, Cornwall 1999, s. 37; İbn Vâsıl, IV, 241-243; İbn Nazif el-Hamavî, s. 148-151; el-Makrizî, I, 268-269. Krş., Stevenson, s. 310-313; Runciman, III, 163-164; Masson, s. 135-139; Mayer, s. 227-228; Hardwicke, a.g.m., s. 544-545; Şeşen, s. 156-157; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 199-202; aynı mlf., "Haçlılar", aynı yer; Hillenbrand, *The Crusades*, s. 216-217; Riley-Smith, s. 181-182; Madden, s. 161-164; Abulafia, s. 182-188; Hindley, s. 189-191.

tarihinde bir istisnadır. II. Frederich ile el-Kâmil'in 1226 yılından itibaren ortaya koydukları hareket tarzlarıyla, her ikisinin de bağlı bulundukları toplumların kurallarına uymak konusunda sıkıntılar yaşadıkları ve hareket tarzlarının bütünüyle siyasî çıkarlarının güdümünde geliştiği göze çarpmaktadır. Olaya el-Kâmil'in açısından bakıldığında; başlangıçta II. Frederich ile yaptığı ittifak ve Kudüs'ü vermek vaadi, kardeşi el-Melik el-Muazzam'ın kendisi için meydana getirdiği tehdide karşı alınmış bir tedbirdi. Sonrasında bu tehditten kurtulmasına rağmen, Kudüs'ü Haçlılara teslim etmesinin nedenleri karanlıkta kalmaktadır. Kuzey'de Ahlat'ı kuşatmakta olan Celaladdin Harizmşah tehdidi karşısında böyle bir karar vermiş olabileceği düşüncesi⁴²⁴ bir dereceye kadar doğru olsa da, Celaladdin o sırada Ahlat muhasarası ve Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad ile müzakereler yapmakla meşguldü.

el-Kâmil'in, Müslüman din adamlarının işi yüzüne hakaret etmeye kadar vardırıdıkları küçümsemelerine rağmen böyle bir icraatta bulunması muhtemelen daha önce Dimyat'da yaşadıklarıyla alakalıydı. II. Frederich o sırada yeterli askerî güce ve dindaşlarının desteğine sahip olmasa da bu durum değişebilir ve gerçekleşebilecek ikinci bir sefer el-Kâmil'in bütün hâkimiyetini tehlike altına düşürebilirdi. Bu nedenle konuya sadece siyasî ve askerî gereklilikler açısından bakıyordu. Yaptığı anlaşmayla Mısır'a yönelebilecek bir tehdidin önüne geçtiğini düşünen el-Kâmil muhaliflerine, *Haçlılara savunmasız bir şehri teslim ettiğini ve istediği zaman geri alabileceğini*⁴²⁵ söyleyerek onları ikna etmeye çalışıyordu.

II. Frederich tarafında ise; Kudüs'ü diplomatik yollarla bile olsa ele geçirmesi, afarozdan kurtulmak, Avrupa ile Ortadoğu'daki Haçlılar arasındaki güç ve saygınlığını arttırmak için

424 Runciman, III, 163; Şeşen, s. 156.

425 İbn Vâsıl, IV, 243-244.

bir vesileydi. Ancak olaylar istediği şekilde gelişmeyecekti. Anlaşmanın imzalanmasından sonra el-Melik el-Kâmil'in görevlendirdiği Nablus Kadısı Şemseddin'in refakatinde Kudüs'ü ziyaret eden imparator, Alman Şövalye Tarikatı dışında, diğer tarikatlar ve Doğulu Haçlı reisleri tarafından yalnız bırakılmıştı. Papa IX. Gregorius afarozu kaldırmaya yanaşmadığı gibi, eski Kudüs kralı ve II. Frederich'in kayınpederi Jean de Brienne'nin komutasına verdiği kuvvetlerle, onun İtalya'daki topraklarına saldırmıştı. Kudüs patriği de şehirdeki bütün dinî ayinleri yasaklamıştı. Bu nedenle imparator, Kutsal Mezar Kilisesi'nde yapılan taç giyme töreninde tacı bizzat kendi başına takmak zorunda kalmıştı.

Kudüs'te bulunduğu sırada Müslümanların kutsal mekânlarını da ziyaret eden II. Frederich'in rahatsız olmaması için el-Kâmil onun ziyareti süresince şehirde ezan okunmamasını emretmişti. İmparator, muhatabının bu jestine, *kendisinin Kudüs'te gecelemeden amacının müezzinlerin ezan okumalarını duymak olduğu* şeklindeki sözleriyle karşılık vermişti⁴²⁶.

İmparator, 17-19 Mart 1229 tarihleri arasındaki ziyaretinin ardından Akka'ya döndü. Burada, kazandığı başarının takdir edilmediğini ve hatta kendisine karşı muhalefetin devam ettiğini gördü. Avrupa'daki adamlarından durumun iyi olmadığına dair haberler alınca geri dönmeye karar verdi. Mayıs ayı başlarında, limandaki gemisine giderken halk tarafından evlerden üzerine atılan pislik ve bağırsak parçalarıyla uğurlandı⁴²⁷.

Onun ayrılmasıyla birlikte Haçlı seferleri tarihinde gerçekleşen Müslüman-Haçlı ittifakları arasındaki en ilginç ve istisnai olay da sonlanmış oldu. Kahramanları yaptıklarıyla hiç kimseye yaranamamışlardı. Her şeye rağmen Kudüs, 1244'de

426 Sıbt b. el-Cevzi, VIII/II, 656-657; İbn Vâsıl, IV, 245; el-Makrizi I, 269-270.

427 Ernoul, s. 466.

Müslümanlar tarafından yeniden ele geçirilinceye kadar Haçlıların elinde kalacaktı.

j) Gazze Savaşı

II. Frederich ile el-Melik el-Kâmil arasında yapılan anlaşmanın soprasında yerel çatışmaların dışında barışı tehdit edecek bir hadise yaşanmamıştı. Yeniden aile içi meselelerle ilgilenme imkânı bulan el-Kâmil bir yandan da Eyyubîlerin kuzey sınırlarını güvence altına almak gayreti içine girmişti. Ancak 1238 tarihindeki ölümü Eyyubîler arasındaki ilişkileri yeniden karıştırmıştı. Kardeşlerinden el-Melik el-Eşref, ondan bir sene önce ölmüştü. Eyyubî ailesi içindeki dengelerin üzerlerine kurulduğu el-Melik el-Adil'in üç oğlunun birbiri ardına ölümleri (el-Melik el-Muazzam, el-Melik el-Eşref ve el-Melik el-Kâmil) doğal olarak bir otorite boşluğunu da beraberinde getirmişti. Ailenin kalan mensupları durumu kendilerinin lehine çevirmek için bütün güçleriyle mücadeleye girişmişlerdi.

el-Melik el-Kâmil'in oğullarından II. el-Adil, Mısır'da hükümdar ilan edildi ise de çok iyi durumda değildi. Nitekim diğer oğlu el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub, Mısır tahtını ele geçirmek için Kuzey Suriye'den harekete geçmişti. el-Kâmil'in kardeşlerinden el-Salih İsmail Dımaşk'ı yeğenlerinden el-Melik el-Nâsır Davud Kerak'ı elinde tutuyordu. Ailenin diğer bireylerinin de katılımıyla sınırları genişleyen mücadele dolayısıyla Eyyubîler arasında tam bir karmaşa hâkim olmuştu⁴²⁸.

Müslümanlar tarafındaki çekişmeler bütün şiddetiyle devam ederken, Haçlılar da benzer meselelerle uğraşıyorlardı. Avrupa'da ise daha farklı kaygılar yaşanmaktaydı. II. Frederich ile yapılan barışın süresi de dolmak üzereydi. Bunun farkında olan Papa IX. Gregorius, İngiltere ve Fransa'daki soylulara

428 Tfs. için, bkz. Şeşen, s. 163-186.

mektuplar yazarak, doğuya yeni bir Haçlı seferi yapılması hususundaki arzusunu dile getirmişti. Fransa Kralı VIII. Louis'in 1226 senesindeki ölümünün ardından yerine geçen oğlu IX. Louis'e (St. Louis) karşı soylular, uzun süreli bir isyan hareketi başlatmışlarsa da başarılı olamamışlardı. Ancak IX. Louis, Navarra Kralı Tihibaut de Champagne liderliğindeki asilerden hala çekinmekteydi. Bu nedenle onları, papanın çağrısına katılmaya teşvik etmeye çalışıyordu. İngiltere'deki soylular arasındaki karşıt gruplar ise, birbirlerine yakınlaşmak için Haçlı seferi çağrısını bir fırsat olarak görmüşlerdi⁴²⁹.

Böyle birbirine benzer şartlar altında Papa'nın çağrısına olumlu yanıt veren İngiliz ve Fransız soyluları Alman İmparatoru II. Frederick'in tasvip etmemesine rağmen, Thibaut'un liderliğinde sefer hazırlıklarına başladılar. Çünkü II. Frederick kendi yönlendirmesi dışında doğuya yapılacak bir seferin oradaki çıkarlarına zarar vereceğini düşünüyordu. Bu nedenle İtalya'daki limanları Haçlılara kapatmıştı. Onun muhalefetine rağmen 1500-2000 civarında süvari ile bundan biraz fazla sayıda yaya gücü Fransa'dan denize açıldı. Haçlılar 1239 senesi Eylül'ünde barış anlaşmasının bittiği tarihte Akka'da karaya çıktılar. Sayılarının az olmasının yanı sıra Haçlılar arasında gerçek anlamda bir koordinasyon yoktu. Nitekim Ürdün'den Dimaşk'a gitmekte olan zengin bir Müslüman kervanına karşı Bretagne Kontu Pierre tarafından yapılan başarılı saldırı aralarındaki kıskançlıkların su yüzüne çıkmasını kolaylaştırdı. Thiba-ut'un tasvip etmemesine rağmen Henri de Bar'ın liderliğindeki bir grup Haçlı, bundan daha iyisini yapabilmek hırsıyla Gazze'de mevzilendikleri haber alınan Rükneddin Baybars el-Salihî komutasındaki Mısır kuvvetlerine saldırmaya karar verdiler⁴³⁰. Bunlar, kısa süre önce Mısır tahtını ele geçi-

429 Richard, s. 320-321.

430 *The Rothelin Continuation*, s. 42-47.

ren el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub tarafından Haçlıların hareketlerini izlemek ve Mısır'a karşı bir saldırıyı engellemek üzere Gazze'ye gönderilmişlerdi. Müslüman kuvvetlerinin gerçek gücü hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları halde tedbirsizce ilerleyen Haçlılar Gazze'deki kumluk arazide sıkıştırıldılar. Cereyan eden savaş, Haçlılar açısından büyük bir felaketle sonuçlandı ve büyük kısmı kılıçtan geçirildi. Kaçan az sayıdaki şövalyelerin dışında, geride kalanlar esir edildi (1240). Gazze'de uğradıkları mağlubiyet Haçlı kuvvetlerinin sayısının daha da azalmasına neden oldu⁴³¹.

Bu arada Dımaşk şehrini Mısır Eyyubî hükümdarından hileyle ele geçirmeyi başaran İmaddedin İsmail, ona karşı Haçlıların desteğini sağlamak için Safed ve Şakîf-i Arnun kalelerini Haçlılara teslim etmişti⁴³². Anlaşma sayesinde Haçlı askerleri Dımaşk pazarında rahatça gezerek erzak ve silah ihtiyaçlarını karşılayabilmek imkânına kavuşmuşlardı. İmâdeddin İsmail ile yapılan ittifak durumu yeniden Haçlıların lehine çevirecekmiş gibi görünüyordu. Ancak Templier ve Hospitalier tarikatları arasındaki rekabet yeni karışıklıklara neden oldu. Templier şövalyelerinin, İmâd-deddin Halil tarafından Haçlılara teslim edilen Safed kalesine tek başlarına hâkim olmaları Hospitalierleri kızdırmış ve onları el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub ile ittifak yapmaya itmişti. Hospitalierlerin bu şekilde bir kenara çekilmeleri Haçlıların askerî gücü için önemli bir kayıptı. Bunun sonrasında bölgede daha fazla kalmasının anlamsız olduğunu gören Thibaut de Champagne, 1240 yılının ortalarında Avrupa'ya geri döndü.

431 Stevenson, s. 317-318; Runciman, III, 185-187; Mayer, s. 247-249; Richard, s. 321-323; Sidney Painter, "The Crusade of Theobald of Champagne and Richard of Cornwall 1239-1241", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 475-477; Şeşen, s. 213; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 207.

432 Sibt b. el-Cevzi, VIII/II, 732-733; *The Rothelin Continuation*, s. 55-56; el-Makrizî, I, 303-304; İbn Vâsıl, V, 301-303.

Onun hemen ardından Ortadoğu'ya gelen İngiltere kralı'nın kardeşi Richard of Cornwall komutasındaki küçük Haçlı grubu da bir varlık gösteremedi. Kısa süre sonra onun da, el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub ile anlaşarak geri dönmesiyle⁴³³ bölgenin iki ana unsuru, doğulu Haçlılar ve Müslümanlar yine başbaşa kalmış oldular. Her iki tarafta iç mücadeleler had safhada idi. Bu da doğal olarak yeni Müslüman-Haçlı ittifakını beraberinde getirecekti.

Richard of Cornwall'ın bölgeden ayrılmasının ardından el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub, başta Dımaşk Hâkimi İmâdeddin İsmail olmak üzere aile içindeki muhaliflerini bertaraf etmek ve otoritesini kabul ettirmek için harekete geçti. İmâdeddin de, onun kendisine karşı hazırlıklar yaptığının farkındaydı ve korumak için kendisine müttefik aramaya girişti. Öncelikle Müslüman komşularıyla işe başladı. Haleb hâkimiyle anlaştıktan sonra hutbeyi Anadolu Selçukluları adına okutarak onların desteğini aldı. Daha sonra Safed, Taberiye, Şakîf-i Arnun'u vermek koşuluyla Haçlıları kendi tarafına çekmeyi başardı. el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub ile arası açılan Kerak Hâkimi el-Melik el-Nâsır ve Hıms Hâkimi el-Melik el-Mansur da ona katıldılar. Böylece Hama Hâkimi el-Melik el-Muzaffer istisnası ile bütün Suriye, Mısır hükümdarına karşı birleşmiş oluyordu.

Mücadelenin fitilini ateşleyen ilk hamle 1242'de Dımaşk üzerine bir ordu gönderen el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub'tan geldi. İmâdeddin İsmail, Haçlılarla takviye edilmiş Dımaşk ordusuyla Mısır kuvvetlerinin karşısına çıktı. Ancak efendilerinin, Haçlılarla yaptığı ittifaktan memnun olmayan Dımaşklı askerler, Mısırlılarla birleşip Haçlıların üzerine

433 Richard of Cornwall'ın seferi için bkz., Stevenson, s. 319-320; Runciman, III, 189-191; Mayer, s. 249; Richard, s. 324-327 Painter, "The Crusade of Theobald of Champagne and Richard of Cornwall 1239-1241", s. 481-485.

saldırarak çoğunu esir aldılar⁴³⁴. Bu mağlubiyet dolayısıyla en-dişeye kapılan İmâdeddin İsmail, el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub ile anlaşma zemini aramaya başladı. Yapılan müzake-relerin sonrasında Dımaşk'ın kendisinde kalması karşılığında onun adına hutbe okutmayı ve tâbiyetine girmeyi kabul etti. Ayrıca daha önce şehri ele geçirdiği sırada esir edip hapse at-tığı oğlu Mugis'i de serbest bırakacaktı. Kerak Hâkimi el-Me-lik el-Nâsır'ın toprakları da aralarında paylaşılacaktı (1243)⁴³⁵.

Anlaşmaya rağmen Necmeddin Eyyub'un, İmâdeddin İs-mail'e karşı duyduğu düşmanlık hislerinde bir değişiklik ol-mamıştı. Dolaylı yollarla onun karşısına yeni tehditler çıkar-mak için girişimlere başladı. Celaleddin Harizmşah'ın 1231 senesindeki ölümünden bu yana Doğu ve Güneydoğu Ana-dolu ile Kuzey Suriye'de karşılıklıklar çıkaran yağma ve ta-landa bulunan Harizmlî başıboş askerlere gizlice haberciler göndererek onları, İmâdeddin İsmail'in topraklarına saldır-maya teşvik etti. Ancak durumdan haberdar olan İmâdeddin İsmail eski müttefiklerini etrafında topladığı gibi Necmeddin Eyyub'un oğlu Mugis'i de tekrar hapse attırdı. Bir sene önce Mısır kuvvetleriyle yapılan savaşta yaşananlardan ötürü ken-disine desteklerini kesmiş olan Haçlılara, el-Melik el-Mansur başkanlığında bir heyet gönderdi. el-Mansur yapılan müza-kerelerin neticesinde Askalan ve Kevkeb'in teslimi şartlarıyla onlarla yeniden anlaştı. Bunun dışında Kudüs şehri de tama-mıyla Haçlılara bırakılacaktı. Daha önceki anlaşmayla Müs-lümanlara bırakılmış olan Mescid el-Aksa ve Kubbet el-Sahra tahliye edilecekti. Ayrıca Mısır ele geçirilecek olursa buradan Haçlılara bir miktar toprak verilecekti. İmâdeddin İsmail böy-lelikle Müslümanların Kudüs'deki etkisini tamamen ortadan kaldırmış oluyordu. Anlaşmanın sonrasında hemen harekete

434 el-Makrizî, I, 304-305.

435 Sıbt b. el-Cevzî, VIII/II, 741-742; İbn Vâsıl, V, 327-330; el-Makrizî, I, 314.

geçen Haçlılar, Müslümanlar tarafından terk edilen şehirlere yerleştiler⁴³⁶.

Dımaşk hâkiminin faaliyetlerini yakından takip eden el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub daha önce bağlantı kurmuş olduğu Harizmlilere yeniden mektuplar göndererek yardımına gelmelerini istedi. Berke Han, Han Berdi, Saru Han, Keşlü Han adlı kumandanların idaresindeki 10.000 kişiyi aşan Harizimli süvariler Fırat'ı geçtikten sonra yağma ve talanlarını sürdürek günüye yürüyüşe geçtiler. Haziran 1244'de İmâdeddin İsmail tarafından tamamıyla Haçlılara bırakılmış olan Kudüs'ü tahrip ettiler. Buradaki Hıristiyanlardan bir çoğu öldürüldü. Daha sonra Gazze'ye doğru yollarına devam eden Harizmliler, Necmeddin Eyyub'un Rükneddin Baybars el-Salihî komutasında gönderdiği 5.000 kişilik kuvvetle birleştiler. Kısa süre sonra bunlara Hüsameddin b. Ali el-Hezbanî'nin emrinde gönderilen gönderilen başka bir birlik eklendi.

İmâdeddin İsmail ve müttefikleri ise Yafa yakınlarında toplanıyordu. İmâdeddin birliklerini Hıms hâkimi el-Melik el-Mansur'un komutasına vermişti. el-Melik el-Nâsır'ın yolladığı süvari birlik ve Haçlılar da onlara katıldı. Özellikle Haçlılar, çıkarabilecekleri en büyük askerî gücü bir araya getirmişlerdi. Sayıları 2.000 süvari ve çok sayıda yayadan oluşuyordu⁴³⁷. Birleşmenin sonrasında müttefikler Gaz-ze'de konuşlanmış olan Mısır birlikleri ve Harizmlilerin üzerine yürüdü. Taraflar Gazze yakınlarındaki Ferma denilen mevkide karşı karşıya geldiler. Müttefiker tarafındaki Müslüman birliklerine komuta eden el-Mansur daha önce Harizmlilerle iki defa karşılaşmış ve bu mücadelelerden galip ayrılmayı başarmıştı. Onların savaş taktiklerini ve daha da önemlisi disiplinsiz olduklarını biliyordu. Bu nedenle Haçlılara, Harizmlilerin beklemekten sı-

436 İbn el-Cevzî, VIII/II, 741,745; İbn Vâsıl, V, 332-333.

437 Richard, s. 329.

kılarak savaş meydanından ayrılmalarını sağlayıncaya kadar düzenlerini koruyarak hareketsiz kalmayı teklif etti. Onun ortaya attığı fikir Haçlıların savaş taktiklerine de uygundu ve toplantıda bulunanların çoğunluğu bu fikri benimsemek taraftarıydı. Ancak Yafa Kontu Gautier de Brienne'nin ısrarları neticesinde savaş kararı alındı.

17 Ekim 1244 günü bütün şiddetiyle başlayan savaşta müttefik güçlerinin merkezinde el-Mansur'un komutasındaki Hıms ve Dımaşk birlikleri, sol tarafta el-Melik el-Nâsır'ın askerleri ve sağ tarafta Haçlılar yer alıyordu. Savaşın ilk safhasında bulundukları mevzide kuvvetlice tutunmuş olan Mısır birlikleri bir ara kısa bir sarsıntı geçirdiler ise de saldırılara direnmeyi başardılar. Bu arada Harizm-liler bütün güçleriyle sol kanattaki Kerak birliklerine saldırarak onların saflarını parçaladılar. Ardından sıra el-Melik el-Mansur'un merkezdeki kuvvetlerine geldi. Yıllardan beri Moğollarla yaptıkları savaşlarda pişmiş olan, şimdi de yağma ve talanlarla geçimlerini sağlayan Harizmlilerin şiddetli saldırısına direnemeyen el-Melik el-Mansur, kuvvetlerinin büyük kısmını savaş meydanında bırakarak geri çekilmek zorunda kaldı. el-Mansur Dımaşk'a doğru kaçarken Harizmliler bu kez Haçlıların üzerine yöneldiler. Mısır birlikleri ile Harizm süvarisi arasında kalan Haçlılar ağır kayıplar verdiler. Templierlerin ardçı savaşı yapması sayesinde kurtulabilen az sayıda kişi kaçmayı başarırken, Haçlılar 800'ü esir olmak üzere 16.000 kişiyi savaş meydanında bırakmak zorunda kalmışlardı⁴³⁸.

Gazze Savaşı, Haçlı seferleri tarihinde Müslümanlar ve Haçlıların siyasî çıkarları doğrultusunda bir araya geldikleri son büyük olaydır. Bu ittifakı bir araya getirebilmek için Dımaşk

438 Sıbt b. el-Cevzî, VIII/II, 745-746; *The Rothelin Continuation*, s. 63-65; el-Makrizî, I, 316-317; İbn Vâsıl, V, 336-339. Krş., Stevenson, s. 323-324; Runciman, III, 194-197; Mayer, s. 250; Richard, s. 328-330; Şeşen, s. 196-201; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 208-209.

Hâkimi İmâdeddin Halil, Kudüs'ün tamamını Haçlılara bırakmaktan çekinmemişti. Üç büyük semavî dinin mensuplarıncı kutsal sayılan ve mücadelelerin merkezindeki bu şehrin, V. Haçlı Seferi'yle birlikte taraflar arasındaki pazarlık unsuru olarak yer almaya başlaması olayların ulaştığı safhayı açık şekilde gözler önüne sermektedir.

Haçlıların açısından; amaçlarını gerçekleştirebilmek uğruna Hittîn'den beri savaş meydanlarına çıkarabildikleri en büyük gücün Gazze'de imha edilmesi onlar için büyük bir darbe olmuştur. Bundan sonra Batı'dan yapılacak yardımlara daha da bağımlı hale gelen Haçlılar bölgedeki varlıklarını ancak Müslüman komşularının müsaade ettiği ölçüde sürdürebileceklerdi. Zaman onlar için giderek daralmaktaydı. Aile içindeki kavgalarla uğraşan, birbirlerinden nefret eden Ey-yubîler, bu mücadelelerde karşısındakine üstünlük sağlamak için Haçlılarla ittifak yapmaya, tavizler vermeye hazır olmuşlardı. Ancak onlara nispetle daha sert bir siyasî görüşe ve askerî karaktere sahip bir güç olan Memlûklar kısa süre sonra tarih sahnesine çıkmaya hazırlanıyorlardı.

Gazze Savaşı'nın sonrasında; mevcut güçlerinin son kırıntılarını da harcamış olan Doğu Haçlıları tamamıyla savunma pozisyonuna geçmişlerdi. Batıdan gelecek yeni bir Haçlı seferi haberini umutla beklemek dışında ellerinden daha fazla bir şey gelmezdi.

Doğulu Haçlıların beklediği yeni bir Haçlı seferinin haberi çok geçmeden bölgeye ulaştı. 1245 senesinde Lyon'da toplanan konsilde Papa IV. İnnocentius'un çağrısını kabul eden Fransa Kralı IX. Louis (St. Louis) sefer hazırlıklarına başlamıştı. Bu haberin meydana getirdiği heyecan doğudaki bütün Haçlıları sarmıştı. Templierler derhal Mısır Hükümdarı el-Melik el-Salih Necmeddin Eyyub ile temasa geçerek, onunla, Fransa kralının arasını bulabileceklerini bildirmişlerdi. Bunu yaparken iki

yüz yıla yaklaşan bir süreden beri bölgedeki gelişmelere damgasını vuran ortak düşünce tarzıyla hareket etmişlerdi. Fakat kendilerinden çok daha farklı bir düşünce yapısına sahip bulunan IX. Louis, inançsız olarak kabul ettiği Müslümanlarla barış yapmak ve diplomatik yollardan bazı kazanımlar elde etmek yerine savaşmak üzere harekete geçeceğini ilân ederek bu görüşmelerin kesilmesini sağlamıştı.

Kendisine kilise tarafından Aziz unvanının verilmesini sağlayacak bir dinî taassuba sahip Fransa kralının seferle ilgili çok farklı planları vardı. Müslümanlarla savaşmak arzusunun her yerde dile getirmekteydi. Bunun için de, o sırada İslâm dünyasının başındaki en büyük problemi teşkil eden Moğollardan faydalanmak düşüncesinde olup ittifaka zemin hazırlamak üzere elçilerini Moğol hanına göndermişti. Ancak Moğollarla ittifak yapmak hususundaki çabaları bir sonuç vermediği gibi ordusu da Ortadoğu'daki Haçlılara hiçbir fayda sağlamadan Mayıs 1250'de Mısır'da mağlup edilmişti. Kendisi de esir edilen Kral yüklü miktarda fidye ile özgürlüğünü elde edebilmişti⁴³⁹.

Bu sırada Mısır'da yaşanan yönetim değişikliği ve Memlûkların iktidarı ele almaları Ortadoğu'daki Haçlıların sonunun yaklaştığına ve Müslüman-Haçlı münasebetlerindeki siyasî ittifaklar döneminin de kesin olarak kapandığına işaret ediyordu. Çünkü, Memlûklar Eyyubîlere nispetle daha askerî bir yapıya sahip oldukları gibi Haçlıların içinde bulundukları durumun ve kendi güçlerinin farkındaydılar. Bununla birlikte önce Mısır hudutlarına kadar dayanmış olan Moğol tehdidiyle

439 VII. Haçlı Seferi ile ilgili bkz. Stevenson, s. 325-330; Runciman, III, 218-239; Meyer, s. 251-261; Richard, s. 338-356; Riley-Smith, s. 189-195; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 211-218; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 541; Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a*, s. 213-231; Joseph R. Stayer, "The Crusades of Louis IX", *A History of Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 487-521; Campbell, s. 418-446; Hindley, s. 195-202.

ilgilenmeleri gerekiyordu. 1260 senesinde Ayn Calut Savaşı'nda Moğol kuvvetlerini mağlup ederek ilerleyişlerini durdular. Moğolların ardından sıra Haçlılara gelmişti. Baybars (1260-1277) ve Kalavun (1277-1290) dönemlerinde girişilen taarruzlar neticesinde 1268 senesinde Antakya, 1289'da Trablus, Müslümanlar tarafından fethedildi. Nihayî darbe ise Kalavun'un oğlu ve halefi el-Eşref Halil'den geldi. 18 Mayıs 1291'de II. Haçlı Krallığı'nın merkezi Akka fethedildi. II. Haçlı Krallığı'nın merkezi olan Akka'nın zaptını Sûr, Beyrut, Hayfa gibi şehirlerin teslimi izledi. Böylece yapılan bu son fetihlerle 200 yıllık Haçlı seferlerinin de sonu gelmiş oluyordu.

SONUÇ

Avrupa'da dinî bir taasubun altında gizlenen siyasî, sosyal ve ekonomik gereksinimler sebebiyle başlatılan Haçlı seferleri dünya tarihinin en uzun soluklu mücadelelerinden biridir. Başarıyla sonuçlanan I. Haçlı Seferi'nin sonrasında Ortadoğu'ya yerleşen Haçlılar, Avrupa'dan alınan yardımlar ve çeşitli vesilelerle yapılan yeni seferlerin yanında bölgedeki Müslümanların birbirleriyle olan çekişmeleri sonucunda uzun süre bölgedeki varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Müslümanlar, amaçlarını anlamak konusunda yetersiz kaldıkları bu yeni komşularına, bölgedeki siyasî rakiplerine karşı kullanabilecekleri bir araç gözüyle bakmış, onları fazla önemsememişlerdir. I. Haçlı Seferi sırasında Haçlıların ele geçirdikleri şehirlerde yaptıkları katliamların ortaya çıkardığı korkunun da bölgeye yerleşmelerinde etkili olduğu bilinmektedir. Ancak başlangıçtaki heyecan, karmaşa ve önyargılar aşıldıktan hemen sonra tarafların, siyasî gereksinimlerinin aslında birbirlerinden pek de farklı olmadığını gerçeğini idrak etmeleri güç ve iktidar adına yapılan siyasî ittifakları beraberinde getirmiştir. Hilin-brand'ın⁴⁴⁰ *kısa ömürlü ve opportünist yaklaşımlar* olarak nitelemesine rağmen Fatimî Veziri el-Efdal'in, Antakya önlerindeki Haçlılara gönderdiği elçilik heyetiyle açılan bu kapı, 1244'deki Gazze Savaşı'na kadar daima açık kalmıştır. Kuzey Suriye'de Urfa ve Antakya Haçlı kontlukları arasındaki

440 *The Crusades*, s. 82.

Geleneksel rekabet ve bunun Suriye Müslümanları arasında süre gelen çekişmelerle harmanlanmasından Tell-Başır Savaşı'ndaki ittifaklar ortaya çıkmıştır. Gerek Haçlıların, gerekse Müslüman emîrlerin her şartta siyasî hâkimiyetlerini sürdürmek konusundaki kararlılıkları bu örneklerin artmasına neden olmuştur. Suriye'nin Müslüman ve Haçlı hâkimlerinin, Büyük Şelçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a karşı, Kudüs ile Dımaşk'ın da İmâdeddin Zengi'ye karşı yaptıkları ittifaklar, Mısır'da Şaver-Şirkuh-Amaury arasında yaşananlar aynı düşüncenin ürünüdür.

Ayrıca Haçlıların hareket sebeplerinden biri olarak daima ön plana çıkarılan Bizans'a ve Doğu Hıristiyanlığı'na yardım etmek üzere hareket ettikleri düşüncesinin, daha başında sadece bir sözden ibaret olduğu ispatlanmış ve yaşanan birçok mücadelenin ardından, IV. Haçlı Seferi'nde İstanbul'un Haçlılar tarafından zaptıyla bu fikir tam anlamıyla bir fiyaskoya dönüşmüştür.

Öte yandan taraflar arasındaki ittifak oluşumlarının uzağında kalan şahsiyetler de vardı. İmadeddin Zengi ve oğlu Nurreddin Mahmud ile Selahaddin Eyyubî, Müslümanlar tarafında Haçlılara karşı *cihad* düşüncesinin en parlak temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mücadelelerde sahne aldıkları kısa döneme karşın Müslümanlar Haçlılar karşısında üstünlüğü ele almalarını sağlamışlardır. Halefleri, Haçlılarla çeşitli vesilelerle yaptıkları, Haçlıların bölgedeki ömürlerini uzatan anlaşma ve ittifaklara rağmen ikisinin çaba ve gayretleriyle elde edilen üstünlük Memlûklara kadar ulaşmış ve bu devlet ile birlikte Haçlılara nihayi darbe vurulabilmiştir. Karşı tarafta ise bunun en belirgin örneği Fransa Kralı IX. Louis'tir.

Ancak aktardığımız bu istisnaların dışında Müslüman-Haçlı mücadelelerinin seyrine etki eden temel olgu siyasî ve ekonomik gereksinimler etrafında şekillenen karşılıklı çıkar ilişkileri olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Kaynaklar

- Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanæ Ecclesiae*, RHC occ. IV, s. 265-713.
- Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc. ve notlandırma John L. La Monte, New York 1941.
- Anna Komnena, *Alexiad*, *Malazgirt'in Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- Anonim *Süryanî Vekayinamesi*, ing. trc. A. S. Tritton, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", *JRAS*, 1933, s. 63-101; 273-305.
- el-Azimî, *Tarih*, yay. Ali Sevim, *Azimî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538 = 1038/1039 - 1143/44*, Ankara 1988.
- el-Bundarî, *Sena'l-Barkî'l-Şâmî*, thk. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004.
- Ebû Şâme, Abdurrahman el-Makdisî, *Kitabü'l-ravzateyn fî ahbârî'l-devleteyn*, I-IV, thk. İbrahim el-Zeybek, Beyrut 1997.
- Ernoul, *Chronique D'Ernoul et de Bernard Le Trésorier*, Paris 1871.
- Fulcherius Carnotensis, (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana*, ing. trc. F. Rita Ryan, *A History of the Expedition to Jerusalem*, Knoxville 1969.

Galterius Cancellarius (Walter the Chancellor), *De Bello Antiochena*, ing. trc. ve açıklama, T.S. Asbridge -S.B. Edgington, *Walter the Chancellor's The Antiochene Wars*, Hampshire 1999.

Geoffrey Villahardouin, *The Chronicle of Fourth Crusade and the Conquest of Constantinople*, ing. trc. Frank T. Marzials, Londra 1908; trk. trc. Ali Berktaş, *Konstantinopolis'de Haçlılar*, İstanbul 2001.

Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum, *The Deeds of the Franks and the Other Pilgrims to Jerusalem*, ed. Rosalind Hill, Oxford 2002.

Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi* I-II, trk. trc., Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987.

Guibertus Novigenti (Guibert de Nogent), *Historia Hierosolymitana*, *Gesta dei per Francos*, ing. trc., Robert Levine, *The Deeds of God Through the Franks*, Rochester 1997.

İbn el-Adim, *Zubdetü'l-Haleb fi tarihi Haleb*, II-III, nşr. Sami Dehhan, Dımaşk 1954.

....., *Buğyet el-taleb fi tarihi Haleb*, trk. trc.-not ve açıklamalar, Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara 1989.

İbn Bibi, *Selçuknâme (el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûr el-Alâiyye)*, trk. trc. Mükrimin Halil Yınanç, İstanbul 2007.

İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, trk. trc. İsmail Güler, İstanbul 2003.

İbn el-Esîr (*el-Kâmil fi'l-tarih*, IX-XII, nşr. C. J. Tornberg, Beyrut 1979; trk. trc. Abdülkerim Özaydın, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi'l-tarih Tercümesi*, IX-XII, İstanbul 1987.

....., *el-Tarih el-bâhir fi'l-tarihi'l-Atabekiyye*, thk. A. Ahmet Tuleymat, Kahire t.y.

- İbn el-Ezrak *Tarihü Meyyafarikin ve Amid-Artuklular Kısım*, nşr. Ahmed Savran, Erzurum, 1987.
- İbn Kalânîsî, *Tarihü Dimaşk*, thk. Süheyl Zekkar, Dimaşk 1983.
- İbn Nazif el-Hamavî, *el-Tarih el-Mansurî*, nşr. Ebu'l-Iyd Dudu, Dimaşk 1981.
- İbn Şeddâd, Bahâeddin Yusuf b. Rafî, *el-Nevâdirü'l-Sultâ-niyye fî'l-mehâsinî'l-Yûsufiyye*, thk. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1994.
- İbn Vâsıl, *Müferric el-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*, I-V yay. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1953-1960.
- İmâdeddin el-Kâtib el-İsfehanî, *el-Feth el-Kussî fî'l-feth el-Ku-dsî*, Muhammed Mahmud Subh, Kahire 1962.
- Ioannes Kinnamos, *Historia*, trk. trc. Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia's (1118-1176)*, Ankara 2001.
- Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc. Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade*, Bro-okfield 1997.
- el-Makdisî (Ebû Şâme), Ebu'l-Kasım Şehabeddin Abdurrah-man, *Kitabü'l-ravzateyn fî ahbâri'l-devleteyn*, I, thk. İb-rahim el-Zeybek, Beyrut 1997.
- el-Makrizî, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdül-kadir, Markizî, *el-Sülûk fî- ma'rifeti düveli'l-mülûk*, I, thk., M. Mustafa Ziyade, Kahire 1956.
-, *el-Münteka min ahbâri Mısır li-ibn Müyesser*, thk. Eymen Fuat Seyyid, Kahire 1981.
-, *İttiâz el-hunefâ bi-ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtımiyy-ûn el-hulefâ*, III, thk., M. Hilmi Muhammed Ahmed, Ka-hire 1996.
- Niketas Khoniates, *Historia*, trk. trc. Fikret Işıltan, *Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, Ankara 1995.

....., *Historia*, trk. trc. Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206), İstanbul'un Haçlılar tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, İstanbul 2004.

Odo of Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, ing. trc. Virginia Gingerick Bery, New York 1948.

Ordericus Vitalis (Orderic Vitalis), *Historiae ecclesiasticae*, V-VI, ed. ve ing. trc. Marjorie Chibnall, *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis V-VI* Oxford 1975.

Petrus Tudebodus (Petrus Tudebodus), *Historia de Hierosolymitano itinere*, ing. trc. J. H. Hill-L.L. Hill, Philadelphia 1974.

Radulphus Cadomensis (Ralph of Caen), *Gesta Tankredi Siciliae Regis in Expeditione Hierosolymitana*, ing. trc. B.S. Bachrach-D.S. Bachrach, *Gesta Tankredi of Ralph of Caen*, Hampshire 2005.

Raymondus Aguliers, *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem*, ing. trc. J. H. Hill - L. L. Hill, Philadelphia 1968.

Robert of Clari, *The Conquest of Constantinople*, ing. trc. Edgar Holmes Mcneal, Newyork 2005.

Robert Monochus (Robert the Monk), *Historia İherosolimitana*, ing. trc. Carol Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade*, Burlington 2005.

The Rothelin Continuation of the History of William of Tyre with part of the Eracles or Acre Text, ing. trc. Janet Shirley, *Crusader Syria in the Thirteenth Century*, Cornwall 1999.

Sibt b. el-Cevzî, *Mir'ât el-zamân fî vefeyât el-fuzalâ ve'l-a'yân*, VIII/I-II, Haydarabad 1951.

Süryanî Mikhael, *Süryanî Patrik Mikhael Vekayinamesi*, trk. trc. H.D. Andresyan, TTK. Kütüphanesi.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 -1162)*, trk. trc. H. D. Andresyan, Ankara 1987.

Üsâme b. Münkız, *Kitabü'l-İtibâr*, trk. trc. Yusuf Ziya Cömert, *İbretler Kitabı*, İstanbul 1992.

....., *Divanü Üsâme b. Münkız*, thk. Ahmed Bedevi-Hamid Abdülmecid, Kahire 1953.

Willermus Tyrensis (William of Tyre), *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, ing. trc. A. C. Krey - E. A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, New York 1943.

Araştırma Eserleri

Abulafia, David, *II. Frederick, A Medieval Emperor*, Londra 1992.

Alptekin, Coşkun, *Dımaşk Atabegliği (Toğ-Teginliler)*, İstanbul 1985.

....., *The Reign of Zangi, 521-541/1127-1146*, Erzurum 1978.

....., "Zengi", *İA*, XIII, 526-527.

Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003.

....., "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, LXVI/245, Ankara 2002, s. 87-94.

....., "Birinci Haçlı Seferinin Görgü Tanığı; Fulcherius Carnotensis", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, sayı: 37, İstanbul 2002, s. 45-49.

Asbridge, Thomas, *The First Crusade, A New History*, Londra 2005.

Aydın, Mehmet, "Hıristiyanlık-Mezhepler ve Tarikatlar" *DİA*, XVII, 353-358.

Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi*, I, trk. trc. Haluk Şaman, İstanbul t.y.

Baldwin, Marshall W., *Raymond III. of Tripolis and the Fall of Jerusalem 1140-1187*, Princeton 1936.

....., "The Latin States under Baldwin III and Amalric I, 1143-1174", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 528-561.

....., "The Decline and Fall of Jerusalem, 1174-1189", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s.590-621.

Barthold, V.V., "Orta Asya'da Moğol Fütühatına Kadar Hıristiyanlık", trk. trc. M.F. Köprülü, *TM*, I, İstanbul 1925, s. 47-100.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, trk. trc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000.

....., *La Syrie du Nord, a l'époque des croisades*, Paris 1940.

....., "Zimme", *İA*, XIII, 567-571.

Ben-Ami, Aharon, *Social Change in a Hostile Environment, The Crusaders Kingdom of Jerusalem*, New Jersey 1969.

Berry, Virginia G., "The Second Crusade", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 463-512.

Brundage, James A., "St. Bernard and the Jurist", *The Second Crusade and the Cistercians*, ed. Michael Gervers, New York 1992, s. 25-33.

Campbell, A., *The Crusades*, Londra 1935.

Cate, James Lea, "The Crusade of 1101" *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 343-367.

Chorani, Peter "The Byzantine Empire in the Eleventh Century", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 177-219.

Coulton, G.C., *Crusades, Commerce and Adventure*, New York 1930.

Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997.

....., *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Ankara 1990.

....., Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, (1118-1146)*, II, Ankara 1987.

....., *Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.

....., "Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mahiyeti", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, 26-27 Mayıs 1997, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 1-14.

....., "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", İÜ. Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Durşun Yıldız Hatıra Sayısı, sayı: 35, İstanbul 1994, s. 65-78.

....., "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması, 6 Mayıs-19 Haziran 1097", *Tarih Boyunca İznik*, İznik Eğitim ve Öğretim Vakfı I. Uluslararası İznik Sempozyumu (1-4 Kasım 2000), İznik, s. 121-130.

....., "1101 Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 17-56.

....., "Haçlılar", *DİA*, XIV., 525-546.

Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, trk. trc. Tevfik Bıyıklıoğlu, İstanbul 1967.

Duncalf, Frederic, "The Councils of Piacenza and Clermont", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s.220-254.

Edbury, Peter W., *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Sources in Translation*, Hampshire 1998.

Elisseeff, Nikita, *Nureddin: un grand prince musulman de syrie au temps des croisades : (511-569 / 1118-1174)*, Dımaşk 1967.

Erdman, Carl, *The Origin of the İdea of Crusade*, ing. trc. M. W. Baldwin-Walter Goffart, Princeton 1977.

Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Doktora Tezi, İzmir 1995.

....., "Kilikya Ermeni Krallığı'nın Tâbiyeti Meselesi", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 301-315.

....., "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı: XIII, İzmir 1998, s. 83-95.

....., "Birinci Haçlı Seferine Katılan Asiller Arasında Cereyan Eden Mücadeleler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 2, İstanbul 2000, s. 31-48.

Ferzoco, George, "The Origin of the Second Crusade", *The Second Crusade and the Cistercians*, ed. Michael Gervers, New York 1992, s. 91-99.

Fink, Harold S., "The Foundation of the Latin States 1099-1118)", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s.368-409.

- Forey, Alan, "Emergence of the Military Orders in the Twelfth Century", *Military Orders and Crusades*, Norfolk 1994, s. 175-195.
-, "The Militarisation of the Hospital of St. John", *Military Orders and Crusades (Studia Monastica, XXVI, Montserrat, Barcelona 1984)*, Norfolk 1994, s. 75-89.
-, "Recruitment to the Military Orders, Twelfth to mid-fourteenth Centuries", *Military Orders and Crusades, (Viator, XVII, University of California, 1986)*, Norfolk 1994, s. 139-171.
- France, John, *Victory in the East, A Military History of the First Crusade*, Cambridge 1996
-, "Patronage and Appeal of the First Crusade", *First Crusade Origins and Impact*, ed. Jonathan Phillips, Manchester 1997, s. 5-20.
- Yusuf Derviş Gavanime, "el-Efdal b. Bedrü'l-Cemali' ve Birinci Haçlı Seferindeki Rolü", trk. trc. Abdülkerim Özaydın, İÜ. Edebiyat Fakültesi *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, İstanbul 1987, s. 139-154.
- Ghazarian, Jacob G., *The Armenian Kingdom in Cilicia During the Crusades, The İntegration of Cilician Armanians with the Latins 1080-1393*, Curzon 2000.
- Gibb, H.A.R., "Zangi and Fall of the Edessa", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 449-462.
-, "Arab-Byzantine Relations Under the Umayyad Caliphate", *Arab-Byzantine Relations in the Early Islamic Times*, ed. Michael Bauner, Ashgate 2004, s. 65-79.
- Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, trk. trc. Asım Baltacıgil, İstanbul 1988.
- Gray, John, *A History of Jerusalem*, Londra 1969.

- Hamilton, Bernard, *The Leper King and his Heirs*, Cambridge 2000.
- Hardwicke, Mary Nickerson, "The Crusader States 1192-1243", *History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, - II, ed. K.M. Setton, Madison, 1969, s. 522-556.
- Harman, Ömer Faruk, "Kudüs", *DİA*, XXVI, 323-327.
- Haris, Jonathan, *Byzantium and the Crusades*, Londra 2003.
- Henderson, Ernest F., *Select Historical Documents of the Middle Ages*, Londra 1910.
- Heyd, W., *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, trk. trc. Enver Ziya Karal, Ankara 1975.
- Hiestand, Rudolph, "The Papacy and the Second Crusade", *The Second Crusade, Scope and Consequence*, ed. Jonathan Phillips-Martin Hoch, Manchester 2001, s. 32-53.
- Hillenbrand, Carole, *The Crusades, Islamic Perspectives*, New-york 2000.
-, "Abominable acts: The Career of Zangi", *The Second Crusade, Scope and Consequences*, ed. Jonathan Phillips-Martin Hoch, Manchester 2001, s.111-132.
- Hindley, Geoffrey, *The Crusades*, New York 2003.
- Hinz, Walter, "İslâmda Ölçü Sistemleri", trk. trc., Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 5, İstanbul 1990, s. 1-88.
- Hitti, P.K., *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, I, trk. trc. Salih Tuğ, İstanbul 1995.
- Hoch, Martin, "The Price of Failure; The Second Crusade as a Turning-point in the History of the Latin East", *The Second Crusade, Scope and Consequences*, ed. Jonathan Phillips-Martin Hoch, Manchester 2001, s. 180-200.
- Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, trk. trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970.

- Holt, P.M., *Haçlılar Çağı 11. yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*, trk. trc. Özden Arıkan, İstanbul 1999.
-, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, trk. trc. Tanju Akad, İstanbul 2007.
- Hussey, Joan M., "Byzantium and the Crusades 1081-1204", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 123-154.
- Jeffreys, Elizabeth-Jeffreys, Michael, "The Wild Beast From the West, İmmediate Literary Reactions in Byzantium to the Second Crusade", *The Crusade from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. Angeliki E. Lai-lou-Roy Perviz Mottahedeh, Washington 2001, s. 101-116.
- Jones, Terry-Ereira, Alain, *Crusades*, Londra 1996.
- Kaegi, Walter, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, trk. trc. Mehmet Özay, İstanbul 2000.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemniyeti", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 158-174.
- Kaşgarlı, Mehlika Aktok, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.
- Klimkeit, H. J., "Manichaeism and Nestorian Christianity" *History of Civilization of Central Asia*, IV, ed. C. E. Bosworth-M. Asimov, Paris 2000, s. 221-226.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri, I*, Ankara 1989.
-, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, İkinci İmparatorluk Devri, V*, Ankara 1991.

- Küçüksipahioğlu, Birsell, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, İstanbul 2007.
-, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Raimundus Aguilers", İÜ Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, sayı: 41, İstanbul 2005, s.17-24.
- Lamb, Harold, *The Crusades (Iron Men and Saints & The Flame of İslâm)*, New York 1956.
- Lane-Poole, Stanley, *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*, Beyrut 1964.
- Levtchenko, M. V., *Bizans*, trk. trc. Erdoğan Berktaş, İstanbul 1979.
- Lewis, Bernard, *Haşîşîler, İslâm'da Radikal Bir Tarikat*, trk. trc. Kemal Sarısözen, İstanbul 2005.
-, "The İsmailites and the Assassins", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, I, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 99-132.
- Ligeti, L., *Bilinmeyen İç Asya*, trk. trc. Sadrettin Karatay, Ankara 1986.
- Lilie, Ralph-Johannes, *Byzantium and Crusader States 1096-1204*, ing. trc. J. C. Morris-J. E. Ridings, Oxford 1993.
- Madden, Thomas F., *A Concise History of the Crusades*, New-york, 1999.
- Magdalino, Paul, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993.
- Masson, Gregoria, *Frederick II of Hohenstaufen, A Life*, Londra 1957.
- Mayer, Hans Eberhard, *The Crusades*, ing. trc. John Gillingham, Oxford 1972.
-, *Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem*, t.y.

- McNeal Edgar H.-Wolf, Robert Lee, "The Fourth Crusade", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 153-185.
- Merçil, Erdoğan, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2006.
- Mimmi, Hasan, *Ehlü'l-zümme fi'l-hadaretü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1998.
- La Monte, John L., *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100 to 1291*, Cambridge 1932.
- Morgan, Margaret R., *The "Chronicle of Ernoul" and the Continuations of William of Tyre*, Oxford 1973.
- Der Nersessian, Sirarpie, "The Kingdom of Cilician Armenia", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s.630-660.
- Nicholson, Helen, *The Knights Templar, A New History*, Sparkford 2002.
-, *The Knights Hospitaller*, Suffolk 2001.
- Oldenbourg, Zoe, *The Crusades*, ing. trc. Anne Carter, New York 1966.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995.
- Öz, Mustafa, "el-Hâkim-Biemrillâh", *DİA*, XV, 199-201.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511 / 1105-1118)*, Ankara 1990.
-, "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa", *İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2000, s. 405-421.
-, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Batınî Faaliyetleri", *MÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Coşkun Alptekin'e Armağan, sayı: 12, İstanbul 2002, s. 195-207.

- Painter, Sidney, "Western Europe on the Eve of the Crusades", *A History of the Crusades, First Hundred Years*, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 3-29.
-, "The Third Crusade: Richard the Lionhearted and Philip Augustus", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 45-85.
-, "The Crusade of Theobald of Champagne and Richard of Cornwall 1239-1241", *A History of the Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 463-485.
- Phillips, Jonathan, "Archbishop Henry of Reims and the Militarization of the Hospitallers" *The Military Orders*, II, ed. Helen Nicholson, Aldershot 1998, s. 83-88.
-, Jonathan Phillips, "Papacy, Empire and Second Crusade" *The Second Crusade, Scope and Consequence*, ed. Jonathan Phillips-Martin Hoch, Manchester 2001, s. 20-29.
-, *Defender of the Holy Land*, Oxford 1996.
- Powell, James M., *Anatomy of a Crusade, 1213-1221*, Philadelphia 1990.
- Prawer, J., *Crusader Institutions*, Oxford 1980.
- Richard, Jean, *The Crusades, c. 1071-c.1291*, ing. trc. Jean Birrell, Cambridge 1999.
- Riley-Smith, Jonathan, *What were the Crusades*, Londra 1977; trk. trc. Berna Kılınçer, *Haçlılar Kimlerdi*, İstanbul 2004.
-, *The Crusades, A History*, Londra 2005.
- Rome, John G., "The Origins of the Second Crusade: Pope Eugenius III, Bernard of Clairvoux and Louis VII of France" *The Second Crusade and the Cistercians*, ed. Michael Gervers, New York 1992, s. 79-87.

- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, trk. trc. Fikret Işıltan Ankara 1986.
- Thatcher, O. J.-McNeal, E. H., *A Source Book for Medieval History*, New York 1905.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
-, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993.
-, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1988.
- Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1989.
-, "Artukoğlu Sökmen'in Siyasî Faaliyetleri", *Belle-ten*, XXVI/103, Ankara 1962, s. 501-520.
-, "Artukoğlu İlgazi", *Belleten*, XXVI/104, Ankara 1962, s.649-691.
-, "Azimî", *DİA*, IV, 330-331.
- Sevim Ali - Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995.
- Sevim, Ali -Yücel, Yaşar. *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989.
- Seyyid, Eymen Fuat, "Fâtımîler", *DİA*, XII, 228-237.
- Stayer, Joseph R., "The Crusades of Louis IX", *A History of Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Setton, Madison 1969, s. 487-521.
- Stevenson, W.B., *The Crusaders in the East*, Beyrut 1968.
- Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyubî ve Devri*, İstanbul 2000.
-, *Selahaddin'den Baybars'a Eyyubîler-Memluklar (1193-1260)*, İstanbul 2007.
-, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

Usta, Aydın, “Artuklular ve Haçlılar, Haçlıların Bölgeye Geliş-
lerinden Belek’in Ölümüne Kadar (1098-1124)”, İÜ Edebi-
yat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Ha-
tıra Sayısı, sayı: 37, İstanbul 2002, s.358-374.

•, “Latin (Haçlı) Kronikleri ve Yerli Hristiyan Kay-
naklarında Artuklular”, *I. Uluslararası Artuklu Sempo-
yum*, 25-27 Ekim 2007 Mardin.

....., “Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşişîler”,
İÜ. Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, sayı: 44, İstanbul
2007, s.1-23.

....., “Haçlı Seferleri Döneminde Suriye ve Filistin’de
Meydana Gelen Doğal Afetler” *Prof. Dr. Gülçin Çandar-
hoğlu’na Armağan*, İstanbul 2008, s. 343-365.

Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye
Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi(1220-1237)*, Ankara 2003.

Van Cleve, Thomas C., “The Fifth Crusade”, *A History of the
Crusades, The Later Crusades, 1189-1311*, II, ed. K. M. Set-
ton, Madison 1969, s. 377-428.

Vasiliev, A.A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I, trk. trc. Arif
Müfit Mansel, Ankara 1943.

Wellhausen, J., “Arab Wars with the Byzantium in the Umay-
yad Period”, *Arab-Byzantine Relations in the Early Isla-
mic Times*, ed. Michael Bauner, Ashgate 2004, s. 31-64.

Yewdale, R. B., *Bohemond I, Prince of Anthioch*, Amsterdam
1970.

EKLER



Harita 1: Selahaddin Eyyubi Devri. Eyyubiler Devleti'nin Sınırları.



Harita 2: Haçlı Devletleri.



Akka Kuşatması (III. Haçlı Seferi).



Akka müdafilerinin öldürülmesi.



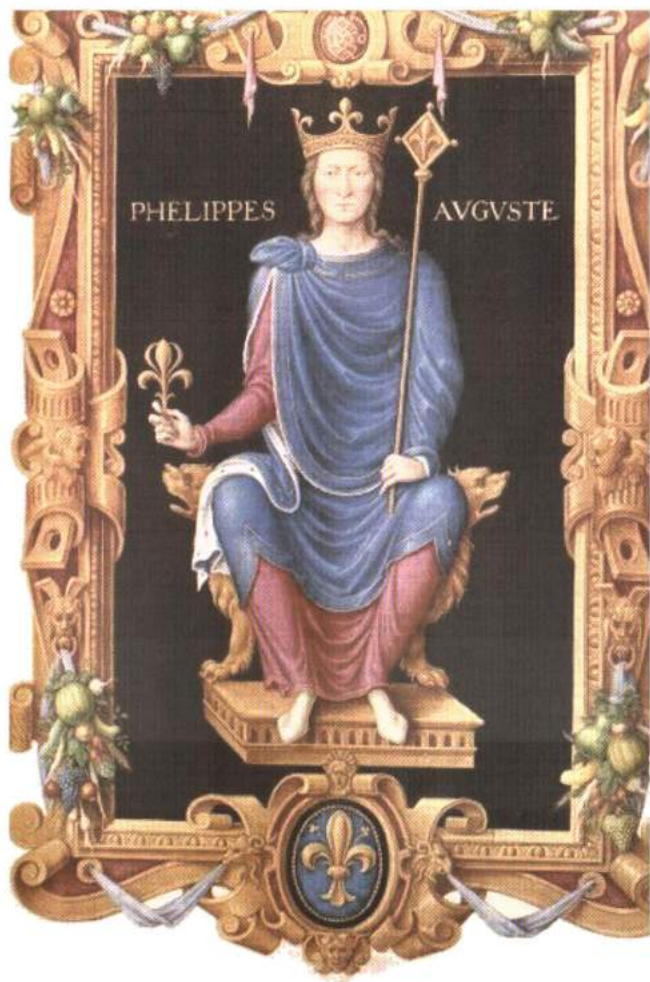
Alman Împaratoru II. Frederich.



Arslan Yürekli Richard.



Baudouin du Boulogne, Urfa şehrine giriyor.



Fransa Kralı Philippe Auguste.



Kudüs Haçlı Kralı Guy de Lusignan.



LES CHEVALIERS DU TEMPLE

Templier Şövalyeleri.



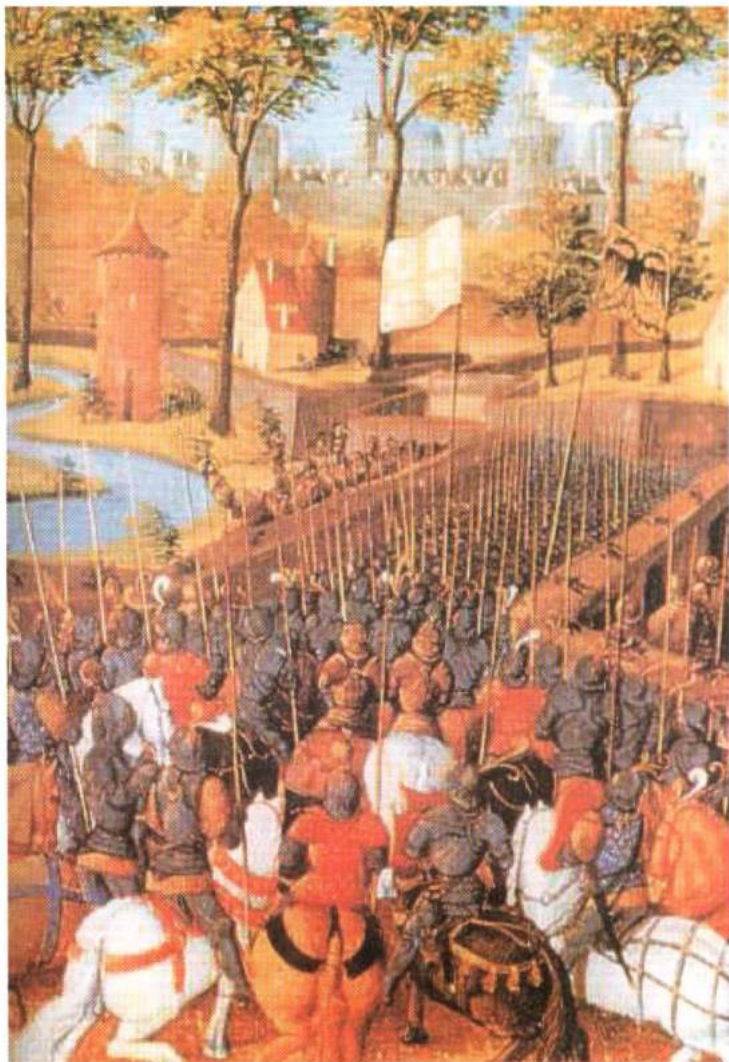
Sur Hakimi Konrad de Montferrat



Raymond St. Gilles (2).



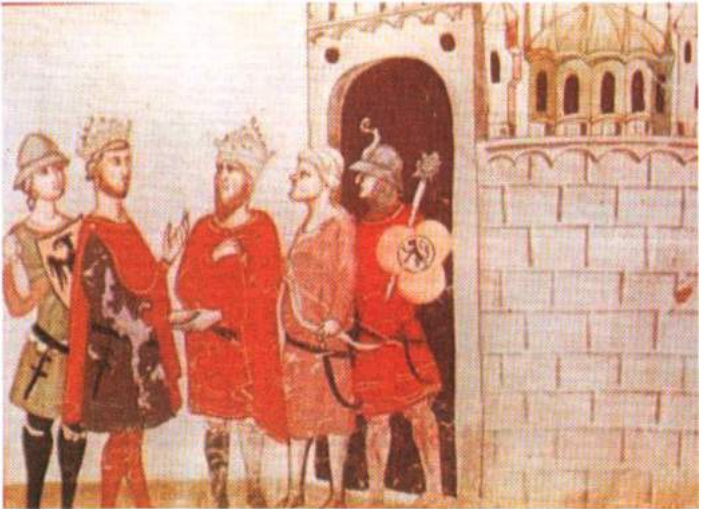
Hospitalier Şövalyeleri.



II. Haç Seferi sırasındaki Dımaşk kuşatması.



V. Haç seferi Dimyat'ın alınması.



VI. Haç seferi el-Kamil ve Frederich.



Sr. Louis, Haçlı seferine çıkıyor.

► **CHRIST LEADING CRUSADERS**

This fourteenth-century illustration from a manuscript on the Apocalypse captures an assumption that was common to all the crusaders—that their expedition was being led by Christ himself. On his magnificent charger, he leads into battle the troops carrying his symbol, the cross.



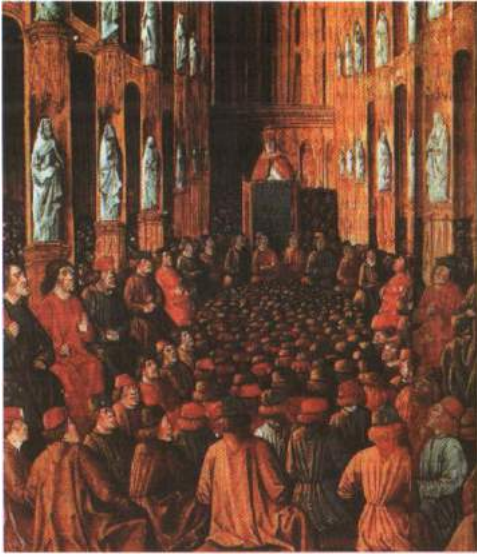
Hız. İsa, Haçlı askerlerine yol gösteriyor.



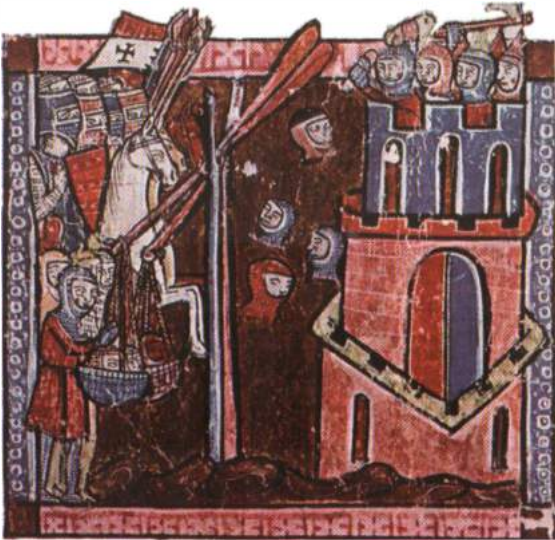
Dımaşk Kuşatması öncesi kralların Akka'da yaptıkları toplantı.



Haçlılar Hittin'de Selahaddin'e teslim oluyor.



Clermont Konsili, Kasım 1095.



*Haçlılar, İznik kuşatması sırasında Türk şehitlerinin kafalarını
İznik şehrine atıyorlar.*



III. Haçlı seferi Richard ve Philippe Haçlı kabul ediyor.

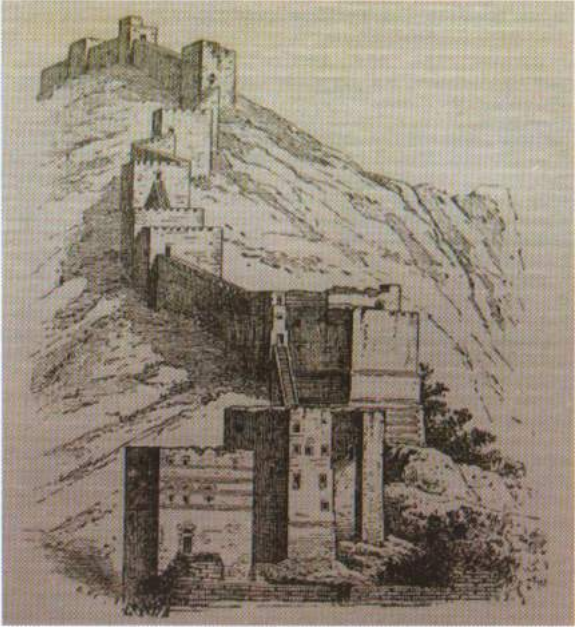


RICHARD CŒUR DE LION HAVING THE SARACENS BEHEADED. — Page 37.

Akka müdafilerinin öldürülmesi.



Antakya Savaşına ait bir sahne.



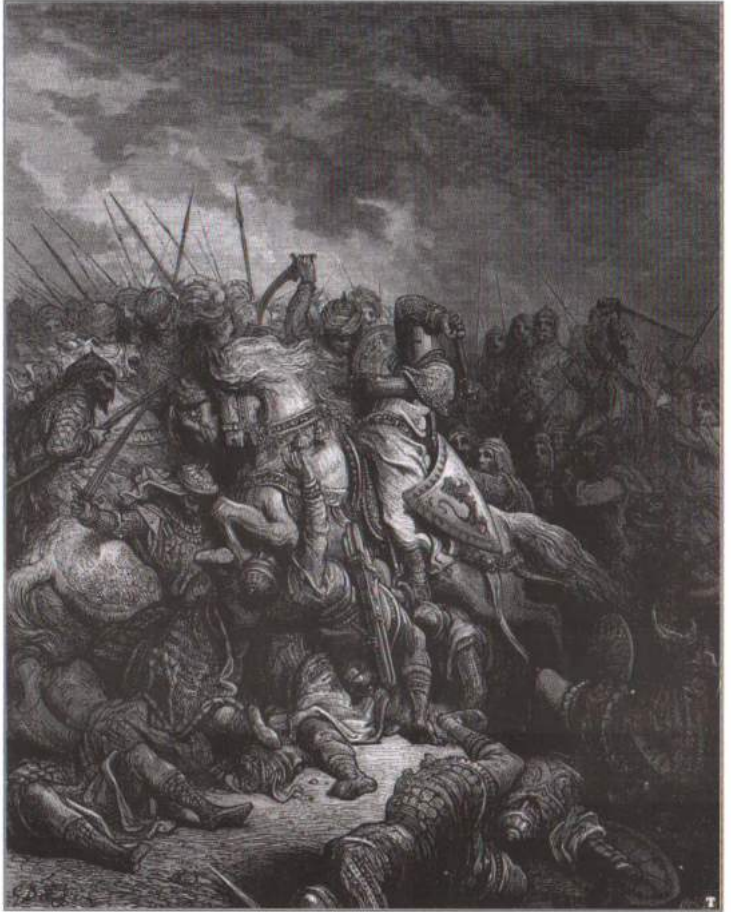
Antakya surları.



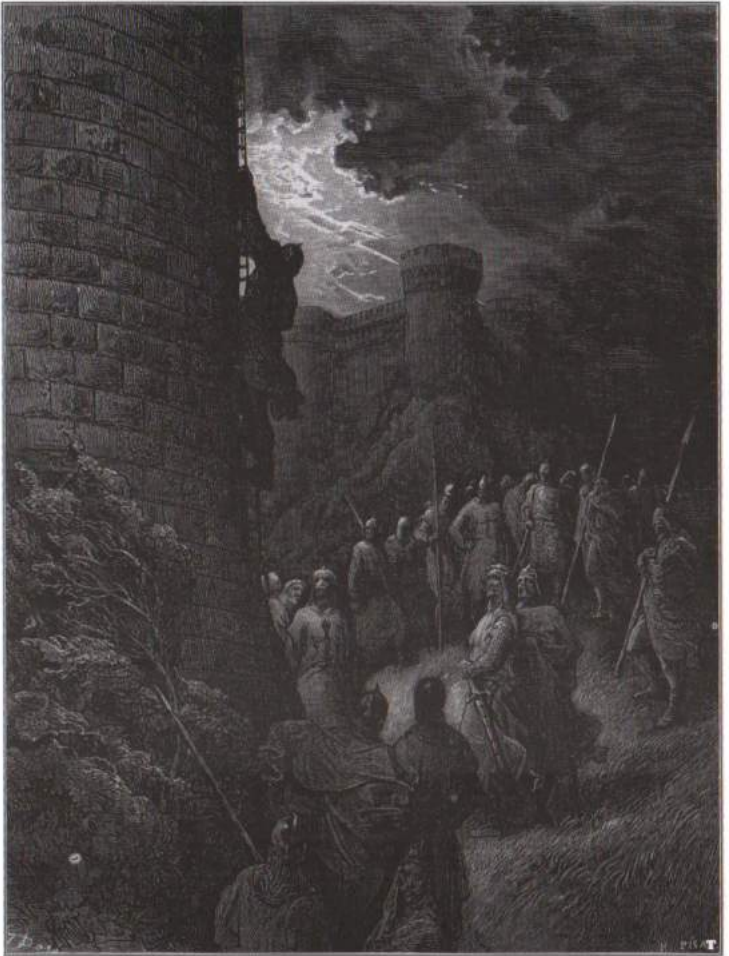
Haçlıların Maarratü'l-numan'da yaptıkları yamyamlık.



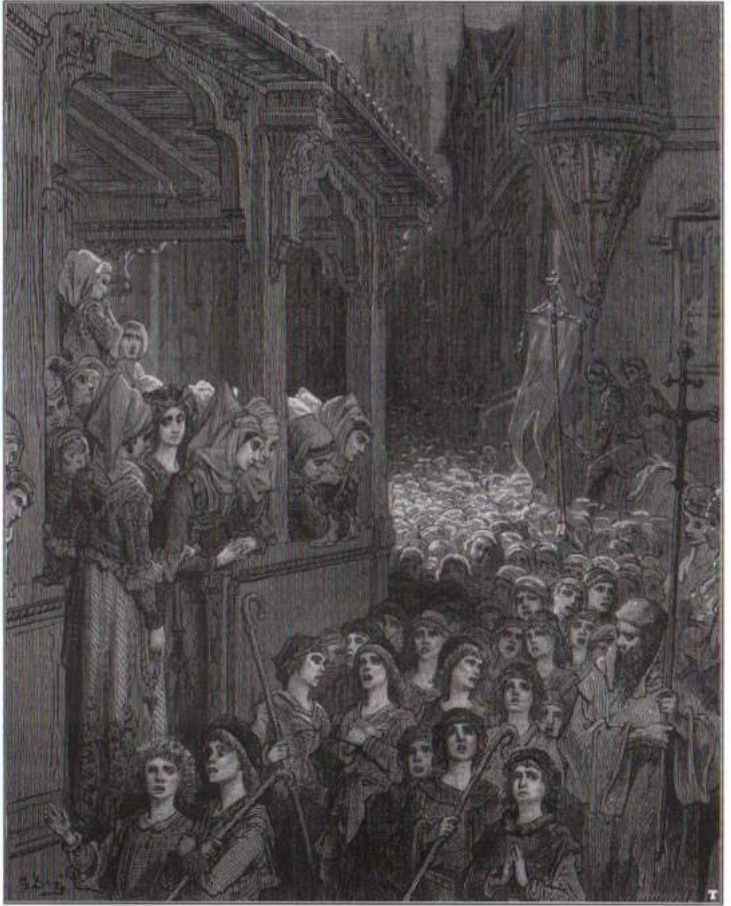
Katliam.



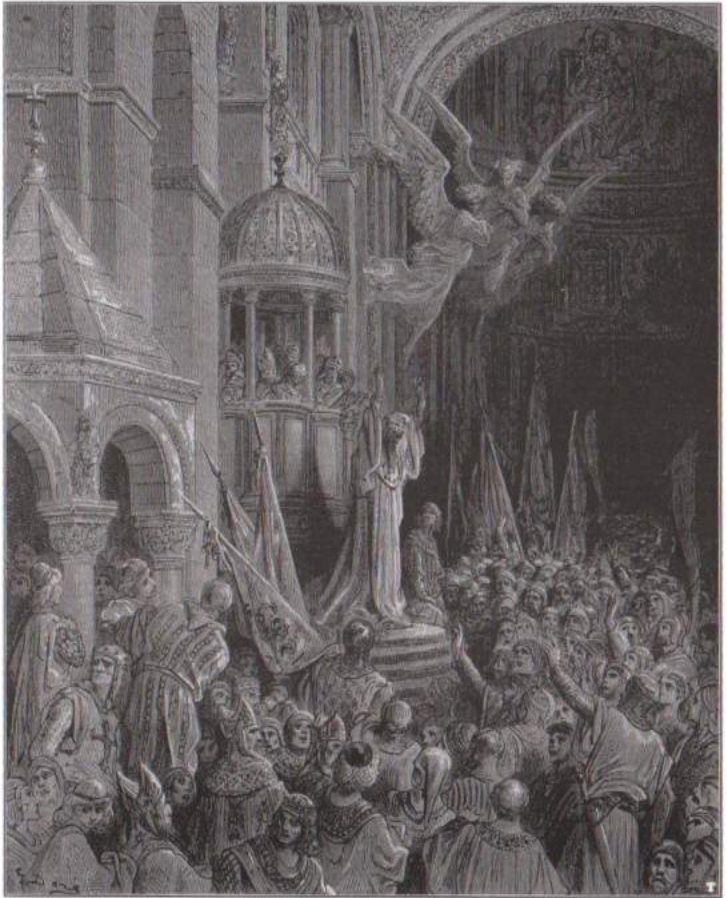
Arsuf Savaşı.



*Bohemund'un askerleri, Antakya'yı ele geçirmek üzere
Firuz'un koruduğu İki Kız Kardeş Kulesi'ne tırmanıyor.*



Çocukların Haçlı Seferi.



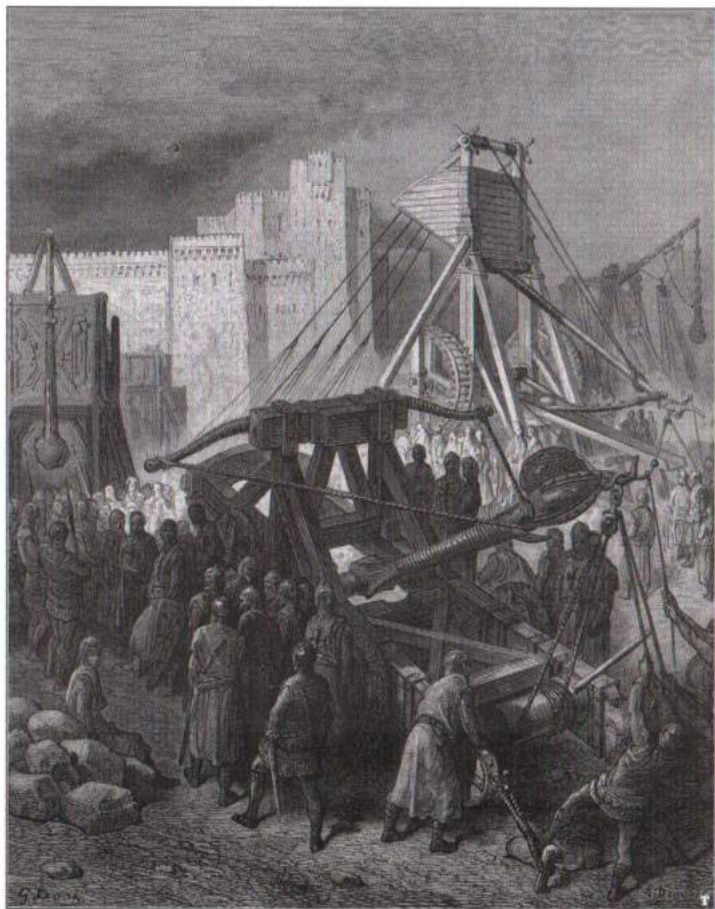
Enrico Dandolo Haçlı Çağrısı yapıyor.



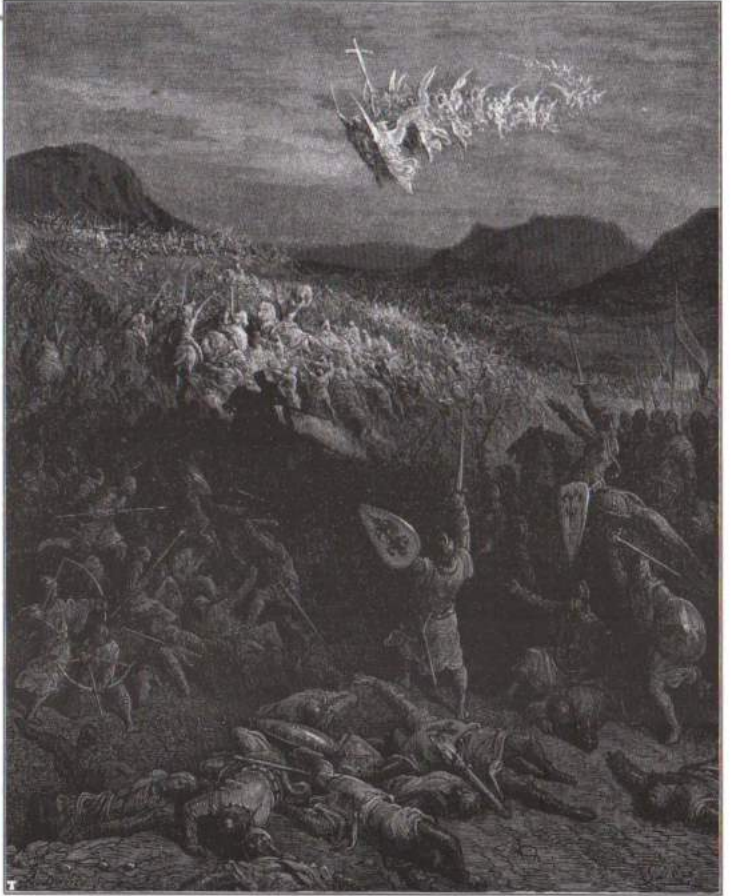
Eskişehir savaşından sonra Haçlılar ölülerini gömüyorlar.



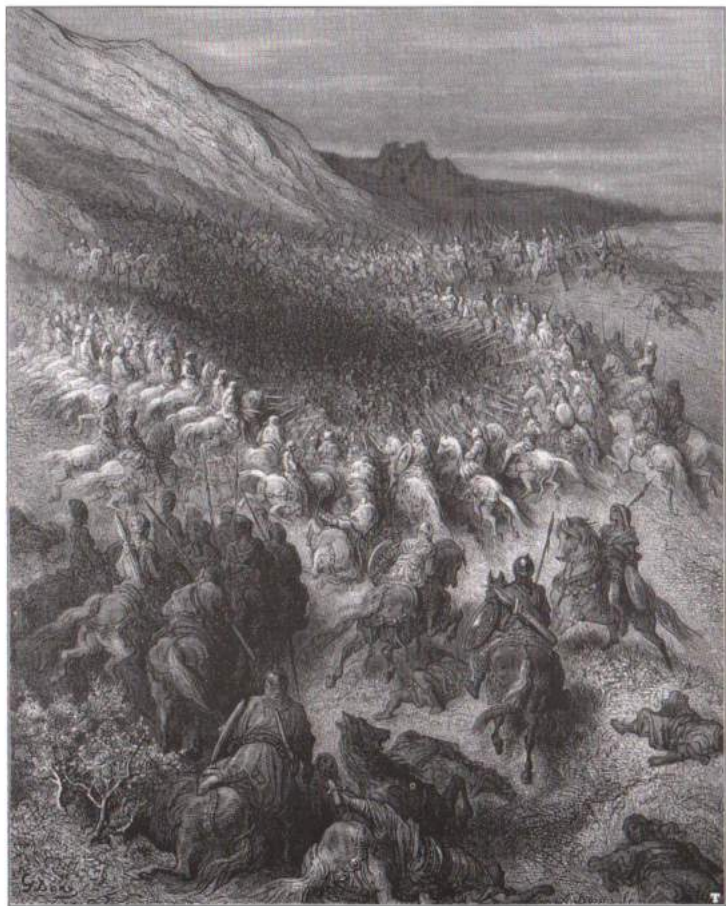
Haçlı reisleri; Bohemund, Tankred ve Godefroi.



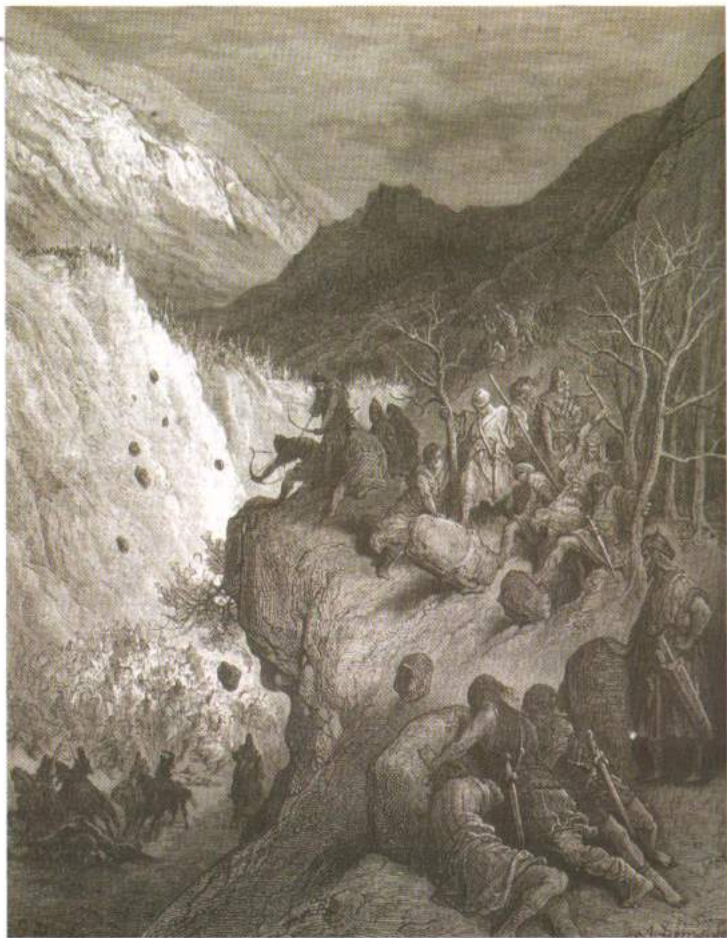
Haçlıların savaş makineleri.



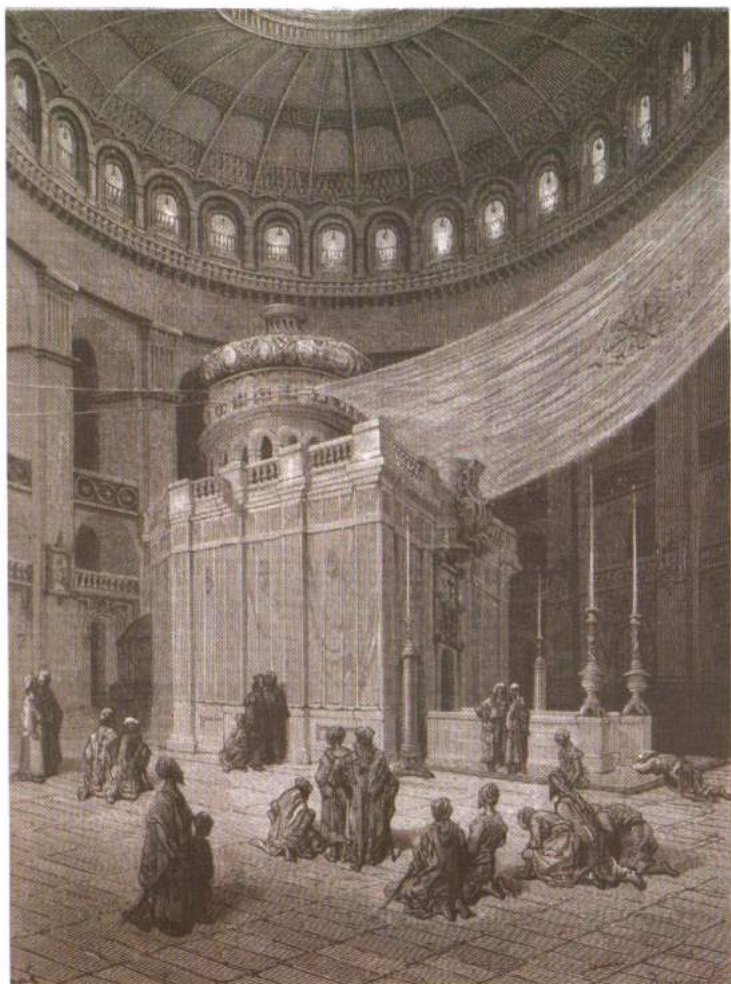
İznik savaşı.



Hittin.



II. Haçlı Seferi ordularına Türklerin kurduğu pusu.



kutsal mezar kilisesi iç görünüş



Selahaddin Kudüs'te.